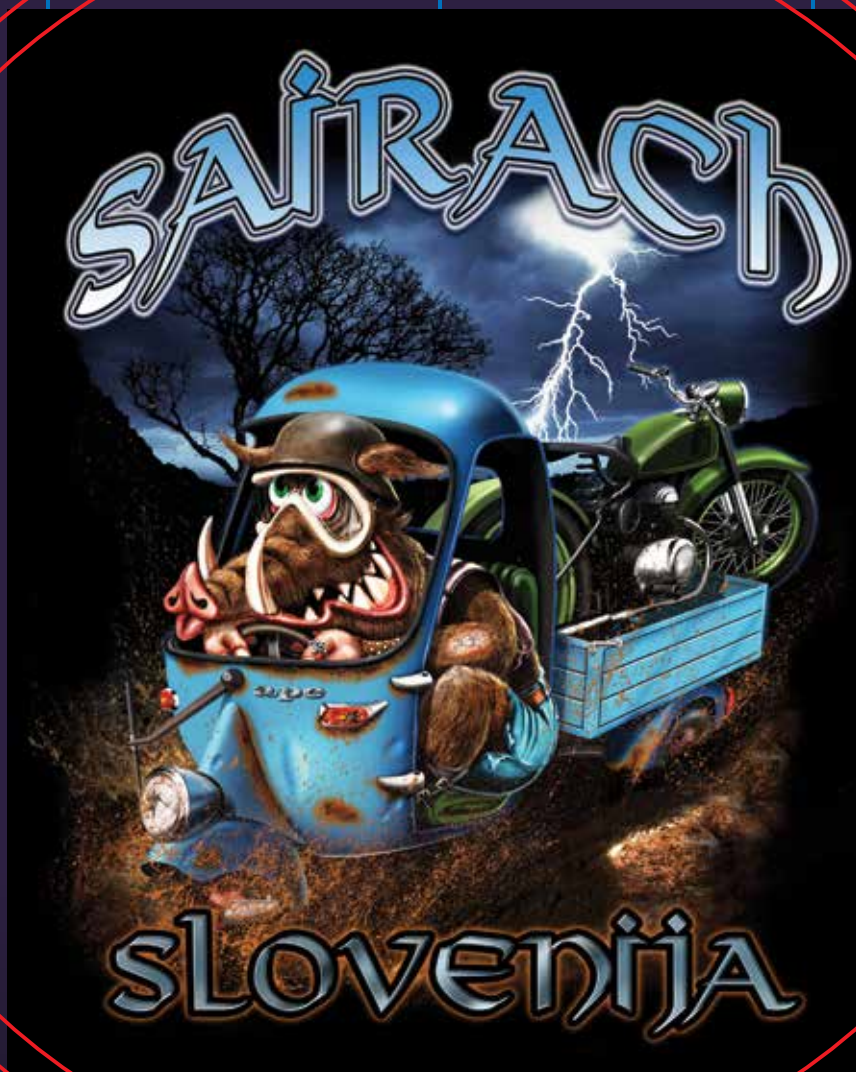

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNİK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM, LETNIK XXXIX (2018), številka 48

*Draga Matilda! —
B' moji, moj Matilda
je mojja Matilda
Franca Matilda; pa
na Ljub, ki je je
mama! daroval!*

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNİK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM

Žiri 2018

UVODNIK

Miha Naglič

Ivan Cankar in Žirovci

Kaj ima z Žirovci največji Vrhničan vseh časov? V svojem romanu *Na klancu*, ki je prvič izšel leta 1902, v prvem poglavju, ki opisuje Franckin tek za vozom, ubesedi tudi fiktivnega Žirovca, enega od potnikov, ki so že na vozu in neizprosno »komentirajo« Franckin tek. »Žirovec, ki je bil vesel človek, je zaklical: ‚Sliš, dekle, kaj pa hodiš: stopi gor! /.../ Teče kakor pes za vozom; stavim, če bi jo z bičem podil nazaj, da bi spet prišla za nami!‘« Spet en »kdo ve«: zakaj ima Cankar Žirovca za veseljaka in zakaj mu nameni vlogo človeka, ki s svoje sedeče in cinične distance zasmehuje nesrečno dekle, ki mora teči za vozom, ta pa ji vedno bolj uhaja ... V Cankarjevih pismih najdemo zanimiv podatek, da je Cankar v dijaških letih prijateljeval z Dinkom Pucom, ki je pozneje postal ljubljanski župan in ban Dravske banovine. Dinko je bil sin Žirovca Franca Puca iz Podklanca, ki si je v Ljubljani našel službo sodnega sluga. Bil je član dijaškega društva Zadruga. V njej je spoznal tri leta starejšega Ivana Cankarja pa Karla Kavčiča in Ivana Štefeta. Cankarja so 7. marca 1896 izključili iz Zadruga. V Tajniški knjigi piše, kako so 21. marca izključitev potrdili, nakar je Novak prebral »berilo obolelega Puca, zatem pa tega spisa Cankarjevo oceno«. V svojih pismih bratu Karlu naroča študent Cankar z Dunaja 4. novembra 1896 in 1. marca 1897 pozdrave tudi za Puca. In izrecno sprašuje: »Ali Puc kaj piše?« No, Puc, ki je bil očitno nadarjen za pisanje, ni šel po Cankarjevi poti. Postal je pravnik. Pač pa se je njegov sin Boris poročil s pisateljico Miro Kramar, bolj znano po poznejšem priimku Mihelič ...

Skušali smo preveriti ustni podatek, da je bil pisatelj v daljnem sorodstvu z žirovskimi oziroma selanskimi Cankarji. Domneve nismo mogli potrditi; sorodstvo morda je, a tudi če je, je zelo daljno. Vsaj tako daljno, kot je Vrh Svetih Treh Kraljev, če ga gledamo z Vrhnike. Je imel Ivan Cankar pred očmi ta pogled, ko je zapisal: »Kako bi se izgubili? Tam so Sveti trije kralji! /.../ Gledali smo – tam v daljavi, visoko, zraven sivega neba, je bila bela pičica, cerkev Svetih treh kraljev.« (O prešcah, 1903) – Sicer pa vse doslej zapisano ni bistveno. Bolj važno je vprašanje, ali Žirovci Cankarja še kaj beremo?

P. S. Gornje vrstice sem v rokopisu za svojo knjigo napisal že 2017. V letu 2018 pa smo ob stoletnici Cankarjeve smrti najprej izvedeli, da Cankar z Žirovci ni bil v sorodu po očetovi strani – kot Cankar, ampak po materini – kot Pivk. Njegova mati se je namreč rodila kot Neža Pivk, na Vrzdencu 29. decembra 1843, njen oče Martin Pivk pa je bil žirovskega porekla. Natančneje: bil je sin Janeza Pivka, ki je živel na več naslovih v Idrški in Žirovnici, v različnih mlinih; v njih se je za mlinarja, pa še za žagarja in tesarja izučil tudi sin Martin, ki se je poročil na Vrzdencu, Ivan Cankar pa je njegov vnuk ... Več v članku Janeza Jereba in Martine Horvat.

Izvedeli smo tudi, da je Cankarja posmrtno portretiral slikar Franjo Kopač; Alojz Demšar domneva, da je imel za predlogo fotografijo Frana Vesela iz 1915–1918, dodal je podobo cerkve Svete trojice nad Vrhniko, ki je v Cankarjevem opusu ikonografskega pomena. Kopačev portret je bil natisnjen na razglednici, izdani ob odkritju Cankarjevega spomenika na Vrhniku, 1930.

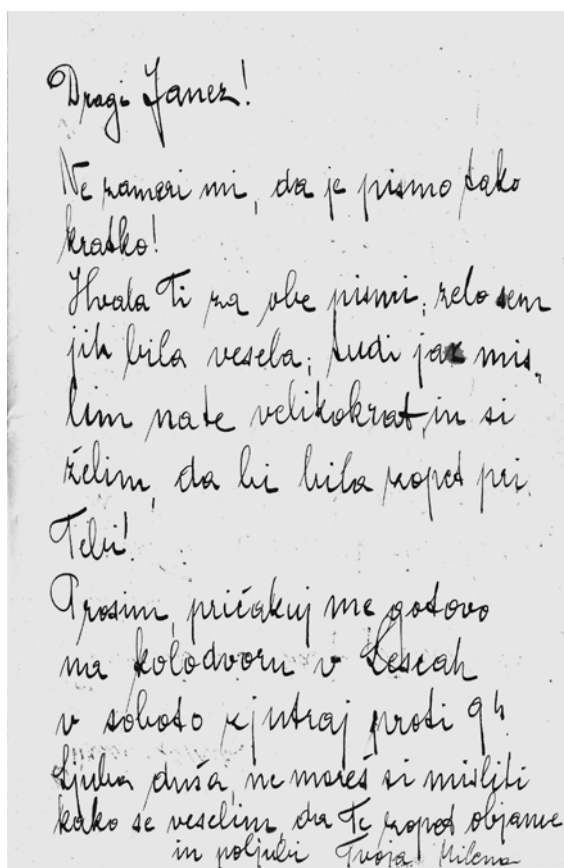
Na hrbtni strani fotografije piše: *Vera, Mira in Milena Rohrman in Ivan Cankar na Bledu, l. 1917*. Zdi se, da je ta pripis, napisan v zelo lepi pisavi, nastal mnogo kasneje. / Hrani Tončka Stanonik

Ivan Cankar na pastelu (razglednici), ki ga je narisal akademski slikar Franjo Kopač, izdal pa trgovec Valentin Kompare na Vrhniki ob odkritju Cankarjevega spomenika, 1930. / Vir: Slovanska knjižnica, Ljubljana

Milenino pismo Cankarju na Bled, ovojnica, poštni žig Ljubljane/Laibach, datum nečitljiv / Hrani Tončka Stanonik

Milenino pismo Cankarju na Bled / Hrani Tončka Stanonik

Gospodična
Milena.

Draga Milena! —
Če moreš, daj Milanu
za mojega brata
Franca svečenko; pa
ne siše, ki jo je
mama darovala! —

Na sakoskuje
svidenje! —
Ivan Cankar

Ovojnica, hrbtna in naslovna stran vizitke, ki jo je Ivan Cankar poslal Mileni Rohrman. /
Hrani Tončka Stanonik

Vznemirja nas tudi trditev iz ustnega izročila in iz pripovedi arhitekta in fotografa Toneta Mlakarja (roj. 1921), da se je Cankar osebno udeležil prvega shoda socialdemokratov v Žireh, ki je bil pri Primcu v Novi vasi leta 1906 ... Ta shod je dejansko bil, prišli so socialdemokrati iz Idrije in z njimi pisatelj in politik Etbin Kristan. Mama Toneta Mlakarja, ki je bila Primcova, je bila tistega dne med domačimi otroki, ki so morali ob prihodu omenjenih gostov zapustiti peč v hiši in oditi v drugo sobo. Tedanja Primčevka Katarina Oblak, ki je bila Nagličeva iz Žirov in zelo načitana, je otrokom z velikim spoštovanjem razložila, da je med gosti tudi – Ivan Cankar! A se zdi, da je to izročilo prelepo, da bi lahko bilo tudi resnično. Skušali smo ga preveriti, vendar doslej nismo bili uspešni. Sicer pa lahko izpostavimo preverjeno in kapitalno dejstvo, da je bil največji slovenski pisatelj po materni strani tudi žirovskega rodu. V liku Francke, ki kot glavna junakinja »nastopa« v romanu Na klancu in na njegovem začetku zaman teče za vozom, je pisatelj upodobil svojo mater Nežo. V pismu z dne 6. 8. 1902 je zatrdil: »To je spomenik moji materi – in takega spomenika še ni imela kmalu človeška mati.«

Viri/literatura: Janez Jereb in Martina Horvat, Sorodstvo pisatelja Ivana Cankarja v žirovski kotlini in okolici, Gorenjski glas, 16. 2. 2018, dostopna je tudi spletna objava. / Miha Naglič, Žirovski besednjak, knjiga v rokopisu, geslo Cankar.

Miha Naglič

Algoritem in Žirovci

Zadnje čase vse pogosteje zadevam ob besedo algoritem, kot oznako za nekaj, kar je v ozadju tako rekoč vsega, kar se zdaj dogaja. Povsod neki algoritmi. Vem sicer, da je ljudem najbolj poznan in domač algoritem vsak kuharski recept oziroma vsako navodilo za uporabo in delovanje. A gre za to, kaj algoritem pomeni v sodobnem znanstvenem in tehnološkem kontekstu. Še posebej pa za vprašanje, kaj bi lahko pomenil sodobnim prebivalcem krajev pod Blegošem, v tem primeru zlasti Žirovcem. Če damo na eno stran besedi Žiri in Žirovci, na drugo pa besedo algoritem – se nam v mislih utrne kaka povezava med obema? S tem vprašanjem sem se obrnil na nekaj žirovskih in drugih znancev, s katerimi sem tako ali drugače povezan in od katerih sem se nadejal odgovora.

Dr. Alojz Demšar, po stroki kemik, po srčnem zanimanju pa vse bolj žirovski domoznavec, je napisal najprej splošno razlago, potem pa opozoril na algoritem, ki ga je sam razvil in je z njim razrešil problem iz žirovske starejše zgodovine. »Algorítem je navodilo, s katerim se rešuje nek problem. Običajno je zapisan kot seznam korakov, ki pripeljejo do rešitve problema. Kako podrobno se razdelajo koraki, je odvisno od tega, kdo izvaja algoritem (človek, računalnik). Če algoritem izvaja računalnik, potem se govori o računalniškem programu. Zgled algoritma iz vsakdanjega življenja je kuharski recept (Wikipedija). Matematični algoritem je navodilo, ki določa vrsto in zaporedje operacij v računskem postopku (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*). Nekateri problemi se najlažje rešijo, če se najprej sestavi algoritem in se potem rešuje problem

po navodilih algoritma. Pogosteje pa prijeme, ki smo jih uporabili pri rešitvi problema, kasneje sestavimo v algoritem. Tako dobljen algoritem lahko reši sorodne probleme. / Kako napisati več kot sedem stoletij dolgo zgodovino vsake hiše in kmetije na nekem ozemlju? Algoritem za rešitev tega problema je opisan v *Knjigi hiš na Žirovskem* na straneh od 57 do 63. Opisuje, korak za korakom, kako se za današnje kmetije poiščejo podatki v arhivih: v urbarjih loškega gospostva (sestavljani od leta 1291 do 1714), terezijanskem katastru (ok. 1754), jožefinskem katastru (ok. 1785), zemljiški knjigi loškega gospostva (ok. 1785), franciscejskem katastru (ok. 1825), v reambulančnem katastru (1869) in zemljiški knjigi (od 1882 naprej). S pomočjo tega algoritma je bila v knjigi napisana zgodovina vseh kmetij na Žirovskem. Lahko bi jo napisali za vse iz loškega gospostva, ki jih je bilo v začetku 19. stoletja približno 3000. Z nekaj spremembami pa bi algoritem lahko uporabili tudi za precejšen del slovenskega ozemlja. Če mi bo prišel na misel še kakšen primer žirovskega algoritma, ti napišem ...» (E-pismo, 17. 3. 2018)

In res se mi je Lojze 4. 4. 2018 oglašil še enkrat in poslal še tale prispevek: »Žiri so bile prvi večji slovenski kraj, ki je dobil seznam vseh žrtev druge svetovne vojne. Seznam žrtev in okoliščine njihove smrti je objavil gospod Alfonz Zajec v *Žirovskem občasniku* leta 1990, dopolnila in popravke pa leta 1992. Žrtev je bilo 330, na seznamu so razvrščene po vaseh in za vsako vas po priimkih. Podatke so zbirali, dopolnjevali in popravljali več desetletij. Žirovski župnik Franc Starman je v prvih povojnih letih po ‚službeni dolžnosti‘ v popise družin (Status animarum) vpisoval smrti prebivalcev svoje župnije v času druge svetovne vojne. Temu delu je bil lahko kos, ker so bili v Statusu animarum vpisani vsi predvojni prebivalci župnije in ker je imel vsakodnevne stike z ljudmi. Nepristranski kronist kraja Alfonz Zajec, ki je osebno poznal domala vse Žirovce, je kasneje te podatke preveril, dopolnil, popravil in pripravil za tisk. Z objavo v *Žirovskem občasniku* so postali dostopni vsakemu. Težko bi bilo oceniti, koliko je seznam žrtev prispeval k objektivnemu pogledu na to težko obdobje žirovske preteklosti. Da pa je bil koristen in potreben, dokazuje tudi vseslovenski popis žrtev druge svetovne vojne, ki se je začel leta 2011 in je bil zaključen četrto stoletja za žirovskim. / In kje je tukaj algoritem? Da bi lahko čim bolj natančno poznali svojo preteklost, moramo ohraniti raznovrstno gradivo in dogodke čim prej podrobno opisati. Gradivo in opise potrebuje nepristranski pisec, da iz primerne časovne razdalje dogajanje postavi v širši družbeni kontekst. Nazadnje mora imeti pisec možnost, da napisano javno objavi. Vse te zahteve algoritma so bile pri popisu žirovskih žrtev druge svetovne vojne izpolnjene.«

Dr. Anton Mlinar, teolog in filozof, je odgovoril svoji stroki primerno. »Miha, hvala za zanimivo vprašanje. Tudi jaz te besede ne znam uporabljati, podobno kot dolgo nisem vedel, kako v izrazje umestiti paradigmo. Grška podlaga mi je jasna, manj pa, zakaj ‚biti pameten‘ na ta način. Glede algoritma sem si že davno odgovoril (ker sem imel takega šefa, ki je bil pravi povzročitelj bolečin), da sem imel premalo matematike. :) / Avtor algoritma – to je vsakega ponavljajočega se vzorca preračunavanja, ki pelje k rešitvi – je Arabec, ozadje je grško (spet!). *Algos* (poudarek na ‚a‘) je ‚vestno prizadevanje za nekaj‘, je pa tudi bolečina, nadloga, težava ipd. Lahko sklepam, da je taka vloga bolečine, ki te napoti k zdravniku, torej sistem katerega koli preračunavanja, ki pelje k rešitvi. / Primerjava med Žirmi (Žirovci) in algoritmom v meni ne utrne iskre. Se pa zdaj spomnim žirovskih pravljic, ki sva jih s hčerko Taro predelala po dolgem in počez. Kot se spodobi. A ne vem, kako v to zvezo zriniti ta sicer matematični izraz, ki se je uveljavil v umetni inteligenci, in tisti, ki ga uporabljajo (ali ‚znajo‘ uporabljati), so vsaj malo cepljeni na kognitivno znanost oziroma na računalništvo (matematiko). Razmeroma znan je tudi v t. i. nevrofenomenologiji. Izraz – ali vsaj raba izraza – je povezana s kibernetiko. / Če ti kaj pomaga, je algoritem povezan z ‚vedeti-kako‘ (*know-how*), za razliko od ‚vedeti-kaj‘ (*know-what*). Tako ali drugače

pojmem ni filozofski, če ni celo tisti, ki zabija žebelj v krsto, v kateri je filozofija. Povezan je z zatonom filozofije, podobno kot je 19. stoletje povezano z zatonom religije.«

Dr. Amalija Žakelj je po stroki matematičarka. Kaj pravi? »Miha, s tem vprašanjem si me pa res presenetil. Nisem prepričana, da ga razumem, pa vendarle sem malo poskušala, ne vem, če v kontekstu, kot si si ti zastavil izziv ... Ko sem razmišljala, kaj vse algoritem je, kaj od njega pričakujemo, kaj vse nam omogoča idr., se mogoče najdejo vzporednice z Žirmi in Žirovci. / Če upoštevamo, da ena od definicij pravi, da je algoritem zaporedje korakov, in če mu sledimo, lahko uspešno opravimo nalogo – meni se ob tem zastavlja razmislek, ali Žirovci delujejo po algoritmu, po zaporedju vnaprej predvidenih korakov ... ali pa so inovativni, ustvarjalni, samostojni ali samosvoji ... Algoritem ima podatke – Žiri imajo resurse, algoritem vrne rezultat – tudi Žiri se lahko s tem pohvalijo – da so produktivni na različnih področjih, algoritem se vedno konča – recimo, da bi tu lahko vlekli paralelo z dejstvom, da Žirovci ne obupajo in stvari dokončajo do produktov; algoritem je lahko stabilen, kar Žiri in Žirovci zagotovo so, algoritem je urejen – urejene stvari dokaj hitro uredi, tudi to lahko velja za Žiri in Žirovce, vendar pa je algoritem tudi natanko določen vnaprej – tu razmišljam, v katero kategorijo bi dali Žiri in Žirovce, na kaj Žiri in Žirovci bolj prisegajo – na stabilnost, sigurnost, načrtovane korake – kar algoritem je, ali na odprte izzive, spopadanje z neznanim, s tveganjem, kar pa algoritem običajno ni ...«

Odgovoril mi je tudi moj žirovniški sosed Aleš Jurca, strokovnjak za računalništvo in že iz časov, ko je delal v Alpini, specialist za digitalno pomerjanje obutve. Zdaj živi in dela v Stockholmu. »Že od prejšnjega torka sem v ZDA, kjer algoritmi res imajo vse večji vpliv na življenje posameznika. Brez pametnega telefona in računalniških algoritmov, ki so dosegljivi s pomočjo telefona, si sploh ne predstavljam, kako bi se znašel. *Google maps* ti na podlagi računalniških algoritmov pokaže pot do zelene destinacije, poišče najboljše restavracije v bližini in izračuna, koliko časa boš čakal na prosto mizo. *Uber* te poveže z najbližjim šoferjem, ki te odpelje od točke A do B, in še preden se šofer pojavi natančno na lokaciji, kamor si ga naročil, lahko na telefonu vidiš, koliko te bo vožnja stala in kdaj boš prišel na zeleni cilj. Računalniški algoritmi so v veliko pomoč pri iskanju letalskih letov, trgovin, oseb in še bi lahko našteval. / Veliko se dogaja na področju personalizacije ponudbe v trgovinah. Trgovci zbirajo podatke o svojih strankah, in ko stranka vstopi v trgovino (klasično ali spletno), bodo na podlagi napovednih algoritmov ponudili tiste produkte, za katere je največja verjetnost, da jih bo stranka kupila. / Še naprednejši pri uporabi algoritmov v vsakdanjem življenju so Kitajci. Z menoj na službeni poti je sodelavec, ki se nam je pridružil pred kratkim, po rodu pa je iz Tajvana. Pred tem je delal za firmo Alibaba, ki je največji spletni trgovec na Kitajskem. Zanimivo se je z njim pogovarjati o tem, kako sodobne tehnologije spreminjajo življenje na Kitajskem. Glede uporabe računalniških algoritmov so Kitajci na mnogih področjih že prehiteli ZDA. / Ko sem poskušal najti povezavo med algoritmi in Žirmi, sem se spomnil na računalniški center v Alpini, kjer so že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja imeli za takratne čase zelo zmogljiv računalnik IBM AS/400, na katerem so tekli algoritmi, ki so jih v Alpini sami razvili. Za mene kot otroka je bilo fascinantno videti ogromen računalnik, ki je zasedal pol sobe. Verjetno ima moj telefon več spomina in boljši procesor, kot ga je imel tisti računalnik. Največ bi o tem računalniku vedel povedati Jure Erznožnik. / Ko sem razmišljal o povezavi med algoritmi in Žirovci v zadnjem obdobju, pa mi je na misel prišel Goran Klemenčič, ki se je v srednješolskih letih veliko ukvarjal z razvijanjem računalniških programov, zato zelo dobro razume zmogljivosti računalniških algoritmov. To znanje je dobro uporabil pri snovanju orodja supervizor, ki omogoča zelo hiter vpogled v to, kdo so prejemniki javnih sredstev. Verjetno bi morali državljani algoritme supervizorja veliko več uporabljati, kot jih, da bi v Sloveniji znižali stopnjo korupcije in nenamenske uporabe proračunskega denarja

na nivoju države in občin. / Za učinkovito delovanje algoritmov pa so potrebni tudi kvalitetni podatki. S tem Žirovci nimamo težav. Ko Žirovec stopi v trgovino v Žireh, trgovec zelo dobro ve, produkte iz katerega cenovnega razreda naj stranki ponudi. Tujec ne potrebuje pametnega telefona, vsak Žirovec mu lahko pove, kje kdo živi in v katerem kafiču je najcenejša kava. Glede zbiranja podatkov o Žirovcih so Žirovci gotovo precej pred Googlom, Facebookom, Amazonom in Applom, ki so najvrednejša podjetja na svetu, svojo vrednost pa so si ustvarila prav na podlagi podatkov in algoritmov ...«

Jure Erznožnik, matematik in računalničar, ki ga omenja Aleš Jurca, je napisal: »Jaz gledam na algoritem bolj z matematično-računalniškega vidika. To je neko pravilo ali pa zaporedje operacij, po katerem nek proces, ali pa v računalništvu program, deluje. V algoritmu na primer lahko vgradiš veliko znanja, to je nekaj, kar se potem velikokrat izpelje brez kakšnega posebnega napora. Je pa res, da je ta algoritem očem skrit in se ga lahko ne zavedaš. / Posebne povezave med besedama Žiri in Žirovci ter algoritmom pa zdaj tu ne vidim.«

Na pobudo Aleša Jurca sem Jureta poprosil, naj napiše kaj več o tistem »superračunalniku« iz Alpine. Napisal je: »Res je, kar pravi Aleš, je pa verjetno tudi res, da bom s komentiranjem tega zašel bolj v računalniške vode. Računalnik IBM AS/400 je bil (v Alpini ga še vedno imenujejo AS 400, čeprav to ni čisto res) za današnje pojme zelo velika škatla, pa še vedno veliko manjši kot predhodnik z oznako IBM S/38, na katerem je velik del svoje informatike razvila Alpina. IBM S/38 je bil tako velik, da si lahko vanj celo zlezal (ker pač ni bil povsod zapolnjen s komponentami). Po značilnostih (delovnem spominu, procesorju, velikost diskov) so bili ti računalniki v primerjavi z današnjimi tako ‚švoh‘, da se lahko samo čudimo, da so lahko obdelali sploh kaj podatkov. So pa imeli ravno ti računalniki (posebno S/38) že vnaprej vdelan nek algoritem za obdelavo podatkov, ki se je potem stalno ponavljal: branje podatkov s kartic, sortiranje podatkov, obdelava podatkov in izpisovanje. Prav zaradi tega optimiziranega algoritma so po moje lahko obdelali veliko podatkov. Interaktivnega dela z računalnikom, kot ga poznamo danes, je bilo malo in se je razvilo šele pozneje.«

Valentin Jesenko je navdušen mlad podjetnik, ki deluje na področju futurističnih tehnologij ter multimedije (Industry 4.0., Virtual Reality, Artificial Intelligence), sodeluje tudi v žirovskem coworkingu Mizarnica. »Besedo algoritem zadnje čase slišim vsaj 10 × dnevno + še nekatere druge, kot so npr.: umetna inteligenca, strojno učenje, pametni vid, obogatena resničnost ... skupni imenovalc vsem pa je četrta industrijska revolucija, ki je v polnem zagonu. / Algoritem je navodilo, ki v večstopenjskem procesu rešuje nek problem. Žirovci smo precej ustvarjalni pri reševanju svojih problemov, predvsem pa se za to radi obrnemo na svoje sokrajane in tako skupaj delujemo kot nek algoritem.«

Bojan Gantar, strojni inženir in magister menedžmenta (MBA), od 2016 direktor Alpine. »Mislim, da med Alpino, Žirmi in Žirovci ni algoritma. Na prvi pogled bi sicer lahko poenostavili, da algoritem je, in sicer v obliki delavnosti in predanosti. V resnici pa ga ni. Algoritem oziroma skoraj algoritem bi torej lahko bila prej omenjena pridnost, delavnost, ki je skupna tej kotlini. Alpina, njen nastanek, njena zgodovina je torej ujeta v algoritem delavnosti oziroma posledica le-te. Ne poznam sicer vseh specifičnih razlogov za razvoj čevljarstva v Žireh, si pa mislim, da bi se prav lahko in prav tako uspešno v tem kraju razvila katerakoli druga panoga. Mogoče je dokaz za mojo trditev tudi v tem, da je Alpini uspelo zdržati desetletje izčrpanja, druga podobno privatizirana podjetja v Sloveniji pa največ tri do štiri leta. Zakaj – zaradi delavnosti in predanosti zaposlenih v Alpini in kotlini. / Mislim pa, da nam je omenjena delavnost tudi

nekaj vzela. Z nekaj več ambicioznosti, drznosti in podjetnosti bi bili uspešnejši. ‚Žal‘ pa slednje pomeni, da je treba pokukati iz povprečja, to pa je že druga zgodba.«

Mag. Milan Kopač, strojnik, dolgoletni direktor Kladivarja Žiri in žirovske podružnice globalne skupine Poclairn Hydraulics. »Moje poznavanje algoritmov izvira iz informacijske tehnologije in poslovođenja, zato ne bi znal sestaviti algoritma za Žiri in Žirovce. Ti si za to bolje usposobljen. Za Žirovce je algoritem še najbolj zapisan v našem ‚genskem zapisu‘, a ta še ni povsem in za vse berljiv. H genskemu zapisu bi moral dodati še žirovski vzgojno-izobraževalni proces, način razmišljanja in delovanja ter našo dnevno rutino. NB: danes sem v Delu bral, kako je psiholog omogočil uporabnikom Facebooka izdelavo osebnostnega profila. Na osnovi teh podatkov so nato izdelali algoritem, ki je za vsakega uporabnika predlagal propagandno gradivo, s katerim bi ga nagovorili za pravilno odločitev na volitvah. V ZDA –Trumpu in v VB – brexitu je očitno uspelo. Da bi kaj takega v tem trenutku in v teh razmerjih delovalo tudi na Žirovce, ne verjamem. /Za Žiri pa nimam ideje./

Aleš Bizjak, strojnik, direktor žirovske podružnice skupine Poclairn Hydraulics. »Izvajanje algoritma pomeni dosledno izvajanje neke procedure, korak po koraku. Bolj je povezano z računalniki oziroma nekimi strogo definiranimi procesi. To mi nekako ne gre skupaj z Žirovci, ki ste po moji oceni nekoliko bolj samosvoji ljudje, lahko rečemo tudi, da bolj uporabljate svojo glavo (lahko na pravilen ali napačen način, lahko pa tudi nekje vmes). Algoritem bi enostavneje povezal z Japonci, ki pridno ubogajo, kar jim reče ustrezna avtoriteta.«

Dr. Adriana Rejc Buhovac, ekonomistka, redna profesorica za management in organizacijo na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani: »To je pa zelo zanimivo vprašanje. Če to povezavo skušam najti, bi jo lahko videla v razvoju Žirov ter v družbenem in ekonomskem vplivu Žirovcev. Zdi se mi, da bi se dalo v ozadju razvoja kraja in družbenoekonomskega vpliva Žirovcev najti neko logično (in ne naključno) zgodbo. Kot bi vam bilo nekaj namenjeno, ne glede na to, koliko ste si za to zavestno prizadevali (ali pa vas je pri tem kdo zavestno oviral). Žiri ostajajo na zemljevidu prebojnih slovenskih krajev – imate vrhunske slovenske umetnike (slikarje, pisatelje – in ta vir ne usiha) in podjetja (nekoč Alpina, zdaj tudi druga, npr. M Sora), in to ne glede na geografsko težje dostopno oziroma logistično neugodno lokacijo. Kakšen algoritem je torej v ozadju?«

Dr. Bogo Filipič, ekonomist: »Hja, algoritem je postal znan in popularen zaradi razvoja informacijske tehnologije, ker so vsi računalniški programi in vse operacije algoritmi (zaporedje ukazov ali korakov, ki pripeljejo do rezultata). In zdaj je vse, kar se dogaja v nekem zaporedju, algoritem. / Če bi tehtal Žiri in Žirovce ter bistvo ‚algoritma‘, bi pa prej dejal, da Žiri in Žirovci funkcionirajo v okviru ‚kaotičnega algoritma‘ – marsikaj se dogaja, mnogokrat se zgodi tudi veliko ‚naključnih‘ stvari ali dogodkov, sem in tja pade tudi kakšen dober rezultat, dosežek.«

Mag. Miro Sobočan, elektrotehnik. »Kot veš, je algoritem postopek, s katerim pri- demo do rešitve nekega problema. Sestavljen je iz korakov, katerih podrobnost je odvisna od snovalca algoritma in izziva, ki ga predstavlja rešitev problema. / Precej, vendar splošno veljavno. / Kot tehnični človek nekako ne vidim povezave /z Žirmi in Žirovci/, čeprav prijateljem pogosto razlagam svoje videnje socialnih kategorij in dogajanj v družbi iz perspektive racionalnega tudi z naravoslovnimi zakoni podprtega stališča. / Sogovorniki se vedno nasmehnejo ob moji običajni hudomušni pripombi ob koncu razlage – vse to je fizika. / Algoritem je

orodje. Seveda mnogi Žirovci uporabljajo algoritme. Žirovec mora imeti problem, ki bi ga rad rešil, in potem izbrati ali vzpostaviti algoritem. Ta je natančno opisan, korak po koraku. Ne umeščam ga v kategorijo recimo ‚orodij‘ za reševanje medčloveških odnosov. Je preveč determiniran, ne upošteva emocij. / Algoritmi se ne vzpostavljajo sami po sebi, so rezultat razmišljanja človeka.«

Dr. Boris Sobočan, elektrotehnik, strokovnjak za računalništvo in inovator, Mirov brat, je najkrajši: »Miha, na prvo žogo – bistrournježi.«

Dr. Franci Demšar, po stroki fizik, bolj znan kot politik, bil je minister za obrambo in veleposlanik naše države v Ruski federaciji. »Algoritem, kuharski recept, navodilo: Žiri in Žirovci. / Če hočemo, da je skuhana jed dobra, potem poleg recepta (algoritma) rabiš še dobre sestavine in dobrega kuharja. / Žirovci so bili večinoma uspešni zaradi svojega dela, ne zaradi pomoči države. Ko pa je ta prišla (sredstva za Alpino), takrat so takoj vedeli, kaj narediti (imeli so pripravljen algoritem). / Za uspeh (lastni, židovski, slovenski ...) so torej potrebne določene pozitivne lastnosti, načrt (algoritem) in ugodne okoliščine (sreča).«

Dr. Janez Rihtaršič je strojnik, direktor razvoja v Domelu, sodelovala sva pri pisanju in urejanju zbornika *Železni kruh, Domelovih 70 let*, 2016. »Algoritem je verjetno zdaj aktualna beseda zaradi digitalizacije, interneta stvari, block chain tehnologij, rudarjenja podatkov, umetne inteligence ... Da sadovi človeka delujejo, rabijo v ozadju algoritme – človek se prav tako poslužuje algoritmov, vendar je sposoben tudi narediti miselni preskok. / Morda algoritem prebivalci obeh krajev po vsakem slabem obdobju vedno nadgradijo na višjo raven? Za Železnike in tudi Domel bi morda rekel, da bi jih lahko razvrstil v dobra in slaba obdobja in da trenutno, vsaj v materialnem smislu, v povprečju živimo v »dobrem obdobju«. Tudi za Žiri slišim več uspešnih zgodb – vsaj glede podjetništva.«

Dr. Jožica Rejec, zdaj že nekdanja direktorica Domela in ena najvidnejših sodobnih Slovenk, je kratka: »Algoritem je definicija nekega procesa, ki pripelje do rešitve. Na primer računalniški program, diagram proizvodnega ali kakšnega drugega procesa, kuharski recept ... Železniki – Železnikarji, Žiri – Žirovci. Algoritem bi bil lahko tudi razlaga vpliva okoliščin na razvoj kraja, lastnosti prebivalcev, podjetij ... Ko smo ustvarjali zbornik ob 70. obletnici ustanovitve Zadruga Niko in iz dokumentov in pripovedovanj sestavljali sliko takratnih časov, sem poskušala sestaviti povezave vplivov ljudi, situacij, pogojev, razmer, kultur, vplivov stoletij, geografije ... na razvoj dogodkov (temu bi lahko rekli tudi algoritem). Podobno bi se dalo sestaviti tudi za Žiri in Žirovce, Idrijo, Škofjo Loko in primerjati različne vplive na razvoj krajev, kultur, rezultatov ...«

Pisal sem tudi žirovski sošolki **Milki Bokal**, ki je postala ena najvidnejših slovenskih slovaropisk. »Miha, taka vprašanja so zame ocvirki, ob katerih preizkušam svojo jezikovno intuicijo in znanje. Drago ti je napisal cel traktat, jaz bom krajša. Tudi v jezikoslovju se rabi beseda algoritem, in sicer na ožjem področju, v besedotvorju. To je postopek posameznih stopenj pri tvorjenju določene besede, pri katerem izhajamo iz prejšnje stopnje in vodi do končnega rezultata, do besede kot nove enote besednega sistema. Iz tega je mogoče razumeti, kaj bi pomenil algoritem v splošnem jeziku. / To je postopek z določenim ciljem, ki ga je mogoče razdeliti na posamezne stopnje (korake), ki si organsko sledijo ena za drugo in vodijo do zelenega rezultata.

/ Na vprašanje ti pa odkrito odgovorim, da se mi med obema stranema (na eni strani Žiri in Žirovci, na drugi strani pa algoritem) ne pojavi nobena povezava.«

Mag. Drago Bokal, soproj sošolke Milke, univ. dipl. inž. elektr.: »Menim, da se ta beseda zlorablja in je ni mogoče vsepovprek uporabljati – treba je biti previden in uporabo te besede utemeljiti. Nevedneži strašansko radi uporabljajo učene besede (zlasti tujke), saj s tem ‚dvigujejo‘ nivo in pomembnost svojih misli. Z uporabo zdrave kmečke pameti bi z domačo preprosto besedo natančneje zajeli bistvo in pravi pomen tistega, kar želijo povedati. Seveda pa je to odvisno od primera do primera. Ker sem do leta 2000 redno zahajal v Žiri in tudi glede na poznavanje ljudi, se je meni vtisnilo v spomin, da so Žiri neke vrste ‚algoritem‘ (če temu lahko tako rečem, to asociacijo imam) za postavljanje posameznikov na lastne noge predvsem s trdim delom v Alpini (ali kje drugje) ter s popoldanskim dopolnilnim delom, zlasti zidarskim! Seveda je ‚asociacij‘ še veliko, nekaj jih bom naštel: močan naboj v kulturi – ustvarjalci predvsem na likovnem (Sedeji, Gluhodedov, Peternelj, Kosmač idr.), literarnem (Tončka Stanonik, Miha Naglič, Marija Stanonik idr.) in znanstvenem področju (Marija Stanonik, brata Alojz in Franci Demšar, Spomenka Hribar idr.), glasba (Jobst, pevski zbori, pihalni orkester idr.), športni uspehi (teh ne spremljam več). Pregovorno pa je asociacija na Žiri megla, ki je v Žireh doma, ne vem pa, če je še tako. Verjetno bi se našlo še kaj, a za zdaj bodi dovolj. Menim pa, da za naštetu beseda algoritem ni prava – boljša je beseda asociacija.«

Za konec navajam odziv, ki mi ga je poslal ekonomist **Peter Hawlina**, računalniški veterani in nekdanji škofjeloški župan, zadnje čase predvsem rodoslovec. »Verjemi, da še vedno jemljem algoritem za nekaj skrajno profanega. Posluževati se ga mora bebec. Seveda je tudi v večini procesov potrebna disciplina, red, stalnost (bedarija, kot so ISO-standardi) ... vendar je za svobodno misel algoritem ječa. Jaz sem za eksperiment in tveganje. Kakšen okus bi bil, če bi si jajčka zabelil s slanimi inčuni? Mislim, da tega ni v nobenem receptu. (Nisem še poskusil.)« / Peter, se strinjam. Kot piko na i pa izpostavljam besede dr. Amalije Žakelj: »Razmišljam, v katero kategorijo bi dali Žiri in Žirovce, na kaj Žiri in Žirovci bolj prisegajo – na stabilnost, zanesljivost, vnaprej načrtovane korake – kar algoritem je, ali na odprte izzive, spopadanje z neznanim, s tveganjem – kar pa algoritem običajno ni ...« Po moji izkušnji smo Žirovci bolj prvo, a Bog ne daj, da bi opustili to drugo! Svoboda in napredek sta gotovo v tej smeri.

Povzel: Miha Naglič

Dodatek

Za boljše razumevanje konteksta, ki me je spodbudil k spraševanju o vlogi algoritmov v sodobnem življenju, dodajam odlomek iz knjige *Homo Deus*, ki sem jo prikazal v svojem knjižnem feljtonu v *Gorenjskem glasu* 17. 11. 2017.

»Nihče ne ve, kakšni bodo trg dela, družina in ekologija leta 2050 ter katere religije, gospodarski sistemi in politični ustroji bodo obvladovali svet ... Svet se še nikoli ni spreminjal tako hitro, kot se spreminja zdaj, in preplavljeni smo z nemogočimi količinami podatkov, idej, obljub in nevarnosti. Veljavo prepuščamo prostemu trgu, množični modrosti in zunanjim algoritmom tudi zato, ker se s takšno povodnjo podatkov ne moremo spoprijeti. V preteklosti je cenzura delovala tako, da je preprečevala tok informacij. V 21. stoletju deluje tako, da ljudi preplavlja z nepomembnimi informacijami. Ne vemo, na kaj naj bomo pozorni, in čas pogosto porabljam za raziskovanje postranskih zadev in razprave o njih. V antiki je imel moč, kdor je imel dostop do podatkov. Danes jo ima, kdor ve, za kaj naj se ne spremeni. Čemu naj namenimo pozornost glede

na vse, kar se dogaja v našem kaotičnem svetu? Če razmišljamo za obdobje nekaj mesecev, bi se morali verjetno posvetiti neposrednim problemom, na primer nemiru na Bližnjem vzhodu, begunski krizi v Evropi in upočasnjevanju kitajskega gospodarstva. Če razmišljamo za obdobje nekaj desetletij, so najbolj pereči problemi segrevanje ozračja, poglobljanje neenakopravnosti in motnje na trgu dela. Toda če na življenje pogledamo zares široko, vse težave in ves razvoj zasenčijo trije med sabo povezani procesi. 1. Znanost se čedalje bolj posveča vseobsegajoči dogmi, ki pravi, da so živa bitja algoritmi, življenje pa obdelava podatkov. 2. Inteligenca se ločuje od zavesti. 3. Nezavedajoči se, vendar zelo inteligentni algoritmi nas bodo kmalu poznali bolje, kot se poznamo sami. Ti trije procesi načenjajo tri ključna vprašanja, za katera upam, da boste o njih razmišljali še dolgo po tem, ko boste prebrali to knjigo: 1. So živa bitja res samo algoritmi in ali je življenje res samo obdelava podatkov? 2. Kaj je vredno več – inteligenca ali zavest? 3. Kaj bo z družbo, politiko in vsakodnevnim življenjem, ko nas bodo nezavedajoči se, vendar zelo inteligentni algoritmi poznali bolje, kot se poznamo sami?» (str. 392–393)

Ta knjiga res da misliti. Podnaslov *Kratka zgodovina prihodnosti* ne pomeni prerokb, gre za premišljene možnosti. Eden Hararijevih ključnih pojmov je algoritem. Tu ne pomeni le »navodila za uporabo«, kakršen je vsak kuharski recept. Drzna je misel, da smo tudi mi živi, organski algoritmi. Strašljiva pa možnost, da kmalu ustvarimo umetne algoritme, ki bodo pametnejši od nas in bi lahko prevzeli oblast nad nami ...

Yuval Noah Harari, *Homo deus*, prevedla Polona Mertelj, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2017, 432 strani

P. S. Namen tega članka je, da bi tudi v *Žirovskem občasniku* spodbudili razpravo o izzivih, pred katere smo že postavljeni, čeprav se jih mnogi med nami sploh še ne zavedamo v obsegu, ki ga ta dogajanja že zavzemajo.

Ko sem sestavil prvo verzijo tega članka, sem ga poslal v avtorizacijo vsem sodelujočim. Navajam nekaj odlomkov iz njihovih odzivov po e-pošti in po časovnem vrstnem redu.

Peter Hawlina, 17. 5.: »Kdo bi si mislil, da bo iz tega vprašanja nastalo zanimivo branje in spoznavanje ljudi.«

Anton Mlinar, 17. 5.: »Prav zanimivi odgovori. Mi dajo misliti. Mislim pa, da življenje (živa bitja) ni(so) algoritemski stroj(i).«

Miro Sobočan, 17. 5.: »Prebral sem članek in opazil, da sogovorniki tehničnega profila natančno definirajo algoritem, kar je razumljivo. Drugi profili pa malce mešajo procese z algoritmom. Kuhanje kosila je proces, ki se odvija po algoritmu (v tem primeru je algoritem samo recept – natančen opis korakov, ki pripelje do rezultata, proces je pa samo izvajanje, kuhanje po korakih) ... Poenostavljeno rečeno, za nekoga pa morda preveč zapleteno. Je pa to zelo zanimivo vprašanje, ker odkriva raznolikost razmišljanja o stvari, ki je v osnovi zelo determinirana ... ‚Proces‘ je postala popularna beseda, ponavljali so jo in jo še vsi, od politikov do novinarjev, gospodarstvenikov in ob tem veliko njih ni vedelo, kaj dejansko to pomeni, kakšno dodano vrednost lahko prinesejo obvladovani procesi. Saj je proces vse, kar počnemo, vendar obvladovan proces na vsakem področju prinese dodano vrednost (skrajša čas, poveča kakovost, zmanjša stroške, poveča preglednost in še marsikaj). In marsikje zaradi takih in drugačnih razlogov to niti ni zaželeno. predvsem v tranzicijskem obdobju, ki ga še nismo popolnoma preživeli ... / Pa še tole: Inovativnost ni izogibanje algoritmom, ki jih nikakor ne moremo primerjati z ISO-standardi. Inovativnost je iskrenje, ki pripelje do algoritma, ki zagotovi, da svojo idejo udejanjimo in jo naredimo ponovljivo, zato tudi eksperimentiramo. Dokler ne dosežemo ponovljivosti, ne moremo predstaviti rezultata ... Razmišljam o razmišljanju drugih, vendar jih ne negiram, temveč spoštujem.«

Boris Sobočan, 17. 5.: »Miha, na drugo žogo bi odgovoril: bistrournost.«

Alojz Demšar, 18. 5.: »Zanimiva kompilacija mnenj. Nekaj nas je šlo gledat Wikipedijo, tak je naš algoritem odgovarjanja na vprašanja. Pred kakšnimi 15 leti je kemik dr. Danilo Lasič, zdaj že pokojni, pojasnil razliko med Evropejci in Američani. Takrat so Evropejci, ko so dobili problem, začeli razmišljati. Američan pa je sedel za računalnik. Zdaj te razlike ni več.«

Uredniški pripis. Ta zapis je kompilacija odgovorov, ki sem jih prejel na moje vprašanje, kakšne bi utegnile biti povezave med algoritmom na eni ter Žirovci in Žirmi na drugi strani. Debatu po e-pošti sem sprožil 17. marca, večina odgovorov je nastala že do konca marca, nekaj odmevov pa še vse do konca pomladi 2018. Lektorica me je opozorila, da v tem zapisu »mrgoli« poševnic (/). Res je, večino sem jih vstavil sam, da sem tako »ukinil« odstavke in strnil besedilo.

Miha Naglič

Od Cankarjeve matere in borcev za severno mejo do airbrushev in algoritma

Ni mi prav, da sem moral kar tri uvodnike v ta zvezek ŽO napisati sam. A tako je pač naneslo. Spraševal sem se med drugim, ali lahko ob Cankarjevi stoletnici napišemo tudi kaj z žirovskega vidika? Na prvi pogled nič, po premisleku pa se je izkazalo, da kar nekaj. Žirovska rodoslovca Janez Jereb in Martina Horvat sta namreč prav letos z vso gotovostjo ugotovila, da je bil stari oče Cankarjeve matere Neže Pivk gostač Janez Pivk (roj. 1754), ki je živel v Idršku in Žirovnici, slednja pa je takrat sodila v žirovsko faro in občino. Janezov najmlajši sin Martin Pivk (1814–1847) pa se je priženil na Vrzenec in tam postal oče Neže in čez čas tudi stari oče pisatelja Ivana. Rojstva vnuka Ivana ni dočakal, ker se je že 29 let prej smrtno ponesrečil pri poseku hrasta. Cankar je materi Neži postavil spomenik v romanu *Na klancu*, v katerem »nastopa« kot Francka. V znamenitem uvodnem prizoru, ko metaforično teče za vozom, ki ga nikoli ne doteče, ji ena od oseb, ki sedijo na vozu, zakliče, naj ne teče in naj vendarle prisede ... In ta oseba je možki, pa še Žirovec in veseljak povrhu. Vprašanje: zakaj Cankar to vlogo, držo človeka, ki s svoje sedeče in cinične distance zasmehuje nesrečno dekle, nameni ravno Žirovcu? Odgovora ne vem, le vprašam.

Drugi uvodnik so mi napisali drugi. Prejšnjo zimo me je razjezilo, da se v zadnjih časih kar naprej govori o nekih algoritmih, ki iz ozadja poganjajo in upravljajo naš svet, zlasti tistega, ki ga pišemo s predpono e-: e-svet. Kaj je torej ta skrivnostni algoritem in kakšne bi utegnile biti njegove posebne povezave z Žirovci? Amerike v razpravi, ki se je odvila po e-pošti, nismo odkrili, nekaj o globalnih in žirovskih dimenzijah algoritmov pa vendarle.

Tretji uvodnik je ta. Sledi mu prvi intervju. Po sklepu našega uredništva, da do naše 40-letnice v letu 2020 naredimo intervjuje z vsemi dolgoletnimi člani uredniškega odbora ŽO, je to pot na vrsti Franc Temelj, uredniški odbornik od samega začetka, od oktobra 1980. Prvoborec ŽO. Franc

je tudi edini moški državljani Republike Slovenije, ki se piše Temelj. Po materini strani pa izvira iz številnejšega rodu Kavčičev. Njegov bratranec je bil tudi pisatelj Vladimir Kavčič. V pogovoru pove, kako se je njegova mama odzvala na neko bolj delikatno mesto v nečakovem pisanju. »Ko sem bral knjigo *Živalski krog*, sem naletel na stavek, ki bi bil danes že čisto neopažen, za tiste čase pa je bil kar drzen, nikakor pa ni po nobenih kriterijih spadal v mamino besedišče. Prebral sem ji ga in ji rekel: ‚Ali je to v redu, da tako piše?‘ Mama po pričakovanju ni nič rekla in zame je bila stvar pozabljena. Ko pa je Vlado, kakor smo ga klicali sorodniki, prišel naslednjič na obisk, mu je povedala, kar se ji je zdelo, da mu gre. ‚Beri večernice, pa boš videl, kako se piše,‘ je zaključila. Vlado je nekaj časa samo presenečeno gledal, saj si najbrž sploh ni mislil, da ona ve za takšno knjigo, še manj pa, da bi jo brala. Potem pa je le rekel: ‚Veste, različni bralci so z raznimi bralnimi potrebami in vsem je treba ustreči.‘ Ne spominjam se, da bi nas po tistem še kdaj obiskal, ji pa gotovo ni zameril, saj jo v romanu *Prihodnost, ki je ni bilo* omenja v lepi luči.« (Mimogrede: inkriminirani in iz konteksta vzeti Kavčičev stavek iz *Živalskega kroga* se glasi takole: »Fukaj me, fukaj me in kurba mi reci.« Nespodobno, a našemu času povsem podobno.)

Kakor koli že: Franc se v zadnjih letih tudi sam vse bolj preizkuša v pisanju, in to ravno v večerniški maniri. Sicer pa je najbolj ustvarjalen v fotografiji. To dokazuje tudi knjiga, ki jo letos dodajamo ŽO – Temeljeva fotomonografija. Besedilo zanjo je napisal umetnostni zgodovinar dr. Primož Lampič, eden najvidnejših slovenskih strokovnjakov za fotografijo kot estetsko kategorijo. Ne za vsakršno »fotkanje«, ki je v dobi digitalne fotografije postalo množično, ampak za fotografiranje z umetniško ambicijo. Prav v tem pa je Franc avtorsko močan in to potrjujejo tako njegove fotografije kot Lampičevo besedilo.

Septembra 2018, ko je šla redakcija tega zvezka ŽO že h koncu, je na slovenskem knjižnem nebu zablestela nova zvezda: Bronja Žakelj, ki ji je po dobrih knjigah prepoznavna založba Beletrina izdala roman *Belo se pere na devetdeset*. Bronja je Ljubljanka, po starših pa žirovskega rodu. Spoznala sva se preko njenega starega očeta, priznanega slovenskega umetnostnega zgodovinarja Lojzeta Gostiše. Jaz ga poznam že dolgo, ona ga je osebno spoznala šele na svoj 46. rojstni dan. »Svojega dedka se iz otroštva spomnim le prek fotografij. Včasih mi je o njem kaj povedala Dada, vedela sem, da je odšel, ko je bilo mami sedem let, in vedno sem slutila stisko, ki jo je njegov odhod vnesel v družino. Mami mi o svojem očetu ni govorila. Nikoli nič. Ko sem odraščala, sem razumela samo to, da so bila njuna nesoglasja prevelika in da je šlo nekaj, karkoli že, usodno narobe. Lojzeta sem si ves čas, od otroštva naprej, želela spoznati, želela sem videti svojega dedka, in ko sem bila stara 46, sem za svoj rojstni dan končno zbrala dovolj poguma in ga poiskala, tudi za ceno morebitne zavrnitve. No, zavrnil me ni, bil je vesel, bil je ganjen in danes imam nazaj svojega dedka, on pa svojo vnukinjo. Morda kdo na vse skupaj gleda tudi drugače, a meni ta združitev, tudi na neki simbolni ravni, pomeni veliko. In to je vse in to mora biti dovolj.« Lepo. Mi pa si želimo, da bi Bronja napisala še kakšno tako dobro knjigo, kot je ta. Po izidu je bila deležna velike pozornosti slovenskih medijev in prav dobro se mi zdi, da najin intervju izide kak mesec pozneje in se tako morda ne izgubi v poplavi vseh drugih. Intervjuju dodajamo izbrani odlomek iz romana.

Sledijo naše izvirne raziskave in spomini. Na prvo mesto postavljam raziskavo Alojza Demšarja, v kateri je obudil še eno od pozabljenih poglavij iz žirovske zgodovine – naše borbe za severno mejo. Povzetek: »V prispevku predstavljamo 33 Žirovcev, ki so v letih 1918–1919 sodelovali v bojih za slovensko severno mejo na Koroškem in so se v vojaške enote vključili pred majem 1919. Opisali smo dogajanje na severni slovenski meji v letih 1918–1919 in prispevek Žirovcev pri tem. Dodajamo njihove življenjepise s poudarkom na rodbinskih podatkih. Dva Žirovca sta na Koroškem izgubila življenje, Franc Mlakar (1900–1919) in Andrej Šifrer (1892–1919).« 33 mož ni malo. Zaslužijo si, kar je naredil Lojze v sodelovanju z rodoslovcem Janezom Jerebom:

obudila sta na kratko njihove življenjepise, za vsakega od njih našla tudi fotografijo. Tako nas zdaj gledajo s svoje stoletne distance. Članek je osnova za tisto, kar sledi januarja 2019: spominska razstava v Muzeju Žiri in odkritje spominske plošče padlemu borcu Francu Mlakarju, ki je bil doma v sosednji hiši, pri Žnidarju v Tabru. Ob teh dejanjih smo lahko ponosni tako na pozabljene borce kot na naša sodelavca, ki sta jih sto let po njihovem pogumnem boju za narodno stvar dobesedno obudila od mrtvih in jih povrnila v žirovski spomin.

Petra Leben Seljak je prispevala drugo epizodo v raziskovalni nadaljevalki Priimki na Žirovskem skozi stoletja (1500–1850). To pot je obdelala priimke na B: od Babka do Burnika. Oči sem izbuljil, ko sem bral o županski rodbini Bogatajev, ki so bili žirovski župani v letih 1626–1729. »Bogataji so torej županovali 100 let, poleg večjega števila kmetij (leta 1714 so imeli npr. od šestih gruntov v starih Žireh v lasti vse razen Nagličevega) so posedovali tudi krčme, zagotovo pa so se ukvarjali tudi s trgovanjem. Za uspešno trgovanje je bilo treba skoraj nujno pridobiti status meščana in vse kaže, da je to uspelo vsaj enemu Bogataju, Štefanu. Za zdaj obstajata za to dva posredna dokaza – zapisi v krstnih knjigah ter najimenoitnejša posvetna stavba v Žireh, Stara šola (prvotno grunt Žiri 24). Stavba ima značilnosti meščanskih hiš in prav nič ne spominja na kmečko hišo, bolj na nekakšno rezidenco. Arhitekturno sodi v barok: zgrajena je bila torej v času, ko sta bila lastnika Janez Bogataj (1709–1714, sin Janeza Bogataja; njegov oče Janez je bil žirovski župan, ravno tako brat Mihael) in Jurij Kalan z Visokega (lastnik 1754, župan žirovskega urada v letih 1737 in 1770–1777). Takrat je v Žireh živel tudi Štefan Bogataj: morda prav v tej hiši (Žiri 24), verjetneje pa pri Kogeu (Žiri 4). Štefana je župnik dosledno zapisoval kot gospoda (Dominus); takega statusa ni imel noben drug Žirovec, so pa s tem vzdevkom označevali župnike in pomembne meščane. Kar pomeni, da je imel Štefan skoraj zagotovo status meščana. Tudi njegova žena Marija Jožefa je bila gospa (Domina), pred poroko se je pisala (von) Graffenhuber. Štefanovih osem otrok (roj. 1742–1763) je bilo krščenih v Žireh, vsi razen zadnjega pa so imeli dvojna krstna imena, kar je bilo spet značilno za meščane, ne pa za kmete.« Dominus Štefan Bogataj, poročen z Domino Marijo Jožefo von Graffenhuber. Torej je le malo manjkalo, pa bi Žirovci dobili tudi svojo plemiško rodbino. Tej ambiciji primerna je bila tudi hiša, v kateri so živeli, Stara šola, Tabor 2, zdaj domovanje drugače plemenitega Muzeja Žiri.

Doktor Tone Košir, ki je bil kratek čas tudi žirovski zdravnik, pozneje pa raziskovalec zgodovine zdravstva na Loškem, je napisal članek Blažičkove rokopisne padarske bukve. »V članku so predstavljene rokopisne padarske bukve, ki so nastale okoli leta 1860. Ohranile so se v Žireh. Po najstarejšem znanem lastniku Francu Grudnu-Demšarju jih imenujem Blažičkove. Verjetno so ene zadnjih, ki so še napisane v bohoričici, po kateri tudi ocenjujem približen čas nastanka.«

Tudi Jože Stanonik se je lotil zahtevne domoznanske naloge. Poskusil je ugotoviti potek medvojne nemško-italijanske meje na Žirovskem. Sam sem to poskusil že pred leti, a le približno in kartograf mi je ta približni potek vrisal na zemljevid z naslovom Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! (PLU), Zemljevid meja, vojaških objektov in drugih znamenitosti na Žirovskem, izdali smo ga v okviru istoimenskega evropskega projekta PLU, leta 2007. Jože je zdaj to mejo ugotovil še natančneje, pri tem se je oprl predvsem na spomine starejših domačinov, ki še sami pomnijo njen potek. Zdaj bi se morali dokopati še do morebitnih nemških in italijanskih vojaških dokumentov v tej zadevi in po možnosti še do kakšne fotografije, če te sploh obstajajo. Mogoče kdo poreče: kaj nam pa to sploh mar! Po mojem tudi ta meja in njena kratkotrajna usoda po svoje pričata o vitalnosti slovenstva in žirovstva, ki jima je uspelo to mejo preživeti in izbrisati z našega teritorija.

Dragocen je tudi članek Vaneta Moleta: Manjša občinska podjetja v Žireh po drugi svetovni vojni. Žal se je pri tem oprl samo na svoj spomin in ustne vire, v nadaljevanju bi kazalo to temo raziskati še s pomočjo obsežne dokumentacije, ki jo v fondu takratne občine Žiri hrani škofje-

loška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Obveščen sem, da takšna raziskava že poteka in da se lahko kmalu nadejamo njene objave.

Dnevi evropske kulturne dediščine (DEKD) so letos v Žireh potekali petič (prvič leta 2013) in imajo tu že domovinsko pravico. Letošnja tema je bila Naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost. In prav to so odlično ponazorile tri prireditve. Prva je bila napovedana pod naslovom Perje je frčalo – kje bo nova žirovska župnijska cerkev. Druga: Po stari poti od Gor do Vrha Sv. Treh Kraljev. In tretja: Neznane vojašnice ob rapalski meji na območju Žirov. Vse tri so odlično uspele, v ŽO pa o njih pišeta dva izmed glavnih ustvarjalcev. Objavljamo besedilo, ki je bilo predloga za prvo prireditev, ta pa se je zgodila kot dramatizacija tega besedila. Avtorja: Maja Justin Jerman in Alojz Demšar. Prva si je predstavo zamislila in vodila njeno uprizoritev, drugi jo je oskrbel z izbranimi arhivskimi viri. V drugem članku Alojz Demšar povzame vsa tri dejanja DEKD 2018 v Žireh. Razumljivo je, da največ pozornosti nameni drugemu, pohodu, ki si ga je zamislil in tudi vodil. Avtobus nas je odpeljal na Gore, ki jih Lojze posrečeno imenuje razgledišče (»balkon«) idrijskega sveta. Potem smo hodili po poteh, ki so jih uradniki loškega gospostva v spremstvu tedanjih županov prehodili in opisali že leta 1510, in na koncu prispeli na Vrh Svetih Treh Kraljev, ki jih je Lojze počastil z nazivom razgledišče rovtarskega sveta. Članek sklene z opisom srečanja na Breznici, kjer je arhitekt Aleš Kacin predstavil italijanske vojašnice ob rapalski meji in nakazal tudi možnosti za njihovo prihodnjo rabo. Prav zgornja od dveh vojašnic na Breznici bi bila tako rekoč idealna za muzejski prikaz dediščine rapalske meje, ta pa bi nedvomno obogatil tudi turistično ponudbo na Žirovskem.

Alojz Demšar je svoj prikaz sklenil s pomenljivim odstavkom, ki ga navajam v celoti. »Tema Dnevov evropske kulturne dediščine 2018 je bila Naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost. Kako so tej temi sledile žirovske prireditve DEKD 2018? Najbolj se je v temo vključila prireditev Neznane vojašnice ob rapalski meji na območju Žirov, na kateri je arhitekt Aleš Kacin predstavil svoje načrte za uporabo stavbne dediščine za sodobno rabo. Pohod po stari poti je dokaz, da je omrežje starodavnih poti zanimivo za sodobnega človeka, ki si želi sprostitve v naravi. Posebej pa za tiste, ki jim hoja ni samo rekreacija, temveč tudi potovanje skozi pokrajino in čas. Najbolj subtilna pa je povezava peripetij pred gradnjo nove žirovske cerkve s prihodnostjo. Predstava sugerira, da ni nič narobe, če obstajajo različna mnenja. Če se po odločitvi za eno od možnosti vsi združijo in skupno izpeljejo zastavljeni cilj!«

Ob 90-letnici rojstva pisatelja Leopolda Suhodolčana, ki se je zgodilo v Žireh, mu tu namenimo tudi primerno pozornost. Pisateljica Tončka Stanonik se je spomnila zapisa o njegovem otroštvu, ki ga povečini nismo poznali: Mojih sedem strahov. K izbranim pisateljevim besedam Tončka pripiše tudi nekaj svojih in na koncu pove, kako je sama doživela njegovo prezgodnjo smrt. »Zato pa mi je tem bolj ostalo v spominu zadnje, najbolj žalostno srečanje z njim. Stala sem pred Konzorcijem v Ljubljani in čakala na avtobus, da se odpeljem na drugi konec mesta, in kot vedno izkoristila nekaj minut za ogled knjig, razstavljenih v izložbenih oknih Mladinske knjige. Namesto mikavnih naslovnice me je osupnila velika črno-bela podoba pisatelja Suhodolčana s črnim trakom čez zgornji rob fotografije, opremljena z dvema letnicama, ki sta sporočali neizbrisen konec tega priljubljenega mladinskega pisatelja. Vse pisane naslovnice knjig, ki so bile razvrščene desno in levo od tega sporočila, niso mogle utišati neprizanesljive trombe črnega traku. Založba s svojimi uredniki je tako sporočala, da so z njim izgubili dobrega, zelo ustvarjalnega sodelavca. Če bi bilo drugače, če ga nevidna nitka usode ne bi tako zgodaj dvignila in ga vzela nam spodaj čakajočim slehernikom ..., bi ga morda celo zvalili v družbo sodelavcev *Žirovskega občasnika*, ki se je prav tedaj začel oblikovati. Kdo ve! Saj pravijo, da je rad obiskoval sorodnike in o svojih žirovskih rojakih imel nadvse dobro mnenje.«

Pisateljevo žirovsko poreklo po materi z rodoslovno natančnostjo razloži Petra Leben Seljak v članku s posrečenim naslovom: *Žirovska polovica pisatelja Leopolda Suhodolčana*. Druga polovica je bila seveda očetova. Ta je prišel v Žiri v službo kot finančar ob rapalski meji, tu je spoznal svojo ženo in iz te zveze se je rodil bodoči pisatelj ... Te tri spominske zapise dopolnjujejo izbrane fotografije iz družinskega albuma Suhodolčanovih. Poslal nam jih je Primož Suhodolčan, tudi sam eden najbolj branih slovenskih mladinskih pisateljev.

Sledi razdelek Obletnice in nekrologi, v katerem se spominjamo še drugih ustvarjalnih rojakov, ki so umrli nedavno ali že pred mnogimi leti. Franc Jan obudi spomin na arhitekta Danila Oblaka (1934–2017), ki je bil njegov vrstnik in prijatelj. Alojz Demšar piše o življenju in delu lani umrlega Alfonza Zajca (1932–2017), prvaka žirovskih domoznancev, ki je bil tudi eden ključnih sodelavcev našega zbornika. Lojzetov zapis ima veliko težo tudi zato, ker je sestavil tudi prvo bibliografijo pokojnega. V letu 2018 smo mnogi sodelovali v dvojnem »donkostovanju« (moj izraz), v katerem smo obujali spomine na življenje in delo Don Koste Selaka (1893–1968), žlahtnega rojaka iz Sovre, ki je postal duhovnik in glasbenik in večino svojih najbolj ustvarjalnih let preživel v Dalmaciji. Udeležili smo se mednarodnega simpozija v župniji Janjina na Pelješcu, kjer je služboval najdlje. To je bilo sredi junija, v začetku septembra pa smo ga počastili še v Žireh: z Lenčkovim večerom, spominsko razstavo, pri dveh mašah in z odkritjem spominske plošče na njegovi rojstni hiši pri Abrahtu v Sovri. Objavljamo govor, ki ga je imel ob tej priložnosti muzikolog dr. Franc Križnar; prav on je od vseh posameznikov najbolj zaslužen, da se je spomin na Don Kosto obujal tako temeljito in obsežno v dveh krajih in dveh državah. S Stanetom Kosmačem se spominjava lani umrlega slikarja Pavleta Sedeja (1951–2018). Tončka Stanonik pa obudi še spomin na Ančko Šumenjak (1922–2018), julija umrlo rojakinjo iz Poljanske doline, ki se je v svojih delih povezala tudi z Žirovci. In ne nazadnje: objavljamo prgišče še neobjavljenih pesmi našega prijatelja Franca Kopača in se ob tem zavemo, da je minilo že deset let od njegove smrti. Čas res prehitro teče in njegov memento mori je neusmiljen.

Sledijo trije razdelki, ki so tako ali drugače povezani s »knjižno produkcijo«. Tončka Stanonik v svojem strokovnem zapisu povzame in razloži svojo bogato lektorsko prakso, razpeto med *Enciklopedijo Slovenije* in *Žirovskim občasnikom*. V spomin na Alfonza Zajca objavljamo nekaj njegovih zgodb. Teh je zapisal še več in upamo, da v prihodnjih zvezkih objavimo še katero, njegov pisni opus pa bi zaslužil tudi knjižno objavo. Milena Miklavčič po dveh knjigah ženskih zgodb, ki so postale vseslovenska uspešnica, zdaj zapisuje še moške zgodbe, izšle bodo v tretji knjigi, tu jih je le nekaj za pokušino. Helena Maček je pisateljsko ime avtorice, katere pravo ime je poznano uredništvu, a to ni bistveno. Bistveno je, da gre za očitno nadarjeno avtorico zgodb in to dokazuje tudi ta, ki ima naslov *Ko sva plela majaron*.

V tem zvezku ŽO predstavljamo štiri nove knjige. Prva je že omenjena knjiga Bronje Žakelj, o kateri pričata intervju z avtorico in odlomek iz knjige. Etnologinja Vlasta Mlakar, ki po novem živi v bližnjih Hlevišah, v članku *Slovenski slikar Franjo Kopač* in njegova zapuščina predstavi knjigo, ki smo jo lani skupaj z ŽO izdali mi. Slovenski filozof in sociolog Andrej Kirn pa je napisal tehtno predstavitev nove knjige Viktorja Žaklja s pomenljivim naslovom *Družbenoodgovorno gospodarjenje*. Ta je poskus širšega pogleda na naslovno zadevo v tradicionalni maniri politične ekonomije, ki pa je v zadnjem času potonila v poplavi raznih »ekonomik«. Gotovo ne slučajno. Viktor Žakelj pa piše o knjigi o partizanskem šolstvu na Loškem, ki je bilo najbolj razvito prav na Žirovskem. Knjiga *Ti si mene naučila brati* govori o eni najsvetlejših potez partizanstva na gorenjskem jugu, ki je zmoglo tudi v krutih vojnih razmerah poskrbeti za humanitarne presežke narodnoosvobodilnega boja: za šole v krajih pod Blegošem, za partizansko bolnico pod sosednjim Poreznom, za svoj tisk ... Žal nam ni uspelo predstaviti vseh knjig, ki so v zadnjem letu izšle na našem koncu. Taka je knjiga Marije Gantar, ki je prepisala zapise svojega očeta

Ivana Potočnika in jih izdala pod naslovom *Polje, kdo bo tebe ljubil* (2017). Taka je knjiga profesorice in zdravilke Apolonije Klančar (*Vsi moji otroci in njihove mame*, 2018) in gotovo še katera. Sicer pa so to knjige trajne vrednosti in jih lahko predstavimo še v naslednjem zvezku.

V likovni prilogi Stane Kosmač to pot predstavlja umetnika posebne vrste: Jureta Možino, ki ustvarja t. i. airbrush umetnine. Skupaj s fotomonografijo Franca Temelja je letošnji komplet ŽO tudi likovno zelo bogat. V eni temeljnih knjig tega sveta piše, da je bila v začetku Beseda. Naš čas pa je vse bolj v znamenju slik, tudi v ŽO jih ne zanemarjamo. Drugače tudi ne moremo, saj vemo, da je žirovski *genius loci* najmočnejši prav na likovnem polju. Don Kosta Selak je bil eden redkih glasbenikov žirovskega rodu. Žirovski občasnikarji pa smo tradicionalisti, prisegamo predvsem na besedo. Čeprav bi bila največja trofeja, če bi našli fotografijo Neže Pivk, hčere Žirovca, poročene Cankar, in jo objavili. Znano je namreč, da fotografije pisateljeve matere ni še nihče videl. Če je sploh kdaj bila? Ima pa zato enega najlepših besednih portretov, pravi spomenik. »/.../ in takega spomenika še ni imela kmalu človeška mati«.

Napisano v začetku novembra 2018. Nasvidenje v letu 2019.

INTERVJU FRANC TEMELJ (1952), UPOKOJENI »ELEKTROMAGNE- TIK«, AKTIVNI FOTOGRAF, STARINOSLOVEC IN ROMAR

Miha Naglič

»Čuden človek si ti, prav tak, kot je bil oče«

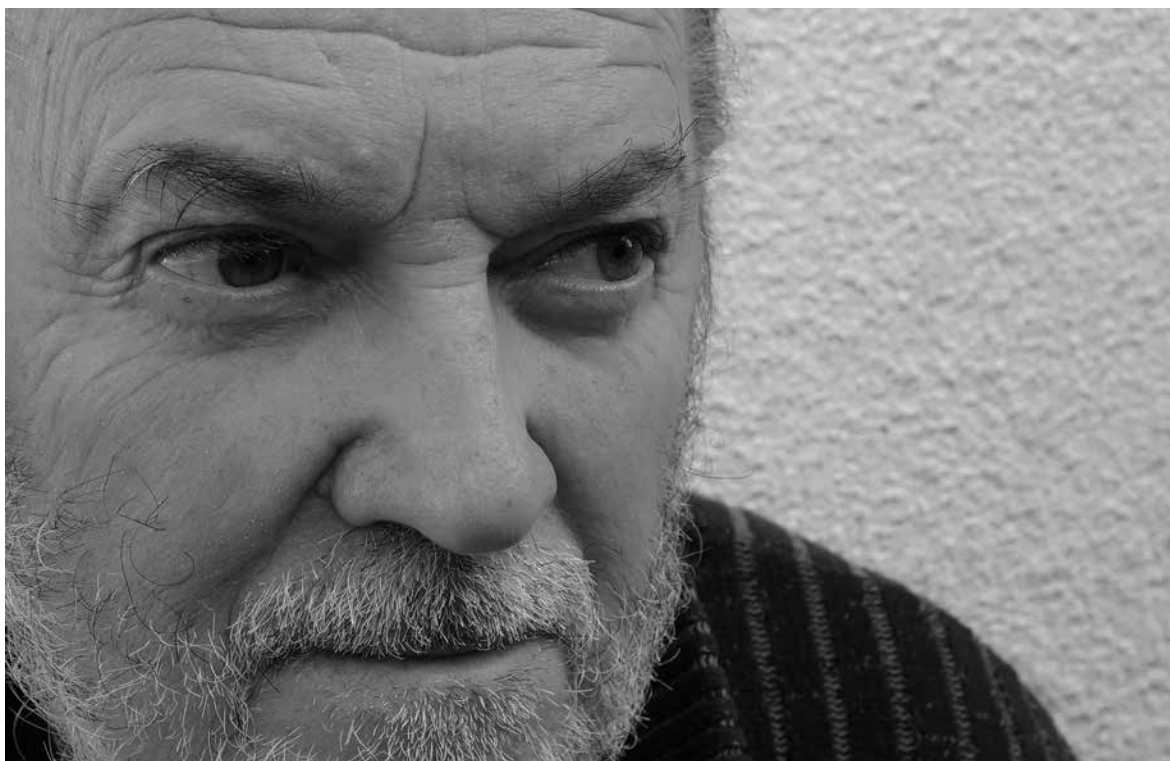

Foto: Stane Kosmač

V knjigi Ciciban postane Abraham, ki smo jo izdali ob naši 50-letnici (2002), si zapisal, da si se rodil v Ljubljani. In še: »Po nekaj dneh življenja so me s kombijem časopisnega podjetja Delo pripeljali na Fužine. Tako da sem glede na takratne vozne razmere že zelo zgodaj spoznal, da vse, kar je v zvezi z delom, ni kaj prida.« To ne bo pousem držalo, ker časopisa Delo tistega leta še ni bilo, izhajala sta njegova predhodnika, Ljudska pravica in Slovenski poročevalec, v Delo združena 1959 ... A to ni bistveno. Rad bi, da za začetek še enkrat natančneje razložiš okoliščine svojega prihoda na ta svet.

Kot veš, imam sestro Tilko, toda štiri leta pred mojim rojstvom se je rodila še Marta, ki je živela le enajst dni. Ker se je rodila doma in ni bilo mogoče priti do zdravniške oskrbe, je bilo zanjo usodno. To in dejstvo, da je bila mama takrat že pri dvainštiridesetih, je bil razlog, da sem se rodil v ljubljanski porodnišnici. V Ljubljani pa je živel dober atov prijatelj Franc Miklavčič, ki se je tja preselil s Fužin. Zaposlen je bil kot šofer pri takratnem »Delu« in on nam je velikokrat pomagal pri raznih opravkih, ki smo jih imeli v Ljubljani. Tako je tudi naju z mamom pripeljal iz porodnišnice domov. Moram povedati, da je kljub visokim letom še vedno čil in ga z Martino iz hvaležnosti vsako leto obiščeva, saj mi je tudi pozneje naredil marsikatero uslugo.

Bilo je pred leti, po smrti tvojega ata in mame, ko sva skušala v zasebnem pogovoru ugotoviti, ali je na Slovenskem sploh še kaj Temeljev, takih z velikim T. Ker odgovora nisi poznal, sem prosil znanca, ki je bil v službi pri policiji, naj pogleda v tisti njihov famozni register državljanov, ki je gotovo najbolj ažuren v državi. In je nedvoumno ugotovil, da si bil takrat edini Temelj v Republiki Sloveniji. Zdaj sta najbrž dva, ker je tvoj priimek po poroki dobila še tvoja žena. Torej si že po priimku pravi endemit, še človeških ribic je veliko več. Od kod priimek Temelj? Veš za svoje prednike tega priimka?

Ko bi za Temelje tako skrbeli, kakor skrbijo za človeške ribice, bi bilo tudi s Temelji drugače.

Moj praded Tomaž je bil najdenček. Po družinskem izročilu je bil tržaški, toda Janez Jereb je zdaj v eni od knjig odkril, da je beseda tržaški prečrtana in je pripisano ljubljanski. Tako da zdaj še tega ne vem točno, iz katere sirotišnice je prišel v Staro Oselico. Kar se pa priimka tiče, se v Benečiji zasledi Temel, na avstrijskem Koroškem pa Temmel. Mi je pa Tone pred leti prinesel osmrtnico iz časopisa, kjer piše, da je v Zagrebu umrl Josip Temelj. Takrat sem še načrtoval, da bom poiskal njegove svojce, toda ostalo je zgolj pri načrtih. Če sem iskren, imam vedno manj volje in želja, da bi delal v tej smeri, saj imam polno drugih stvari, ki mi izpolnjujejo življenje.

Franc, prav imaš. Vendar ostaniva še malo pri t/Temeljih. Nekoč si mi pripovedoval o svojem starem očetu Francu Temelju, bil je velik posebnež z zanimivim življenjepisom. Ga lahko še enkrat povzameš?

O njem verjetno največ pove to, kar mi je malo pred smrtjo rekel ata: »Čuden človek si ti, prav tak, kot je bil oče. Samo da je malo drugače kakor ostali, pa je dobro.« Res sem bolj nemirnega duha, kakor je bil on, toda on je bil človek dejanj, jaz pa bolj sanjarij. V Žireh je postavil dve hiši, toda v nobeni niso dolgo živeli, ker ga je gnalo naprej. Po poklicu je bil čevljar, toda zanimalo ga je še mnogo drugih stvari. Bil je tretji v Sloveniji, ki je delal vozniški izpit v Ljubljani, kajti prej so morali iti na Dunaj. S Poljanskim avtobusom, ki ga je potem vozil, je šel čez Lučine v Ljubljano, in ko je izpitni komisiji povedal, od kod je prišel, so rekli, da če je to prevozil, potem zna voziti, in so mu dali potrdilo. Toda ko je nekoč zapeljal na Fricov travnik, je pustil avtobus tam, šel v gostilno in se zanj ni več zmenil. Sodeloval je pri prvi žirovski elektrarni na Dobračevi in potem je tudi na Fužinah postavil svojo. Odšel je v Ameriko, toda tam je v rudniku delal le toliko časa, da je zaslužil za pot domov, kajti rekel je, da tam pa že ne bo vzel konca. Po vrnitvi je v Stari vasi v Čikagu postavil leseno hišo v ameriškem slogu, ki je potem pogore-

Moje prvo poziranje

la. Odšel je na Jesenice v železarno in kmalu postal žerjavovodja ... Skratka, bil je sposoben, obenem pa čisto nič gospodarski. In še eno slabost je imel: ko sta šla z atom skupaj na delo h Gantarju, mu je pri Cenetu, kjer je bila gostilna, rekel: »Kar pojdi naprej, takoj bom prišel.« In potem ga tri dni ni bilo ne na delo in ne domov.

Tvoj stari oče je bil torej iz Stare Oselice, pozneje je postal Žirovec. Tvoja družina pa je v letu tvojega rojstva živela na Fužinah. Kako ste prišli tja?

Stari oče je bil iz Stare Oselice, mati je bila pa Glažerjeva iz Stare vasi, zato sta tudi prvo hišo postavila na Glažerjevi zemlji v Stari vasi (nazadnje je bil njen lastnik zdravnik Dušan Sedej, ki jo je podrl in zgradil novo). Kot sem že omenil, je bil nemirnega duha in ni zdržal dolgo na enem mestu, zato so se večkrat selili. Tako so nekaj časa živeli tudi v Poljanah, na Ladji pri Medvodah, na Jesenicah, dokler se niso preselili k Buscu na Fužine. Pred leti so podrli še zadnje ostanke te hiše in napravili parkirišče. Moj ata je bil takrat najstnik in je

Tako nas je »ujel« žirovski fotograf Viktor Grošelj okrog leta 1960 v svojem ateljeju pri Pečelinu. Poleg ata, mame, sestre in mene je na fotografiji še atova mama.

hodil k sosеду, kjer sta živela starejša zakonca brez otrok, pomagat delat. Tako sta potem leta 1930 hišo prodala našim, kjer so se tudi ustalili.

Tvojega očeta Fortunata (Natko) se dobro spominjam, tudi on je bil posebna »pojava«, čevljar, ljubiteljski igralec, radovednega značaja ... Hvalevredno je, kako si v zadnjih mesecih skrbel zanj, ko je bil hudo bolan in negiben in bi ga večina drugih v takem položaju poslala v dom za starejše občane; ti pa si ga imel doma in ga potrpežljivo negoval. Kakšen pa je bil on do tebe?

Imel sem okrog deset let, ko sem ata nekega zimskega popoldneva prosil, ali bi smel z drugimi na sankanje na Bahačev grič. Toda veliko prepričevanja je bilo treba in šele solze so ga omehčale, da sem lahko šel. »Ko bo sonce zašlo, se pa vrni.« Ko sem prišel iz hiše, sem sonce komaj še videl, toda vseeno sem odhitel na grič, kjer je bilo zelo živahno. Dvakrat sem se zapeljal, potem pa hitro odšel nazaj domov. »Kaj ste se skregali?« me je vprašal ata, ko sem se vrnil. »Ne, sonce je zašlo.« – »Saj vsega pa tudi mene ni treba ubogati,« je potem kar malo skesano rekel. Mislim, da bi ta nasvet moral kdaj pa kdaj upoštevati, pa ga žal nisem. Drugače sva se pa čisto v redu razumela. Nihče ni bil kolerik, da bi bilo vpitje pri hiši, toda kakšno popoldne sva malo manj govorila kakor običajno, a mislim, da je to čisto življenjsko. Moram povedati še to, da je nekoč omenil, da je sestro samo enkrat udaril, mene pa nikoli. (Mama je

sicer letela enkrat z rovnico za mano, toda to je bila bolj »predstava za javnost«.)

Tudi tvoje mame Rozalije (Rozalke) se dobro spominjam, ne morem pa reči, da sem jo dobro poznal. Bila je Trčkova z Dobračeve, teta pisatelja Vladimirja Kavčiča. Ko je brala eno nečakovih knjig, je naletela na besede, ki ji niso bile pogodu in mu je to kar naravnost povedala. Kako že?

Ko sem bral knjigo *Živalski krog*, sem naletel na stavek, ki bi bil danes že čisto neopažen, za tiste čase pa je bil kar drzen, nikakor pa ni po nobenih kriterijih spadal v mamino besedišče. Prebral sem ji ga in ji rekel: »Ali je to v redu, da tako piše?« Mama po pričakovanju ni nič rekla in zame je bila stvar pozabljena. Ko pa je Vlado, kakor smo ga klicali sorodniki, prišel naslednjič na obisk, mu je povedala, kar se ji je zdelo, da mu gre. »Beri večernice, pa boš videl, kako se piše,« je zaključila. Vlado je nekaj časa samo presenečeno gledal, saj si najbrž sploh ni mislil, da ona ve za takšno knjigo, še manj pa, da bi jo brala. Potem pa je le rekel: »Veste, različni bralci so z raznimi bralnimi potrebami in vsem je treba ustreči.« Ne spominjam se, da bi nas po tistem še kdaj obiskal, ji pa gotovo ni zameril, saj jo v romanu *Prihodnost, ki je ni bilo* omenja v lepi luči.

Nekoč sva smučala na Starem vrhu, bila je ravno pepelnična sreda. Šla sva v kočo malicat in naročila ričet. A glej ga šmenta: kuhar je vanj tudi na tak zapovedano brezmesni dan dodal pol kranjske klobase. Pojedel si ričet in v skodeli je ostala samo še klobasa. Z žlico si dregal vanjo in na glas premišljeval: ata bi jo pojedel, mama pa zagotovo ne. In si sklenil: Tudi jaz je ne bom! Je torej mogoče reči, da je bil ata bolj pragmatičen, mama pa bolj načelna? Si ti bolj po njej?

Najprej moram povedati, da sem jaz naročil zgolj pasulj, kajti na jedilniku ni pisalo, kakor običajno, da je s klobaso. Ne morem trditi, da je bilo to namerno, toda če bi bil natak »fer«, bi to vprašal. Ker nisem imel s seboj nobene torbe, da bi klobaso shranil za naslednji dan,

Z mamo in sestro v Umagu

me je tako postavil pred vprašanje, ali je večji greh (tako tisti, ki ga določa Cerkev, kot splošno moralni) ne spoštovati predpisov Cerkve ali metati hrano proč. Naša generacija lačna res ni bila, smo bili pa bolj zelja in krompirja siti kakor mesa. Mama je bila verna in ne toliko varčna, da ne bi spoštovala Cerkve. Ata pa ni bil toliko veren, kot je bil simpatizer Cerkve. »Če bi vsi tako živeli, kakor Cerkev uči, bi bilo veliko bolje na svetu,« je večkrat rekel. Poleg tega je bil pa zelo varčen, včasih že malo preveč, tako da je malo pred smrtjo rekel, da če bi še enkrat živel, ne bi nikoli več varčeval. Se je pa tebe ta klobasa bolj »dotaknila« kakor mene, saj sem nanjo že čisto pozabil, ti si pa ta dogodek v nekem članku celo opisal. Ne vem več sicer, v katerem, se pa spominjam, da sta ga prebrala tako ata kakor mama, toda nobeden ga ni komentiral.

Kakšno je bilo tvoje otroštvo na Dobračevi?

Vsako otroštvo, ki ni zaznamovano z nasiljem ali kakšnimi večjimi pretresi, je lepo. Zame je bilo posebno še po tem, da sem prva leta živel

v grapi, kjer sem imel za družbo samo soseda-vega Andreja in Zinko. Ko smo se preselili na Dobračevo, pa se je pred menoj odprl širni svet in bil je poln novih vrstnikov, s katerimi sem se hitro spoprijateljil. Dobro se spominjam, da sem na Fužinah večkrat spraševal, kaj je za hribi, ki so bili na obeh straneh hiše, in ko sva šla z atom »Za brd«, se je iz Koč prikazala cerkev na Malenskem vrhu in vselej sem ga vprašal, katera cerkev je to, saj sem vselej sprti pozabil, kako se imenuje. Ko smo se preselili na Dobračevo, takrat sem imel šest let, pa je bilo toliko zanimivih stvari, še preden so se začeli hribi, da me ni več zanimalo, kaj je za njimi. Kot sem že omenil, sem takoj dobil tudi veliko prijateljev pri Majniku, Balantaču, Žnidarčku; k Balantaču so prišli pa še Jelkni s Travnika in vedno, ko smo bili prosti, smo kaj počeli. Pri Trčku in Balantaču so imeli tudi manjši kmetiji, tako da smo včasih pomagali tudi pri delu. Takrat je bil Matičkov travnik še neposeljen, na njem smo zgodaj spomladi in jeseni lahko igrali nogomet. Bili so še ostanki starega grabna Rakulščice, in preden so jo regulirali, smo v njeni strugi poleti gradili »hiše« iz vrbja. Pozimi smo vsako popoldne smučali, predvsem na Svetletovem griču, Vinko, ki je bil starejši od nas, nas je včasih peljal v Žirovski vrh, kjer so nam vzbujali domišljijo »tuneli« ... Nekateri od njih, ki smo tako brezskrbno preživljali osnovnošolske dni, so žal že pokojni, z Milanom in Tonetom se pa občasno še vedno dobivamo.

Kdo so bili ljudje, ki so s svojimi zgledi najbolj vplivali nate v osnovnošolskih in srednješolskih letih, v času torej, ko se človek oblikuje v samostojno in enkratno osebnost? S kom si se takrat največ družil?

V osnovnošolskih in delno še v srednješolskih dneh je bil Walt Disney edini človek, s katerim bi zamenjal svoje življenje. Že zgodaj sem si želel snemati filme, predvsem pa risanke. Zelo me je zanimalo delo s filmsko kame- ro. To, da z risankami ne bo nič, sem videl, ko sem ugotovil, da je za to potrebno znanje risanja, jaz pa za risanje oko imam, ne pa tudi roke. (Moj kriterij risanja je namreč ta,

da ti nekdo pozira in ti narišeš njegov portret tako, da je nedvoumno prepoznaven). Če bi takrat obstajala šola za filmskega snemalca, bi se gotovo vpisal nanjo. Čeprav je fotografija sorodna, me ni toliko pritegnila, nihče pa mi ni takrat povedal, da bi preko nje lahko prišel do željenega cilja. Obenem tudi nisem vedel, ali je pri nas sploh obstajala služba, v kateri bi lahko samo filme snemal. Tako sem pristal v svetu elektronike, ki me je pa tudi zanimala. Toda mi smo bili glede učenja elektronike malce nesrečna generacija. Na šoli so učili predvsem o elektronkah, čeprav so bili takrat tranzistorji že močno v rabi. Tako smo glavno znanje imeli o elektronkah, ki so se desetletje kasneje uporabljale le še izjemoma.

Po stroki si elektrotehnik, zaposlen pa si bil ves čas v žirovskem Kladivarju, ki je zdaj Poclairn Hydraulics. Kakšni so tvoji spomini na to družbo, v kateri si preživel dobršen del svojega življenja?

Vso delovno dobo sem praktično preživel na istem delovnem mestu, v razvojnem oddelku podjetja Kladivar, čeprav sem medtem zamenjal kar nekaj prostorov, nazivov delovnega mesta, nazivov podjetja in nazadnje še lastnika. Začelo se je zelo pestro in zanimivo, saj je takrat Kladivar poskušal mnogo stvari, zato je bilo delo pestro. Kmalu sem začel delati na oddelku, kjer so se izdelovali elektromagneti za hidravlične ventile, in tem sem ostal zvest do konca. Poleg tega sem se kmalu po prihodu v podjetje začel ukvarjati s krmiljenjem sistemov za avtomatizacijo. To so bila sicer v večini primerov bolj preprosta vezja, izvedena v relejni tehniki. Ko sem nabavil prvo knjigo o praktičnih napotkih za sestavo krmiljenj v tehniki logičnih elementov, pa se je podjetje reorganiziralo in jaz sem ostal na »drugi« strani. Tako sem počasi opravljal vse bolj strojniška dela. Pozneje je prijetno popestritev prinesel razvoj proporcionalne tehnike, z ukinitvijo te pa je ostala zgolj čista hidravlika, ki pa nikoli ni bila predmet mojega zanimanja. Toda vse bolj se je bližala upokojitev in nisem imel več volje, da bi poskusil kaj drugega. Tako sem se

»Gasilska« fotografija maturantov ob predaji ključa, preden smo šli »kažinirat« po ljubljanskih ulicah (jaz sem peti od leve v zadnji vrsti)

proti koncu ob elektromagnetih bolj posvečal administrativnemu kakor razvojnemu področju.

Ko sva že pri Kladivarju: leta 1979 si uredil zbornik ob 30-letnici tega podjetja. In v njem objavil članek o razvoju kovinarstva na Žirovskem. Pred tem sta s Tonetom Beovičem opravila pravo arheološko raziskavo na kraju nekdanje fužine v Podklancu ... Arheologija, po slovensko »starinoslovje«, te je gotovo še večkrat zamikala?

Starinoslovje v takšni ali drugačni obliki me je vedno zanimalo, vendar nikoli ne toliko, da bi se mu bolj posvetil. Sploh pa mene zanima preveč stvari, da bi se kateri lahko povsem posvetil. To sicer ni produktivno, je pa po svoje pestro, saj vsako stvar malo pobliže spoznam. Tako da so to bolj ali manj posamezni projekti, veliko jih bo ostalo nerealiziranih, nekatere med njimi mi je pa kljub temu uspelo dokončati. Arheologija

je sploh področje, ki zahteva dolgotrajen študij, jaz pa nisem preveč studiozen, saj me sedenje pred knjigami ni nikoli posebno veselilo. Celo literaturo sem začel brati šele po srednji šoli, in to predvsem humoristično, saj sem bil v srednji šoli za sicer obvezno branje klasikov še nezrel in sem branje občutil bolj kot muko, in ne kot užitek.

Prijatelji in znanci te že dolgo poznamo po tem, da si poleg službe vedno počel še marsikaj drugega. Veliko si se posvečal fotografiji, pa zbirateljstvu, zadnje čase vse več pišeš. To bi bil tvoj duhovni profil, od telesnih aktivnosti pa je tvoja strast hoja, najprej planinska, potem še romarska. Sem še kaj spregledal?

Že v otroštvu sem imel hudo astmo, tako da že po naravi nisem imel možnosti za aktivnejše ukvarjanje s športom. Zato sem ostal predvsem pri hoji, le pozimi sem tudi smučal. Poskušal

sem se tudi v smučarskih tekih, toda kmalu sem ugotovil, da je bilo takrat pri teku pomembno mazanje smučk. Ko so mi nekoč na Trnovskem maratonu smučke namazali profesionalci, je bil res užitek teči, ko sem sam mazal, je bila pa ena sama muka. Da bi se poglobil v skrivnosti mazanja, me ni veselilo, in sem tek opustil. Zadnja leta sem sploh opustil vsakršno smučanje, čeprav bi rad še kdaj stopil na smuč. Tako sem ostal zvest hoji, ki me glede telesnih aktivnosti čisto zadovoljuje. Prvi stavek v knjigi *Filozofija hoje* je: »Hoja ni šport.« S tem se popolnoma strinjam in tako lahko rečem, da športnik nikoli nisem bil ne po duši ne po telesu.

Nisi le avtor številnih fotografij, pripravil si tudi več tematskih fotografskih razstav. Na katere si najbolj ponosen?

Moram reči, da sem bil vseh vesel, da bi bil na katero kaj bolj ponosen, pa mislim, da nisem. V amaterski fotografiji je podoben sistem kakor pri šahu, kjer s sodelovanjem na posameznih turnirjih dobiš določeno število točk, in ko jih dovolj zbereš, dobiš mojstrske nazive. Pri fotografiji pa so namesto turnirjev razstave, na katerih lahko vsak sodeluje, ne glede na znanje ali poklic. Izmed prispelih fotografij tako komisija določi tiste, ki bodo razstavljene, in najboljše nagradi. V začetku mi je bil velik izziv sodelovati na tovrstnih razpisih in tudi nekaj nagrad sem prejel, toda počasi mi je postalo preveč enolično in bolj me je zamikala samostojna razstava z določeno tematiko. Prej sem fotografiral vse križem, da je le motiv bil zanimiv. Za samostojne razstave pa sem si za določeno temo pripravil nekakšen scenarij in sem potem po njem fotografiral. Tako mi je samostojna razstava veliko več pomenila kakor nagrade na skupinskih, zato sem pošiljanje fotografij na razpise povsem opustil in se posvetil samostojnim projektom. V tem smislu je bila gotovo prelomna razstava Čemu, kjer sem razstavil kolekcijo fotografij bunkerjev Rupnikove linije. Druga prelomnica je bila pa pred leti, ko sem bil v dilemi, ali nabaviti novo opremo ali pustiti vse skupaj. Po razmisleku sem se odločil za tretjo varianto in se začel

ukvarjati s fotokolaži. Če sem pošten, sem še najbolj ponosen na to odločitev.

Tvoj fotografski učitelj je bil mojster Vladimir Simončič Vlastja, bil si tudi prvi kustos njegove muzejske zbirke v Gorenji vasi. Tvoj odnos do mojstra je bil ves čas zelo spoštljiv. Si ga kdaj »prevaral« tudi s kakšnim drugim zgleodom?

Če sem ga »prevaral«, sem ga nezavedno, saj nikoli nisem razmišljal o tem, če in koliko fotografiram pod njegovim vplivom. Pri teoretičnem delu tečaja je Vlastja tako kakor večina razlagal predvsem tehnične podrobnosti o ravnanju s fotoaparatom in potem o delu v temnici. O samem »izgledu« dobre fotografije pa je razložil splošne pojme, kot so zlati rez, komplementarnost barv itd., ki jih pozna tudi slikarstvo oziroma celotna likovna govorica. Šele ko smo začeli hoditi na teren, smo začeli spoznavati znanje, ki ga iz knjig ne bi mogli pridobiti. Ko smo hodili po krajih in poteh okrog Žirov, nas je opozarjal na motive, ki jih sami gotovo ne bi opazili. Na ta način smo mogoče res začeli opazovati svet okrog sebe z »njegovimi očmi«. Ker drugih tovrstnih izkušenj nimam in preveč površno poznam dela drugih avtorjev, težko rečem, ali je med njimi kakšna bistvena razlika. Kar se žanra tiče, jih je pa malo, ki bi se vseskozi držali zgolj enega. Za sebe lahko trdim, da velikokrat, ko kje hodim, podzavestno vidim zanimive motive, ki jih drugače ne bi. Seveda zdaj to s pridom uporabljam ob listanju revij, kjer »iščem« zanimive detajle objavljenih slik. Koliko je v tem »Vlastjevega pogleda«, pa ne vem.

Si eden tistih dragocenih posameznikov, ki dejavno skrbijo za ohranitev premične kulturne dediščine, tudi raznih drobnih predmetov. Nam dovoliš pogled v tvoje zasebne zbirke?

Moje zasebne zbirke so bolj odraz mojih idej in želja kakor pa kaj bolj resnega. Kot srednješolec sem začel resno razmišljati, kakšnega zbiranja naj se lotim. Seveda takrat o zbirateljstvu nisem praktično nič vedel, zato sem se odločil za miniaturne stekleničke žganih pijač z vizijo,

Ob otvoritvi prve samostojne fotografske razstave leta 1988 v galeriji Atrij v Ljubljani

da bom nekoč doma na dvorišču postavil velik sod in jih razstavil na njem. Nekaj sto sem jih zbral, potem pa sem ugotovil, da stekleničke niso ravno idealen izdelek za zbiranje, saj kljub temu da so originalno zaprte, iz marsikaterih vsebina hlapi. Po daljšem premoru sem se odločil za zbiranje kadilskih pip. Te se mi zdijo kot nekakšne male umetnine, saj so nekatere oblikovalsko prave mojstrovine. Veliko veselje sem imel z njimi, dokler si nisem nekoč v avstrijskem Steyerju ogledal izložbo tamkajšnje trafike. Takrat sem namreč ugotovil, da vsa moja zbirka ni toliko zanimiva kakor samo desetina pip v izložbi, njihova cena se je začela pa pri nekaj sto evrih za kos. Ko sem po atovi smrti začel malo pospravljati po hiši, sem ugotovil, da je bilo med raznimi spominki kar nekaj okrasnih čevlčkov. Tako sem namesto pip začel kupovati

čevlčke, ki so se mi zdeli, da celo spadajo v žirovsko okolje. Porcelanske primerke iz zbirke sem maja leta 2010 ob 40. obletnici Muzejskega društva Žiri, ob svetovnem dnevu muzejev in 300-letnici porcelana v Evropi razstavil v izložbi Alpine trgovine v Žireh. Pri urejanju vse »šare« po hiši sem našel toliko stvari, ki se mi jih je zdelo škoda vreči stran, čeprav so bile praktično brez vrednosti in večina tudi brez cene. Zato sem prišel na misel, da bi bil zanimiv muzej, ki sem ga imenoval 100 × 100. V njem bi zbral 100 različnih predmetov po 100 kosov. Nato bi naprosil 100 likovnikov, ki bi iz stotih zbirk izdelali 100 likovnih del. Seveda nisem nikoli računal na to, da bi zbirko dokončal, še vedno pa upam, da jo bom enkrat razstavil. Nabralo se je tudi nekaj arhivskega gradiva in še bi se kaj našlo, toda počasi sem začel razmišljati več o

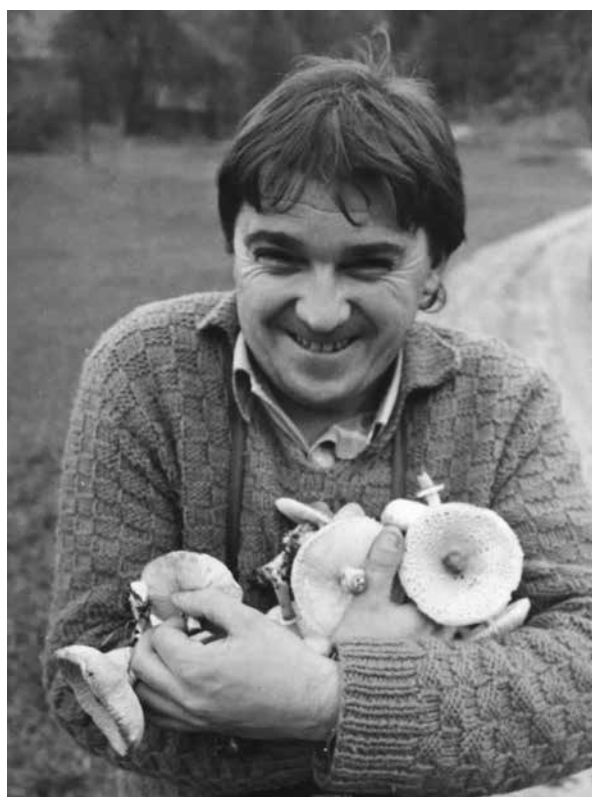
S prijatelji na vrhu Mont Blanca leta 1985. Od leve: Jože Stanonik, Vinko Podobnik, moja malenkost, Stane Stanonik, Janez Oblak, Franc Kopač

Kot krščevalec članov društva Sotočje na Triglavu leta 2003

Tako me je »ujel« mojster Vlastja pred njegovim domom v Mihevku.

... in tako na enem izmed naših fotografskih potepanj

tem, kam bom z vsem tem, da ne bo nekoč vse končalo v Osojnici, kakor pa, kje še kaj dobiti.

Midva sva sicer hodila skupaj v žirovsko šolo, srednješolske poti so naju ločile, proti koncu sedemdesetih pa si se znašel v povezavi, ki so te naposled leta 1980 pripeljale v prvo uredništvo Žirovskega občasnika (ŽO). Jaz se našega tedanjega zbliževanja v tvojem primeru ne spominjam dovolj dobro, ti se ga gotovo bolje?

Miha, šank je tisti, ki nas je združil. Mama mi je sicer večkrat rekla: »Kako si uničujete zdravje,« kar je bilo res, toda če se takrat ne bi ob koncih tedna redno shajali Pri Županu, potem tega zdaj nihče ne bi mogel brati. Res da smo včasih imeli tudi, milo rečeno, malo nenavadne ideje in da jih veliko nismo uresničili, toda marsikaj dobrega, tudi za kraj, se je rodilo prav tam (kakšna ironija: svoj prostor smo imeli prav tam za vrati, kjer je zdaj otroška igralnica). Konkretno glede ŽO pa vem, da si mi za prvo številko predlagal, naj naredim razpredelnico, iz katere bo razvidno, kako se je spreminjalo število prebivalcev žirovskih vasi skozi stoletja. Očitno si bil z izdelanim zadovoljen in si me poleg tega, da si članek objavil, sprejel še v uredniški odbor, v katerem edino še midva vztrajava od začetka. Moram reči, da mi ni bilo nikoli žal, saj se je vedno dogajalo kaj zanimivega, zato do pred kratkim tudi nikoli nisem pomislil, da ne bi več sodeloval. Je pa res, da uredništvo potrebuje nov veter, in če ima kateri od mladih željo, mu z veseljem prepustim svoje mesto.

V ŽO si poleg številnih fotografij objavil tudi več besedil, a praviloma razmeroma kratkih. Letos pa sem izvedel, da imaš že napisani ali v delu vsaj dve povesti, ki po žanru sodita med slovenske večernice in se prav lepo bereta. Jih bomo kmalu brali tudi v knjižni obliki?

Več razlogov je bilo, da sem sklenil napisati klasično večerniško povest. Eden med njimi je bil tudi ta, da bi ugotovil, ali sem sploh sposoben napisati tako dolg tekst. Pa moram reči, da nisem imel posebnih težav. V prvem delu povesti sem

opisal romanje k sveti Emi v Krško, kamor so naši predniki do druge svetovne vojne romali vsak peti petek po veliki noči. Pred nekaj leti sem namreč ugotovil, da je Ema tudi malo naša svetnica, saj je bil njen prvi kip v širšem delu takratne Kranjske postavljen prav v cerkvi na Ledinici. Zato sem ŠmaR-ju predlagal nekaj idej, da bi vso stvar malo popularizirali in obenem ohranili tradicijo. Ker ni bilo nobenega zanimanja, sem se potem sam lotil pisanja. Tako sem članom letos, ob 80. obletnici, ko je Ema po dobrih petsto letih prizadevanj postala svetnica, na dan, ko bi morali iti na romanje, poslal zgodbo v elektronski obliki. Drugi tekst je napisan šele za »poskusno« branje in zahteva še dodatnega dela. Tudi ta tekst je napisan za določen namen in ne gre za klasično večerniško povest. Kako bo s knjižno izdajo, pa težko rečem. Če se bo pokazala priložnost, jo bom z veseljem izkoristil, saj moram priznati, da bi bil vesel, če bi se to zgodilo, kaj posebno se pa ne mislim »gnati« za to.

Ko smo leta 2002 sošolci letnika 1952 iz žirovske osnovne šole dopolnili 50 let, smo se povezali v neformalno skupino F52. Forum 52 kot aluzija na Kučanov Forum 21. Osem nas je bilo in skupaj smo ustvarili – napisali, narisali, fotografirali, oblikovali, celo pofilmali – svojo avtorsko knjigo. Ciciban postane Abraham, Avtorski prispevki žirovskega letnika 1952. Ob 60-letnici smo ob koncu leta 2012 in v začetku 2013 naredili Inventuro 52. Uredil sem posebno številko Snovanj v Gorenjskem glasu, pripravili smo skupni avtorski večer v Galeriji Svobode v Žireh. Zdaj pa so še komaj štiri leta do naše 70-letnice v letu 2022. Imaš že kakšno idejo, kaj bi lahko naredili takrat? Če bomo sploh še vsi – Bog daj, da bi bili!, zdravstveno smo nekateri vse bolj načeti ...

Ja, počasi prihajamo v leta, ko se bomo lažje ozirali nazaj kakor naprej. Z zdravjem pa je tako, kot je zdaj žal že pokojni Jože Trčkov pred leti na gasilskem občnem zboru rekel: »Kam smo prišli? Včasih smo se pogovarjali, katero bo kdo osvajal, zdaj pa, kaj koga boli.« Glede F52 pa mislim, da je večji

Z Mihom ob predstavitvi knjige Bele stezice v vrtincu življenja na Fari v Stari Loki

Z Martino pri Svetem Justu nad Trstom

Z Martino na romarski poti »Assisiana«

Počitek s soromarjem Tonetom

Z romarji ŠmaR-ja na cilju romanja iz Žirov na Kredarico leta 2004

problem, da se večini nič več ne da ali da ima toliko drugega dela, kakor pa pomanjkanje idej. Po izdaji knjige nas je Milka Bokal povabila in nam pripravila lepo nedeljsko popoldne. Takrat smo računali, da bomo to nadaljevali tako, da bi bil vsako leto drug gostitelj. Midva sva z nekajletno zamudo to še nadaljevala, zdaj pa niti obljub ni več (včasih so bile vsaj te). Lani smo po uradni zdravstveni specifikaciji postali mlajši starostniki. V ta namen sem organiziral vzpon na Selišnik, ki je visok ravno 1952 metrov. Kljub temu da je brezpotje, vzpon ni posebno zahteven, in kljub temu da smo povabili zraven še svoje življenjske sopotnike, se nas ni nabralo niti za en kombi. Če bi hoteli izpeljati karkoli izvirnega (ponavljati se pa nima smisla), bi se morali v bližnji prihodnosti vsaj sestati, vendar je vprašanje, kako vse zbrati skupaj. Zato nimam posebne volje, da bi kaj delal v tej smeri, čeprav ideje so.

V 20. stoletju si bil predvsem Dobračev, v začetku 21. pa si postal še Ločan, natančneje Puštalec. Za »Puštuce« pa pravijo »ta pravi« Ločani, da so tako ali tako »naplavljeni Žirovci«. Je tudi tebe žena Martina rešila iz vode, ko te je Sora naplavila v Puštal? Kako se znaješ v tem dvojnem krajevnem državljanstvu?

Res sem preslab plavalec, da bi kljuboval toku, kakor ste nekateri, ravno nasedel pa tudi nisem, tako da reševanje še ni bilo potrebno. Po duši sem Dobračev (drugče pač ne morem biti, ker je ni več), živim pa, kamor me »vržejo«, saj se še za nobeno lokacijo nisem sam odločil. Kot sem že omenil, imam nekaj očetovih genov, zato mi dvojno krajevno državljanstvo ne dela nobenih težav. Včasih, ko postane na enem mestu enolično, je prav prijetno zamenjati lokacijo, in če bi imel toliko sredstev, da bi si lahko omislil še oskrbnike, bi se odločil še za kakšno lokacijo. Ker se Martini izteka delovna doba, pa je vprašanje, če ne bo ravno obratno. Moram omeniti, da imava povsod hvale vredne sosede ter da sta tako »zgornji« kot »spodnji« dom na takem mestu, da imava pri obeh petnajst minut hoje do središča mesta, kar jima daje še

poseben čar. Tudi razdalja med njima nama za zdaj še ne dela težav, in dokler bo tako, kakor je zdaj, se ne smeva pritoževati.

Z Martino priredita vsako leto pešačenje »Od doma domov«, iz Puštala na Dobračevo ali obratno, po različnih poteh. In povabita tudi prijatelje. Tako smo že večkrat skupaj prehodili to pot po levem ali desnem bregu Sore, ob reki ali po hribih nad njo. Najdaljša je bila dvodnevna iz Žirov čez Sivko in Bevkov vrh na Blegoš, kjer smo prespali, drugi dan pa prehodili še preostalo pot do Loke, večji del po nekdanji blegoški vojaški cesti iz časa Rupnikove linije ... Pravi marš. Bolj velikopoteznega najbrž ne bo ali pa ga bo treba ponoviti?

Ta pešačenja imajo svoj čar v tem, da dan preživimo skupaj brez kakršnih koli obveznosti. K dobremu razpoloženju pa prispeva hoja, saj nobenemu izmed sodelujočih ni tuja. Da pa tudi ta ne postane enolična, skušam najti različne poti ali pa zaidem, tako da je včasih res kar pestro. Glede poteka dvodnevnega marša pa je tvoja zasluga, da nas je na Blegošu že lovila noč, kajti jaz sem imel v načrtu lažjo varianto čez Žirovski vrh do Gorenje vasi in naprej do Blegoša. Toda ti si malo pozabil, da nimamo več dvajset let, in so se časi hoje temu primerno podaljšali. Kljub temu me še vedno mika, da bi se kdaj, če nam bo zdravje dopuščalo, še podali za dva dni, toda Blegoš bi zamenjali s Starim vrhom. Upam, da ne bomo predolgo odlašali, sicer bi tudi ta lahko postala pravi marš. Do takrat pa lepo uživaško ob Sori z obiskom nekaterih »kulturnih« krajev po dolini ...

Še zadnje vprašanje, ki ti ga postavljam kot romarju: kaj je pri romanju bolj pomembno, cilj ali romanje samo?

Stvari v življenju niso enoznačne, ampak preplet raznih komponent, in je samo vprašanje, katero izmed njih komu več pomeni oziroma si jo lasti. Zato smo v statutu ŠmaR-ja zapisali, da je za nas romanje versko, kulturno in družabno dejanje. Če ga jemljemo kot versko dejanje, potem je pomemben samo cilj, kajti po defini-

Ob odhodu v pokoj

ciji Cerkve je romanje obiskovanje romarskih cerkva, ki so postavljene na krajih, kjer naj bi še posebno občutili delovanje Svetega duha, in ni pomembno, kako je romar prispel tja. Če ga jemljemo kot kulturno dejanje, potem sta pomembna tako pot kakor cilj, saj so cerkve in verska znamenja ob poteh vsi po vrsti kulturni spomeniki, če omenim samo te. Če romanje jemljemo zgolj kot družabno dejanje, pa je pomembna predvsem pot. Po navadi se nam na romanju »dogajajo« vsi trije vidiki in zdaj je bolj poudarjen ta, drugič pa drugi. Mislim, da ne glede na to, na katero pot se odpravimo z določenim ciljem, smo gotovo nepotešeni, če

cilja ne dosežemo. Tudi če gremo na sprehod, kjer hodimo zaradi hoje same in nimamo določenega cilja, smo slabe volje, če ne moremo iti po običajni poti. Zato bi se o legendarni Zaplotnikovi tezi, da je važna pot, in ne cilj, dalo razpravljati.

Franc, hvala za duhovite odgovore. Predlagam, da skupaj in vsak po svoje romamo še naprej, po možnosti tako, da nas bo na koncu cilj prehitel ...

P. S. Vse fotografije so iz arhiva Franca Temelja.

INTERVJU BRONJA ŽAKELJ (1969), PISATELJICA, ŽIROVSKA ROJAKINJA

Miha Naglič

»Kličejo te Mita in jaz te kličem mami«

Povod za najin pogovor je tvoj prvi roman. Nam ga lahko na kratko predstaviš?

Belo se pere na devetdeset je avtobiografski roman, v katerem svojo zgodbo in zgodbo svoje družine pripovedujem mami, ki sem jo izgubila, ko sem bila stara 14 let. V prvem delu se spominjam otroštva, ki sem ga skupaj s starši, bratom Rokom in babico Dado preživljala na Vojkovi ulici v Ljubljani. Imela sem idilično otroštvo, ki pa je začelo razpadati z našo selitvijo z Vojkove v središče mesta in dokončno razpadlo z mamino smrtjo konec osmega razreda. Mamina smrt je zarezala tako globoko v vse nas in njena moč je bila tako silna, da je spremenila vse in vsakogar, ki se ga je dotaknila. Moje življenje in življenje moje družine je povsem spremenilo svojo smer. Sledilo je obdobje kaosa, moje bolezni, čas novih izgub. V drugem delu romana se tako soočam predvsem s krhkostjo medsebojnih odnosov, minljivostjo ljubezni, strahom, stiskami, razpadanjem, a vendarle vedno tudi z upanjem in silovito željo po življenju.

Roman sem najprej začela pisati v pretekliku, a sem se veliko bolje počutila, ko sem nekaj stavkov napisala v sedanjiku. Ko sem napisala *Kličejo te Mita in jaz te kličem mami*, je bilo namreč kar naenkrat vse spet tu, vse je bilo spet zdaj. V tem smislu se s tokom zgodbe spreminja tudi moj glas in moj pogled. V prvem delu svet okrog sebe gledam skozi oči otroka, potem dekleta, žene, matere. Mislim, da je to dalo celotni pripovedi neko dodano vrednost, meni pa omogočilo večplastnost zgodbe, barvitost, humor.

Kakšni so prvi odzivi na knjigo v slovenski javnosti in v književnih krogih?

Na dan najinega pogovora (14. 10., op. M. N.) je ravno izšel moj prvi intervju na Siolu, v naslednjih tednih pa jih bo v medijih še kar nekaj. Odziv medijev me je presenetil, saj nisem pričakovala, da bo avtobiografija nekoga, ki je javnosti povsem nepoznan, vzbudila tolikšno zanimanje. Pa tudi sicer je odziv bralcev dober, ob branju romana podoživljajo svoje otroštvo, a tudi vprašanja, s katerimi se prej ko slej sreča vsak izmed nas. Roman se odlično prodaja, saj

gre knjiga po enem mesecu od izdaje že v ponatis. Tudi podatki iz knjižnic so spodbudni. V Ljubljani menda praktično ni več dobiti prostega izvoda. Skratka, super!

Tvoj roman je torej avtobiografski. Hkrati pa v njem ves čas opisuješ svojo družino, zlasti tisto prvo, v kateri si preživela svoje otroštvo in mladost. Tudi zanjo velja, kar je zapisal Tolstoj na začetku Ane Karenine: »Vse srečne družine so si podobne, vsaka nesrečna družina pa je nesrečna na svoj način.« Ko berem tvojo knjigo, vidim, da ste bili do mamine bolezni in smrti čisto srečna družina ...

Bili smo več kot čisto srečna družina, bili smo preprosto srečna družina. Vsaj skozi oči otroka, skozi moje oči, je bilo tako. Naše majhno blokovsko stanovanje je bilo vedno polno. Odraščala sem ob obiskih tet, stricev, prijateljev, sosedov. Obiski se niso nikoli najavljali, redkokdaj so pozvonili, včasih potrkali, največkrat pa so se kar prikazali v kuhinji. In ta kuhinja je bila središče mojega malega sveta. V njej se ni samo kuhalo, jedlo in peklo, v naši kuhinji smo delali vse. V njej smo delali domače naloge, igrali smo domino in črnega petra, v njej se je kockalo, tarokiralo, proslavljalo rojstne dneve in zmage Olimpije, jokalo, kregalo, navijalo za Bojana Križaja, brata Petrič. V njej se je oče jezil med poročili, Dada je likala srajce in gnetla testo za buhteljne. V njej mi je mami v nedeljo sušila lase, stric Franci se je do solz smejal Pink Pantherju in teta Anita je med srebanjem kave pripovedovala svoje neverjetne zgodbe, ki sva jih z Rokom vedno poslušala odprtih ust. Ko je svoj glas utišala, ko je povedala nekaj čisto potih, takrat je bila v kuhinji grobna tišina.

Mislim, da je ljubezen, ki sem jo v otroštvu dobivala z vseh strani, moj največji kapital, moj adut v rokavu, ki sem ga lahko položila na mizo znova in znova takrat, ko je šlo vse tako zelo narobe, takrat, ko je življenje pokazalo svoje zobe.

Ja, res, tvoj roman je poln »banalij« (besedo je izumil pesnik Brane Mozetič), poln vsakdanjih reči. Pišeš o tem, kako ste živeli, kaj ste se

Mami v Londonu

Moj oče

Mami in oči na Zelenici, 1968

Moja Dada

Z mami za 1. rojstni dan

Z Dado

Z Rokom na dvorišču

pogovarjali, kam hodili, kdo vas je obiskoval, kaj ste jedli in pili, kako ste doživljali Titovo smrt in sarajevsko olimpijado ... Napisano je pa tako, da to niso več le banalije, ampak so »povzdignjene« v literaturo. To pa je seveda tvoja zasluga. Zakaj si svojemu daru pisanja šele zdaj omogočila, da se izkaže? Kakih dvajset let pozneje, a očitno ne prepozno ...

Tudi razlog je čisto banalen, lahko rečem. In čisto pragmatičen. Svojega prostega časa mi je bilo enostavno žal za svoje pisanje. Popoldneve in vikende sem raje preživljala skupaj s svojo družino, skupaj z otrokoma, kot pa v sobi za računalnikom. Vsake ure, ki bi jo zamudila, mi je bilo žal. Pisanje knjige pa zahteva svoj čas, zahteva fokus, na nek način te od vsega vsakdanjega tudi oddalji in tega si, ko sta bila otroka mlajša, pač nisem hotela privoščiti. Sem pa imela knjigo v glavi ves čas. Da se pisanju ne bi izognila, sem si jo dala tudi na seznam stvari, ki jih moram opraviti. Tako je med *nabrusi nože, popravi Vipotnikov dežnik*, pisalo tudi *napiši knjigo*. In sem jo. Dežnik je pa še vedno polomljen.

Knjigo torej pišeš tako, da ves čas komuniciraš z mamo, ji nekaj sporočaš. Kot bi ves čas upala, da se ti bo še kaj odzvala. Z njo si povezana slej ko prej, tudi po smrti. Sicer pa iz knjige ne izvemo kaj več o maminem življenju. Nas to sme zanimati, ker je bila po očetu Žirovka, pogovarjava pa se za žirovsko glasilo?

Smrt mame pretrese, gre za globok rez v sredici biti. Še huje je, če smrti sledi tišina. Naju z Rokom so s tišino domači želeli zaščititi, o mami se praktično ni več govorilo, žalovanja ni bilo, živeli smo naprej, kot da se skorajda nič ni zgodilo. A tako preprosto to ne gre. Z begom in zatiskanjem oči se take stiske ne rešijo, samo poglobljajo se in žalost te še tesneje stiska za vrat. Ne žaluješ samo za nečim, česar ni več, temveč tudi za tistim, česar nikoli ne bo.

Sama sem tišino poskušala presegati s pisanjem dnevnika, s ponavljanjem skupnih trenutkov, ki sem jih v glavi vrtela znova in znova, kot

sekvence filma. Ko pa sem začela pisati knjigo, ko sem mami začela pripovedovati svojo zgodbo, mi je ta nagovorni slog omogočil, da sem na neki simbolni ravni z njo vzpostavila ponoven stik, ponovno bližino. A ne samo z njo. Tudi z Rokom, Dado in vsem časom, ki ga že davno ni več.

Mamina smrt je bila očitno prelomen dogodek v tvojem življenju. Ti pa kot da te smrti ne priznavaš, kot pisateljica se še naprej in ves čas pogovarjaš z njo. Potem pa v Cobissu izvem še, kaj je bila tema tvoje diplomske naloge na FSPN (zdaj FDV): Pojmovanje smrti v moderni družbi, leta 1997, za mentorja pa ti je bil legendarni profesor Stanislav Južnič, priznan antropolog. Je to dvoje kaj povezano – mamina smrt in smrt nasploh? In seveda tvoj boj s smrtjo, ki je potekal v letu 1989 in si v njem zmagala.

Ja, seveda, temo diplomske naloge sem si izbrala, saj me je vprašanje smrti zanimalo iz različnih vidikov. Ob soočanju s tem vprašanjem mi je že po izgubi mame postalo jasno, da se o smrti noče nihče pogovarjati, saj je odhodu mame sledila tišina. Tudi žalovali nismo v pravem pomenu besede, šli smo naprej od točke nič, od točke smrti, predvidevam da zato, da bi se nama z Rokom mamin odhod čim bolj olajšal. A kot rečeno, to ni prava pot. Žalost, ki se ne izživi, živi v tebi, sama sem imela s tem veliko težav tako ob odhodu mame kot kasneje, ko se je ponesrečil še moj brat Rok. Ko sem nekaj let po mamini smrti za rakom zbolela še sama, so se mi ob soočanju z lastno boleznijo odprla tudi vprašanja pravice do strahu pred boleznijo in pred smrtjo, saj je moj strah težko našel sogovornika, nekoga, ki bi ga sprejel, ga razumel. In tu se pojavi še eno vprašanje – vprašanje pravice do resnice. Mami namreč nikoli ni izvedela, kako zelo bolna je, in bala sem se, da bi resnico o moji bolezni prikrili tudi meni. Da bi tudi jaz, kot je dejal Rilke, umirala s smrtjo, ki ne bi bila moja, to se mi je zdelo nezamisljivo. V tem kontekstu mi je blizu misel Ariesa, da je človek lahko gospodar svojega življenja le tedaj, ko je gospodar tudi svoje smrti.

Razloživa: Philippe Ariès je znameniti francoski zgodovinar medievalist, pisal je o vsakdanjem življenju ljudi nekoč, o zgodovini družine in otroštva in tudi o tem, kakšen je bil odnos francoskih populacij do smrti v minulih stoletjih ...

Ja, tako je. Človeška zgodovina je od nekdanj zaznamovana z otožnostjo zaradi zavedanja lastnega konca, v človeku je bil vedno strah pred smrtjo, umiranjem, truplom, razpadanjem. Človek je bil vedno usmerjen k preseganju tega strahu in k preseganju konca, rešitve, ki jih je iskal, pa se razlikujejo zaradi pluralnosti družbe in kulture. In zanimivo je, da strah pred smrtjo še nikoli ni bil tako močan, tako silovit, kot smo mu v moderni družbi priča danes. Zdi se, da se je to vprašanje najučinkovitejše reševalo na nivoju kolektivnega, v skupnosti, skozi simbole, obrede, mitologijo. V tradicionalnih družbah so verjeli v zagrobno življenje, v kult prednikov, v kontinuiteto bivanja, v idejo, da smrt ne pomeni konca. Danes pa živimo v družbi, kjer je čas diskontinuiteta, živimo v družbi prekinitev in v družbi, kjer je človek nasproti smrti obstal oborožen le z razumom, znanostjo, tehnologijo, ki pa se kažejo kot borna oprema nasproti imaginarnemu. In zato je človek pred smrtjo poražen, preplašen in sam. Iz strahu pred njo jo poriva na rob družbe, za zidove bolnišnic in domov za ostarele. In s tem, ko se iz naših življenj izrinja smrt, se iz naših življenj izrinja tudi pogovor o njej. Izrinja se žalovanje in vse prakse, ki sodijo k njenemu prihodu. Tu se z mislijo lahko ustavim še pri Jungu, ki pravi: »Vzniku življenja pripisujemo cilj in smisel, zakaj ne zatonu.«

Sicer pa mi je ukvarjanje s smrtjo, tem največjim problemom, s katerim se sooča človeška individualnost, pomagalo tudi kasneje, ko mi je umirala babica Dada. Če smrt v meni ne bi bila tako udomačena, če mi ne bi bila tako blizu, ne vem, če bi zbrala dovolj moči in dovolj poguma, da bi jo lahko do njenega zadnjega diha držala v svojem objemu, kar me je, čeprav se morda sliši nenavadno, zelo pomirilo.

Smrt tvojega brata Roka je bila drugačna. Ni bil napaden od smrtonosne bolezni, smrt je kot vrhunski alpinist dobesedno izzival. V romanu pišeš, kako ga je kot otroka pred blokom na Vojkovi povozil avto, a poškodbe niso bile usodne. V steni nad Tamarjem pač. Kako se ga spominjaš?

Ne bi rekla, da je smrt izzival. Zakaj? Samo zato, ker je bil alpinist? Rok je živel hitro, vihravo, glasno in rad je živel. Užival je v plezanju, užival je v gorah, snegu, ledu, skali. In v skali se je njegovo življenje tudi končalo. V Tamarju, v Šitah, v smeri Blagoslav. A pred tem so bila vsa najina leta, vseh najinih devetnajst let. Če bi že obstajal kakšen vatek, s katerim bi se lahko merila teža smrti, bi morda lahko rekla, da je bila ta smrt v resnici zame najtežja. Spominjala me je na smrt otroka.

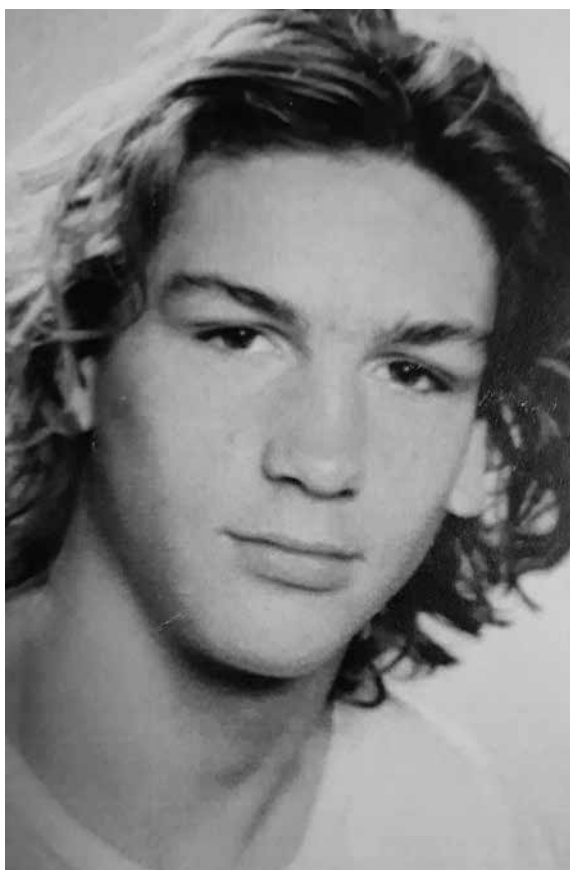
Rokova smrt vajine mame ni mogla prizadeti, je umrla že pred njo. Pač pa je zelo prizadela vajino staro mamo Dado, ki je bila nanj zelo navezana in si po njegovi smrti ni več opomogla. Nam lahko predstaviš še njo. Če prav vem, ji je bilo ime tako kot mami – Mihaela, doma je bila iz Stražišča, ki je zdaj del Kranja, priimka pa ne vem ...

Brez Dade bi bil svet čisto drugačen, brez Dade moje otroštvo ne bi bilo tako lepo, kot je bilo, in čas po maminem odhodu bi bil še bolj pust, mrzel in oster. Tudi Dada je bila glasna, rada je pela, rada se je smejala in znala je speči trideset palačink iz enega samega jajca. Rodila se je v Stražišču pri Kranju in pisala se je Skok, zato sem kot otrok mislila, da je lahko skočila skozi okno in zbežala v partizane, ko so na vrata njihove bajte neko noč potrkali Nemci. Z Dado smo brali prava partizanska pisma, ob katerih je zavihala rokav in pokazala, kje so jo zadeli. Po vojni je kmalu odšla za delavko v Dekorativno in za tekstilnimi stroji ostala do upokojitve. Ko pomislim na mojo Dado, so moje misli nežne.

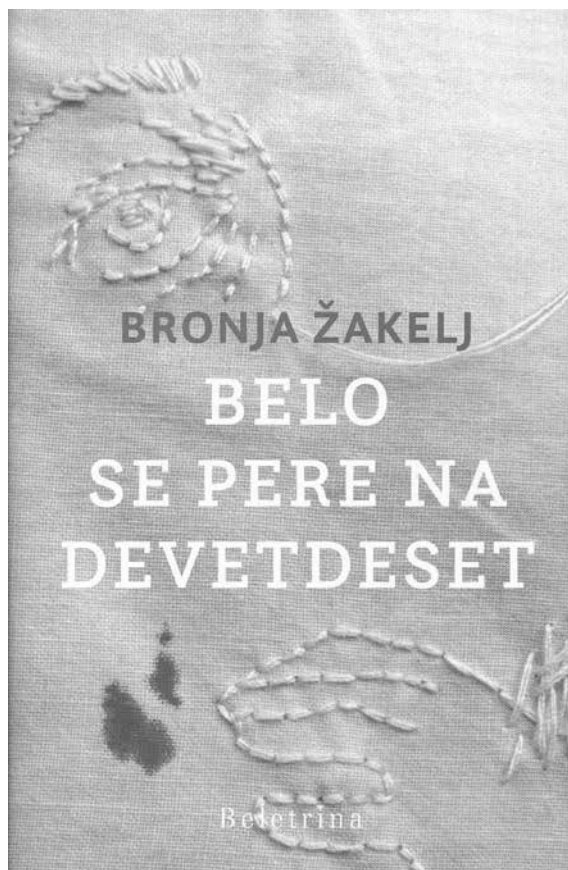
Prek Dade sva prišla do njenega moža Lojzeta. Lojze Gostiša, kompleksna persona.

Naša kuhinja je bila vedno polna.

Rok, mesec pred nesrečo

Naslovnica romana

Oba ga pozna, ti kot vnukinja pravzaprav še zadnja leta, jaz pa že kakih 35 let kot njegov žirovski »agent za zvezo« (moj izraz) in prijatelj. V romanu pišeš, kako si šla na odprtje velike Plečnikove razstave na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani, 20. novembra 1986. Da bi ga videla, a te seveda ni opazil. Tudi njega, ki je bil za to razstavo daleč najbolj zaslužen, je na koncu tedanja nomenklatura spregledala. Slikali so se z njegovim delom, on pa je ostal neopažen v ozadju. Kot zmeraj, tudi zaradi svojega značaja. Potem je pa Lojze povabil na večerjo Andreja Jemca, Jureta Mikuža in – mene. Iz Žirov pa je na odprtje povabil samo Esada, Nejka Podobnika in – mene. Hecne kombinacije ... Povej še ti kaj o njem.

Svojega dedka se iz otroštva spomnim le prek fotografij. Včasih mi je o njem kaj povedala Dada, vedela sem, da je odšel, ko je bilo mami sedem let, in vedno sem slutila stisko, ki jo je njegov odhod vnesel v družino. Mami mi o svojem očetu ni govorila. Nikoli nič. Ko sem odraščala, sem razumela samo to, da so bila njuna nesoglasja prevelika in da je šlo nekaj, karkoli že, usodno narobe. Lojzeta sem si ves čas, od otroštva naprej, želela spoznati, želela sem videti svojega dedka, in ko sem bila stara 46, sem za svoj rojstni dan končno zbrala dovolj poguma in ga poiskala, tudi za ceno morebitne zavrnitve. No, zavrnil me ni, bil je vesel, bil je ganjen in danes imam nazaj svojega dedka, on pa svojo vnukinjo. Morda kdo na vse skupaj gleda tudi drugače, a meni ta združitev, tudi na neki simbolni ravni, pomeni veliko. In to je vse in to mora biti dovolj.

Seveda je eden glavnih junakov romana tudi tvoj oče Janez, Balčkov iz Žirov. Odločno komentira vse dogajanje, svoje komentarje pa uvaja z besedami tipa »Opa, bato!« Me prav zanima, kako sta prišla skupaj s tvojo mamo. On iz rodbine, ki med Žirovci velja za strogo katoliško, ona pa iz take, ki je bila navezana na liberalno-sokolsko in partizansko stran. »Nepravilna« kombinacija, a očitno posrečena, z današnjega vidika celo

zelo sodobna ... Kako se v tej kombinaciji in izročilu znajdevaš ti?

Oče ima seveda pomembno vlogo v mojem življenju, zato tudi v moji knjigi. V moje otroštvo je pripeljal vse svoje brate, sestre, bratrance, sestrične, prijatelje. Jezil se je na »ta rdeče« pri poročilih, čeprav jaz nikoli nisem vedela, kdo je »ta rdeč«. Avto je vozil tako hitro, da so se Dadi nad zgornjo ustnico nabirale drobne kapljice znoja, meni pa je bilo slabo. Ko je Milka Planinc uvedla sode in lihe dneve, je trojko na registrski tablici vsak drugi dan spremenil v osmico, tigra v živalskem vrtu pa tako razdražil, da ga je zagrabil za dlan. Ko smo prišli v Žiri, je hotel, da pojem cel kos ocvirkovce, čeprav je vedel, da je ne maram in da bi rajši žlikrofe. Vse to in še veliko več je bil moj oče, ki so se mu s smrtjo mame tako kot nam vsem spodmaknila tla pod nogami. Kar pa se tiče razlik – na moje otroštvo in na moje življenje te razlike niso imele nikakršnega vpliva. Nič ne dam na to.

In prav imaš. Sicer pa glavni negativec v tvoji knjigi ni človek, je bolezen. Rak. Ta je bil tisti, ki je povzročil, da je bila tvoja družina »nesrečna na svoj način«. Susan Sontag je svoj čas zapisala: »Bolezen je nočna plat življenja, zahtevnejše državljanstvo. Vsakdo, ki se rodi, dobi dvojno državljanstvo – v kraljestvu zdravih in kraljestvu bolnih. Čeprav bi raje upodabljali le svetli potni list, se moramo slej ko prej vsi vsaj za nekaj časa poistovetiti z državljanstvom onega drugega kraja.« Sprašujem se/te, ali tisti, ki sami še niso bili v kraljestvu bolnih, sploh razumejo, za kaj gre. In ali tisti, ki (še) nismo zboleli za tako »kraljevsko« boleznijo, kot je rak, sploh dojamemo, kako huda je?

Tisti, ki tam še niste bili, ne veste, da sploh ni tako zelo hudo, kot se zdi. Ja, ne rečem, je hudo, boli, strah te je, trpiš, a vseeno se mi zdi, da je misel na bolezen še hujša kot bolezen sama. Nepoznano je vedno strašljivo. Ko pa nepoznano vzameš za svoje, ko ga udomačiš, izgubi ostrino in črnino.

Ves čas se že pogovarjava o glavnih junakih tvojega romana, najbolj glavne – tebe, pa še ne poznamo. Kdo je »stvarna« Bronja Žakelj, kaj vse je počela v svojem življenju?

Najbolj stvarno in najbolj iskreno se me najde v mojem romanu. Sicer pa še vedno živim v Ljubljani s Katjušo, Matijo in Totkom, ki je naš pes, mešanček iz zavetišča nad Novim mestom. Oče mu ljubkovalno pravi »Lampeduzar«. Po poklicu sem sicer diplomirana novinarka, a sem v novinarstvu delala zelo malo. Masovna produkcija dnevnih prispevkov ni bila zame, na uredništvih se je kadilo, urnik je bil raztrgan. Službo sem si zato poiskala v marketingu, danes, ko delam v banki, pa mi pravijo tudi »pisateljica«, na kar se še ne morem navaditi. Hecno mi je.

Skleniva z bolj običajnimi vprašanji. Kaj pišeš zdaj?

Nič. Rada bi doživela to knjigo, ne bi rada takoj divjala k naslednji. Pišem pa tako rada, da bom prav gotovo še sedla za računalnik. Ampak ne obremenjujem se s tem. Če bo še kdaj kakšna knjiga, super, če ne, pa ne. Eno sem hotela in eno imam.

Za konec pa še vprašanje na Ž: Se kdaj oglasiš v Žireh? Žaklji so tu doma, po priimku na Ž, sicer pa med prvimi ...

Oglasim se, vendar premalo. A skoraj prva stvar, ki mi pade na misel, ko pomislim na Žiri, je tudi na Ž, in to so žlikrofi. Obožujem jih! Sicer pa sem v Žireh vedno dobro jedla. Teta Julka je delala najboljše kokosove kroglice, pred našo hišo so rastle najboljši carjeviči. Pa še en kulinarčni spomin: mojo staro mamo sem nekoč, ko sem prišla na počitnice, bila sem stara kakšnih deset let, pretentala z jajci na oko. Rekla sem ji, da mi jih Dada za zajtrk vedno speče štiri. No, stara mama mi je potem res spekla štiri, in s takim zajtrkom sem se mastila ves teden v Žireh. Ko sem prišla v Ljubljano in mi je Dada kot ponavadi v ponev ubila eno samo jajce, sem ji rekla, naj mi jih naredi štiri, ker mama iz Žirov mi jih je tudi. A pri Dadi »štos« ni več vžgal.

Bronja, hvala za te iskrene in iskrive odgovore. Pa kmalu še kaj napiši.

Intervju je nastal na e-povezavi sredi oktobra 2018.

Bronja Žakelj

Belo se pere na devetdeset (odlomek)

Ko je ponedeljek, so do valetе še trije dnevi, ti pa še vedno samo ležiš. Bojim se, da te ne bo, bojim se, da edino moje mame med vsemi tistimi mamami ne bo. »Saj prideš v četrtek, ne?« ti rečem. »Veš, da pridem, pika moja zlata,« rečeš in me pobožaš in potem me božaš dolgo. Ne premikam se, da ne bi nehala, ker včasih nehaš in zaspiš.

V četrtek, ko je valeta, še vedno ležiš. »Ob petih je, mami,« ti rečem, ko se ti pridem pokazat. »Ne pozabi!« »Prišla bom,« mi rečeš v sveže lase. »Ne boj se. Samo malo še počijem.«

Deset do petih je, ko hišnik odpre vrata avle. Odpre jih na široko, odpre jih tako kakor za velike predstave.

Vsi čakajo svoje zdrave mame in zdrave mame prihajajo z vseh strani in očetje prihajajo z njimi. »A tvoja mami pride?« sprašujejo vsi. »A tvoja mami pride?« reče razredničarka in mi položi roko okrog ramen. Kepa v mojem grlu je ogromna.

Ko je ura pet, te ni. Na stranišče grem. Da ne zajokam, dolgo gledam v strop. Ko se kepa v grlu zmanjša, grem spet čakat. Klopi se polnijo in grede tudi, jaz pa v avli prežim, da te končno zagledam, da v tisti grozni množici srečnih mam končno zagledam tudi tebe.

In potem prideš. Sivi kostim imaš oblečen in novo belo bluzo z modrim ovratnikom pod njim. Takrat jo oblečeš drugič. Lase imaš oprane in navite, namazana si in napudrana. Siješ. Med vsemi mamami si spet najlepša.

»Trešeš se, miška moja,« rečeš, ko se stiskam k tebi.

V petek imamo proslavo na Vojkovi in Dada mi za valeto speče orehove palačinke.

Za našo mizo sedimo. Vsi skupaj, tako kakor včasih. Dada, ti, oče, Rok in jaz. Miza je pogrnjena s prazničnim prtom, v vazi iz kristala so nageljni in praprot. Jemo palačinke in gledamo evropsko. Pozvoni Stanči v svojih rjavih hlačah, pozvoni stric Franci, pozvoni Bojan. Srečna sem.

V soboto ne moreš več vstati. »Ne morem več vstati, noge me ne držijo,« rečeš.

Ko Bojan pripelje teto Lenko, te teta Lenka prime za roko pa reče: »Mita, jaz sem bila ista, ko me je zagrabil išias. Cele mesece nisem mogla vstati, to ti lahko Bojan pove.« »A ste vi tudi imeli takšen trebuh, teta?« rečeš. Teta Lenka ne reče nič.

Zapreš oči in črte okrog tvojih ust so spet strašno globoke in črte na čelu tudi. Ko te zaboli, so najbolj globoke črte med tvojimi obrvmi. V soboto spiš tudi, ko je kosilo.

Do petka, ko ima Rok spričevalo, skoraj kar naprej spiš. Tudi v petek, ko gre Rok zadnjikrat v šolo, se ne zbudiš, zato mu pomagam izbrati hlače, ki so najbolj čiste.

Ko Roka ni več in ko gre v službo tudi oče, zlezem v posteljo nazaj. Jutro je popolno, morje svetlobe je v meni, vse poletje je v meni in v meni je neskončen spokoj.

Ob devetih pozvoni in pred vrati je Dada. »Zlikat sem prišla in skuhat,« reče.

Ko prideva k tebi, še vedno spiš in s tanko belo rjuho si pokrita. »Še vedno je kakor nova, pa jo perem in perem,« reče Dada in te poboža po lepljivem čelu, ker zadnje čase se ti čudno lepi koža, na obrazu najbolj. Pokrije te čez ramena in reče: »Damast.« In potem ponovno, čisto potih: »Damast.« Zdi se mi daleč, skoraj tako daleč, kakor si daleč ti takrat.

»Pridi, bova pojedli,« reče kmalu potem.

Pod časopisnim papirjem cvrčijo jajca. Dada gleda v prazno in potem zajame sapo in potem me pogleda z očmi, ki jih ne razumem. Vse njene oči poznam, ampak teh ne razumem. Gleda me dolgo in dolgo ne reče nič. Diha težko in sunkovito in zelo naglas. Dela me živčno.

Potem ugasne jajca pa zmečka v trebuh kuhinjsko krpo. »Pridi,« reče. Ne pridem, pride ona in me potegne k sebi, čisto vase me potegne in mi čisto potihno in čisto počasi raztrgano reče v lase: »Mami ti umira, pika moja, a res ne vidiš tega? Raka ima, ne dojenčka.«

Njen šepet amputira moje vse. V hipu. Ostro in dokončno.

Odrinem jo močno in kričim: »Lažeš!« In kričim: »Ni rak!« In kričim: »Dojenčka bomo imeli!«

Kričim in kričim in v glavi se vrti. Ne vem več, kje so tla in kje je strop. Usta se sušijo, zraka ni. Ob vratih hladilnika drsim v tla. »Prosim, ne vprij,« slišim nad seboj. »Prosim te, samo ne vprij, mami nič ne ve, nismo ji povedali.«

Sesedam se v tla in Dada se seseda vame.

Pritisk v glavi je silovit. Rumene fleke imam pred očmi in včasih rdeče.

»Kričala si,« rečeš, ko se uležem k tebi kmalu potem.

Kapljice se mi nabirajo na obrazu, tresem se. Tiho sem, bojim se, da drugače ne bom zdržala. Stiskam rjuho v pest in ne rečem nič. Zaspíš. Oddahnem si.

»Rok bo odličen, a ne,« rečeš, ko se spet zbudiš. »Boli me, zelo me boli.«

Siva si in drobna, šele zdaj vidim, kako. Nove črte ti sekajo obraz. Stisnem se k tebi in ti rečem v lepljiva mrzla lica. »Minilo bo, mami, kmalu, tudi teto Lenko je bolelo, pa še vedno peče krofe in potice.«

Zdi se mi, da se zasmiješ, ampak tvoja roka se nič več ne dvigne na moje lase.

Izgubiš se spet. Nekje daleč si, od spanja še dlje. Ne morem za tabo tja.

Gledam te in te božam, po rokah najraje, ker lasje so mokri preveč, ker obraz je lepljiv in mrzel preveč.

Po tvoji nočni omarici stikam, ko se spet zbudiš. Rokovo voščilnico za osmi marec najdem, jantar, poročni prstan in metulja za deset šilingov, ki sem ti ga prinesla iz Hintertuxa.

Dada prinese kamilice. Mlačne so. Vato namakam vanje in ti jo polagam na suha, počena usta.

»Belo se pere na devetdeset, pika,« mi rečeš kmalu potem. »Zapomni si, belo se pere na devetdeset.«

Zapomnim si to.

Uredniški pripis. Odlomek je iz knjige: Bronja Žakelj, *Belo se pere na devetdeset*, Beletrina, Ljubljana, 2018, 268 strani, odlomek na str. 106–110.

NA ŽIROVSKEM NEKOČ – RAZISKAVE IN SPOMINI

Alojz Demšar in Janez Jereb

Žirovci v bojih za slovensko severno mejo 1918–1919

Povzetek

V prispevku predstavljamo 33 Žirovcev, ki so v letih 1918–1919 sodelovali v bojih za slovensko severno mejo na Koroškem in so se v vojaške enote vključili pred majem 1919. Opisali smo dogajanje na severni slovenski meji v letih 1918–1919 in prispevek Žirovcev pri tem. Dodajamo njihove življenjepise s poudarkom na rodbinskih podatkih. Dva Žirovca sta na Koroškem izgubila življenje, Franc Mlakar (1900–1919) in Andrej Šifrer (1892–1919).

Uvod

Pred sto leti je ob koncu prve svetovne vojne v zadnjih dneh oktobra 1918 razpadla Avstro-Ogrska. V njej so bili združeni tudi vsi Slovenci. Ob njenem razpadu se je pojavila grožnja, da bo politična tektonika raztrgala slovensko narodno telo na štiri države. Italija, ena od zmagovalk vojne, si je brez pravega slovenskega odpora odrezala približno tretjino slovenskega ozemlja. Z Avstrijo, ki si je lastila slovensko ozemlje na Štajerskem in Koroškem, se je Slovenija spopadla v vojni, ki je trajala od decembra 1918 do junija 1919. V prispevku opisujemo udeležbo Žirovcev v tej vojni, vsi so sodelovali v bojih na Koroškem, eden od njih tudi na Štajerskem. Franc Mlakar (1900–1919), Žnidarjev iz Žirov, je v vojni izgu-

bil življenje. O borcih za severno mejo iz Žirov ni napisanega skoraj nič, omenjeni so le Alojz Gostiša, Ignac Naglič in Franc Primožič, ki so sodelovali tudi v narodnoosvobodilnem boju v drugi svetovni vojni.¹ Najpomembnejši arhivski vir za prispevek so bile prošnje za priznanje statusa borca za slovensko severno mejo, ki so jih udeleženci bojev vložili leta 1969.² Manj pa smo lahko izvedeli o žirovskih borcih za slovensko severno mejo, ki so umrli pred letom 1969 ali pa prošenj za priznanje statusa niso vložili. Za nekatere morda sploh ne vemo.³ Tri smo v seznam vključili le po ustnih informacijah njihovih potomcev in sorodnikov (Jernej Kokelj, Andrej Možina in Valentin Šubic).

V Žireh so leta 1940 pripravili zapis o borcih za severno mejo in ga poslali v Ljubljano.⁴ Takrat je Legija koroških borcev zbirala po Sloveniji gradivo za zbornik, vendar so ga na

1 Porekar, Borci za severno mejo 1918/1919 v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945.

2 Gradivo borcev, ki so po letu 1970 živeli v občini Škofja Loka, hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka, SI ZAL ŠKL 141, t. e. 134 in 135; za Albrehta in Pintarja iz občine Logatec je bilo gradivo v arhivu Upravne enote Logatec (59 – 6 / 70 in 59 – 10 / 70), za Jožeta (tudi Jožefa) Bogataja iz občine Vrhnika pa v arhivu Upravne enote Vrhnika (šifra 59, komisija za invalidnine borcev NOV).

3 Borec za slovensko severno mejo bi bil lahko tudi Franc Žust (21. 10. 1898 – 10. 4. 1940), Stomrčanov z Vrha Sv. Kraljev št. 10 (zapiski Tončke Stanonik po pripovedovanju njene matere Lojzke Stanonik, roj. Žust, ki je bila hči Franca Žusta).

4 Jan, Žiri in Žirovci v letih 1848–1918, str. 67–68.

začetku vojne uničili.⁵ Žal v Žireh nismo našli nobenih virov, ki so jih zbrali, ko so leta 1940 pripravljali zapis. Osnovne informacije o bojih za severno slovensko mejo so iz knjig Lojzeta Udetja, Zdravka Seručarja in Janeza J. Švajncerja in v prispevku večinoma niso posebej citirane.⁶

V prispevku smo opisali 32 Žirovcev, ki so se v vojaške enote na severni meji vključili že pred majem 1919. Maja 1919 je bila izvedena mobilizacija mož, rojenih od 1890 do 1894, ki so nato sodelovali v slovenski ofenzivi na Koroškem med 28. majem in 6. junijem 1919. Med mobiliziranimi omenjamo le Andreja Šifrerja (roj. 1892 v Stari Oselici – Oblak V Reber), ki se je 2. februarja 1919 poročil v Žireh, 20. junija 1919 pa umrl na Koroškem pri nesreči z orožjem. Med Žirovce smo uvrstili tiste, ki so bili rojeni ali so živeli na ozemlju sedanje občine Žiri in župnij Vrh Sv. Treh Kraljev, Ledine in Zavratac.

Pregled bojev in prizadevanj za slovensko severno mejo v letih 1918–1919

Razpad Avstro-Ogrske se je začel, ko je Češka 28. oktobra 1918 razglasila neodvisnost. V Zagrebu so naslednji dan ustanovili Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS). V to državo so vstopili južnoslovanski narodi avstro-ogrške monarhije, obsegala pa je današnje Bosno in Hercegovino, Hrvaško in Slovenijo. Nemška Avstrija je bila ustanovljena 30. oktobra. Ogrska je iz zveze z Avstrijo izstopila 31. oktobra. Zavezniki so 3. novembra 1918 s predstavnikom takrat že neobstoječe Avstro-Ogrske podpisali premirje. V pogodbi o premirju ali kasneje ti nikoli niso priznali Države SHS. Priznanju je nasprotovala Italija, ki si je lastila del ozemlja Države SHS. V pogodbi o premirju so si zavezniki zagotovili pravico, da lahko zasedejo vse strateške točke v nekdanji

Avstro-Ogrski, z namenom, da se tu nastanijo ali da vzdržujejo red. Italiji so se apetiti povečali daleč čez obljube londonskega sporazuma iz leta 1915. V začetku novembra 1918 je imela Italija v načrtu celo okupacijo celotne sedanje Avstrije in vseh slovenskih dežel. Zastavilo se je vprašanje, kje bo meja med italijanskimi in srbskimi okupacijskimi enotami. Zato je bilo za Slovenijo zelo pomembno, da je polkovnik Stevan Švabić pri Vrhniku ustavil Italijane. V svojo enoto, 26. pehotni polk Komande srpskih trupa v Ljubljani, je v sodelovanju z Državo SHS vključil srbske oficirje in vojake, ki so prišli iz avstrijskega ujetništva in so ostali v Sloveniji. Polk ni bil del redne srbske vojske. Vendar se je Švabić pri Vrhniku prepričljivo predstavil Italijanom kot poveljnik »vojske kraljevine Srbije, ki je v imenu antante zasedla območje Ljubljane«. ⁷ Podobno vlogo je v Žireh imel podporočnik Kosta Mišić.

Oblast v Sloveniji je po ustanovitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov prevzela Narodna vlada v Ljubljani, ki je bila ustanovljena zadnji dan oktobra 1918. Zagotovila je red pri vračanju poldruga milijona vojakov z italijanske fronte čez Slovenijo domov in v kaotičnem času omogočila prebivalcem znosno življenje. Verjetno pa se ni dovolj zavedala pomena hitre in odločne akcije za zagotovitev pravične slovenske severne meje.

Država Slovencev, Hrvatov in Srbov je obstajala dober mesec, do 1. decembra 1918, ko se je združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS). Kraljevina Srbija je dosegla združitev – ki je bila pravzaprav priključitev Države SHS – tudi z obljubami o pomoči redne srbske vojske pri zasedbi slovenskega dela Koroške in Štajerske.⁸

Slovinci so v Avstro-Ogrski živeli v deželah Kranjska, Koroška, Štajerska, Avstrijsko Primorje in v Prekmurju v ogrski državi. Avstrijsko Primorje so zasedli Italijani. Na Kranjskem je bilo prebivalstvo v veliki večini slovensko. Koroška in Štajerska pa sta bili narodnostno mešani, južni deli so bili slovenski, severni

⁵ Ude, Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919, str. 131.

⁶ (a) Seručar, Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine. (b) Švajncer, Slovenska vojska 1918–1919. (c) Ude, Boj za severno slovensko mejo 1918–1919. (e) Ude, Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919.

⁷ Grafenauer, Slovenska Koroška v diplomatski igri, str. 310–314.

⁸ Švajncer, Slovenska vojska 1918–1919, str. 107–130.

nemški. Obe deželi sta imeli ob koncu vojne popolnoma nemški vladi, katerih cilj je bil, da celotni deželi Koroška in Štajerska vključita v Nemško Avstrijo.

Spodnjo Štajersko s slovenskim prebivalstvom je Sloveniji z odločno akcijo zagotovil general Rudolf Maister. V imenu ljubljanske Narodne vlade je 1. novembra 1918 prevzel vojaško oblast v Mariboru. Na Štajerskem je 9. novembra izpeljal vojaško mobilizacijo, s katero je dobil zadosti vojakov, da je v Mariboru 23. novembra razorožil nemško varnostno stražo (Schutzwehr). 27. novembra 1918 so Maistrove enote zasedle Špilje, Radgono, Cmurek, Lučane, Radlje in Muto. Uspešno so zavrnilo avstrijske napade 14. januarja 1919 pri Lučanah in 4. februarja pri Radgoni. Slovenska in štajerska vlada sta 13. februarja sklenili sporazum, ki je končal boje in določil narodno razmejitev na štajerskem odseku slovensko-avstrijske meje.

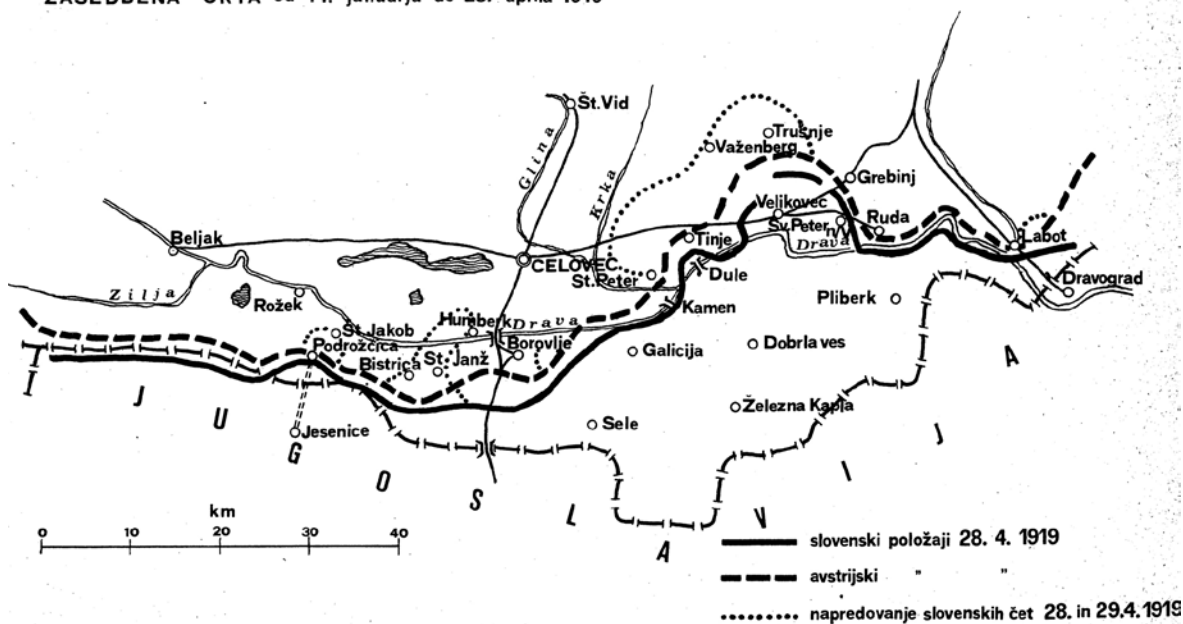
Na Koroškem je bil novembra in prve dni decembra 1918 razvoj dogodkov za Slovence razmeroma ugoden. Franjo Malgaj je 7. novembra 1918 z oddelkom celjskih vojakov in prostovoljcev zasedel Mežiško dolino (Ravne, Prevalje in Dravograd). Za poveljnika obrambe južno od Drave in zahodno od Pliberka je Narodna vlada 8. novembra imenovala majorja Alfreda Lavriča. Ta je s tržiškimi prostovoljci zгодaj zjutraj 19. novembra zasedel Borovlje in še isti dan sklenil z vojaškim poveljnikom koroške vlade Ludvikom Hülgerthom sporazum o demarkacijski črti na Dravi in Zilji. Franjo Malgaj je z okrepitevami, ki jih je dobil od generala Maistra, 25. novembra zasedel Pliberk, 30. novembra pa še Velikovec na severnem bregu Drave. Do 9. decembra so velikovško mostišče zavarovali z novimi vojaki iz Maribora, ki so zasedli položaje na liniji Grebinj–Vovbre–Trušnje–Tinje. Enota iz Maribora je zasedla slovenski del Labotske doline od Labota do Šentpavla. V Ziljsko dolino so iz Ljubljane napotili žandarmerijske posadke. Na zahodnem delu Koroške je demarkacijsko črto na Dravi zavaroval kapetan Miroslav Martinčič, ki je 11. decembra 1918 prispel z bataljonom vojakov in se nastanil v Šentjakobu v Rožu, svojo enoto pa je poslal tudi v Podklošter.

Koroška nemška vlada je medtem zbirala vojake in orožje, utrjevala vojaško organizacijo in se pripravljala za akcije. Najprej so do 13. decembra 1918 razorožili vse slovenske žandarmerijske posadke v Ziljski dolini. Hud udarec je slovenska vojska doživela 15. decembra. Zgodaj zjutraj so Avstrijci obkolili bataljon vojakov srbskega 26. pehotnega polka. Bataljon je prejšnji dan prispel v Grabštajn, vas vzhodno od Celovca, da bi utrdil velikovško mostišče. Kapetan Milovan Milosavljević se je predstavil Avstrijcem kot poveljnik enote redne srbske vojske. Ko so ti zahtevali dokaze, jih seveda ni imel. Vojake so zajeli in jih z vlakom poslali preko Budimpešte v Srbijo. Ker Kraljevina SHS ni niti protestirala, so Avstrijci sklepali, da slovenska vojska na Koroškem nima podpore beograjskega vrha Kraljevine SHS. Narodna vlada je decembra razpisala mobilizacijo letnikov 1895–1899. Mobiliziranci naj bi se zglasili na zbirnih mestih šele 8. januarja 1919 (letnik 1899), drugi letniki pa do 20. januarja.

Koroška vlada se je po uspehu pri Grabštajnu pripravljala, da osvoji celotno Koroško. V napadu 27. decembra so zasedli Labotsko dolino. Sporazum Lavrič–Hülgerth o demarkacijski črti na Dravi so odpovedali 2. januarja 1919. Zgodaj zjutraj 5. januarja so zavzeli Podklošter in zajeli celotno slovensko posadko. Naslednjo noč so napadli Šentjakob v Rožu, proti večeru 6. januarja so bili samo še dva kilometra od severnega vhoda v karavanški železniški predor pri Področici. Napad na Borovlje so Avstrijci začeli 7. januarja. Major Lavrič je bil hudo ranjen in ujet, Borovlje pa so zasedli naslednji dan. Zdaj so Avstrijci osredotočili napad na vhod v železniški predor pri Področici. Boji so bili zelo hudi od 8. do 10. januarja, obstreljevanje pa je trajalo še tri dni do premirja, ki se je začelo 14. januarja zjutraj. Ubraniitev severnega vhoda v železniški predor je bila velik uspeh slovenskih vojakov, žal pa tudi edini uspeh v januarskih bojih.

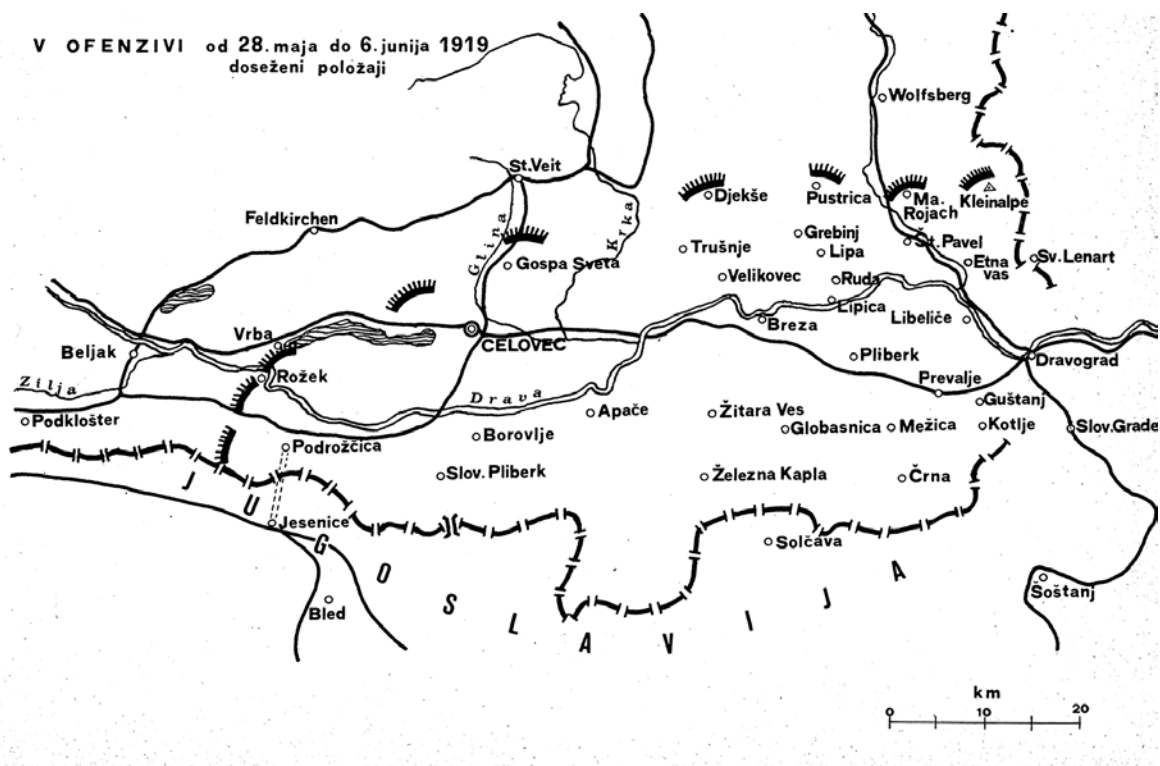
Premirje so Avstrijci izrabili za nadaljnjo krepitev svoje vojske in čakali na priložnost za naslednji napad. Slovenska vojska je obdržala ozemlje južno od Drave in vzhodno od Borovelj ter Velikovec z bližnjo okolico. Njena morala

ZASEDBENA ČRTA od 14. januarja do 28. aprila 1919

Slovenski in avstrijski položaji na Koroškem med 14. januarjem in 28. aprilom 1919 in napredovanje slovenske vojske 29. aprila 1919. / Fotografija je iz knjige: Ude, *Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919*, str. 177.

V OFENZIVI od 28. maja do 6. junija 1919
doseženi položaji

Položaji, ki jih je zasedla slovenska vojska v ofenzivi od 28. maja do 6. junija 1919. / Fotografija je iz knjige: Ude, *Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919*, str. 192.

pa je v hudi zimi počasi pešala. Zamenjav za utrujene vojake ni bilo od nikoder. Oslabljeno slovensko vojsko so 29. aprila 1919 poslali v slabo pripravljen napad. Prodirali so od Velikovca na zahod proti Celovcu, od Šmarjete zahodno proti Borovljam, skupina pri železniškem predoru pri Področici je zasedla Šentjakob v Rožu. Skupina prostovoljcev z Ljubelja je pri Šentjanžu v Rožu prodrla celo preko Drave. Vse enote pa so bile zavrnjene in so se morale do konca dneva vrniti na izhodne položaje z večjimi ali manjšimi izgubami. Ljubeljska skupina se je vrnila šele naslednji dan.

Neuspešen slovenski napad 29. aprila 1919 je bil Avstrijcem dobrodošel izgovor za protinapad. Že naslednji dan, 30. aprila, so začeli prerazporejati enote za napad na velikovško mostišče. Ta se je začel 2. maja. Avstrijske enote so prebile obrambo na desnem, vzhodnem delu in onemogočile umikanje čez dravski most; mnogi vojaki so padli ali bili zajeti. Sledil je napad 4. maja južno od Drave od Borovelj proti vzhodu. Umik slovenskih enot se je spremenil v neurejen beg. General Maister je takoj po neuspelem napadu 29. aprila okrepil dravograjski del bojišča, da bi zadržal avstrijski prodor ob Dravi. Drugi dostop do Dravograda iz smeri Pliberka je pri Ravnah 5. in 6. maja branil poročnik Franjo Malgaj, ki je tam tudi padel. Razbite slovenske enote so se mimo Dravograda umaknile proti Slovenj Gradcu in Šoštanju. Avstrijci so 4. maja 1919 napadli tudi pri železniškem predoru v Področici. Slovenski vojaki so se umaknili skozi predor in čez Karavanke na Jesenice.

Takoj po porazu so se v Sloveniji začele priprave na ponovno osvojitve Koroške. Že 5. maja 1919 je bila v Sloveniji objavljena mobilizacija moških, rojenih od 1890 do 1894. Načrtovanje in vodenje ofenzive so prevzeli srbski oficirji. Slovenske enote so izpopolnili mobilizirani vojaki in tisti, ki so enote ob porazu zapustili. V Slovenijo so prispeli tudi nekatere srbske enote, ki pa so bile v ofenzivi večinoma rezerva. Ofenzivo je vodil komandant Dravske divizijske oblasti general Krsta Smiljković. Začela se je 28. maja. Vojaki so prodirali na Koroško v petih smereh, napadalne skupine pa so se imenovala

Labotski, Koroški, Jezerski, Ljubeljski in Jeseniški odred. Labotski odred je zavzel Dravograd in že prvi dan dosegel Libeliče. Koroški odred je do večera preko Mežiške doline in Pliberka z izvidnicami dosegel Dravo. Z Jezerskega je prodiral Jezerski odred in bil zvečer v Globasnici in Žitari vasi. Ljubeljski odred je naletel na močan odpor Avstrijcev, ki so ga zaustavili pri Slovenskem Plajberku, naslednji dan pa je odred prodril do Borovelj. Jeseniški odred je preko Karavank prodril do Področce. Avstrijci so za seboj porušili vse dravske mostove, zato se je prodiranje za nekaj časa ustavilo. Vojake Koroškega odreda so prepeljali z železnico preko Pliberka do Dravograda, kjer so prešli na severno stran Drave. Skupaj z Labotskim odredom so nato prodirali severno od Drave in 3. maja brez boja vstopili v Velikovec. V Parizu so 4. junija sprejeli odločitev o plebiscitu. Zaradi te odločitve avstrijska stran vojaško ni imela kaj izgubiti in se je njihova vojska 5. junija umaknila iz Celovca. Slovenske enote so 6. junija vkorakale v Celovec in malo pred polnočjo dosegle Gosposvetsko polje. Tega dne je del Ljubeljskega odreda prekoračil Dravo in dosegel Vrbo na zahodni strani Vrbskega jezera, del pa je na južni strani Drave skozi Šentjakob v Rožu prispel v Rožek (po drugem viru so Rožek zasedli vojaki Jeseniškega odreda).

Slovenske vojaške enote v bojih za severno mejo in udeležba Žirovcev v bojih

Slovenska vojska v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov je nastala novembra 1918 iz slovenskih jeder avstro-ogrskih polkov, ki so imeli naborne okraje na Slovenskem.⁹ Kranjski 17. pehotni polk je bil jedro za Ljubljanski polk, gorski strelski polk št. 2 za Slovenski planinski polk, celjski 87. pehotni polk za Celjski polk, 26. strelski polk za Mariborski polk, tržaški 97. pehotni polk za Tržaški bataljon. Narodna vlada je s

⁹ Švajncer, Slovenska vojska, str. 11.

Slovenska enota z ranjenci maja 1919, po umiku iz Koroške. Fotografija bi lahko nastala v okolici Šoštanja. Ranjenec v sredini s kapo je domnevno Valentin Šubic z Dobračeve. / Fotografijo hrani Jožica Šubic, Igriška ulica, Žiri.

pozivom 5. novembra 1918 pozvala vojake, naj se pridružijo slovenski vojski.

Jernej Mezek opisuje svoj prihod v Slovenski planinski polk novembra 1918: »Iz avstrijske vojske nisem šel nič domov, ker ni bilo ne dela in ne zaslužka ter tudi ne kaj za jesti. Javil sem se za Koroško in smo šli v Velikovec, Grebinj, Dravograd in dalje po raznih krajih.«¹⁰ Martin Justin iz Žirovskega Vrha pa je takole vstopil v slovensko vojsko: »Že v avstrijski vojski sem bil artilerist vozar pri 6. regimentu težkih havbic 150 mm. Razpad avstrijske vojske sem doživel v Tirolah. Do Franzensfeste¹¹ sem prišel peš, nato pa z vlakom preko Koroške na Jesenice in domov. Ne spominjam se, koliko dni sem hodil domov. Na vsak način sem bil doma sredi novembra 1918. Preteklo je le nekaj dni, ko je prišel v hišo orožnik. Tedaj sem bil še ledik, doma na Žirovskem Vrhu. Rekel mi je, da naj grem takoj v

Ljubljano in se javim vojnemu poveljstvu. Če ne morem iti prostovoljno, bom pozneje moral iti obvezno. Ker nisem bil še nikdar kaznovan, nisem hotel biti tudi v bodoče in sem šel. Ali je bilo to na koncu novembra ali v začetku decembra, ne bi mogel trditi. Do Škofje Loke sem šel peš, od tu pa z vlakom. Šel sem v domobransko kasarno, od tu pa so nas artileriste poslali v artilerijsko kasarno, kot je še danes na Titovi cesti.«

Mariborski in Celjski polk so dopolnili vojaki, ki so se odzvali na mobilizacijski poziv generala Maistra na Štajerskem 9. novembra 1918. Sodelovala sta v bojih na Štajerskem in Koroškem v okolici Velikovca in Dravograda. Ni znano, da bi bil v obeh polkih kakšen Žirovec.

Ljubljanski polk

Ljubljanski polk je nastal v Ljubljani iz slovenskih jeder prejšnjega 17. kranjskega pešpolka, 7. in 20. lovskega bataljona. Večino 17. pešpolka so ob koncu vojne na italijanski fronti Italijani zahrbtno ujeli in so bili leta 1919 še v taborišču

¹⁰ Jernej Mezek iz Deben pri Hotavljah, poročil se je z Marijo Klemenčič (Omejcovo iz Žirovskega Vrha).

¹¹ Vas na Južnem Tirolskem v Italiji v bližini Briksna (nem. Brixen, it. Bressanone) z veliko avstrijsko trdnjavo iz 19. stoletja, ki z juga zapira dostop proti prelazu Brenner (Wikipedia).

Branilci karavanškega predora pri Področici januarja 1919. / Fotografijo hrani Milan Kopač, Bedrih, Žiri.

Villa Franka pri Veroni. Ob koncu novembra 1918 je imel Ljubljanski polk 90 oficirjev in 1045 vojakov.¹²

Prvi bataljon Ljubljanskega polka pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča je 10. decembra 1918 z vlakom odpotoval iz Ljubljane čez Jesenice in skozi karavanški predor ter se 11. decembra nastanil v Šentjakobu v Rožu. Deli bataljona so 14. decembra zasedli Rožek in Podklošter. V avstrijskem napadu v začetku januarja 1919 so Avstrijci 5. januarja zjutraj zajeli 2. četo (stotnijo) bataljona v Podkloštru. V naslednji noči so Avstrijci zasedli Rožek. Martinčič je 6. januarja umaknil vojake iz Šentjakoba proti Področici in nato pred vhod v železniški predor. Martinčičevemu bataljonu so na pomoč prišli četa iz Borovelj, ki jo je poslal major Alfred Lavrič, oddelek Sokolov z Bleda, v noči s 7. na 8. januar prostovoljci Koroške legije iz Ljubljane, 9. januarja je prispela z dvema topovoma 3. artilerijska baterija Ljubljanskega topniškega polka, 10. januarja zvečer četa Ljubljanskega polka¹³ in 11. januarja dve četi srbskega 26. pehotnega polka.

¹² Švajncer, Slovenska vojska, str. 214.

¹³ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1193, Osebni fond Alojz Ude, Fran Stenovec, Spomini na boje na Koroškem, str. 16.

V bojih pri Področici je sodelovalo osem Žirovcev: Leopold Erznožnik (roj. 1899, Vrščanov iz Žirov 35), Maks Filipič (roj. 1899, Brcetov iz Mrzlega Vrha 17), Alojz Gostiša (roj. 1898, Gostišev iz Stare vasi), Ludvik Istenič (roj. 1899, Šuštarjev z Breznice 13), Martin Justin (roj. 1897, Mrlakov iz Žirovskega Vrha 45/66), Ivan Kopač (roj. 1899, Balantačev z Dobračeve 70), Franc Mlakar (roj. 1900, Žnidarjev iz Žirov 41/50/, Tabor 3) in Lovrenc Šubic (roj. 1899, Dobračeva 56 – Kosmov Andrejc).

Filipič opisuje prihod v Področico. Dobil je poziv, da se 8. januarja 1919 javi v Ljubljani, tja sta odšla skupaj z Erznožnikom: »... Tu so naju preoblekli. Takoj nato pa z ostalimi prostovoljci odpeljali na položaje v Področico. Pripadala sva 2. pešadijski četi.« Zelo verjetno sta Filipič in Erznožnik prispela v Področico 10. januarja zvečer. Ne vemo pa, kdaj sta v Področico prispela Gostiša in Istenič. Istenič, doma z Breznice, ki so jo zasedli Italijani, ni dobil mobilizacijskega poziva. Verjetno je v slovensko vojsko vstopil že novembra ali decembra 1918.

Franc Mlakar je bil v bojih za Koroško prostovoljec v osnovnem pomenu besede. Njegov letnik 1900 ni dobil mobilizacijskih pozivov, kot so jih dobili letniki 1895–1899. V Področico

Pičmanova 3. artilerijska baterija Ljubljanskega topniškega polka pri Področci pozimi ali spomladi 1919, v bateriji so bili Žirovci Kopač, Lovrenc Šubic in Martin Justin. /Fotografijo hrani Milan Kopač, Bedrih, Žiri.

bi lahko prišel s prostovoljci Koroške legije v noči od 7. na 8. januar 1919. Bil je ranjen med obstreljevanjem, verjetno 11. ali 12. januarja 1919.¹⁴ O tem je Mlakarjevim kasneje pripovedoval Ludvik Istenič, ki je bil poleg, ko je bil Mlakar zadet. Mlakarjevi so dobili pismo iz ljubljanske vojne bolnice, da naj pridejo na obisk k svojemu sinu. Ko pa so prišli, so izvedeli, da je Franc Mlakar umrl in je bil že pokopan.¹⁵ Umrl je 13. 1. 1919 v ljubljanski vojni bolnici – Jugoslovanski garnizijski bolnici – in bil istega dne pokopan ob treh popoldne na pokopališču pri Sv. Križu (Žale) v Ljubljani v grobu 29-1-1/1.¹⁶ Da je Franc Mlakar sodeloval v bojih pri Področci, sta leta 1969 potrdila njegova soborca iz Žirov Ivan Kopač in Lovro Šubic.¹⁷ Frančev oče Franc Mlakar (1871–1953) je do svoje smrti za sinom Francem prejemal od države podporo. Maja 2018 je bila na Občino

Žiri vložena pobuda za postavitve spominske plošče Francu Mlakarju na njegovi rojstni hiši ob stoletnici njegove smrti.¹⁸

Kopač je zapisal, da je 9. januarja 1919 odšel iz artilerijske kasarne v Ljubljani (kasarna je bila za Bežigradom med Topniško in Dunajsko cesto) na postojanko v Področco na Koroškem. »Postojanko smo imeli kar v predoru, spali smo kar v vagonih, hrano smo dobivali z Jesenic vsak dan z vlakom. Potem smo se premaknili severno od centrale v smer Karavank. Skopali smo tukaj zaklonišče in napravili barako za moštvo.«

Justin, Kopač in Šubic so bili v 3. artilerijski bateriji Ljubljanskega topniškega polka pod poveljstvom nadporočnika Otona Gregoriča, ki je 9. januarja odločilno prispevala k obrambi položaja pred predorom. Gregorič je 7. januarja 1919 med vojaki in oficirji v artilerijski kasarni s težavo dobil prostovoljce.¹⁹ Na pot so odšli trije oficirji in nekaj vojakov, med njimi Justin, Kopač in Šubic. Do severnega izhoda iz predora so prispeli 9. januarja okrog 13. ure. V megli so v naglici z vagona raztovorili topova. Ko se je

¹⁴ Na seznamu ranjenih v Področci 10. januarja 1919 Mlakarja ni, gl. *Jugoslavija*, 14. januar 1919, št. 13, str. 1.

¹⁵ Mlakar, *Rodovnik : Od kod izhajajo Mlakarjevi*, str. 135.

¹⁶ Zgodovinski arhiv Ljubljana, ZAL LJU 630, Komunalno podjetje Žale Ljubljana, šk. 380, a. e. 1201. Župnijski urad Žiri, Status animarum župnije Žiri, vpis za Žiri 41.

¹⁷ Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka, ZAL ŠKL 141, t. e. 134 in 135.

¹⁸ Pobudo so 7. maja 2018 vložili Anton Mlakar, Alojz Demšar, Janez Jereb in Nejko Podobnik.

¹⁹ ARS, AS 1193, Osebni fond Alojz Ude, Matija Malešič, Spomini iz bojev za naše brate na Koroškem, str. 3.

Gradnja zaklonišča pri Podrožci pozimi 1919, pripadniki 3. artilerijske baterije, Žirovca Ivan Kopač (levi) in Lovrenc Šubic (desni), s kladivom verjetno Andrej Primožič (roj. 11. 11. 1898, Kopačnica). / Fotografijo hrani Milan Kopač, Bedrih, Žiri.

megla razkadila, je vhod v predor zasula toča avstrijskih izstrelkov. K prvemu topu je planil nadporočnik Edo Pičman (kasneje poveljnik baterije) in usmeril top proti Avstrijcem, ki so prodirali s pobočij nad predorom. Priskočili so še drugi in z obema topovoma pregnali Avstrijce.

Slovenski položaj pri predoru nad Podrožco so Avstrijci zasedli 4. maja 1919. Večini slovenskih vojakov se je posrečil umik. Filipič je bil eden od približno 50 ujetih. Umik Gregoričeve baterije izpred predora opisuje Kopač: »4. maja 1919. leta so napravili Nemci splošen napad na tukajšnje področje. Zaradi velike premoči smo se morali umakniti čez Karavanke, prišli smo v Dovje in potem na Jesenice. 5. maja smo dobili nove topove, ker prejšnje smo morali pustiti na prejšnji postojanki. Takoj, ko smo prejeli topove, smo odšli na sv. Križ nad Jesenicami,²⁰ nato pa v Tržič.«

Ujetega Filipiča so odpeljali v ujetniško taborišče Marchtrenk pri Linzu. Izpuščen je bil 28. avgusta 1919, ko se je z vlakom iz taborišča odpeljalo 790 slovenskih ujetnikov. Zvečer

so prispeli v Maribor, 29. avgusta zjutraj pa v Ljubljano, kjer so jih odpeljali v kasarno.²¹ Domov je bil odpuščen 10. septembra 1919. Marchtrenk je bilo veliko avstrijsko ujetniško taborišče že med prvo svetovno vojno.

Vojaki, ki so se 4. maja 1919 morali umakniti iz Podrožce, so v slovenski ofenzivi 28. maja 1919 prodirali čez Ljubelj v sestavi Ljubeljskega odreda. Kopač takole opisuje pot njihove artilerijske baterije: »Iz Tržiča smo odšli na Ljubelj. Pehota je prodirala po hribih, mi pa kar po cesti proti Borovljam. Tukaj so Nemci porušili most,²² ki smo ga morali popraviti in potem naprej proti Celovcu. Prišli smo do Vrbskega jezera in potem smo šli po levi strani jezera proti Baškemu jezeru. Pri Baškem jezeru smo ostali par dni, potem smo šli v Sv. Jakob v Rožu in tukaj sem zapustil edinico 7. avgusta 1919. leta.« Martinčičev 1. bataljon Ljubljanskega polka, v katerem je bil še vedno Erznožnik, verjetno pa tudi Gostiša in Istenič, je pri Slovenskem Plajberku naletel na odpor, katerega so strli 29. maja. Pri Humberku (Hollenburg) so čez popravljan dravski most 6. maja prišli na severni breg Drave in nadaljevali po južni strani Vrbskega jezera do Vrbe.

Drugi in tretji bataljon Ljubljanskega polka sta bila aprila 1919 razporejena južno od Drave od Sel preko Šmarjete, Apač, Galicije do Dul. Ob slovenskem napadu 29. aprila 1919 je 2. bataljon napadel proti Dulam, 3. bataljon pa v zahodni smeri proti Borovljam. Po avstrijskem protinapadu v začetku maja 1919 sta se bataljona umaknila v Slovenj Gradec. V slovenski ofenzivi 28. maja sta bila v sestavi Koroškega odreda. Zasedla sta Mežico in Črno, 6. četa Ljubljanskega polka pa je 6. junija ob 23.45 dosegla Gosposvetsko polje. Nimamo podatkov, da bi bil v drugem in tretjem bataljonu Ljubljanskega polka kakšen Žirovec.

Ljubljanski polk je Koroško zapustil 11. avgusta 1919 in že naslednji dan ob dveh ponoči iz Radgone vkorakal v Prekmurje. Martinčičev 1. bataljon Ljubljanskega polka je nato v Prekmurju zasedel del demarkacijske črte z Madžarsko in

²¹ *Jugoslavija*, 1. september 1919.

²² Most čez Dravo.

²⁰ Planina pod Golico.

Avstrijo.²³ Leopold Erznožnik je že pred tem, 15. julija 1919, iz bataljona odšel domov. Ni pa znano, ali sta v Prekmurju bila morda Gostiša in Istenič.

Slovenski planinski polk

Slovenski planinski polk je nastal iz slovenskega jedra avstro-ogrskega Gorskega strelskega polka št. 2, ki je imel naborno območje na Kranjskem. Ob koncu vojne je bil ta polk na italijanski fronti na Piavi, kjer se je dvakrat uprl odhodu na bojišče. Domov so vojaki odšli preko Gorice, od tu so odrinili 7. novembra, v Ajdovščini so zapustili zatrpno glavno cesto in preko Črnega Vrha, Godoviča, Žirov in Škofje Loke prispeli 11. novembra v Ljubljano. Med potjo se je večina vojakov porazgubila, saj je v Ljubljano prišlo le 70 mož. V Brekovicah se je od tovarišev zelo verjetno poslovil Maks Seljak (roj. 1896, Abrahtov iz Sovre 3/2). Seljak je leta 1917 prejel odlikovanje železni zaslužni križec s krono na traku hrabrostne svetinje kot vojak 3. stotnije strojnih pušk v Gorskem strelskem polku št. 2,²⁴ v nadaljevanju prispevka pa ga bomo srečali tudi med borci za slovensko severno mejo.

Slovenski planinski polk je bil ustanovljen v Ljubljani 21. novembra 1918. Konec novembra je imel dva bataljona z okoli 1150 oficirji in vojaki. Ukaz za odhod na Koroško je poveljstvo izdalo 27. decembra 1918. V Dravograd je 1. bataljon prispel 28. decembra, 2. bataljon pa 4. januarja 1919. Prvi bataljon je prevzel odsek na Dravi od Lipice do Libelič, drugi bataljon pa od Libelič do koroško-štajerske meje pri Dravogradu. Med slovenskim napadom 29. aprila 1919 je imel 2. bataljon hude boje na Sv. Lovrencu, hribu in vasi vzhodno od Drave med Dravogradom in Labotom. V avstrijskem protinapadu v začetku maja 1919 se je polk umaknil v Slovenj Gradec. Med slovensko ofenzivo 28. maja 1919 je bil v sestavi koroškega odreda. Zavzel je Dravo-

grad in Ravne, 6. junija pa so vojaki polka prvi vkorakali z vzhoda v Celovec.

V Slovenskem planinskem polku se je na Koroškem bojevalo 13 Žirovcev: Lovrenc Albreht (roj. 1898 v Račevi 26 – Andrej V Kotu/Jošk), Blaž Bogataj (roj. 1898, Prebevčkov iz Goropek 2), Janez Bogataj (roj. 1896 v Stari vasi 6 – Mušter), Martin Brence (roj. 1896, Balantencov z Gorenjega Vrsnika 3/16), Janez Jereb (roj. 1896, Jakšev iz Podlanišč 7), Janez Justin (roj. 1899, Mrlakov iz Žirovskega Vrha 45/66), Leopold Kavčič (roj. 1897, Travnkarijev z Dobračeve 64), Tomaž Mrovlje (roj. 1898, Šlosarjev iz Zabrežnika 8), Ignac Naglič (roj. 1898, Arharjev s Sela 16), Anton Oblak (roj. 1896, iz Balantove bajte na Gorenjem Vrsniku 20), Anton Oblak (roj. 1896, Brezarjev iz Koprivnika 41), Janez Pintar (roj. 1897, Vovšerjev z Gorenjega Brda 7/5) in Maks Seljak (roj. 1896, Abrahtov iz Sovre 3/2).

V polk so že novembra ali decembra 1918 vstopili Albreht, Blaž Bogataj, Brence, Mrovlje, Naglič, Anton Oblak iz Koprivnika in Seljak. Januarja 1919 pa so v polk prišli Janez Bogataj, Jožef Bogataj, Jereb, Justin, Anton Oblak z Gorenjega Vrsnika in Pintar.

V 1. bataljonu Slovenskega planinskega polka so bili Brence (3. četa, po treh mesecih dodeljen v štab bataljona za šoferja), Justin, Anton Oblak z Gorenjega Vrsnika, Anton Oblak iz Koprivnika (vsi v 2. četi), Leopold Kavčič (3. četa). Verjetno je bil v 1. bataljonu tudi Naglič.²⁵ V 2. bataljonu je bili Mrovlje (5. četa), Janez Bogataj in Seljak (oba v 6. četi), Albreht in Pintar (oba v 7. četi) in Jereb. Ni znano, v kateri enoti polka je bil Blaž Bogataj.

Lovrenc Albreht je opisal sodelovanje v bojih na Koroškem, kjer je bil vojak Slovenskega planinskega polka: »Meseca novembra 1918. leta sem prišel domov kot demobiliziran avstrijski vojak oz. vojak razpadle avstro-ogrske vojske. Dobil sem obvestilo, da naj se vsi letniki 1898 javimo v prostovoljno vojsko za Koroško. Šel sem v Ljubljano, vendar se ne spomnim, kje

²³ ARS, AS 1193, Osebni fond Alojz Ude, Miroslav Martinčič, Spomini na boje na Koroškem v letih 1918/1919.

²⁴ *Slovenec*, 4. julij 1917, str. 3.

²⁵ Iz Pliberka je 5. januarja 1919 poslal domov svojo fotografijo. Verjetno je bil v 1. bataljonu, ki je na Koroško prispel teden dni prej, 2. bataljon je prispel v Dravograd šele 4. januarja.

Vojaki avstro-ogrškega Gorskega strelskega polka št. 2 (najbolj slovenski polk avstrijske vojske – 88 % Slovencev) v prvi svetovni vojni, uniforme s planikami na ovratnikih vojaških suknjičev. Drugi z leve Maks Seljak iz Sovre. / Fotografijo hrani Ivanka Pintar, Grenc.

Vojaki Slovenskega planinskega polka na Koroškem leta 1919, drugi z leve Maks Seljak iz Sovre. / Fotografijo hrani Ivanka Pintar, Grenc.

smo imeli zbirališče. Bilo je pred božičem 1918. leta. Na zborna mesto v Ljubljano sta prišla tudi moja znanca Matevž Jereb iz Račeve pri Žireh in Anton Nagode, Vrh nad Rovtami. Zdi se mi, da sem bil razporejen v 42. pešpolk in odpeljali smo se v Pliberk. Iz Pliberka smo šli kmalu naprej v Dravograd. Razdelili so nas po stražah. Naseljen sem bil pri nekem kmetu nad Dravogradom skupaj s petimi drugimi borci. Imeli smo nalogo stražiti. Vodja stražarskega voda je bil neki Kalin. Imena se ne spominjam. Sodeloval sem tudi v borbah predvsem po hribih, in sicer v vasi z imenom Lorenzenberg. Naš vod je bil vključen v četo, ki jo je vodil Černe, menda je bil doma od Svete Gore na Primorskem. Slišal sem, da so Nemci Černeta ujeli in ga zelo pretepali.²⁶ Kasneje Černeta nisem več videl. Nemci so nas pregnali in smo se morali umakniti do Slovenj Gradca. Kmalu smo dobili pomoč še drugih prostovoljcev in smo pognali Nemce nazaj in prišli smo do Guštajna.²⁷ Kasneje smo oblegali tudi nek grad nad Guštajnom, vendar ga nismo zasedli. Ko je bila vojna že skoraj končana, smo hajkali po hribih nad Guštajnom. Spomnim se, da so bile tam velike kmetije in ljudje niso bili

²⁶ 2. bataljon Slovenskega planinskega polka je 29. aprila 1919 prodiral od Dravograda proti Labotu in naletel na močan avstrijski odpor. Pri bojih pri Sv. Lovrencu je imel bataljon velike izgube. Padlo je 10, zajetih pa je bilo 42 vojakov in oficirjev, med njimi komandir čete Ivan Černe (Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 209–210). Černe je bil zaprt v ujetniškem taborišču Marchtrenk.

²⁷ Ravne na Koroškem.

vsi naklonjeni nam. Stražili smo in nismo smeli spustiti nikogar, da bi zapustil vas. Spomnim se, da je bilo nekaj ljudi odpeljanih v Dravograd. Po koncu vojne smo še nekaj časa stražili, kasneje v spomladanskih mesecih sem dobil dopust tako kot tudi drugi 1898 in 1899 letniki. Odšel sem domov približno za en mesec, nato smo bili poklicani nazaj na Koroško. Po nekaj mesecih sem zbolel na očeh, boleli so me tudi zobje. Dali so me na zdravljenje v ljubljansko bolnišnico. Iz bolnice sem odšel nazaj domov.«

Tržaški bataljon

Tržaški bataljon (tudi Tržaški polk) so v Mariboru novembra 1918 ustanovili primorski prostovoljci. Okrepili so ga vojaki primorskega 97. pehotnega polka, ki so se konec leta 1918 iz Ukrajine vrnili domov in se večinoma odzvali pozivu generala Maistra za vstop v slovensko vojsko. Aprila 1919 so v bataljon vključili še 37 Primorcev iz Slovenskega planinskega polka. Enota ni dosegla velikosti polka, sestavljal jo je le en bataljon. Bojevali so se najprej na Štajerskem v okolici Lučan. V napadu 29. aprila 1919 so varovali desni bok 2. bataljona Slovenskega planinskega polka in ga nato okrepili z eno četo. V slovenski ofenzivi 28. maja 1919 so bili v sestavi Labotskega odreda. V bataljonu se je bojeval Andrej Možina (roj. 1891, Možinetov

iz Ledinskih Krnic 2/5). Za sodelovanje Andreja Možine v bojih za severno mejo je vedela njegova hči Bronislava, prepoznala ga je tudi na fotografiji v knjigi Vladimirja Gradnika.²⁸

V Tržaškem bataljonu je bil tudi Ivan Zajec (roj. 1898 na Dobračevi 43 – Matičk). Med prvo svetovno vojno je bil v avstro-ogrskem 97. pešpolku, 20. lovskem bataljonu in 18. jurišnem bataljonu na italijanski fronti, kjer je bil ob koncu vojne 3. novembra 1918 ujet. Pobegnil je in se 2. aprila 1919 vrnil domov, 10. aprila pa so ga že vpoklicali v vojsko za Koroško. Vključili so ga v Tržaški bataljon. Ni znano, ali je sodeloval v slovenskem napadu 29. aprila 1919, v ofenzivi od 28. maja do 6. junija 1919 ni sodeloval. Maja 1919 je bil v mariborski bolnišnici, nato pa s Tržaškim bataljonom julija 1919 v Mariboru, konec avgusta v Grebinju in februarja 1920 v Rožeku. Začasno je bil odpuščen za čas od 14. oktobra 1919 do 12. decembra, dokončno pa 27. maja 1920.²⁹

Žirovci v drugih enotah

V okolici Pliberka, Velikovca in Železne Kaple sta bila med boji na Koroškem tudi Jožef Bogataj (roj. 1899, Debencov iz Račeve 8/18) in Janez Ivan Kavčič (roj. 1899, Polonkarjev iz Račeve 21/2). Bila sta v isti enoti, ni pa mogoče ugotoviti, ali sta bila v Ljubljanskem ali Slovenskem planinskem polku.³⁰

Jakob Merlak (roj. 1899 v Račevi 9 – Tratar) navaja, da je bil dodeljen v 2. četo srbskega bataljona. Četa je bila nastanjena v Pliberku, kasneje v Sinči vasi in Pliberku. To bi bil lahko

1. bataljon srbskega 4. pehotnega polka Drinske divizije, ki je bil januarja in februarja 1919 na Koroškem.³¹

Jakob Frelj (roj. 1897, Zakroženov iz Zabreznika 5/2) je bil od januarja 1919 na Koroškem v okolici Velikovca, Grebinja in Pliberka, ni pa znano, v kateri enoti. Kasneje se je javil za delo v vojaški pekarni na Jesenicah.

Franc Istenič (roj. 1897, Kebrov z Dobračeve 57) je vstopil v slovensko vojsko konec novembra 1918. V artilerijski kasarni v Ljubljani je najprej delal v čevljarski delavnici. Nato so ga uvrstili v 6. havbično baterijo Ljubljanskega topniškega polka, ki je s štirimi havbicami sodelovala v slovenski ofenzivi 28. maja 1919. Baterija je bila del Jezerskega odreda. Njegov tovariš Franc Praprotnik z Blejske Dobrave je opisal pot havbične baterije v ofenzivi: »Rano spomladi 1919 je naša baterija odšla na Koroško preko Jezerskega vrha. Prva borba je bila za Železno Kaplo, druga pa iz Sinče vasi za Velikovec. Iz Sinče vasi je sledil pohod na Škocjan, Galicijo, za tem proti Celovcu, ob desni strani Celovca proti Šlepe (Schleppe) pivovarni, do končne točke Volovica (Wölfnitz).³² Od tu smo se postopoma vračali proti Dravi za Maribor, kamor smo prišli januarja 1920. S tov. Isteničem sva skupaj sodelovala v vseh navedenih borbah.«

Franc Primožič (roj. 1900, Brckov iz Nove vasi 29/45) je naveden na seznamu borcev za severno slovensko mejo, ki so sodelovali v NOB.³³ Ni znano, kje na Koroškem se je bojeval.

Jernej Kokelj (roj. 1898, Kožuhoj iz Opal 2), v seznam borcev za slovensko severno mejo smo ga uvrstili po sporočilu Ernesta Koklja iz Nove vasi.

Janez Oblak (roj. 1896, Žunarjev iz Stare vasi 33). V življenjepisu je zapisal, da je bil v slovenski vojski od decembra 1918 do januarja 1920 in se je udeležil bojev na Koroškem.³⁴

Valentin Šubič se je leta 1919 priključil borcem za severno mejo in bil v borbah ranjen.

²⁸ Vladimir Gradnik, *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo*, založba Lipa, Koper, 1981, str. 71. Na fotografiji 3. voda 2. čete Tržaškega bataljona v Grebinju leta 1919 je Možina v zadnji vrsti tretji z leve. Podatek je posredovala Andrejeva vnukinja Mojca Drešček. Njej in Silvi Brenci se zahvaljujema za sporočilo.

²⁹ Arhiv rodbine Zajec, hrani Pavla Zajec. Alfonz Zajec ne omenja, da je bil njegov oče Ivan Zajec leta 1919 in 1920 na Koroškem: Zajec, Novi spomini na Žiri in Žirovce med prvo svetovno vojno; Zajec, Naša zgodba. str. 105–117.

³⁰ Bogataj kot oficirja navaja Mišiča. Če je to bil nadporočnik Jurij Mušič, sta bila v 1. bataljonu Slovenskega planinskega polka (Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 209).

³¹ Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 124–126.

³² Danes severozahodno predmestje Celovca.

³³ Porekar, Borci za severno mejo 1918/1919 v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945.

³⁴ Življenjepis je Oblak napisal 31. julija 1945 v Aleksandrovcu Župskem v Srbiji, kamor so ga Nemci izgnali 8. julija 1941, hrani Pavla Zajec, Žiri.

Ohranjena je fotografija, na kateri naj bi bil Valentin med ranjenci. Kje je fotografija nastala, domači ne vedo. Na hrbtni strani fotografije je še viden napis »maja 1919«.

Andrej Šifrer (roj. 1892 iz Stare Oselice 45 – Oblak V Reber) je bil mobiliziran maja 1919 in je sodeloval v slovenski ofenzivi na Koroškem. Dva tedna po koncu bojev za severno mejo na Koroškem, 20. junija 1919, je prišlo do tragične nesreče, v kateri je Andrej umrl. Tovariš iz enote ga je ustrelil s pištolo, za katero je mislil, da je prazna. Umrl je v Eppersdorfu (Šentpetrski Grad) ob Krki na Koroškem kot vojak Slovenskega planinskega polka, pokopan pa je na pokopališču pri cerkvi sv. Filipa v bližnjem Šentlipšu (Sankt Philippen). Njegov grob danes ni več označen.³⁵ Verjetno je bil vojak 1. čete Slovenskega planinskega polka, ki se je bila okrog 20. junija zadrževala v Eppersdorfu.³⁶ Najdemo ga na seznamu padlih borcev za severno mejo, ki ga je pripravil Viktor Andrejka.³⁷

Ko so puške umolknile

Na pariški mirovni konferenci so 4. junija 1919 plebiscitarno ozemlje razdelili v južno cono A in severno cono B. Medzavezniška komisija je 15. junija določila razmejitveno črto med slovenskimi in avstrijskimi enotami s 4 km širokim nevtralnim pasom. Na pariški mirovni konferenci so 21. junija odločili, da se mora do 31. julija 1919 slovenska vojska umakniti v cono A, cono B pa je zasedla avstrijska vojska. Južno od Drave se je slovenska vojska od Vrbe pomaknila na zahod do Baškega jezera.

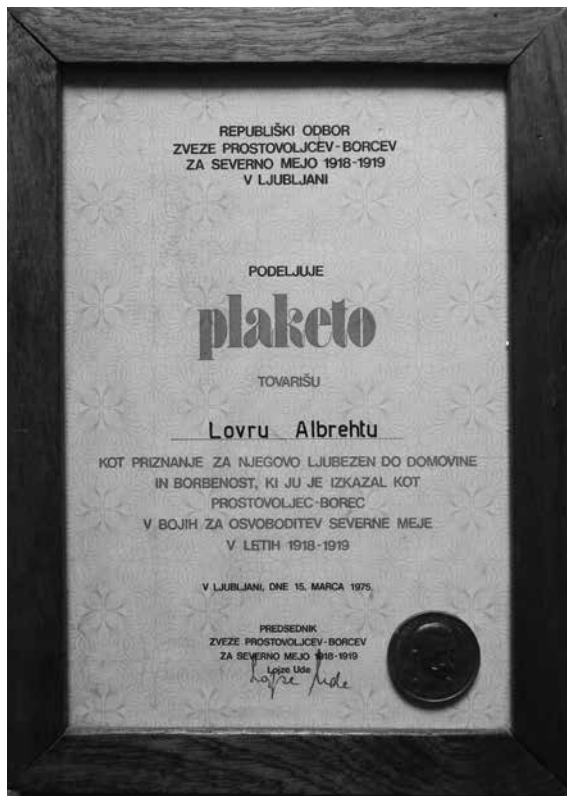
Nekatere vojake so po bojih odpustili domov, drugi so ostali še precej časa na Koroškem. Marsikdo je bil po odpustu vpoklican še v jugoslovansko vojsko v južne kraje nove države. Ivan Kopač je skupaj v avstro-ogrski, slovenski in jugoslovanski vojski služil 40 mesecev,³⁸

³⁵ Pokopališče so 22. aprila 2018 obiskali Janez Jereb, Anton Mlakar, Neško Podobnik in Martina Horvat.

³⁶ Švajncer, Slovenska vojska, str. 212.

³⁷ Andrejka, Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes, stran 289.

³⁸ Vojaška knjižica Ivana Kopača, hrani Milan Kopač.

Plaketa Lovra Albrehta kot priznanje za sodelovanje v bojih za slovensko severno mejo v letih 1918–1919. Tovrstne plakete so prejeli borci za severno mejo na občinskih slovesnostih pomladi leta 1975. / Plaketo hrani Janez Petrovčič, Hleviše.

Ivan Zajec 51 mesecev,³⁹ Maks Seljak pa je bil v avstro-ogrski in slovenski vojski več kot pet let.⁴⁰ Za 24 Žirovcev vemo, kdaj so jih odpustili iz enot na Koroškem. Štirje so odšli že junija 1919 (Jožef Bogataj, Frelih, Kavčič in Merlak), šest do konca septembra 1919 (Blaž Bogataj, Erznožnik, Filipič, Janez Justin, Kopač, Lovro Šubic), trije do konca leta 1919 (Albreht, Brence, Anton Oblak, roj. v Koprivniku), januarja in februarja 1920 so jih odpustili osem (Janez Bogataj, Franc Istenič, Jereb, Martin Justin, Anton Oblak, roj. na Gorenjem Vrsniku, Janez Oblak, Pintar), zadnji trije pa so odšli domov maja 1920 (Mrovlje, Seljak in Zajec).

Na plebiscitu v cono A je 10. oktobra 1920 za priključitev Avstriji glasovalo 59,1 % (22.055 volivcev), za priključitev Kraljevini SHS pa 40,9 % (15.279) volivcev. S tem je celotno plebiscitarno

³⁹ Arhiv rodbine Zajec, hrani Pavla Zajec.

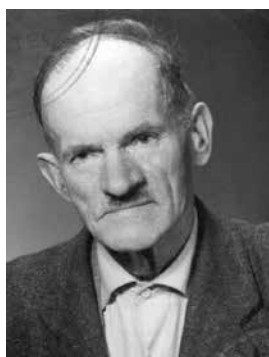
⁴⁰ Fantje, rojeni leta 1896, so bili na naboru februarja 1915.

ozemlje, tudi cona B, pripadlo Avstriji. Sokoli v Žireh so leta 1920 zbirali prostovoljne prispevke za Korošce pred plebiscitom. Na Koroško je pred plebiscitom šlo deset žirovskih sokolov »za varstvo naših ljudi pri plebiscitu«. Po treh dneh so se vrnili z žalostno vestjo o izidu plebiscita.⁴¹

Država se je na borce za severno mejo spomnila pozno, za mnoge prepozno. Leta 1968 je bil sprejet zakon o borcih za severno mejo 1918–1919. Po tem zakonu so dobili ugodnosti pri zdravstvenem zavarovanju, enkrat letno denarno pomoč in popust pri treh vozovnicah za vlak, avtobus ali letalo. Prošnje za priznanje statusa borca za severno mejo po tem zakonu so vlagali leta 1969 in so bile najpomembnejši arhivski vir pri pisanju tega prispevka. Na občinskih slovesnostih leta 1975 so borcem podelili plakete v zahvalo za sodelovanje v bojih za severno mejo.

Življenjepisi Žirovcev, ki so sodelovali v bojih za severno mejo

Lovrenc Albreht (28. 7. 1898 – 21. 7. 1975) je bil sin Martina in Helene Kavčič iz

Lovrenc Albreht, v slovenski vojski od decembra 1918, na Koroškem od začetka januarja 1919 do konca leta 1919. Fotografijo hrani Janez Petrovčič, Hleviše.

Račeve 26 (Andrej V Kotu/Jošk). Lovrenc se je 24. 11. 1919 poročil z Marjano Bartel (27. 9. 1892 – 30. 7. 1975), hčerjo Janeza in Marjane Bogataj, Gošerjevo iz Hleviš 3. Dom sta si ustvarila v Hlevišah 20/8 (Šala). Marjana je rodila pet otrok (najprej dvojčici Frančiško in Marijo, ki sta kmalu po porodu umrli, nato hčer Frančiško, ki je nasledila domačijo, in še enkrat

dvojčka, sina Franca, ki je umrl v tretjem letu starosti, in hčer Jožefo).

Janez Bogataj, v slovenski vojski od 21. januarja 1919, na Koroškem do 2. januarja 1920. / Fotografijo hrani Dana Demšar, Rudniška 6, Žiri.

Janez Bogataj (23. 11. 1896 – 1. 11. 1975) je bil sin Franca in Marije Seljak iz Stare vasi 6 (Mušter). Janez se je 8. 11. 1920 poročil s Krogarsko Frančiško Dolinar (26. 9. 1896 – 5. 2. 1943), hčerjo Jožefa in Helene Kavčič. Frančiška je rodila sina Janeza. Po ženini smrti se je Janez 22. 12. 1951 poročil z Marijo Kragelj (31. 3. 1917 – 1. 1. 1994), hčerjo Janeza in Marije Oblak z Dobračeve 42 (Bedrih). Otrok nista imela.

Jožef Bogataj, v slovenski vojski od 10. januarja 1919, na Koroškem do 20. junija 1919. / Fotografijo hrani Lidija Bogataj, Gradišče 13 B, Vrhnika.

Jožef Bogataj (13. 3. 1899 – 6. 10. 1980) je bil sin Matevža in Marjane Primožič, Debencov iz Račeve 8/18. Poročil se je 3. 6. 1950 z Ivano Čepon. Živel je na Vrhniki, najprej na Verdu 63, nato na Gradišču 13b, na Vrhniki.

Blaž Bogataj, v slovenski vojski od konca novembra 1918, na Koroškem od začetka januarja 1919 do novembra 1919. / Fotografijo hrani Cveta Bogataj, Žiri.

Blaž Bogataj (1. 2. 1898 – 13. 3. 1988) je bil sin Janeza in Katarine Prebil, Prebevčkov iz Goropek 2. Blaž je bil izučen čevljar. 21. 11. 1920 se je poročil s Frančiško Mlinar (19. 9. 1896 – 20. 11. 1988), hčerjo Gregorja in Helene Rihtaršič, Grogcovo iz Žirovskega Vrha 63. Živela sta v Novi vasi 61/39 (Blaž). Frančiška je že pred poroko rodila sina Leopolda, ki je umrl v prvem letu starosti, nato pa še hčer Vido, ki je tudi umrla v prvem

⁴¹ Kronika žirovskega društva Sokol, kopijo kronike hrani Mihael Naglič.

Martin Brence, v slovenski vojski od začetka decembra 1918, na Koroškem od konca decembra 1918 do pozne jeseni 1919. / Fotografijo hrani Lidija Brence, Gorenji Vrsnik.

Leopold Erznožnik je bil v slovenski vojski od 8. januarja 1919, na Koroškem od 10. januarja do 15. junija 1919. / Fotografijo hrani Lucijan Erznožnik, Podklanec.

Maks Filipič, v slovenski vojski od 8. januarja 1919, na Koroškem od 10. januarja, od 4. maja do 28. avgusta 1919 v avstrijskem ujetništvu, odpuščen iz vojske 10. septembra 1919. / Fotografijo hrani Viljem Filipič, Mrzli Vrh, Žiri.

letu starosti. Kasneje sta zakonca posvojila Cveto Košir, rojeno 5. 2. 1929. Pri njima je odrasla tudi Ivica Kunc (6. 3. 1951 – 9. 1. 2013).

Martin Brence (5. 11. 1896 – 14. 9. 1972) je bil sin Gregorja in Katarine Bogataj, Balantencov z Gorenjega Vrsnika 3/16. Martin se je 20. 6. 1942 poročil z Zofko Jesenko (rojena 19. 5. 1922), hčerjo Jožefa in Marije Albreht iz Idrška 10 (Vekševa bajta). Zofka je pri Balantencu rodila tri sinove, Franca, Mirka in Zdravka.

Leopold Erznožnik (18. 11. 1899 – 18. 4. 1980) je bil sin Antona in Ane Tolar, Vrščanov iz Žirov 35. Leopold se je 15. 1. 1923 poročil z Marjano Rupnik (19. 8. 1898 – 1983), hčerjo Janeza in Marjane Lukan, Rupnikovo iz Zavrataca 13/5. Marjana je bila že vdova po pokojnem možu Janezu Pucu (9. 4. 1897 – 5. 6. 1922), gospodarju v Podklancu 2/7 (Puc). V prvem zakonu je Marjana rodila sina Janka, v drugem pa štiri hčere (Marjano, Frančiško, Stanislavo in Mici) in tri fante (Jakoba, Leopolda in Rudolfa).

Maks Filipič (8. 10. 1899 – 4. 10. 1981) je bil sin Jožefa in Terezije Primožič, Brcetov iz Mrzlega Vrha 17. Maks

se je 15. 6. 1924 poročil z Marijo Škulj (26. 3. 1901 – 2. 9. 1983), hčerjo Franca in Ane Seljak, Loncnarjevo iz Mrzlega Vrha 6. Marija je pri Brcetu rodila osem otrok, šest hčera (Pavlo, Marjano, Milko, Bernardo, Dorotejo in Markso) in dva sina (Milana in Viljema). Maks je bil 18. oktobra 1943 mobiliziran v Prešernovo brigado. Čez mesec dni, 18. novembra, so ga ujeli Nemci in poslali v ujetniško taborišče Mühlberg na Saškem, od tu pa na delo na neko nemško kmetijo.⁴²

Jakob Frelih, v slovenski vojski od januarja do konca junija 1919. / Fotografijo hrani Martin Frelih, Goropeke.

Alojz Gostiša kot partizan v Davči leta 1944. / Fotografijo hrani Lojze Gostiša.

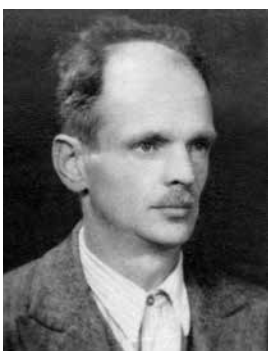
Jakob Frelih (19. 7. 1897 – 23. 3. 1980) je bil sin Jakoba in Apolonije Kogovšek, Zakroženov iz Zabreznika 5/2. Jakob se je 10. 11. 1924 v Žireh poročil s Frančiško Bogataj (4. 6. 1899 – 9. 4. 1970), hčerjo Janeza in Katarine Prebil, Prebevč-kovo iz Goropek 2/11, kjer sta zakonca živela po poroki. Frančiška je rodila 11 otrok, šest deklet (Marijo, ki je umrla kot otrok, Ano, Frančiško, Jožefo, Marijo in Pavlo) in pet fantov (Jakoba, Janeza, Matevža, ki je umrl kot otrok, Antona in Martina).

Alojz Gostiša (15. 6. 1898 – 2. 8. 1956) je bil sin Matije in njegove druge žene Frančiške Jereb. Alojz se je 7. 8. 1922 poročil s Terezijo Dolenc (9. 9. 1894 – 15. 2. 1984), hčerjo Franca in Marije Istenič iz Rovt 64 (Godobolska bajta). Njun sin je umetnostni zgodovinar dr. Lojze Gostiša. Med prvo svetovno vojno leta 1916 je bil Alojz Gostiša v 7. lovskem

⁴² Pri Mühlbergu na Elbi je bilo taborišče Stalag IV B za 300.000 vojnih ujetnikov, osvobodila ga je Rdeča armada 23. aprila 1945 (Wikipedia). Pogovor z Viljemom Filipičem 21. septembra 2018.

Franc Istenič, v slovenski vojski od začetka decembra 1918, na Koroškem do januarja 1920. / Fotografijo hrani Igor Istenič, Čufarjeva ulica, Vojnik.

Ludvik Istenič. / Fotografijo hrani Milka Oblak, Rakulk, Žiri.

Janez Jereb, v slovenski vojski od 20. januarja 1919, na Koroškem do januarja 1920. / Fotografijo hrani Nevenka Jereb, Koprivnik, Sovodenj.

bataljonu.⁴³ Leta 1943 je odšel v partizane. Bil je v Dolomitskem odredu, od začetka 1944 pa v Pokrajinskem odboru Osvobodilne fronte za Gorenjsko in ekonom na štabu Gorenjskih odredov v Davči.⁴⁴

Franc Istenič (27. 7. 1897 – 7. 12. 1977) je bil sin Franca in Marjane Kopač, Kebrov z Dobračeve 57. Franc se je 31. 1. 1921 poročil z Ivano Majnik (22. 2. 1900 – 6. 5. 1966), hčerjo Ivane Majnik z Ledinice 3 (Mežnija). Ivana je rodila dva sina, Franca, ki je umrl v otroštvu, in Milana.

Ludvik Istenič (11. 8. 1899 – 21. 8. 1954) je bil sin Janeza in Marije Govekar, Šuštarjev z Breznice 13. Ludvik se je 12. 5. 1935 poročil s Frančiško Mohorič (20. 2. 1903 – 31. 10. 1962), hčerjo Jakoba in Frančiške Demšar, Žnidarjevo iz Korit 9/1. Frančiška je že pred poroko rodila sina Jakoba, v zakonu pa še hčer Milko in sina Ludvika. Bil je navzoč, ko je bil hudo ranjen Franc Mlakar (glej opis pri Francu Mlakarju).

Janez Jereb (18. 4. 1896 – 13. 1. 1976) je bil sin Valentina in Uršule Rihteršič, Jakšev iz Podlanišč 7. Janez se je

3. 11. 1921 poročil s Frančiško Peternel (3. 10. 1896 – 18. 12. 1983), hčerjo Marije in Mice Pivk iz Novin 6, Leskoviča. Zakonca sta po poroki živela v Koprivniku 38/14 (Šuštar). Frančiška je rodila devet otrok, sedem deklet (Ivano, Milko, Hedviko, Marijo, Zofko, Veroniko in Frančiško) ter dva fanta (Franca in Andreja). Ta rodovina Jerebov izvira iz Straže pri Cerknem. Leta 1870 se je Valentin Jereb priženil k Jakšu v Podlanišče 7/33. Valentinov sin pa je bil Janez Jereb. Po poklicu je bil čevljar, njegov poklic je dal hiši v Koprivniku 38/14 tudi ime »Pri Šuštarju«. Zdaj živi v tej hiši vdova njegovega pokojnega sina Andreja, Nevenka, rojena Miklavčič, ki nam je aprila 2018 posredovala tri fotografije Janeza Jereba.

Janez Justin, v slovenski vojski od januarja 1919, na Koroškem do 4. avgusta 1919. / Fotografijo hrani Mirko Justin, Jarčja Dolina.

Martin Justin na Dobravščah ok. 1936. Martin je bil v slovenski vojski od začetka decembra 1918, na Koroškem od 9. januarja 1919 do 30. januarja 1920. / Fotografijo hrani Franc Justin, Dobravšče.

Janez Justin (21. 8. 1899 – 30. 3. 1983) je bil sin Franca in Neže Bogataj, Mrlakov iz Žirovskega Vrha 45/66. Janez se je 7. 5. 1922 poročil z Marijo Berčič (20. 3. 1895 – 7. 5. 1973), hčerjo Blaža in Marije Frlic, Blaževo iz Jarčje Doline 13/22. Marija je v Jarčji Dolini rodila 13 otrok, od teh jih je sedem umrlo v otroštvu. Otroštvo so preživeli Julijana, Frančiška, Janez, ki je postal naslednji gospodar pri Blažu, Alojz je umrl star 26 let, Ivana in Marija.

Martin Justin (8. 1. 1897 – 27. 4. 1973), brat Janeza Justina. Martin se je 9. 5. 1921 poročil z Ivano Peternel (roj. 15. 5. 1886), hčerjo Martina in Neže Gantar z Dolenje Dobrave 33, Gorenja vas. Zakonca sta živela na Dobravščah pri Gorenji vasi. Od leta

⁴³ Arhiv rodbine Zajec, hrani Pavla Zajec.

⁴⁴ Gostiša, *Beležke in zapisi*, str. 8. Pogovor Lojzeta Gostiše in Janeza Jereba 29. 3. 2018.

1923 do 1929 so se jima rodili otroci Marjan, Ciril, Vencelj in Ivana.

Janez Ivan Kavčič, v slovenski vojski od 10. januarja 1919, na Koroškem do 20. junija 1919. / Fotografijo hrani Ivana Krvina, Slovenska pot, Žiri.

Leopold Kavčič. / Fotografijo hrani Vida Kavčič, Gorenji Vrsnik.

Jernej Kokelj. / Fotografijo hrani Janez Primožič, Jezerska cesta, Žiri.

Opal 2. Dne 25. 11. 1928 se je Jernej priženil k Bartelu v Novo vas 1/4. Poročil se je s Franči-

Janez Ivan Kavčič (30. 1. 1899 – 10. 3. 1976) je bil sin Luke in Marjane Peternel, Polonkarjev iz Račeve 21/2. Janez se je 11. 7. 1926 poročil s Kuclersko Ivano Mlinar (26. 12. 1903 – 12. 7. 1984), hčerjo Jakoba in Marije Vesiloka iz Žirovskega Vrha 54/20. V Žirovskem Vrhu Pri Kuclerju je Ivana rodila dva fanta (Janka in Zdravka) in hčer Berto.

Leopold Kavčič (15. 11. 1897 – 3. 3. 1979) je bil sin Ignaca in Marije Mlinar, Travnkarjev z Dobračeve 64. Leopold se je 29. 9. 1921 poročil s Frančiško Kristan (23. 9. 1890 – 24. 4. 1924), hčerjo Matevža in Neže Bogataj, Zetovo z Dobračeve 7. Žena mu je umrla prej kot v treh letih. Otrok nista imela. Leopold se je 1. 2. 1925 drugič poročil. Vzel je Marijo Smuk (21. 3. 1903 – 27. 12. 1973), hčer Petra in Marije Oblak z Gorenjega Vrsnika 16 (Za Velikim brdom). Marija je rodila sina Tomaža, ki je nasledil domačijo, drugi sin pa ni preživel poroda.

Jernej Kokelj (23. 8. 1898 – 8. 2. 1982) je bil sin Andreja in Marije Govekar, Kožuhov iz

ško Primožič (22. 2. 1906 – 3. 1. 1987), hčerjo Valentina in Marije Kopač. Marija je rodila pet otrok, tri fante (Janeza, Franca in Pavla) in dve dekleti (Milko in Manico).

Ivan Kopač kot avstro-ogrski vojak med prvo svetovno vojno. Ivan je bil v slovenski vojski od 6. januarja 1919, na Koroškem od 9. januarja 1919 do 7. avgusta 1919. / Fotografijo hrani Milan Kopač, Bedrih, Žiri.

Jakob Merlak je bil v slovenski vojski od 16. januarja 1919, na Koroškem do 29. junija 1919. / Fotografijo hrani Stanko Merlak, Novovaška cesta, Žiri.

Ivan Kopač (16. 6. 1899 – 20. 10. 1972) je bil sin Janeza in Marjane Gnezda iz Rovt 105. Ivan se je 19. 11. 1922 poročil z Marijo Strlič (30. 1. 1901 – 13. 4. 1979), hčerjo Marije Strlič z Dobračeve 20 (Ganza). Zakonca sta živela na Dobračevi 70 (Balantačev šuštar), kjer je Marija rodila šest otrok, tri fante (Janeza, Franca in Štefana) in tri dekleta (Marijo, Franjo in Nado).

Jakob Merlak (15. 7. 1899 – 19. 4. 1970) je bil sin Jurija in Marjane Leban iz Račeve 9 (Trate/Tratar). Jakob se je 19. 8. 1923 poročil s Kraljevo Marjano Oblak (11. 3. 1900 – 1. 8. 1991), hčerjo Antona in Magdalene Štremfelj. Zakonca sta živela v Novi vasi 54/37 (Jokl). Marjana je rodila štiri otroke, tri sinove (Stanka, Mirka in Slavca) in hčer Danico.

Franc Mlakar (11. 1. 1900 – 13. 1. 1919) je bil sin Franca in Marije Erznožnik, Žnidarjev iz Žirov 41/50 (Tabor 3). Franc je bil kot prostovoljec, borec za severno mejo, razporejen v enoto za obrambo železniške proge in predora Hrušica–Področca, v Področci. Franc je bil 11. ali 12. januarja 1919 pred železniškim predorom v Področci hudo ranjen in prepeljan v ljubljansko bolnišnico, kjer je 13. 1. 1919 umrl in bil istega dne pokopan na Žalah. Njegov grob je

Franc Mlakar, v slovenski vojski od začetka januarja 1919, umrl za posledicami strelne rane 13. januarja 1919. / Fotografijo hrani Anton Mlakar, Prvomajska ulica, Žiri.

Andrej Možina. / Fotografijo hrani Mojca Drešček, Platiševa ulica, Cerkno.

Tomaž Mrovlje, v slovenski vojski od 6. decembra 1918, na Koroškem od začetka januarja 1919 do maja 1920. / Fotografijo hrani Mirko Mrovlje, Ledinica.

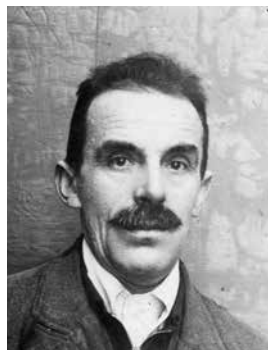
v kostnici vojakov prve svetovne vojne na Žalah.

Andrej Možina (10. 11. 1891 – 4. 4. 1969), Možinetov iz Krnic 2/5), je bil sin Urbana in Neže Prek. Bil je osmi, zadnji otrok in je nasledil domačijo v Krnicah. 19. 11. 1922 se je v Žireh poročil z Marijo Brence (4. 12. 1900 – 2. 10. 1979), hčerjo Simona in Alojzije Žakelj, Blažečevo z Dolenjega Vrsnika 8. Marija je v letih 1923/1939 rodila štiri otroke, dve dekleti (Bronislavo in Marijo) in dva fanta (Hermana in Andreja). Slednji je nasledil domačijo v Krnicah.

Tomaž Mrovlje (6. 12. 1898 – 28. 5. 1970) je bil sin Franca in Frančiške Šubic, Šlosarjev iz Zatrežnika 8. Tomaž se je 16. 1. 1921 poročil z Ivano Kokelj, vdovo Kosmač (14. 12. 1888 – 4. 11. 1963), Kokljevo z Ledinice 4. Ivana je v prvem zakonu rodila štiri otroke, tri sinove (Mirka, Rada in Zdravka), hči Frančiška pa je umrla v četrtem letu starosti. V drugem zakonu je Ivana rodila še deset otrok, šest deklet (Ivano, Heleno, Minko, Tončko, Vido in Cilko) in tiri fante (Pavla, Janka, Jožeta in Naceta), ki pa je po desetih dneh umrl.

Ignac Naglič kot avstro-ogrski vojak med prvo svetovno vojno. Ignac je bil v slovenski vojski od novembra ali decembra 1918, na Koroškem od konca decembra 1918. / Fotografijo hrani Vilko Uršič, Novovaška cesta, Žiri.

Anton Oblak (roj. na Gorenjem Vrsniku), v slovenski vojski od 20. januarja 1919, na Koroškem do 20. januarja 1920. / Fotografijo hrani Frančiška Sedej, Hobovše, Sovodenj.

Ignac Naglič (10. 7. 1898 – 19. 8. 1963) je bil sin Jakoba in Marjane Derlink, Arharjev s Sela 16. Nace se je 30. 1. 1921 poročil z Angelo Oblak (20. 5. 1900 – 21. 11. 1985), hčerjo Jožefa in Terezije Gantar, Jožetovo s Sela 17. Angela je rodila devet otrok, štiri fante (Emila, Janeza, Antona in Franca) in pet deklet (Milko, Tilko, Vido, Dešo in Dragico). Februarja 1943 je vstopil v partizane.¹

Anton Oblak (9. 4. 1896 – 15. 4. 1970) je bil sin Ivane Oblak, iz Balantove bajte na Gorenjem Vrsniku 20. Anton se je 11. 6. 1922 poročil z Marijo Freljih (22. 3. 1902 – 1. 2. 1956), Krženovo z Gorenjega Vrsnika 21. Zakonca sta živela v Koprivniku 12 (Gruden). Marija je rodila štirinajst otrok, devet fantov (Dominika, Avgusta, Janeza, Jožefa, Štefana, Franca, Mirka, Viktorja in še enega Janeza, ki pa je umrl v otroštvu) ter pet deklet (Marijo, Marjano, Terezijo, Ivano in Frančiško). Fotografijo smo dobili pri njegovi edini še živeči hčeri Frančiški, rojeni 1939, poročeni z Alojzem Sedejem (1930–2006). Živela sta v Hobovšah 3/9 (Čehovše).

Anton Oblak (6. 1. 1896 – 12. 6. 1977) je bil sin Jurija in Marije Bajt, Brezarjev iz Koprivnika 41. Anton se je 20. 2. 1922 poročil z Marijo Mlakar (26. 1. 1900 – 4. 9. 1972), hčerjo Matije in Marije Seljak, Maticovo iz Mrzlega Vrha 15. Zakonca sta živela na Ledi-

¹ Mrovlje, Žirovska četa (I. Nastanek in razvoj), str. 66.

Anton Oblak (roj. v Koprivniku), v slovenski vojski od novembra 1918, na Koroškem od konca decembra 1918 do konca leta 1919. / Fotografijo hrani Bernarda Čadež, Lednica.

Janez Oblak kot avstro-ogrski vojak med prvo svetovno vojno. Janez je bil v slovenski vojski od decembra 1918, na Koroškem do januarja 1920. / Fotografijo hrani Pavla Zajec, Loška cesta, Žiri.

Janez Pintar, v slovenski vojski je bil od 15. januarja 1919, na Koroškem od januarja 1920. / Fotografijo hrani Frančiška Krvina, Lavrovca.

nici 14 (Fajdarjeva bajta/Tone). Marija je rodila šest otrok, štiri dekleta (Ano, Angelo, Frančiško in Nado) in dva fanta (Albina in Ludvika).

Janez Oblak (8. 6. 1896 – 31. 3. 1965) je bil sin Janeza in Marjane Gantar, Žunarjev iz Stare vasi 33. Janez se je 10. 7. 1921 poročil z Marijo Minko Dolenc (5. 11. 1893 – 5. 3. 1975), hčerjo Matije in Ivane Čadež, Strojerjevo iz Stare vasi 15. Minka je rodila dve hčeri, Marijo in Ano. Janez se je izučil za trgovca. Po poroki je bil trgovec, nato pa knjigovodja v Čizmarski zadrugi v Žireh. Nemci so ga z družino 8. 7. 1941 izselili v Srbijo. Bil je vsestranski kulturni delavec, več o njem v *Kdo je kdo na Žirovskem in v Loških razgledih*.²

Janez Pintar (18. 12. 1897 – 11. 2. 1972) je bil sin Jakoba in Marjane Mezek, Vovšerjev z Gorenjega Brda 7/5. Janez se je 30. 7. 1946 poročil z dvakratno vdovo Frančiško Krvina (24. 2. 1897 – 6. 12. 1991), hčerjo Antona in Helene Jereb, Matajetovo iz Lavrovca 5/11. Frančiška je bila najprej poročena z Jakobom Brenčetom (13. 7. 1896 – 21. 6. 1930), sinom Janeza in Elizabete

Jereb, Maganovim iz Lavrovca 1/2, s katerim sta imela sina Franca. Po smrti prvega moža, ki se je ponesrečil pri prevozu lesa na Vrhniko (padel je pod voz in zaradi hude poškodbe umrl), se je Frančiška 6. 9. 1931 poročila s Francem Klemenčičem (3. 3. 1905 – 11. 8. 1942), sinom Janeza in Frančiške Kogovšek, Prekovim iz Izgorij 1. Zakonca nista imela otrok. Po smrti drugega moža se je Frančiška nato 30. 7. 1946 poročila z Janezom Pintarjem, s katerim tudi nista imela otrok. Janez je bil pred drugo svetovno vojno gozdni delavec in lovski čuvaj pod Blegošem. Delal je za posestnika Hainriharja. Po poroki v Lavrovcu sta z ženo gospodarila na domačiji. Po moževi smrti leta 1972 je žena zapustila domačijo svojemu nečaku Rafaelu Krvini. Rafaelova žena Frančiška nam je 5. 4. 2018 izročila edino ohranjeno fotografijo Janeza Pintarja.

Franc Primožič. / Fotografijo hrani Nejko Podobnik, Čevljarska ulica, Žiri.

Maks Seljak, v slovenski vojski od konca novembra 1918, na Koroškem od začetka januarja 1919 do maja 1920. / Fotografijo hrani Ivanka Pintar, Grenc.

Franc Primožič (18. 4. 1900 – 18. 11. 1943) je bil sin Franca in Uršule Sedej, Brckov iz Nove vasi 29/45. Franc se je 9. 2. 1926 poročil z Ivano Blažič (18. 5. 1902 – 13. 4. 1989), hčerjo Franca in Neže Jež, Županovo z Dobračeve 9. Ivana je rodila sina Uroša, ki pa je umrl star 20 let. Franc je bil od leta 1933 do 1936 žirovski župan. Kot operativni častnik štaba Triglavske divizije je bil v nemški ofenzivi jeseni 1943 ranjen. Ranjenega so 18. novembra 1943 v Robidnici odkrili Nemci in domobranci in ga ubili.

Maks Seljak (7. 10. 1896 – 26. 5. 1974) je bil sin Franca in Marjane Maček, Abrahtov iz Sovre 3/2. Maks se je 24.

² Naglič, *Kdo je kdo na Žirovskem*, str. 104. Zajec, Janez Oblak : (1896–1965), str. 213–216.

4. 1922 poročil s Trevnovo Ivano Kogovšek (13. 4. 1899 – 30. 9. 1984), hčerjo Pavla in Marije Seljak. Ivana je rodila sedem otrok, šest fantov (Pavla in Janeza, ki sta umrla v otroštvu, Franca, Herona /Jirkota/, Milana in še enega Janeza) in hčer Štefko. Maks je bil brat duhovnika Jerneja Seljaka.

Lovrenc Šubic. / Fotografijo hrani Jožica Šubic, Igriška ulica, Žiri.

Lovrenc Šubic (30. 8. 1899 – 8. 4. 1973) je bil sin Lovrenca in Frančiške Mlinar z Dobračeve 56 (Kosmov Andrejc). Bil je izučen čevljar. Lovrenc se je 17. 8. 1924 poročil z Laznarjevo Marijo Cigale (16. 8. 1903 – 12. 12. 1971), hčerjo Andreja in Ivane Žakelj iz Opal 4. Zakonca sta živela v

Novi vasi 19/46 (More/hiša pogorela). Marija je rodila štiri fante (Janeza, Stanka, Viktorja in še enega Stanka, ki je bil dvojček) in dvojčici Cilko in Martino. Oba Stanka in Viktor so umrli v otroštvu.

Valentin Šubic kot avstro-ogrski vojak med prvo svetovno vojno. / Fotografijo hrani Jožica Šubic, Igriška ulica, Žiri.

Valentin Šubic (14. 2. 1898 – 24. 5. 1966), starejši brat Lovrenca Šubica. Tine se je 7. 11. 1926 poročil z Ivano Cigale (26. 12. 1908 – 7. 12. 1991), hčerjo Andreja in Ivane Žakelj, Laznarjevo iz Opal 4 (brata Lovrenc in Valentin sta se poročila z dvema sestrama Cigale). V letih 1927/47 je Ivana rodila šest fantov (Janeza, Vinka, Valentina, Stanka, Dominika in Jožefa) in

dve hčeri (Ivano in Heleno).

Andrej Šifrer (15. 11. 1892 – 20. 6. 1919) je bil sin Janeza in Ane Jezeršek iz Stare Oselice 45 (Oblak V Reber). Andrej se je izučil za krojača. Ko se je vrnil iz prve svetovne vojne, se je 2. februarja 1919 v Žireh poročil z Marijo

Andrej Šifrer je bil v slovenski vojski od maja 1919, umrl pri nesreči z orožjem 20. junija 1919. / Fotografijo hrani Ida Filipič, Žiri.

Peternel (10. 11. 1895 – 28. 10. 1965, hči Janeza in Marije Šorli, Kovačeva iz Žirov 59). Hči Tilka se je rodila 17. novembra 1919 kot sirota, njen oče Andrej je umrl v nesreči na Koroškem 20. junija 1919, pet mesecev pred njenim rojstvom.

Ivan Zajec (27. 2. 1898 – 29. 11. 1943) je bil sin Matije in Katarine Bogataj in se je rodil na Dobračevi 43 (Šoštar – Matičk). Oče Matija Zajec (1870–1943) je bil iz Hleviš 16 (Lojze) in se je leta 1893 priženil k Šoštarju na Dobračevo. Oženil se je z domačo hčerjo Katarino Bogataj (1874–1949). Katarina je rodila 10 otrok, drugi je bil Ivan. Poročil se je 28. 11. 1923 z Marijo Oblak (18. 12. 1898 – 24. 11. 1982), hčerjo Janeza in Marjane Gantar iz Stare vasi 33 (Žunar na Jezerih). Marija je v letih od

Ivan Zajec pri 18 letih. Ivan je bil v slovenski vojski od 10. aprila 1919, na Koroškem do 27. maja 1920. / Fotografijo hrani Pavla Zajec, Loška cesta, Žiri.

1924 do 1939 rodila osem otrok (Leopolda, Antona, Viktorja, Marto, Ireno, Alfonza, Vido in Margareto). Ivana Zajca so ubili partizani 29. novembra 1943 na njegovem domu.³

Zaključek

Žirovci so se pred sto leti dejavno vključili v prvo slovensko vojsko v moderni zgodovini. Sodelovali so v bojih za slovensko severno mejo na Koroškem v letih 1918–1919. Vojaška, diplomatska in druga prizadevanja za vključitev slovenskega dela Koroške v Slovenijo so bila malo uspešna. Vendar nam ostaja zadoščenje, da so se slovenski oficirji in vojaki, med njimi

³ Zajec, Naša zgodba, str. 105–117.

Žirovci, po svojih najboljših močeh borili, da bi Koroška, središče slovenske srednjeveške državnosti, postala del Slovenije.

Zahvala

Zahvaljujemo se vsem sorodnikom in potomcem žirovskih borcev za severno mejo, ki so prispevali fotografije in podatke in so navedeni v podpisih k fotografijam. Za pomoč se še posebej zahvaljujemo Nejku Podobniku in Antonu Mlakarju.

Literatura

Andrejka, Viktor: Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes. V: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal, Ljubljana, Leonova družba, 1928, str. 269–295.

Gostiša, Lojze: *Beležke in zapisi*, samozaložba, 2017, str. 8.

Grafenauer, Bogo: Slovenska Koroška v diplomatski igri. V: *Koroški plebiscit, razprave in članki*. Uredili Janko Pleterski,

Lojze Ude in Tone Zorn, Ljubljana, Slovenska matica, 1970, str. 295–378.

Jan, Rado: Žiri in Žirovci v letih 1848–1918, *Žirovski občasnik* 19, št. 27 (1998), str. 46–69.

Mlakar, Anton: *Rodovnik : Od kod izhajajo Mlakarjevi*, samozaložba, Žiri 2016.

Mrovlje, Janko: Žirovska četa (I. Nastanek in razvoj), *Žirovski občasnik* 5, št. 7/8 (1984), str. 66–73.

Naglič, Miha: *Kdo je kdo na Žirovskem*, Žirovski občasnik 19, št. 28 (1998).

Porekar, Ciril: Borci za severno mejo 1918/1919 v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945. V: *Boj za Maribor 1918–1918*, ur. Janez J. Švajncner, Maribor, Založba Obzorja, 1988, str. 447–461.

Seručar, Zdravko: *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine*, Beograd, Vojnoistorijski institut J. A., 1950.

Švajncner, Janez J.: *Slovenska vojska 1918–1919*, Ljubljana, Prešernova družba, 1990.

Ude, Lojze: *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919*, Maribor, Založba Obzorja, 1977.

Ude, Lojze: Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919. V: *Koroški plebiscit, razprave in članki*. Uredili Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn, Ljubljana, Slovenska matica, 1970, str. 131–214.

Zajec, Alfonz: Janez Oblak. (1896–1965), *Loški razgledi* 43 (1996), str. 213–216.

Zajec, Alfonz: Naša zgodba, *Žirovski občasnik* 30, št. 39 (2009), str. 105–117.

Zajec, Alfonz: Novi spomini na Žiri in Žirovce med prvo svetovno vojno, *Žirovski občasnik* 35, št. 44 (2014), str. 104–113.

Petra Leben Seljak

Priimki na Žirovskem skozi stoletja (1500–1850)

2. Priimki na B: od Babka do Burnika

V lanski številki *Žirovskega občasnika* smo predstavili priimke na črko A, tokrat nadaljujemo s priimki na črko B. Upamo, da bomo prišli do črke Ž prej kot v 23 letih in morda na koncu izdali tudi publikacijo, ki bo zadostila znanstvenim normativom. Trenutne razmere takemu izzivu niso naklonjene, glavna razloga sta pomanjkanje časa in finančnih sredstev. Objava v *Žirovskem občasniku* je nekakšen kompromis: bolje vrabec v roki kot golob na strehi.

V prispevku uporabljamo za naselje Vrh Svetih Treh Kraljev krajše in prvotno krajevno ime Vrh, ravno tako tudi za župnijo.

Začnimo s tem, katere priimke najdemo v Žireh danes. Podatki Statističnega urada RS so v ta namen neuporabni, ker priimkov ne obravnavajo po občinah in naseljih, ampak po umetno ustvarjenih statističnih regijah. Priimke smo zato poiskali v telefonskem imeniku. V tistem iz leta 2002 so na območju občine Žiri vpisani 103 telefonski naročniki, katerih priimki se začnejo na B, priimkov pa je 27. Na prvem mestu so brez primere Bogataji, ta priimek je imela namreč kar polovica naročnikov (50). Sledijo priimki Burnik (7), Benedik (6), Bačnar

(5), Božič in Burjek (4), Bašelj in Bekš (3), Bajt in Benedičič (2). Naslednjih 17 priimkov pa je imel le po en telefonski naročnik: Bajič, Banič, Bajuk, Balantič, Beovič, Berčič, Berlec, Bernard, Bernik, Bežek, Biljali, Bizjak, Bončina, Borko, Brborovič, Brelih in Buh.

Le 10 od zgoraj naštetih priimkov je bilo pri nas pred letom 1850,⁴ po abecednem vrstnem redu so to: Bačnar, Bajt, Bašelj, Bekš, Berčič, Bizjak, Bogataj, Bončina, Buh in Burnik. Ostali priimki so k nam prišli kasneje, najprej Brelih (leta 1872, ko se je pri Fortuncu v Koprivniku 1 naselil Anton Brelih iz Zakojce) in Benedik (ok. 1892, ko se je pri Špehu v Žirovskem Vrhu št. 44 naselil Janez Benedek z Gabrške Gore).

V nadaljevanju bomo predstavili 25 priimkov, naslednjih štirih pa ne:

1. Berce. Na Žirovskem obstaja kmetija Berce (Mrzli Vrh 3), priimka pa nismo našli. Na območju loškega gospostva ga v 16. stoletju ni bilo, v 18. stoletju pa je bil razširjen v Selški dolini.

2. Balant. Priimek se pojavi samo v poročni knjigi župnije Žiri, kjer je zapisan gostač Janez Balant (roj. ok. 1803, prvič por. 1824, drugič por. 1837). Obe njegovi ženi sta bili iz žirovske župnije, otroci pa so bili rojeni neznano kje. Obstaja pa na Žirovskem hišno ime Balant, ki izvira iz osebnega imena Valentin. Hišno ime je staro, saj ga je grunt na Gorenjem Vrsniku najverjetneje dobil že leta 1560 (lastnik Valentin Kavčič), od tam pa se je že pred letom 1754 s Kavčiči zaneslo še na kajžo v Žireh.

3. Brill. V hiši Žiri 21 je bila leta 1841 rojena Marija Brill, njen oče Vencelj Brill je bil neke vrste državni uslužbenec ali vojak (*gefallen Oberunsseher*).

4. Božič. Priimek smo našli le dvakrat: leta 1850 se je v Zavrattu oženil gostač Gregor Božič, leta 1860 pa je bil v Zavrattu rojen njegov sin Tomaž.

Priimkov, za katere lahko iz različnih razlogov rečemo, da so žirovski, je pet: Bačnar, Beguš

(Bekš), Bertel, Bogataj in Brence. Precej razširjena sta bila tudi priimka Bajt in Burnik, ki sta se k nam zanesla z osliške strani, medtem ko so bili ostali znani le krajši čas v določenih obdobjih.

Najstarejša od petih žirovskih priimkov sta Beguš in Bertel, oba izpričana že leta 1501, morda tudi avtohtona. Bekši (Beguši) so v Žireh še zdaj, Bertelov pa ni več – ta priimek se je ohranil le v Hlevišah, kjer pa ga je župnik začel zapisovati kot Vrtelj. Kje je nastal priimek Brence, ne vemo: pri nas se je pojavil v 17. stoletju, zdaj ga v žirovski občini ni več, v 18. stoletju pa je bil med vsemi priimki na visokem 13. mestu (med tistimi na črko B pa na drugem, za Bogataji). Poseben primer predstavlja redek priimek Bačnar, ki je nastal šele sredi 18. stoletja v Stari vasi, ko je žirovski župnik novega priseljenca vpisal s hišnim ali krajevnim imenom Bačner. Častno mesto med žirovskimi priimki pa pripada Bogatajem. V 18. stoletju je bil to tretji najpogostejši priimek na Žirovskem (za Kavčiči in Albrehti ter pred Mlinarji). Močna zastopnost Bogatajev je posledica njihove vloge v 17. stoletju, ko bi jih lahko označili kar za »kmečko plemstvo«. Bili so močni gruntarji, 100 let tudi župani, zagotovo tudi trgovci. Zgradili so tudi imenitne hiše, od katerih stojita še dve: Stara šola je zgledno obnovljena, le upamo pa lahko, da se bo podobno zgodilo tudi s Šinkovčevo hišo na Ledinici.

Babek

Na Žirovskem je priimek izpričan samo leta 1501, ko je v Ledinah živel Gregor Babek (*Wabek*). Poleg Gregorja je v tem urbarju vpisan še Matevž Babek na Trebiji. Pri obeh kmetijah je priimek zamrl, se je pa zanesel drugam. V Poljanski dolini se je obdržal približno do leta 1630, v Selški dolini pa dlje, približno do leta 1780.

Korenska osnova priimka Babek (in sorodnih priimkov, kot so Babič, Babnik itd.) je beseda »baba«, ki ima dva občna pomena: »stara ženska« in »kamnit rogelj, debel kamen, odtrgana skala, vršac«. Baba je pogosto gorsko ime, po »babi« se imenujejo tudi kraji, npr. Babno Polje, Bab-

⁴ Današnja občina Žiri je seveda manjša od nekdanjega Žirovskega, zato bi morali za primerjavo poiskati še telefonske naročnike v tistih naseljih, ki so danes v občinah Logatec, Idrinja, Gorenja vas - Poljane.

na Brda. Priimek bi torej lahko nastal iz neke krajevne značilnosti, morda na Tolminskem, kjer je več skal kot na Loškem, med drugim tudi znane Divje babe. Lahko pa bi Babek pomenil tudi sina starejše ženske, babe: tako Snój razlaga krajevno ime Babiči. Na območju poljanskega urada je sočasno s priimkom Babek izpričana tudi prvotna oblika oziroma ženska različica priimka, Baba (Marjeta Baba, 1560, Trata 11 – Remšk).

Babič

Na območju loškega gospostva je bil priimek redek. Leta 1501 sta v urbarju vpisana dva Babiča, Jernej v uradu Hotavlje (Kladje 12, Pivk) in Štefan v uradu Žiri (Ravne 3, Tomaž). Štefan je bil gospodar pri Jernaču tudi leta 1520, leta 1560 pa Lenart, sin Jurija Babiča ali Cimermana. Na Žirovskem je priimek zamrl pred letom 1577, v terezijanskem katastru loškega gospostva Babičev ni.

Bačner (Bačnar)

Prvotna oblika priimka je Bačner (1501 *Watschiner*, 1520 *Watshiner*, 1764 *Bazhner*, 1785 *Watschner*), današnja Bačnar, leta 1832 pa je priimek pri nas zapisan tudi kot Bačnik. V Sloveniji je bilo leta 2012 samo 36 Bačnarjev, Bačnerja nobenega, Bačnikov pa 86.

Če je priimek slovanskega izvora, pomeni nekaj, kar je povezano z vodo, vlago, močvirnim terenom, studencem, izvirom ipd. Vsi ti pomeni namreč izvirajo iz staroslovanske korenske osnove »bač«. Priimek je nastal iz krajevnega imena Bačne, to je vas v Poljanski dolini. Prvič je izpričan že leta 1501, ko je v urbarju vpisan Mihael Bačner. Mihaela še srečamo v urbarju iz leta 1520, omenjen je tudi med tovorniki okoli leta 1529. Živel je v Sestranski vasi v poljanskem uradu, se pravi v bližini vasi Bačne. Priimek se ni ohranil, saj na Loškem leta 1560 ni bilo več nobenega Bačnerja, ravno tako tudi ne leta 1754. Nato pa je priimek nastal na novo, in sicer na Žirovskem, kjer se je pojavil sredi 18. stoletja, ko je župnik novega naseljenca

vpisal s hišnim ali krajevnim imenom namesto s pravim priimkom.

Po terezijanskem katastru sodeč ni bilo na Žirovskem okoli leta 1754 še nobenega Bačnerja, v prvih ohranjenih krstnih knjigah pa je že zapisano rojstvo treh otrok Primoža Bačnerja iz Stare vasi. V letih 1826–1845 je bilo v župniji Žiri rojenih 12 Bačnarjev (vsi so bili otroci Andreja in Janeza Bačnarja, opisana sta v nadaljevanju), v župnijah Zavrtec in Vrh pa priimka do leta 1850 ni bilo (tabela 2).

Stara vas 9: Frančišk

Gre za novo hišo, ki je bila zgrajena po letu 1754. Hišno ime Frančišk je dobila po Francu Bačnerju, čigar porekla ne poznamo. Sklepamo, da je bil rojen v Bačnah, morda prav na kmetiji Bačnar, žirovski župnik pa ga je v svoje evidence zapisal s krajevnim ali pa s hišnim imenom namesto s pravim priimkom. Leta 1785 je bil pri Frančišku gospodar Frančev sin Primož Bačner (por. 1756, trije otroci, roj. 1757–1771; njegova poročna priča je bil Tomaž Bačner, verjetno brat). Primoža je nasledil sin Gregor Bačner (roj. 1771), njega sin Andrej Bačner (roj. 1805), Andreja pa vnukinja Neža Bačnar, por. Gantar (roj. 1869, hči Boštjana Bačnarja iz Stare vasi 16).

Okoli leta 1834 je Janez Bačner (roj. 1804, sin Gregorja Bačnerja iz Stare vasi 9) kupil hišo Stara vas 7, ki je po njem dobila hišno ime Frančišk. Nasledila ga je hči Marija Bačner (roj. 1834, por. 1858 Mlinar), njen brat Luka je bil mežnar v Goropekah 5, brat Gregor pa je živel v Žireh 57, Lustik.

Bajt

Leta 2012 se je v Sloveniji pisalo Bajt 619 oseb, obstajale pa so tudi naslednje različice priimka: Veit (71), Bajd (32), Vajd (15), Weith (12) in Weit (9).

Priimek naj bi nastal iz osebnega imena Vid, verjetno na Tolminskem, kjer je sv. Vid tudi patron prafare na Šentviški Gori. Priimek je v urbarjih tolminskega gospostva namreč izpričan že v letih 1515 (*Weit*) in 1523 (*Wayt*), v

loškem gospostvu pa se je pojavil šele za časa rovtarske kolonizacije, in sicer najprej na meji s tolminskim gospostvom, v osliškem uradu, kjer sta živel Pavel in Štefan Bajt (*Weyt, Weyth*; 1577–1586), rovtarja na Podjelovem Brdu: Pavlov rovt je pred tem pripadal Matevžu Strelu, Štefanov pa Juriju Karpucnu in Janezu Lazarju. Oba rovta sta imela leta 1604 že drugega lastnika, Boštjana in Pankracija Tavčarja, priimek Bajt pa je v osliškem uradu prešel na kmetiji Podjelovo Brdo 1 (1604–1714, Eržen) in Sovodenj 10 (1604–1682, Breljih), kasneje tudi v Sovodenj 1 (1677–1754, Matijušk; priimek je bil pri hiši še leta 1900). V terezijanskem katastru loškega gospostva je okoli leta 1754 vpisanih osem Bajtov, ki so imeli v lasti 10 posestnih enot (*Weith*; sedem kmetij v uradu Žiri ter eno kmetijo in dva pašnika v uradu Oslica), en Bajt pa je vpisan še med gostači v uradu Žiri.

Prva Bajta na Žirovskem sta bila Štefan in Matija Bajt, ki sta vpisana v urbarju iz leta 1630 med novinci, verjetno pa sta prišla iz sosednjega osliškega urada. Prvih sto let je bil priimek omejen na območje Koprivnika z okolico, Bajt so se pisali gospodarji naslednjih 10 kmetij: Javorjev Dol 2 (1630, Arhar), Koprivnik 32 (1630–1668, Kos), Koprivnik 20 (1642–1645, Matora), Javorjev Dol 3 in 4 (1659–1754, Pirc oz. Dovčan), Koprivnik 22 (1659–1709, Dermek), Koprivnik 28 (1668–1714, Sivkar), opuščena kajža (1674, del Mrzlega Vrha 12, Lamata), Koprivnik 14 (ok. 1720–1738, Buhovčan), Koprivnik 18 (ok. 1730–1753, Buck), Koprivnik 21 (ok. 1730–1769, Ocvirk).

V 18. stoletju je bil priimek precej razširjen, v letih 1738–1784 je bilo na Žirovskem rojenih 48 Bajtov (tabela 1), njihovi očetje pa so bili posestniki (Koprivnik 18 in 21, Žirovski Vrh 41) in gostači (Javorjev Dol, Ledinica, Jarčja Dolina, Žiri, Ledine, Gorenji Vrsnik). Na območju Koprivnika je priimek zamrl, nazadnje pri Ocvirku med letoma 1765 in 1769. V nadaljevanju opisujemo le tiste štiri kmetije, kjer je bil priimek znan še v letih 1770–1850. Hišno ime Bajt ima le ena od njih, se pa Bajt reče tudi kmetiji v Lavrovcu, kjer priimka nismo našli.

Žirovski Vrh 41: Eržen

Leta 1714 je tu živel Lovrenc Eržen, v terezijanskem katastru pa je leta 1754 vpisan Primož Eržen, ki se ni več pisal Eržen. Gre namreč za Primoža Bajta (štirje otroci, roj. 1748–1754), nasledil ga je sin Gašper Bajt (roj. 1748), njega pa hči Neža Bajt (roj. 1769, por. 1795 Kavčič).

Žiri 31: Bajt

Boštjan Bajt (roj. ok. 1720, sin Janeza Bajta) je v terezijanskem katastru vpisan med gostači, živel je pri Špicarju v Žireh 3. Kdaj točno je postal posestnik in lastnik kajže Žiri 31, ne vemo, zagotovo pa pred letom 1771. Boštjan je bil poročen z Marušo More (por. 1746, trije otroci, roj. 1747–1753) in z Jero Podobnik (por. 1757, šest otrok, roj. 1758–1771). Nasledila ga je hči Neža Bajt (roj. 1771, por. 1791 Oblak). Njen sin Franc Oblak, ki je bil po poklicu krojač, je hišno ime Bajt zanesel v Osojnico 1.

Žiri 14: Gričar

Leta 1805 se je sem priženil Matija Bajt (roj. 1780 na Gorenjem Vrsniku 14, sin gostača Tomaža Bajta). Nasledil ga je sin Matija Bajt (roj. ok. 1815), njega pa hči Marija Bajt (roj. 1854, por. 1878 Grošelj).

Koprivnik 41: Brezar

Gre za hišo, ki se je osamosvojila leta 1825. Prej bi bila lahko Fortuncova bajta (last Koprivnika 1), lahko pa bi šlo tudi za kajžo Koprivnik 33, ki je bila v lasti Možineta iz Koprivnika 10. Pri Možinetu je kot gostač živel Jakob Bajt (roj. ok. 1757, por. 1787). Njegov sin Luka Bajt (roj. 1788) je bil rojen v Koprivniku 33: tam je živel tudi leta 1814, leta 1823 ga srečamo kot gostača pri Fortuncu v Koprivniku 1, leta 1825 pa že kot gospodarja pri Brezarju, kjer je bilo v letih 1827–1845 rojenih osem njegovih otrok. Nasledil ga je sin Tomaž Bajt (roj. 1824), njega pa hči Marija Bajt (roj. 1864, por. 1886 Oblak).

Bašel

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 267 oseb s priimkom Bašelj (največ v gorenjski regiji in v

jugovzhodni Sloveniji), prvotna oblika priimka Bašel ni več obstajala.

Kaj pomeni priimek ter kje in kako je nastal, ne vemo. Na Žirovskem so ga zapisovali kot *Bashel* (1755–1773), *Waschel* (1786, 1825). Morda se je Bašel pisal že Peter *Wattusel*, ki je leta 1501 živel v poljanskem uradu loškega gospostva, v Prilesju. V naslednjem urbarju iz leta 1560 tega priimka ni več, ravno tako Bašlev ne najdemo v urbarjih sosednjih gospostev iz 16. stoletja. Je pa med podložniki logaškega gospostva leta 1718 vpisan kajžar Janez Bašel (*Hannsche Waßshl*), medtem ko v terezijanskem katastru tega gospostva Bašlev ni več.

Na ozemlje loškega gospostva je priimek prišel sredi 18. stoletja (če ne upoštevamo prej omenjenega Petra iz leta 1501), najbrž s sosednjega Tolminskega. V terezijanskem katastru loškega gospostva ni nobenega Bašla, vendar bi bil ta priimek že lahko pri Ferjancu v Stari Oselici 24 (1754 je bila lastnica Marjeta Jezeršek, 1785 pa Matevž Bašel).

Prvi Bašel, ki smo ga našli na Žirovskem, je bil Peter Bašel (sin Andreja iz soseske sv. Nikolaja v župniji Cerkno), ki se je leta 1745 v Žireh poročil z Marino Podobnik: verjetno sta se odselila, saj njunih otrok v krstni knjigi župnije Žiri ni. Nato je bil priimek znan pri Matoru v Koprivniku 20 in pri Dermeku v Koprivniku 22. Pri Matoru je živel Jurij Bašel (osem otrok, roj. 1755–1773), dedovala je prvorojenka Jera Bašel (roj. 1755, por. ok. 1778 Bevk). K Dermeku pa se je leta 1789 priženil Matija Bašel (roj. ok. 1773, ob poroki je opisan kot 24-letni vdovec iz Stare Oselice 22): nasledil ga je sin Jakob Bašel (roj. 1805), njega pa sin Jurij (roj. 1844), ki je ostal samski. Leta 1853 pa se je k Belinu v Mrzli Vrh 7 priženil Andrej Bašel (sin gruntarja Matevža Bašlja, Otalež 100, župnija Cerkno).

Beguš (Bekš)

Leta 2012 je priimek obstajal v naslednjih različicah: Beguš (216 oseb; goriška, gorenjska in osrednjeslovenska statistična regija), Bekš (34 oseb; gorenjska in osrednjeslovenska regija),

Feguš (197 oseb; od tega 77 % v podravski regiji) in Vekuš (14).

Kaj priimek pomeni in kje je nastal, ne vemo. Lahko bi šlo za avtohton žirovski priimek, saj je bil v loškem gospostvu vse do leta 1754 znan samo na Žirovskem (v uradu Hlevni Vrh, kjer je izpričan že leta 1501). Lahko pa bi se k nam zanesel iz tolminskega gospostva, v takajšnjem urbarju sta leta 1523 vpisana Miha in Jurij Beguš. Priimek so najprej zapisovali kot Feguš (1501 in 1523 *Vegus*, 1520 *Fegus*, 1560 *Feguß*, 1564–1610 *Fegush*), kasneje kot Beguš (1630–1754 *Wegush*), na Žirovskem pa je nastala različica Bekš (1785 *Weksch*).

Prvi znani Beguš na Žirovskem je bil Matevž Beguš, ki je leta 1501 živel pri Lazarju v Izgorjah. Leta 1520 srečamo Beguše na dveh gruntih na Vrhju (Dolinar in Petrač), od tam pa se je priimek zanesel v Lavrovec. V obdobju 350 let (1501–1850) so bili Beguši lastniki 10 kmetij. V nadaljevanju jih bomo predstavili šest, pri naslednjih štirih pa je priimek zamrl pred letom 1714: Izgorje 3 (1501, Lazar), Lavrovec 15 (1630, Katre), Lavrovec 14 (1630–1645, Česen), Lavrovec 4 (1659–1694, Bajt).

V letih 1738–1784 je bilo na Žirovskem rojenih 59 Begušev (tabela 1). Očetje 49 otrok so bili štirje posestniki (glej Vrh 5 in 6, Lavrovec 1, Idršek 11), očetje 10 otrok pa naslednji trije gostači: Gregor Beguš (trije otroci, roj. 1738–1746 v Žireh; po terezijanskem katastru gostaç pri Blažičku, Žiri 18), Luka Beguš (pet otrok, roj. 1755–1766 v Hlevišah; Luka bi bil lahko tudi posestnik) in Andrej Beguš (dva otroka, roj. 1777–1781 v Brekovicah).

Na izvornem območju Begušev, na Vrhju, je priimek zamrl. V krstnih knjigah župnije Vrh je zapisan krst 10 Begušev (tabela 2), zadnjega leta 1810: oče šestih otrok je bil kmet Urban Beguš, ki se je v resnici pisal Šubic (glej Žirovski Vrh 23), očetje štirih otrok pa so bili gostači Matija Beguš (dva otroka, glej Žirovski Vrh 25), Mihael Beguš (sin Simon, roj. 1798 v Hlevišah 4) in Urban Beguš (sin Jurij, roj. 1794 v Hlevnem Vrhju 4). Vsi trije gostači, Matija, Mihael in Urban, so bili verjetno sinovi že omenjenega Luke Beguša iz Hleviš.

V župniji Zavratac so bili krščeni samo trije otroci mlinarja Štefana Beguša (roj. 1761, sin Petra Beguša z Vrha 5, Dolinar), rojeni v letih 1795–1803 v Trevnovi bajti v Potoku.

Po letu 1810 je priimek verjetno obstajal le še na območju župnije Žiri, kjer je bilo v letih 1826–1845 krščenih 14 Begušev. Njihova očeta sta bila kmet Jakob Beguš (Žirovski Vrh 25) in Gregor Beguš, ki je gostoval pri Kočarju na Dolenjem Vrsniku 6. Gregorja srečamo leta 1869 kot lastnika bajte Dolenji Vrsnik 15, Koševnikar: podedovala jo je hči Marjana (roj. 1845, por. 1871 Petrič).

Vrh 5: Dolinar

Pri Dolinarju je bil priimek znan v dveh obdobjih. V 16. stoletju so tu živeli Matevž Beguš (1520; leta 1501 gospodar pri Lazarju v Izgorjah 3), Gregor, sin Martina Beguša (1560) in Gal Beguš (1564–1568). V zadnjih urbarjih sta vpisana Katarina Istenič (lastnica 1688–1709) in Jurij Istenič (1714, terezijanski kataster 1754). Vendar pa se Jurij, ki bi bil lahko Katarinin sin, ni več pisal Istenič, ker ga je župnik dosledno zapisoval s priimkom Beguš. Jurija Beguša (šest otrok, roj. 1738–1753) je nasledil Peter Beguš (roj. pred 1738, 11 otrok, roj. 1750–1775; v katastru leta 1785 vpisan kot Peter Istenič), Petra sin Jakob Beguš (roj. 1763),⁵ Jakoba pa hči Marija Beguš (roj. 1791, por. ok. 1819 Nagode).

Vrh 6: Petrač

Leta 1501 je tu živel Lenart Suhel, nato pa Ambrož Beguš (1520–1586), verjetno sin ali brat Matevža Beguša z Vrha 5. Ambroža je nasledil sin Jakob, Jakoba pa Jurij, Andrej in Janez Beguš (lastnik po terezijanskem katastru, devet otrok, roj. 1738–1747). Za Janezom je kmetijo prevzela hči Maruša Beguš (roj. 1746, por. ok. 1773 Novak).

Lavrovec 1: Mogan

Lastniki tega rovta so se leta 1694 še pisali Šalmajster, v zadnjem urbarju je vpisan

⁵ Ob krstu njegovih dveh otrok (roj. 1791 in 1792) ga je župnik vpisal kot Jakoba Isteniča.

Jernej Beguš (1709–1714), v terezijanskem katastru pa Jurij Beguš. Vendar pa Jurij ni živel tu, ker je na domačiji ostal Jernejev sin Jakob Beguš (por. 1743, sedem otrok, roj. 1743–1763). V naslednjih dveh desetletjih je priimek zamrl, leta 1785 je bil gospodar Lovrenc Mlinar.

Idršek 11: Za Dolinca

Lastnik tega rovta je bil leta 1714 Marko Kristan, leta 1754 pa sta v katastru zapisana Neža Kristan in njen naslednik Jurij Kristan, ki se je verjetno pisal Beguš. Sklepamo, da je bil sin Neže (Kristan) in Jakoba Beguša (dve hčeri, roj. 1739 in 1745). Jurija Beguša – Kristana v župnijskih evidencah nismo opazili, kmetijo je namreč prevzel Jernej Beguš (sedem otrok, roj. 1762–1781), v katastru leta 1785 vpisan kot Jernej Kristan. Nasledil ga je sin Matevž Beguš (roj. 1776), njega pa hči Marjana Beguš (roj. 1823, por. Mlakar in Močnik).

Žirovski Vrh 23: Šubc

Prvi tukajšnji Beguš je bil Andrej Beguš (lastnik 1709–1714, prej Maruša Jereb). V terezijanskem katastru je leta 1754 vpisan Andrejev sin Matija Beguš, ki pa ga v matičnih knjigah nismo srečali – razen če se je že pisal Šubic. Vse kaže, da je priimek Beguš zamrl že pred letom 1739, lastniki so postali Šubici, ki pa se v virih pojavljajo tudi kot Beguši. Tu je živel Luka Šubic (trije otroci, roj. 1739–1748), nasledil ga je Matija Šubic (roj. pred 1738, šest otrok, roj. 1753–1768),⁶ njega pa sin Urban (roj. 1768), ki pa je s priimkom Šubic vpisan le ob svojem krstu in v katastru leta 1825. Urban Šubic, ki ga je župnik v krstnih knjigah vpisoval kot Urbana Beguša, je imel z Marijo Lešnak šest otrok (roj. 1795–1810). Urbana je nasledil sin Valentin (roj. 1797, por. 1816 z Agato Oblak), krščen za Beguša, v katastru pa vpisan s pravim priimkom Šubic. Kateri priimek bi prevladal, ne vemo: Valentin in njegova žena Agata sta

⁶ Ob krstu otrok je župnik očeta Matijo petkrat vpisal s priimkom Šubic, enkrat pa s priimkom Beguš. Matija in njegova žena Maruša sta kot krstna botra vedno vpisana s priimkom Šubic, je pa Maruša v jožefinskem katastru leta 1785 zapisana kot Maruša Beguš.

umrla v letih 1867 in 1868, leta 1869 pa je bil gospodar Tomaž Jereb.

Žirovski Vrh 25: Čufar

Tukajšnji Matija Beguš (por. 1801 z Marjeto Homovec) je bil verjetno sin Luke Beguša iz Hleviš. Najprej je gostoval pri Škrbinetu (dva otroka, roj. 1803 in 1804 v Žirovskem Vrh 1), leta 1825 pa je bil že gospodar pri Čufarju. Nasledil ga je sin Jakob Beguš (roj. 1803), njega sin Jurij Beguš, Bekš (roj. 1837), Jurija pa sin Franc Bekš (roj. 1879).

Berčič

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 297 Berčičev. Kaj priimek pomeni, ne vemo, bi pa lahko nastal na Loškem. V urbarjih tolminskega, polhograjskega in logaškega gospostva ga v 16. stoletju nismo opazili. Tudi v urbarju loškega gospostva iz leta 1501 priimek ni zapisan, medtem ko je v urbarju iz leta 1560 že pet Berčičev (*Wertshitsh*), eden na Sorškem polju (Matevž v uradu Bitnje) in štirje v uradu Poljane (gruntar v Gorenji vasi in trije kajzarji).

Leta 1754 je bilo v lasti Berčičev (*Wertshitsh*) 14 kmetij loškega gospostva; večinoma na Sorškem polju, medtem ko sta na Poljanskem živela rovtar Matevž (Brebovnica 14, Šimc) in kajzar Andrej Berčič (Dolenja Dobrava 7, Šepce). Na Žirovskem Berčičev med lastniki kmetij ne srečamo, je pa v terezijanskem katastru leta 1754 omenjen poročen gostač Tomaž Berčič, ki je gostoval pri Anžonu v Račevi 4. Njegovih otrok v krstni knjigi ni, v letih 1738–1784 je bil na Žirovskem krščen samo Jožef Berčič (roj. 1750 v soseski sv. Ane, glede na botre v Žirovskem Vrh 1), sin Jakoba Berčiča iz župnije Poljane in Katarine Jereb, ki sta se poročila v Žireh leta 1749.

Priimek se je nato pri nas ponovno pojavil šele leta 1839, ko se je v Koprivnik 2 priženil Andrej Berčič (roj. 1816 pri Jesenku v Bačnah 1). Pretovško kmetijo je nasledil gospodinjin sin iz prvega zakona, Jurij Cigale, Andrej Berčič pa je kupil kmetijo Mrzli Vrh 4, Žakeljč. Tam ga je nasledil sin Urban Berčič (roj. 1856), Urbana pa sin Jožef (1890–1927), ki je umrl dve leti po

poroki in ni zapustil potomcev. Se je pa priimek ohranil pri Blažu v Jarčji Dolini (Koprivnik 36), kjer je živel Andrejev sin Blaž Berčič (roj. 1849). Kmetijo je prevzela hči Marija, por. Justin, Blažev sin Franc pa je priimek ponesel k Prvičanu v Jarčjo Dolino 1.

Bertel

Leta 2012 v Sloveniji Bertelov ni bilo več, obstajale pa so naslednje različice priimka: Bartol (415 oseb), Bartolj (237 oseb), Bartelj (57 oseb), Vertelj (47 oseb) in Bertol (5).

Današnja najbolj razširjena oblika priimka je torej Bartol in verjetno zaradi tega jezikoslovci menijo, da je priimek nastal iz osebnega imena Bartolomej. Vendar pa za žirovske Bertele to ne drži, prvotni zapis priimka (*Wurtell*) je povsem drugačen od zapisa osebnega imena (*Bartholomeus*, *Warthelma*). Poleg tega moramo vedeti, da se krstno ime Bartolomej med kmeti ni uporabljalo, v urbarjih loškega gospostva najdemo zapisano samo slovensko obliko Jernej (*Ierne*, *Jerne*), na območju koloniziranem s podložniki germanskega porekla, pa tudi zelo redko nemško različico *Partl*.

Priimek Bertel je najbrž nastal na Žirovskem. Če ima več žarišč, pa je eno od njih nedvomno Stara vas, kjer dobimo Bertele že leta 1501. V sosednjih gospostvih priimka nismo našli, v loškem gospostvu pa je bil znan samo v žirovskem uradu, kjer so ga najprej zapisovali kot Burtel (1501–1586: *Wurtell*, *Wurttel*, *Wurttell*), kasneje pa kot Bartol (1604 *Wartoll*, 1610 *Warthol*, 1642 *Wartholl*), Bartel (1677–1709 *Warthell*, 1754 *Warthel*) in Bertel (1746 *Berthel*, 1744–1778 *Bertel*).

Bertel so se najprej pisali v Stari vasi (Stara vas 17, Pri Paulet, kasneje Vravec), kjer sta živela Jakob (1501, 1520) in njegov sin Mihael Bertel (1560). Ta grunt je zatem dobil nove lastnike, Mihael pa je izkrčil rovt in se odselil tja, k Bertelu v Koprivnik 9. Tam je bil priimek znan še leta 1714, ravno tako na sosednjem opuščenem rovtu.

Leta 1754 so v terezijanskem katastru loškega gospostva vpisani trije Berteli, vsi na Žirovskem.

Dva sta živela na kmetijah, ki sta nam znani že iz urbarjev: Jera v Koprivniku 9, Jakob pa v neposredni bližini (leta 1785 del Koprivnika 8, Špeh; Jakob je v katastru vpisan po inerciji, saj ima njegova kmetija že leta 1677 pripis, da je opuščena). Tretji Bertel, Andrej, je vpisan med cerkvenimi podložniki (Stara vas 12, Bertelčk), med gostači pa priimka ni bilo.

Priimek je v Stari vasi in Koprivniku zamrl (se je pa obdržal kot hišno ime), zanesel pa se je h Gošarju v Hlevišu, kjer ga je župnik začel zapisovati kot Vertel, kasneje Vrtelj.

V letih 1738–1784 je bilo na Žirovskem še rojenih 18 Bertelov (tabela 1; njihovi očetje so bili Martin, dva Andreja in Peter, ki jih opisujemo v nadaljevanju).

V letih 1789–1850 sta bila v župniji Zavratac krščena le dva otroka Tomaža Bertela, ki pa sta vpisana tudi v krstnih knjigah župnije Vrh, kjer je bilo rojenih 13 Bertelov (tabela 2), vsi pri Gošarju v Hlevišah 3. V župniji Žiri pa je priimek zamrl pred letom 1826.

Koprivnik 9: Bertel

Ta rovt je izkrčil Mihael Bertel. Leta 1560 je bil še lastnik hube v Stari vasi, nato pa je naredil novo kmetijo, ki je prvič omenjena v urbarju iz leta 1568 s pripisom, da ima Mihael že nekaj časa rovt v Mrzlem Vrhu. Nasledil ga je sin Jernej (1572–1604, umrl), njega Jeler (1604–1645), Janez (1660), Jera (1668–1694) in Matija Bertel (1709–1714). Zdi se, da je bil Matija zadnji tukajšnji Bertel. V prvi poročni knjigi smo še našli dve Matijevi hčeri, Uršo Bertel (por. 1754 Selak) in Marušo Bertel (por. 1751 Tratnik). Po krstnih knjigah sodeč pa sta tu že leta 1738 živela Mihael Loštrek in Maruša (verjetno roj. Bertel), botri njunih štirih otrok (roj. 1741–1749) so bili sosede iz Koprivnika 10 in 12, Možineti in Grudni. Mihaela Loštreaka (roj. ok. 1708, u. 1778 v Koprivniku 9, star 70 let) je župnik ob smrti vpisal kot Mihaela Bertela. Jera Bertel, ki je vpisana kot lastnica v terezijanskem katastru leta 1754, je verjetno Mihaelova hči Jera Loštrek (roj. 1741). Jera ni ostala doma, ali pa je umrla, ker je okoli leta 1760 kmetija pripadla Agati (roj. pred 1738, verjetno Agata

Loštrek, v župnijskih evidencah Agata Bertel), ki se je poročila s Tomažem Cigaletom.

Stara vas 12: Bertelčk

Leta 1754 je bil po terezijanskem katastru lastnik te cerkvene kajže Andrej Bertel. Takrat sta v župniji Žiri živela dva Andreja Bertela, oba v soseski sv. Ane, glede na krstne botre pa oba v Stari vasi, in to v neposredni bližini. En Andrej bi bil lahko gostač, poročen je bil z Marušo Mlinar (por. 1744, šest otrok, roj. 1744–1760). Pri Bertelčku pa sta živela Andrej Bertel in Helena (pet otrok, roj. 1749–1767). Nasledila ju je hči Urša Bertel (roj. 1749, lastnica po katastru leta 1785). Najbrž je bila poročena, domnevno z Jožefom Otrinom (roj. 1861 na Dobračevi). Jožef je namreč leta 1800, ob svoji drugi poroki, živel v Stari vasi 12; kasneje je postal gospodar grunta v Novi vasi 1, ki je po njem dobil sedanje hišno ime Bartel.

Hlevišu 3: Gošar

Leta 1785 je v katastru kot lastnik zapisan Peter Bertel. Peter (roj. 1741) je bil zadnji in edini znani otrok Martina Bertela. Rojen je bil pri Noču v Račevi 10, kamor se je priženil njegov oče Martin, ko je vzel Uršo, vdovo Erznožnik. Peter Bertel je Gošarjevo kmetijo kupil, ali pa se je nanjo priženil (priimka njegove žene Neže ne poznamo). Imel je najmanj šest otrok (roj. 1769–1778), doma je ostal Tomaž Bertel (roj. 1776), nasledil ga je sin Gregor Vertel (roj. 1812), njega pa sin Janez Vrtelj (roj. 1841).

Bevc

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 974 Bevcev, priimek pa je obstajal tudi v naslednjih različicah: Belec (490), Bevec (116), Beuc (35), Belc (32).

Priimek Bevc (1754 *Weuz*) je nastal iz priimka Belec, ta pa ima korenko osnovo v besedi »bel«. Belce najdemo v 16. stoletju tako v tolminskem gospostvu kot tudi v loškem, kjer je priimek izpričan že leta 1501 (*Welitz*; trije kmetje v vaseh Javorje in Dražgoše). V urbarju iz leta 1560 so vpisani štirje kmetje, eden v Dražgošah in trije v Poljanski dolini (*Wellitz*; Čabrače, Lajše in

Žirovski Vrh sv. Antona). Na Žirovsko je prišel priimek okoli leta 1700, verjetno iz Poljanske doline. V terezijanskem katastru loškega gospostva je vpisan samo Tomaž Bevc iz Žirov, Belcev pa takrat ni bilo več. Da gre za isti priimek, priča lastnik Grivarjeve kajže na Trati 20, Andrej, ki je vpisan s priimkom Bevc (1610 *Weuz*) in Belec (1625–1630, *Wölliz*, *Welliz*).

Žiri 19 in 20: Rupčar

V letih 1674–1694 je bil lastnik kajže Andrej Marolt, v letih 1709–1714 pa Pavel Bevc (*Weuiz*). Vsi Pavlovi otroci so bili rojeni pred letom 1738, v poročni knjigi smo našli dva, Uršo (por. 1739 Žonta) in naslednika Tomaža, ki je bil gospodar leta 1754. Tomaž Bevc se je leta 1743 oženil z Uršo Kenda, imela sta štiri sinove (roj. 1744–1756). Tomaževa hči pa je bila verjetno tudi Marija Bevc (roj. ok. 1752, lastnica po jožefinskem katastru leta 1785), poročena s Tomažem Albrehtom.

Bevk

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 540 Bevkov, največ v goriški regiji.

Priimek je verjetno nastal na Tolminskem. V urbarju tolminskega gospostva iz leta 1523 je vpisan Herman *Bauckh*, med podložniki loškega, polhograjskega in logaškega gospostva pa Bevkov v 16. stoletju ni bilo. Snaj meni, da je priimek nastal iz osebnega imena Bevk, ravno tako tudi krajevno ime Bevke na Ljubljanskem barju (1391 *Bewkch*). Druga možna razlaga, da ima priimek enak izvor kot priimka Belec in Bevc (v besedi »bel«), se zdi Snoju sporna, ker na Slovenskem ne najdemo nasprotnopomenskega priimka Črnc. To pa ni čisto res, ker imamo Erjavce (ti pa se pojavijo najprej ravno tam kot Bevki in tudi Belci, to je na Tolminskem) in Černete.

Med podložniki loškega gospostva priimka Bevk ni bilo (1501, 1560, 1754). V prvih krstnih knjigah žirovske fare (tabela 1) pa je zapisan krst štirih otrok dveh Andrejev Bevkov. Prvi Andrej Bevk (*Weukh*) je bil poročen z Marušo, imela sta dve hčeri (roj. 1740 in 1749 v soseski

sv. Jakoba, glede na krstne botre v Javorjevem Dolu). Drugi Andrej Bevk pa se je okoli leta 1778 priženil k Matoru v Koprivnik 20: nasledil ga je prvorojenec Martin (roj. 1779), Martina Tomaž Bevk, Tomaža pa hči Marjana Bevk (roj. 1840, por. Platiša).

Bezelak

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 85 Bezeljakov in 8 Bezovnakov. Sorodna krajevna imena (npr. Bezovljak) izpeljuje Snaj iz občne besede »bezeg«. Priimek je verjetno nastal na Tolminskem. V urbarju tolminskega gospostva je leta 1515 vpisan Gregor *Wosulach*, leta 1523 pa Primožev sin Miklavž *Besaulackh*. Med podložniki loškega gospostva Bezelakov v letih 1501, 1560 in 1754 ne srečamo, je pa bil v tem času priimek kratek čas znan na Žirovskem, in sicer v uradu Hlevni Vrh, na meji s tolminskim gospostvom. Pri Slabetu v Zavrnatcu 9 sta bila lastnika Andrej Bezovljak (1586, *Wißulagkh*) in Neža, hči Jakoba Bezovljaka (1610–1630, *Wesoulagkh*). V Dolah 14, pri Mraku, pa je živel Boštjan, sin prejšnjega gospodarja Jakoba Lužnika: leta 1610 je vpisan s priimkom Lužnik, leta 1630 pa tudi s priimkom Bezelak (*Luschnikh oder Weßoulakh*). Nato priimka na Žirovskem med kmeti ni več, po letu 1770 pa srečamo Bezelake kot gostače v župniji Zavratac. V prvih krstnih knjigah (tabela 1) je vpisan krst dveh otrok Janeza Bezelaka (*Beselak*, roj. 1770 in 1772 v Dolah). V letih 1789–1850 pa je bilo v župniji Zavratac krščenih 26 otrok (tabela 2): Marija (roj. 1795 v Jeličnem Vrhju 23) je bila hči rovtarja Gašperja Bezela-ka, očetje preostalih otrok pa so bili gostači v Dolah, Potoku in Idršku.

Bezjak

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 1465 Bezjakov (81. mesto), še precej več pa Bizjakov (3244, 17. mesto).

Torkar meni, da bi priimek lahko označeval migranta iz kajkavske Hrvaške. Vendar pa razvoj

priimka na Loškem kaže, da je priimek Bizjak nastal na koncu 18. stoletja iz priimka Bezjak. V terezijanskem katastru loškega gospostva je okoli leta 1754 vpisanih 16 Bezjakov (*Wesiakh*, *Wesiackh*; Bizjakov ni), v prvi zemljiški knjigi okoli leta 1800 pa 10 Bizjakov, medtem ko Bezjakov ni več. Priimek Bezjak ima zato najbrž soroden pomen kot priimek Bezelak, korensko osnovo v besedi »bezeg«. Podoben priimek Bezjan (zdaj Bizjan) je nastal v polhograjskem gospostvu iz krajevnega imena Bezje, ki se naša na bezeg (1498 *Wesye*, 1497 *Na Wesye*, 1364 *In dem Holler*).

Na Polhograjskem je torej nastal priimek Bezjan, priimek Bezjak pa bi lahko nastal na Loškem ali pa na Tolminskem. V urbarju loškega gospostva že leta 1501 dobimo štiri Bezjake (*Wesyak*), v urbarju tolminskega gospostva pa enega leta 1515 (*Beziakh*) in dva leta 1523 (*Besyackh*, *Wesiackh*).

Na Loškem je bil priimek najbolj razširjen v Poljanski dolini. Leta 1501 sta dva Bezjaka živela v uradu Hotavlje, eden v uradu Poljane in eden v uradu Rudno. V urbarju iz leta 1560 so ravno tako vpisani štirje Bezjaki, in sicer v uradih Hotavlje, Javorje in Rudno. Dvesto let kasneje je v terezijanskem katastru vpisanih 16 Bezjakov, od tega 12 v Poljanski dolini, eden na Žirovskem, preostali trije pa na Sorškem polju.

Na Žirovskem je priimek prvič izpričan leta 1520, ko je imel eno od kajž v žirovskem uradu v lasti gozdar Matija Bezjak (*Mathia Wesyagk, forstner*). Drugič pa se pojavi kmalu po letu 1630 v hlevnovrškem uradu (glej Črna 3), približno sočasno pa verjetno tudi na Dobračevi. Na Žirovskem so bili v letih 1738–1784 rojeni le štirje Bezjaki, prva dva pri Bezjaku v Črni, naslednja dva pa precej kasneje v Goropekah in Zavratacu (roj. 1780 in 1784, otroka gostačev Jurija Bezjaka in Marka Bezjaka). V tabeli 1 je navedenih šest Bezjakov, ker je župnik s tem priimkom vpisal še dva očeta, ki pa sta se v resnici pisala Guzel (glej Dobračeva 27) in Oblak.

Priimek je na Žirovskem zamrl: v katastrih iz let 1785, 1825 in 1869 Bezjakov med posestniki ni, pa tudi v krstnih knjigah jih nismo našli (tabela 2).

Črna 3: Bezjak, Bezjakov maln

Leta 1630 so se tu pisali Petrič, nato sta v urbarjih zapisana Jurij Bezjak (1659–1694) in Marko Bezjak (1709–1714), v terezijanskem katastru okoli leta 1754 pa Janez Bezjak, ki ga je nasledila hči Maruša Bezjak (por. 1746 Rupnik).

Dobračeva 27: Bizjak

Lastnike te cerkvene kajže poznamo šele od leta 1754, ko je v terezijanskem katastru vpisan Janez Guzel. Pred tem so tu najbrž živeli Bezjaki, tako bi se še lahko pisala Janezova žena Maruša, po tem priimku pa je imela kajža tudi hišno ime. Leta 1739 sta tako Janez kot Maruša vpisana s priimkom Bezjak: Janez ob krstu hčere Helene, Maruša pa kot krstna botra otroku, rojenemu na Dobračevi 28. V krstni knjigi sta vpisana le še dva njuna otroka (roj. 1739 in 1741), medtem ko je bil naslednik Andrej Guzel rojen pred letom 1738.

Blažič

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 1184 Blažičev, največ v statistični regiji jugovzhodna Slovenija (22,8 %).

Priimek je nastal iz osebnega imena Blaž in ima verjetno več žarišč. V 16. stoletju srečamo Blažiče tako v loškem kot tolminskem gospostvu, v polhograjskem in logaškem gospostvu pa ne. V urbarju tolminskega gospostva sta leta 1515 vpisana Luka in Simon Blažič (*Blasicz*, *Blasitz*), v urbarju loškega gospostva iz leta 1501 pa Simon Blažič (*Wlasitz*, vas Mlaka v uradu Stirpnik). Na Loškem priimek ni doživel razcveta: v urbarju iz leta 1560 sta samo dva Blažiča (*Blasitsh*, oba na Žirovskem), ravno tako v terezijanskem katastru leta 1754 (*Blasitsh*, oba na Selškem), v prvi zemljiški knjigi pa priimka ni več.

Na Žirovskem so se do leta 1700 pisali Blažič pri osmih kmetijah, vendar povsod le kratek čas. Prvič je priimek izpričan leta 1560 v Ravnah 5 (1560–1586, Jernač) in v Račevi 8 (1560–1584, Debenc). Nato dobimo Blažiče v Ravnah 8 (1604–1645, Preskar), v Mrzlem Vrhu 11 (1630, Peterc), v Dolah 8 (1630, Trovta), v Dolah 14

(1659–1694, Mrak), v Hlevišah 3 (1659, Gošar) in na Dobračevi 22 (1682–1688, Majnik). V zadnjem urbarju (1709–1714) ni več nobenega Blažiča, ravno tako ne v katastrih (1754, 1785, 1825 in 1869). Vendar pa so takrat še živeli na Žirovskem. Martin Blažič in Špela sta bila v letih 1738–1749 krstna botra otrok, rojenih v Žirovskem Vrhu, Tomaž Blažič je živel v Žireh (njegova vdova Urša se je omožila leta 1739), Urša Blažič (por. 1745 Dagarin) pa pri Žvižgu v Žirovskem Vrhu 46. Priimek se je ohranil v mežniji na Dobračevi 18, kjer bi lahko živeli potomci Majnikovih Blažičev. V letih 1738–1784 je bilo na Žirovskem rojenih 13 Blažičev (tabela 1), vsi na Dobračevi 18. V župnijah Vrh in Zavratac ni bil krščen noben Blažič (tabela 2), v župniji Žiri pa v letih 1826–1845 samo štirje otroci Lovrenca Blažiča.⁷

Nobena od kmetij, kjer so živeli Blažiči, nima hišnega imena Blažič. Se pa Blažič reče gruntu na Vrsniku (Dolenji Vrsnik 8), kmetija ga je dobila po Blažu Kavčiču (lastnik 1560–1586). Leta 1604 se je na grunt priženil Ahac Albreht, njegov potomec Matija Albreht (lastnik 1754) pa je leta 1744 v krstni knjigi vpisan s hišnim imenom kot Matija Blažič.

Dobračeva 18: Mežnija

Prvi znani mežnar je bil Matevž Blažič. Po smrti žene Jere se je poročil s Heleno Jurjavčič, imela sta štiri otroke (roj. 1740–1750). Naslednji mežnar je bil Matevžev sin iz prvega zakona, Andrej Blažič (roj. pred 1738, por. 1757 z Jero Selak). Imela sta najmanj devet otrok (roj. 1758–1783), ki so bili do leta 1774 rojeni v mežniji, nato pa na Dobračevi 12 in 14, ker je novi mežnar postal Andrej Možina.

Bogataj

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 1359 Bogatajev (94. mesto), največ v gorenjski (56 %, 8. mesto) in osrednjeslovenski statistični regiji (24 %).

Priimek Bogataj (1501 *Wogate* in *Wogatte*, 1560 *Wogathe*, 1754 *Waggathey*) označuje

⁷ Lovrenc (roj. ok. 1806) je bil sin Valentina Blažiča (roj. 1769, sin mežnarja Andreja Blažiča z Dobračeve 18).

bogatega, premožnega človeka. Domnevamo, da je nastal na ozemlju loškega gospostva, kjer dobimo Bogataje že leta 1501; v polhograjskem in logaškem gospostvu jih v 16. stoletju nismo našli, v urbarju tolminskega gospostva pa je leta 1515 omenjen samo Jeler Bogatčič (*Hellar Bagatzicz* v župi Graffenbach).

Leta 1501 sta bila na Loškem dva Bogataja, oba v uradu Javorje (Dolenčice in Dobeno). Leta 1560 jih je bilo že sedem, skoraj vsi v osrednjem delu Poljanske doline: štirje v uradu Javorje (dva tam kot leta 1501, dva pa na novo v vasi Lome), dva v uradu Poljane (Dolenja Dobrava in Hotovlja), eden pa na Selškem (Rudno). Do leta 1754 je priimek v javorskem uradu, na izvornem območju Bogatajev, zamrl, pravi razcvet pa je doživel na Žirovskem. V terezijanskem katastru je med podložniki loškega gospostva namreč vpisanih 26 Bogatajev, od tega 12 na Žirovskem, šest na Poljanskem (Stara Oselica, Dolenje Brdo, Žabja vas, Gabrška Gora), šest na Selškem (Rudno, Češnjica, Bukovica) in dva na Sorškem polju (Godešič, Virmaše). Poleg zgoraj naštetih posestnikov je v katastru cerkvenih podložnikov omenjen še Štefan Bogataj iz Škofje Loke, v katastru loških meščanov pa poleg Štefana tudi trgovec Jožef Anton Bogataj. Bogataje najdemo leta 1754 tudi med gostači, na Žirovskem enega.

Prvi žirovski Bogataj je bil kajžar Lovro Kramer ali Bogataj, ki je vpisan v urbarju iz leta 1573 kot lastnik kajže Žiri 2 (Brence, zdaj Pek). Verjetno se je priselil iz Poljanske doline, dvojni priimek Kramer-Bogataj pa je posledica tega, da je njegovo kajžo pred tem posedoval Kramer (v urbarju iz leta 1520 sta v Žireh omenjena dva kajžarja s priimkom Kramer). Ne moremo pa izključiti manj verjetne možnosti, da je priimek pri nas nastal neodvisno. Lovra Kramerja (trgovec, prekupčevalec) bi lahko preimenovali v Bogataja zato, ker je s trgovanjem obogatel. Priimki v tem času namreč še niso bili ustaljeni. Soroden pomen ima priimek Cekinčič: Stržinarjev rovt v Žirovskem Vrhu 17 je izkrčil Ožbalt Cekinčič (1577–1586), ki je v kasnejših urbarjih imenovan Ožbalt Zelenec (1604–1610).

Kajžar Lovro Bogataj (tudi Kramer) iz Žirov 2 je čez nekaj let kupil sosednji grunt Žiri 4 (zdaj Kogej) in na obeh kmetijah gospodaril do leta 1610. Kajža je nato dobila drugega lastnika, grunt pa je podedoval domnevni Lovrov sin Andrej Bogataj (tudi Kramer, lastnik 1625–1659). Andrejeva sodobnika (morda brata, lahko pa tudi sinova) sta bila Janez in Martin Bogataj. Janez je leta 1630 dobil po zamenjavi grunt v Izgorjah (Bogatej, Izgorje 4) in na njem gospodaril do leta 1668: morda je bil rojen v Žireh, ni pa nujno. Martin pa je bil zagotovo Žirovec, saj vemo, da je na dvorišču svojega očeta postavil kajžo (Žiri 8, Mihač, zdaj Brence), bil je lastnik še ene kajže (domnevno Nova vas 11, 1625–1627), nato pa je kupil še grunt (Žiri 5, Šemončk, 1630–1651). Martin je bil tudi prvi žirovski župan iz veje Bogatajev, to funkcijo je opravljal najmanj 22 let (1626–1648). Za njim je županovanje prevzel Andrej Bogataj-Kramer, ki je bil župan dveh uradov, žirovskega (1649–1658) in hlevnovrškega, ter lastnik gruntov Žiri 4 in 6 (Kogej in Petron). Tretji župan Bogatajevega rodu je bil Janez Bogataj, ki je županoval najmanj 33 let (1659–1692), v lasti pa je imel grunte Žiri 4 in 7 (Kogej, Na Luži) ter kajžo Žiri 31 (Bajt). Četrty in zadnji žirovski župan iz te rodbine pa je bil najmanj 30 let Mihael Bogataj (1699–1729), verjetno sin župana Janeza, saj je imel v lasti iste kmetije kot Janez (Žiri 4, 7 in 31), poleg tega pa še en grunt (Srtnjak 1, Veliki Srnačen) in en rovt (Idršek 12, Cajnar). Janezov sin pa je bil tudi Janez Bogataj, ki je postal lastnik grunta Žiri 24 (Stara šola). Žirovska veja Bogatajev je dala tudi tri hlevnovrške župane, poleg že omenjenega Andreja Bogataja (župan 1649–1656, 1668) še Boštjana Bogataja (župan 1687–1693) in Jerneja Bogataja (župan 1723 in 1724), ki sta bila lastnika dveh gruntov, Žiri 5 in 6 (Šemončk in Petron).

Bogataji so torej županovali 100 let, poleg večjega števila kmetij (leta 1714 so imeli npr. od šestih gruntov v starih Žireh v lasti vse razen Nagličevega) so posedovali tudi krčme, zagotovo pa so se ukvarjali tudi s trgovanjem. Za uspešno trgovanje je bilo treba skoraj nujno pridobiti status meščana in vse kaže, da je to

uspelo vsaj enemu Bogataju, Štefanu. Za zdaj obstajata za to dva posredna dokaza – zapisi v krstnih knjigah ter najiminitnejša posvetna stavba v Žireh, Stara šola (prvotno grunt Žiri 24). Stavba ima značilnosti meščanskih hiš in prav nič ne spominja na kmečko hišo, bolj na nekakšno rezidenco. Arhitekturno sodi v barok: zgrajena je bila torej v času, ko sta bila lastnika Janez Bogataj (1709–1714, sin Janeza Bogataja; njegov oče Janez je bil žirovski župan, ravno tako brat Mihael) in Jurij Kalan z Visokega (lastnik 1754, župan žirovskega urada v letih 1737 in 1770–1777). Takrat je v Žireh živel tudi Štefan Bogataj: morda prav v tej hiši (Žiri 24), verjetneje pa pri Kogejju (Žiri 4). Štefana je župnik dosledno zapisoval kot gospoda (*Dominus*); takega statusa ni imel noben drug Žirovec, so pa s tem vzdevkom označevali župnike in pomembne meščane. Kar pomeni, da je imel Štefan skoraj zagotovo status meščana.⁸ Tudi njegova žena Marija Jožefa je bila gospa (*Domina*), pred poroko se je pisala (von) Graffenhuber. Štefanovih osem otrok (roj. 1742–1763) je bilo krščenih v Žireh, vsi razen zadnjega pa so imeli dvojna krstna imena, kar je bilo spet značilno za meščane, ne pa za kmete.

Kje vse so živeli Bogataji? V obdobju prvih 200 let (urbarji 1573–1714) so imeli v lasti naslednjih 20 kmetij: kajžo Žiri 2 (1573–1610, 1559–1682; Brence, zdaj Pek), grunt Žiri 4 (1604 – ok. 1776, današnji Kogej), grunt Žiri 5 (1630–1922, Šemončk), grunt Žiri 6 (1642 – ok. 1760, Petron), grunt Žiri 7 (1660–1754, Na Luži), kajžo Žiri 8 (1630, Mihač, zdaj Brence), kajžo z mlinom Žiri 15 (1659, Na Rovtu), kajžo Žiri 23 (1659–1677, zdaj Kafur), grunt Žiri 24 (1709–1714, Stara šola), kajžo Žiri 31 (1668–1709, Bajt), kajžo Nova vas 11 (1625–1627), rovt Koprivnik 2 (1668–1682, Pretovč), rovt Idršek 12 (1688–1694, Cajnar), grunt Dole 12 (1694, Zakovk), grunt Srtnjak 1 (1714 in 1754, Veliki Srnačen), rovt Žirovski

⁸ Štefan Bogataj, ki je vpisan v terezijanskem katastru mesta Loka (2/3-hiša, št. 42 v predmestju Trata), je bil tudi lastnik vrta (cerkvena posest), ki je v kasnejši zemljiški knjigi pripisan Karlu Jugovicu iz Mesta št. 24. Vezi med žirovskimi in loškimi Bogataji bi nam morda lahko osvetlile še nepreučene listine loškega gospostva.

Vrh 22 (1709–1714, Krže), rovt Žirovski Vrh 45 (1630–1694, Merlak), grunt Izgorje 4 (1630–1754 oz. 1846, Bogatej)⁹, grunt Brekovice 8 (1660 – ok. 1720, pol Jurečevega dvojnega grunta), grunt Opale 2 (1677–1759, Kožuh), grunt Stara vas 17 (1688–1760, Pri Pavlet, nato Vrabc), kajžo Stara vas 20 (1709–1767, Mrovc). Bogataji niso živeli na vseh kmetijah, saj so imeli nekateri kmetje, predvsem župani, v lasti več posesti.

Leta 1714 je bil priimek Bogataj še znan pri 12 od prej naštetih 20 kmetij, leta 1754 pa le še pri osmih. Se je pa v tem času, med 1714 in 1754, zanesel na pet novih kmetij: Korita 2 (ok. 1720 – 1847, Bogataj), Breznica 3 (ok. 1720, Šemonc), Račeva 4 (ok. 1720, Anžon), Ravne 1 (ok. 1740–1880, Oblak) in Opale 7 (1754–1881, Krogar). V naslednjih 100 letih (1754–1850) pa so postali Bogataji gospodarji še pri naslednjih 18 kmetijah: Breznica 9 (ok. 1760–1830, Urhovc), Opale 8 (ok. 1761–1881, Mrovc), Ravne 4 (ok. 1767–1785, Buhč), Stara vas 4 (ok. 1766 – ok. 1840, Tonh), Nova vas 16 (1762–1791, Bešter), Mrzli Vrh 13 (ok. 1774 – 1798, Nagode), Korita 1 (ok. 1780–1894, Balant), Goropeke 4 (1789 – ok. 1850, Kokelj), Žiri 35 (1792–1822, Vršnčan), Ledinica 1 (od 1795, Šinkovec), Javorjev Dol 8 (od 1796, novohišar, Šuštar), Dobračeva 5 (1809 – ok. 1830, Jerebc), Korita 3 (1811–1835, Tratnik), Račeva 7 in 8 (od 1813, Debenc), Žirovski Vrh 44 (1818 – ok. 1850, Špeh), Zabrežnik 5 (1824–1848, Za Krogom), Ledine 4 (od 1825, Jureč), Dobračeva 32 (1828–1911, Šinkovec), Ledinica 4 (1839–1868, Kokelj).

Glede na vse do zdaj povedano ni prav nič čudnega, da je bil priimek Bogataj v 18. stoletju po razširjenosti na tretjem mestu med žirovskimi priimki: v letih 1738–1784 je bilo na Žirovskem krščenih 147 Bogatajev (tabela 1), več je bilo le Kavčičev in Albrehtov, Bogatajem pa so sledili Mlinarji. V prvi polovici 19. stoletja

⁹ Pri Bogateju bi moral priimek zamreti leta 1754, ko se je domača hči in dedinja grunta poročila Vehar. Vsi njeni otroci so ob krstu dobili priimek Vehar, vendar pa jih je kasneje župnik v svojih evidencah vodil z materinim priimkom oz. hišnim imenom kot Bogataje. Zaradi tega se je priimek obdržal dlje, do leta 1846, ko se je dedinja Magdalena Bogataj poročila Kogovšek.

je bilo največ Bogatajev rojenih v župnijah Žiri in Zavratac (tabela 2), nekaj zagotovo tudi v župniji Ledine, razmeroma malo pa v župniji Vrh (vsi pri Anžonu v Račevi 4).

Bohinc

Priimek označuje prebivalca ali priseljenca iz Bohinja. Zelo zgodaj dobimo Bohince v tolminskem gospostvu: v urbarju iz leta 1515 so vpisani trije (*Wachinczicz*, *Wachinicz*, *Wachinitz*), v urbarju iz leta 1523 pa dva. V polhograjskem in logaškem gospostvu priimka v 16. stoletju nismo našli, v loškem gospostvu pa je bil redek. Leta 1501 ga ni bilo, leta 1560 pa je izpričan samo na Žirovskem. Priimek je bil nekaj časa znan pri Abrahtu v Račevi 5 (Filip Bohinc 1560–1586, sin Gregor Bohinc 1604). V terezijanskem katastru loškega gospostva so leta 1754 vpisani trije Bohinci: eden na Selškem (Martinj Vrh) in dva na Poljanskem (Hlavče Njive in Sušje v uradu Hotavljje). Poleg tega pa še dva Bohajnerja, Špela in Neža iz Mojstrane v uradu Dovje.

Bončina

Leta 2012 se je Bončina v Sloveniji pisalo 215 oseb, obstajale pa so še naslednje variante priimka: Vončina (776 oseb), Benčina (507), Bolčina (314), Bonča (155), Vonča (23), Bončar (10) in Vančina (9).

Kaj priimek pomeni, ne vemo, prvotna oblika je na Loškem Bončina (1501 *Wontschina*, 1560 in 1754 *Wontshina*), na Žirovskem pa je v letih 1739–1782 zapisan v dveh različicah: navadno kot Bončina (*Bonzina*, *Bonzhina*, *Wonzhina*), nekajkrat pa tudi kot Bolčina (*Bolzina*, *Wolzina*). Glede na to, da je v 16. stoletju priimek že izpričan v Poljanski dolini, ne pa tudi v sosednjih gospostvih, sklepamo, da je nastal na loškem ozemlju. In sicer iz osebnega ali ledinskega imena, ker je v urbarju iz leta 1291 na Lučinskem omenjena samostojna huba *locata Wontz* (po letu 1318 so jo vodili v vaseh Lučine ali pa Dolge Njive). Leta 1501 je priimek omenjen samo enkrat v uradu Hotavljje (Čabrače),

leta 1560 pa trikrat, dvakrat v uradu Hotavlje (Čabrače in Izgorje) in enkrat v uradu Žiri. Po terezijanskem katastru se je leta 1754 pisalo Bončina šest kmetov: pet podložnikov loškega gospostva v uradu Hotavlje (Čabrače, Srednje Brdo, Debeni) in cerkveni kajžar (Hotovlja 12, Peceljak: tu se je priimek spremenil v Bonča).

Priimek je bil torej značilen za hotaveljski urad loškega gospostva. Na Žirovskem je bil redek, do leta 1714 je izpričan samo enkrat, in sicer pri Kamšku v Novi vasi 23, kjer je živel kajžar Jurij Bončina (1560–1568). Kasneje pa ga srečamo na Trevnovem gruntu v Sovri 4, kjer je Jurija Bončino (trije otroci, roj. 1739–1743) nasledila hči Helena (roj. pred 1738, por. 1751 Treven). Poleg treh otrok Jurija Bončine iz Sovre je v prvih krstnih knjigah vpisanih še sedem otrok Tomaža Bončine (roj. 1765–1782), ki je gostoval v Mrzlem Vrhu in v Javorjevem Dolu. Po letu 1784 bi priimek še lahko obstajal v župniji Ledine (podatkov iz krstnih knjig nimamo), v župnijah Vrh in Zavratec ga nismo našli (tabela 2), v župniji Žiri pa je bila v letih 1826–1845 krščena le Helena Bonča (roj. 1843 v Novi vasi 1, Bertelov maln, hči gostača Franca Bonče).

Bradeško

Leta 2012 je priimek obstajal v naslednjih različicah: Bradeško (239 oseb), Bradaškja (42), Bradaška (18) in Bradaschia (8).

Priimek je nastal na ozemlju polhograjskega gospostva, kjer je še zdaj precej razširjen. V urbarju tega gospostva je leta 1498 vpisana urbarska vas oz. toponim *Bredesco* z dvema hubama: na prvi je bil gospodar Gregor (brez priimka, verjetno Bradeško), na drugi pa Jernej Buh. Leta 1534 je bil lastnik prve hube Jurij Bradeško (*Wradyshkha*): gre za kmetijo, ki je leta 1770 dobila hišno številko Črni Vrh 46, priimek pa je bil pri hiši vsaj do leta 1840. V urbarju iz leta 1534 sta poleg že omenjenega Jurija vpisana še dva Bradeška (v Črnem Vrhu in v Mali vasi pri Butajnovi), v terezijanskem katastru polhograjskega gospostva pa štirje okoli leta 1754. Priimek srečamo leta 1501 tudi v loškem gospostvu: Urban Bradeško je

bil lastnik dveh hub v poljanskem uradu, v vasi Prilesje, na meji s polhograjskim gospostvom. Leta 1560 Bradeškov na Loškem ni bilo več, ravno tako ne leta 1754. Tudi na Žirovskem priimka do leta 1784 nismo našli, kasneje pa le na območju župnije Vrh (tabela 2), kjer sta kot gostača živela Luka Bradeško (šest otrok, roj. 1814–1828 v Žirovskem Vrhu, Račevi in Lavrovcu) in Pavel Bradeško (štirje otroci, roj. 1820–1825 v Žirovskem Vrhu in Račevi). Grunt v Hlevnem Vrhu 5 pa je dobil hišno ime Bradeška po Antonu Bradešku (roj. 1832, sin gruntarja Janeza Bradeška iz Črnega Vrha 46 pri Polhovem Gradcu), ki se je priženil leta 1850.

Brence

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 285 Brencetov, največ v podravski regiji (40 %).

Na Žirovskem se je priimek pojavil razmeroma pozno, v 17. stoletju, najprej v obliki Brenčič (1630 v Hlevišah), kar pomeni, da bi bil lahko sem prinesen. Od kod, ne vemo, saj ga v 16. stoletju na območju loškega, logaškega, polhograjskega in tolminskega gospostva nismo našli. Iz Hleviš se je priimek Brenčič zanesel na Vrh, kjer se je spremenil v priimek Brence. V obliki Brence pa je priimek prvič zapisan leta 1668 (*Jury Wrenze*, Žirovski Vrh 15; tu se priimek ni obdržal, leta 1674 je bil na kmetiji že drug gospodar). V naslednjih letih so se Brenceti naselili še v Krnicah (1677), na Dobračevi (1682) in v Koprivniku (1714). V terezijanskem katastru loškega gospostva je bilo leta 1754 vpisanih 10 Brencetov (*Wrenze*), vsi na Žirovskem. Bili so lastniki šestih kmetij loškega gospostva in ene cerkvene kajže, trije Brenceti pa gostači.

V prvih dveh krstnih knjigah najdemo med očeti 17 Brencetov, ki so imeli 83 otrok (tabela 1). Priimek je bil v tem času na 13. mestu med 215 priimki, med tistimi na črko B pa na drugem mestu, več je bilo le Bogatajev. Brenceti so bili večinoma kmetje (opisani so v nadaljevanju), gostačev pa je bilo šest: Janez Brence (leta 1754 gostač pri Kafurju na Dolenjem Vrsniku 1, poročen, vsi njegovi otroci so bili rojeni pred letom 1738),

Andrej Brence (leta 1754 gostaç pri Brencetu na Vrhu 1, štirje otroci, roj. 1751–1761 na Vrhu in v Hlevnem Vrhu), čevljar Valentin Brence (leta 1754 gostaç pri Štefku na Dolenjem Vrsniku, šest otrok, roj. 1751–1766 na Vrsniku), Jurij Brence (osem otrok, roj. 1745–1757 v Hlevišah), Janez Brence (šest otrok, roj. 1767–1779 v Žirovnici in Idršku) in Jurij Brence (dva otroka, roj. 1781 in 1783 v Koprivniku).

Po letu 1784 je bil priimek najbolj razširjen na območju župnije Žiri, kjer je bilo v letih 1826–1845 rojenih 21 Brencetov, ki so imeli šest očetov: pet je bilo posestnikov, Simon pa gostaç. Brenceti so živeli tudi na območju župnije Ledine (v Krnicah), drugje pa ne: v župniji Vrh ni bil rojen noben Brence (tabela 2), v župniji Zavratac pa samo trije otroci gostaça Jurija Brenceta. V nadaljevanju predstavljamo 18 kmetij, na katerih so živeli Brenceti v letih 1668–1850, štiri od njih imajo tudi hišno ime Brence.

Vrh 1: Brence

Leta 1630 je bil še gospodar Lovro Poženel, leta 1659 pa Janez Brenčič – verjetno tisti iz Hleviš 5. Nato sta bila lastnika Andrej (1668–1694) in Janez Brenčič (1709–1714), leta 1754 pa Baltazar Brenčič, ki ga je župnik vodil kot Brenceta. Baltazar Brence in njegova druga žena Eva sta imela devet otrok (roj. 1745–1769), priimek pa je zamrl okoli leta 1774, ko je postal gospodar Jakob Sedej.

Opale 8: Mrovč

Dedinja te kmetije, Magdalena Mrvec, se je leta 1749 poročila z Volfgangom Brencetom. Imela sta pet otrok (roj. 1749–1759), nato je Volfgang umrl, Magdalena se je omožila z Jurijem Bogatajem, grunt pa je nasledil sin Peter Bogataj.

Dolenji Vrsnik 3: Martinc

Lastnik te kajže je bil Janez Trepal, nasledila ga je Helena, Alenka Trepal (lastnica po terezijanskem katastru). Poročena je bila z Lovrencem Brencetom, v prvi krstni knjigi je vpisanih šest njenih otrok (roj. 1738–1749). Grunt je prevzel sin Martin Brence (roj. 1745, lastnik po katastru

leta 1785), v naslednjih letih je priimek zamrl, leta 1825 so se že pisali Vehar.

Dolenji Vrsnik 8: Blažič

Leta 1754 je v katastru kot lastnik vpisan Matija Albreht, nato pa je bil gospodar Jakob Brence, poročen z Marjeto: v letih 1751–1783 sta omenjena kot krstna botra otrok, rojenih na Dolenjem Vrsniku, sama pa sta imela sina Gregorja (roj. 1753). Pri Blažiču je bil rojen tudi edini znani Gregorjev otrok, hči Magdalena (roj. 1775). Leta 1785 je bil gospodar Jožef Brence (prvi štirje otroci, roj. 1778–1784), za njim pa Janez Brence (roj. ok. 1792), Janez Brence (roj. 1828) in Simon Brence (roj. 1865).

Gorenji Vrsnik 3: Balantenc

Lastniki tega grunta so bili Kavčiči, nazadnje Jera Kavčič, ki je vpisana tako v zadnjem urbarju (1709–1714) kot tudi v terezijanskem katastru (1754). S priimkom Kavčič so v naslednjih katastrih vpisovali gospodarje tudi potem, ko so se že pisali Brence. Leta 1748 je postal gospodar Matevž Brence, sin Baltazarja Brenceta z Vrha 1, ki je imel osem otrok (roj. 1749–1766). Nasledil ga je sin Urban Brence (roj. 1751), za njim pa so se zvrstili še Jakob (roj. ok. 1793), Anton (roj. 1825) in Gregor Brence (roj. 1860).

Govejk 6: Rovt

Ta rovt je bil od leta 1586 v lasti grunta Balantenc, Gorenji Vrsnik 3. Leta 1748 je postal pri Balantencu gospodar Matevž Brence, ki pa je v katastru iz leta 1785 vpisan le še kot lastnik Govejka 6. Nasledil ga je sin Jožef Brence (roj. 1757), njega pa hči Helena Brence (roj. ok. 1796, por. 1817 Podobnik), medtem ko sta bila Jožefova sinova Simon in Jurij gostaça v Žirovnici in Zavratacu.

Korita 3: Tratnik

Leta 1785 je bil še gospodar Jakob Tratnik, nato pa Jožef Brence (roj. 1771, sin Jerneja Brenceta iz Krnic 5), ki se je leta 1796 oženil z Nežo Mohorič. Grunt je prevzel sin Gregor Brence (roj. ok. 1807), nasledil ga je sin Janez Brence (roj. 1844), njega pa sin Janez Brence (roj. 1876).

Breznica 8 in 9: Urhovec

Na tem gruntu so bili Brenceti zelo kratek čas. Leta 1785 je v katastru vpisan Simon Brence: do leta 1784 ni imel otrok, je pa omenjen kot krstni boter leta 1781. Umrli je pred letom 1792, ker se je takrat 30-letna vdova Špela Brence omožila z Luko Bogatajem.

Krnice 5: Brence

Leta 1674 je bil lastnik še Andrej Sedej, nato Gregor Brence (1677–1688) in Mihael Brence (1694–1714), leta 1754 Matevž Brence, nato pa Jernej Brence (devet otrok, roj. 1760–1778), njegov sin Gregor Brence (roj. 1782), Andrej Brence (roj. 1823) in Matija Brence (roj. 1850).

Krnice 4: Jereb

Tu so se pisali Jurjavčič, zadnja s tem priimkom je bila Marjeta Jurjavčič (lastnica 1688–1694), za njo pa Mihael Brence (lastnik 1709–1714). Mihael je imel v lasti dva grunta (Krnice 4 in 5), živel pa je najbrž le na enem. Priimek se tu ni obdržal: v terezijanskem katastru je leta 1754 sicer vpisan Andrej Brence, vendar gre za Andreja Veharja, poročenega z Marjeto (morda roj. Brence, pet otrok, roj. 1739–1753).

Mrzli Vrh 10: Praprotno Brdo

V letih 1668–1754 so se lastniki pisali Tratnik, nato pa je rovt postal last grunta Krnice 5, saj je v cerkvenem urbarju kot lastnik naveden tamkajšnji gospodar Jernej Brence, v katastru iz leta 1785 pa njegov sin Tomaž Brence (roj. 1760). Leta 1811 je Tomaž izročil posest Luki Lapajnetu, ki pa je živel v Žireh 2.

Žiri 2: Brence

Priimek najdemo tu samo okoli leta 1800, ko je v cerkvenem urbarju kot gospodar vpisan Tomaž Brence. Zdi se, da gre za tistega Tomaža, ki je bil lastnik rovta Mrzli Vrh 10. Leta 1811, ko se je poročila Tomaževa domnevna hči Marija Brence (roj. ok. 1790), je Tomaž posest izročil njenemu možu, zetu Luki Lapajnetu, ki je leta 1825 v katastru naveden kot lastnik Mrzlega Vrha 10 in Žirov 2.

Osojnica 3: Mlinar

Gregor Brence (sin Jurija Brenceta, verjetno rojen na Dobračevi pri Gantarju) je tu zagospodaril leta 1739, ko se je oženil z Marušo Zorn, Cornovo iz Mrzlega Vrha. Imela sta tri otroke (roj. 1741–1746), doma je ostal Martin Brence (roj. 1746). Nasledil ga je sin Gašper Brence (roj. 1781), ki je bil še lastnik leta 1825, leta 1833 pa že Janez Pivk.

Osojnica 1: Bajt

To je bila cerkvena kajža, prva znana lastnica pa Urša Brence, ki je vpisana v terezijanskem katastru. Gre za Uršo Trček (hči Gregorja Trčka iz soseske sv. Martina, najverjetneje domača hči), ki se je leta 1740 omožila z Luko Brencetom, imela sta sedem otrok (roj. 1740–1756). Zdi se, da je Luka umrl, Urša se je poročila z Urbanom Kolencem (trije otroci, roj. 1764–1768), doma je ostal njun sin Mihael Kolenc (roj. 1764).

Dobračeva 4: Gantar

Leta 1677 je bil gospodar Anton Grošelj, za njim pa Marjeta Brence (1682–1694) in Jurij Brence (lastnik 1709–1714; roj. ok. 1658, u. 1738 v starosti 80 let). Jurija je nasledila Špela Brence (lastnica po terezijanskem katastru 1754, verjetno hči), ki je bila poročena z Andrejem Gantarjem (štirje otroci, roj. 1738–1747).

Koprivnik 7: Brence

Leta 1709 je bil še gospodar Boštjan Albreht, leta 1714 pa že Janez Brence. Janeza je nasledila hči Maruša Brence (por. 1742 Loštrek).

Jarčja Dolina 7: Picna

Priimek je bil tu znan le kratek čas. Gospodinja Barbara, roj. Poljanšek, vdova po gospodarju Valentinu Revnu, se je namreč leta 1792 omožila z Janezom Brencetom (roj. 1758 na Gorenjem Vrsniku, sin gostača in čevljarja Valentina Brenceta), kmetijo pa je podedoval Barbarin sin iz prvega zakona, Janez Reven.

Žirovski Vrh 35: Troha

Leta 1825 je v katastru vpisan Matija Brence. Rojen je bil pri Picnu v Jarčji Dolini 7, k Trohu

pa se je priženil leta 1816. Nasledila ga je hči Marija Brence (roj. ok. 1821, por. 1850 Kavčič).

Brenčič

Leta 2012 se je Brenčič pisalo 306 oseb, največ v osrednjeslovenski statistični regiji (62,7 %). Priimek bi bil lahko izpeljan iz priimka Brence, vendar na Žirovskem Brenčiče odkrijemo prej (1630) kot Brencete (1668). Janez Brenčič (*Wrentshitsh*) je živel v Hlevišah 5 (Speh, 1630–1668, grunt je kupil) in na Vrhu 1 (1659). Edini Brenčič, vpisan v terezijanskem katastru loškega gospostva, pa je bil Baltazar Brenčič z Vrha 1, ki ga je župnik vodil kot Brenceta. Brenčičev v krstnih knjigah ne najdemo, vpisani so le v poročnih knjigah: Urban Brenčič (por. 1748, sin Janeza iz župnije Vrhnika, soseska sv. Mihaela), Janez Brenčič (por. 1750, sin Jurija) in Janez Brenčič iz Petkovca 30 (por. 1827 v Zavratacu). Priimek je bil torej znan na območju župnije Vrhnika, v Rovtah in Petkovcu. Tja bi se lahko zanesel iz naših krajev: med podložniki logaškega gospostva priimka v 16. stoletju še ni bilo, v urbarju iz leta 1718 sta vpisana dva Brenčiča (kajžarja v župi *Neu Oberlaybach*), v terezijanskem katastru pa že šest (od tega pet v župi *Schulter oder Grosse Supp*).

Brničar

Leta 2012 priimka v Sloveniji ni bilo. V 16. stoletju ga v tolminskem, polhograjskem in logaškem gospostvu nismo našli, v loškem gospostvu pa le enkrat, in to na Žirovskem. Brničar (*Werniczzer, Wernitzer, Wernizer*) so se 200 let pisali pri Trevnu v Sovri 4: Andrej (1476), Pavel (1501), Pavlov sin Tomaž (1520), Tone (1560), Tonetov sin Mohor (1586–1604) in Tone (1610–1630). V terezijanskem katastru in v prvi zemljiški knjigi loškega gospostva priimka ni, je pa leta 1900 imela hišno ime Brničar hiša Laniše 10.

Britvar

Leta 2012 Britvarjev v Sloveniji ni bilo, v 16. stoletju pa so živali v loškem gospostvu, priimek je bil značilen za Selško dolino. V urbarju iz leta 1501 so vpisani štirje Britvarji (*Writber, Writtber*), eden v uradu Selca in trije v uradu Rudno. V urbarju iz leta 1560 sta vpisana dva, še vedno v uradih Selca in Rudno. Priimek je zamrl, v terezijanskem katastru in v prvi zemljiški knjigi ni več zapišan.

Britvarje (*Britua, Brittuar*) dobimo tudi na Žirovskem, verjetno so bili gostači. V Žireh je živel Gregor Britva, ki je bil leta 1741 poročna priča Primožu Kolencu. Gregorjevi otroci so bili rojeni pred letom 1738, v poročnih knjigah smo našli dve hčeri: Marjeto Britvar (por. 1748 Kristan, štirje otroci, roj. 1750–1761 v Žireh) in Špelo Britvar (por. 1757 Šimnovčič, dva otroka, roj. 1758 in 1771 na Vrsniku).

Brumen (Brun)

Leta 2012 se je pisalo Brumen 563 oseb, največ v podravski statistični regiji (60 %). Obstajali sta tudi različici Frumen (173 oseb) in Brun (53 oseb, zlasti v gorenjski in osrednjeslovenski regiji). Priimek Brun je nastal na Žirovskem iz priimka Brumen konec 18. stoletja: *Wrumen* (1754), *Wrunn* in *Brumen* (1785), *Brunn* (1825). Iz priimka Brumen (Brun) pa bi bili lahko izpeljani tudi priimki Brumec (464 oseb leta 2012), Brunec (175), Brunc (7) in Brumnik (33).

Izvor in pomen priimka nam nista znana. V 16. stoletju ga med podložniki logaškega, polhograjskega in tolminskega gospostva nismo našli. Tudi v loškem gospostvu ga v letih 1501 in 1560 ni bilo, medtem ko so v terezijanskem katastru leta 1754 vpisani trije Brumni, vsi so bili kajžarji: Valentin in Matevž v uradu Žiri (Nova vas 18 in 21) ter Matija v uradu Hotavljje (Volaka 7, Brun; priimek je zamrl pred letom 1800). Kdaj se je prvič pojavil priimek na Žirovskem, ne vemo, ker lastnikov cerkvenih kajž pred letom 1754 ne poznamo. V hotaveljskem uradu pa je obstajal že leta 1660 (Volaka 14,

Balentinc: *Andre Wrumen*, lastnik dveh kmetij, kajže in hube z mlinom).

V prvih krstnih knjigah žirovske fare je zapisan krst 11 Brumnov (tabela 1), bili so otroci treh posestnikov (glej Nova vas 18 in 21, Koprivnik 1) ter Luke Brumna (dva otroka, roj. 1739 in 1742 pri sv. Lenartu, na Dobračevi). V letih 1789–1850 priimka na območju župnij Vrh in Zavratec ne najdemo (tabela 2), v župniji Žiri pa je bilo v letih 1826–1845 še krščenih devet otrok, ki so bili otroci dveh gostačev, Matevža Bruna (glej Koprivnik 1) in Janeza Bruna (sedem otrok, roj. 1831–1844 v Koprivniku 15, 19 in 35).

Nova vas 18: Jakopičk

Prvi znani lastnik te cerkvene kajže je bil Valentin Brumen, bi pa priimek lahko obstajal že prej. Valentin je bil poročen s Heleno (štirje otroci, roj. 1739–1750) in s Špelo Gregorač (por. 1751). Kajža je okoli leta 1760 dobila novega gospodarja, Janeza Pivka z Dobračeve, priimek Brumen pa se je od tu zanesel k Fortuncu v Koprivnik.

Nova vas 21: Primcova bajta

To je bila samostojna kajža loškega gospostva, ki pa je sredi 19. stoletja prešla v last Primca iz Nove vasi 22. Leta 1714 je bil lastnik Tomaž Trček, leta 1754 pa Matevž Brumen, ki je imel z ženo Špelo tri hčere (roj. 1738–1741). Tudi tu je priimek zamrl, leta 1760 je bil že gospodar Gregor Čadež. Nasledil ga je sin Andrej Čadež (roj. 1764), ki pa je v katastru leta 1785 vpisan kot Andrej Brumen.

Koprivnik 1: Fortunc

Dedinja te kmetije je bila Jera Lemovec ali Burnik, njen mož Pavel Brumen – Brun (roj. 1746) je bil sin Matevža Brumna iz Nove vasi 18. Poznamo štiri Pavlove otroke, vsi so se odselili: Andrej Brun (roj. 1777, por. 1801, ob poroki gostač v Brekovicah 8, pri Jureču), Janez Brun (roj. 1781, glej Koprivnik 37), Matevž Brun (roj. ok. 1784, gostač v Jarčji Dolini, Koprivniku in Zabrežniku) ter Jera (roj. 1789). Leta 1792 je bil gospodar že Jakob Oblak.

Koprivnik 37: Na laku, Na lokvi

Ta hiša je stala nad Fortuncem in je bila najbrž njihova bajta. Leta 1825 je bil njen lastnik Fortuncov Janez Brun (roj. 1781, sin Pavla Bruna iz Koprivnika 1), nasledil ga je sin Matevž Brun (roj. 1818, por. 1848 z Mino Guzel).

Brus

Leta 2012 se je Brus v Sloveniji pisalo 563 oseb. Priimek je v 16. stoletju že izpričan med podložniki tolminskega gospostva: v Spodnji Idriji je živel Jurij Brus (1515, 1523; *Bruss*), Brus pa sta se morda pisala tudi *Andre Prusan* in *Jacob Prussan* v vasi Potok v župi Kred. V loškem gospostvu priimka v letih 1501 in 1560 ni bilo, leta 1754 pa sta v terezijanskem katastru vpisana dva Brusa (*Wruß*), oba v uradu Žiri: Andrej je bil lastnik Balčkovega grunta v Goropekah 3, na njegovi kmetiji pa je kot gostač živel tkalec Janez Brus. Leta 1754 so Brusi živeli tudi v logaškem gospostvu, v terezijanskem katastru so vpisani trije, kajzarji v župah Zgornji Logatec, Hotedrščica in Novi svet.

Na Žirovsko je priimek torej prišel po letu 1700, najverjetneje z idrijske ali logaške strani. V letih 1738–1784 je bilo na Žirovskem rojenih 26 Brusov (tabela 1), od tega 18 pri Balčku v Goropekah 3, vsi pred letom 1761. Njihova očeta sta bila gruntar Andrej Brus (osem otrok, roj. 1739–1761) in gostač Janez Brus (10 otrok, roj. 1742–1761). Očetje preostalih osmih otrok, ki so bili rojeni po letu 1761, pa so bili trije gostači: Andrej Brus (dva otroka, roj. 1767 in 1771 v Žireh), Anton Brus (dva otroka, roj. 1782 in 1783 v Račevi 2) in Lovrenc Brus (štirje otroci, roj. 1778–1782 v Goropekah 2). V jožefinskem katastru je leta 1785 omenjen tudi Valentin Brus, ki naj bi bil lastnik rovta Žirovski Vrh 23, Šubc: morda gre za Valentina (roj. 1742, sin Andreja Brusa iz Goropek 3), vendar pa so se pri Šubcu takrat pisali Šubic (kmetija je opisana pri priimku Beguš).

V naslednjih desetletjih je priimek na Žirovskem zamrl (tabela 2). V župniji Zavratec ni bil po letu 1788 rojen noben Brus, v župniji Vrh pa le trije otroci dveh gostačev, Mihaela

in Gregorja Brusa (roj. v letih 1812–1824 v Žirovskem Vrhu, Račevi in Lavrovcu).

Buh

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 379 Buhov, skoraj vsi v gorenjski (53 %) in osrednjeslovenski statistični regiji (38 %). Torkar meni, da je priimek nastal iz predsvetniškega staroslovanskega imena Bog, ki se ohranja v imenih Bogomil, Bogdan ipd. Glede na ugotovljeni areal razširjenosti priimka pa se ponuja še druga možnost, ki se navezuje na besedo bukev. Priimek je verjetno nastal na Polhograjskem, v Črnem Vrhu (nekdaj Bukov vrh), na meji z loškim gospostvom. V urbarju polhograjskega gospostva je leta 1498 vpisana huba, imenovana *Nabuchim*, ki ji sledita hubi *Padmea* in *Namea* ('Pod mejo' in 'Na meji', kar se nanaša na mejo z loškim gospostvom). Te tri hube imajo leta 1534 skupno ime *Nabuckhouym*, leta 1589 na *Vukouim Borchu*. Priimek Buh bi torej lahko nastal na hubi *Nabuchim*: lastnik te kmetije se je sicer leta 1489 pisal Kremžar, vendar pa dobimo priimek Buh v neposredni bližini na hubi, ki je leta 1770 dobila hišno številko Črni Vrh 52. Tu so se pisali Buh nepretrgano do leta 1754 in tudi še leta 1806. Zelo zgodaj je priimek Buh izpričan tudi med podložniki loškega gospostva, kamor bi se lahko zanesel s Polhograjskega. V urbarju iz leta 1501 so vpisani trije Buhi (*Wuch*), vsi v porečju Poljanske Sore: Jurij v uradu Hlevni Vrh (Hleviše), Kocjan v uradu Javorje (Delnice) in Jurij v koroškem uradu (Sopotnica). Leta 1560 je bilo na Loškem šest Buhov (*Buch*), od tega trije na Žirovskem. Leta 1754 sta v terezijanskem katastru vpisana le še dva Buha (*Wuch*), kajzarja v uradih Poljšica in Javorje (Gabrška Gora 8, Zabrdnik), v prvi zemljiški knjigi okoli leta 1800 pa samo eden (Bačne 5, Polenšek).

Na Žirovskem je bil priimek znan zlasti v 16. in 17. stoletju, nato pa je okoli leta 1750 zamrl in ga do leta 1850 ne srečamo več. Prvi Buhi so živeli v Hlevišah 5 (1501–1560, Špeh), nekoliko kasneje jih dobimo v Opalah 10 (1560–1674, Kenda) in Koprivniku 14 (1560–

1714, Buhovčan), nato pa še na štirih sosednjih kmetijah: Javorjev Dol 4 (1577–1645, Pirc oz. Dovčan), Koprivnik 12 (1630–1660, Gruden), Koprivnik 8 (1659–1674, Špeh) in Koprivnik 16 (1674–1682, Zajc). Po terezijanskem katastru leta 1754 na Žirovskem ni bilo več nobenega Buha, čeprav so takrat najbrž živeli v Ravnah. V nadaljevanju predstavljamo dve kmetiji, ki imata po priimku tudi hišno ime.

Koprivnik 14: Buhovčan

Ta rovt je izkrčil Simon Buh, verjetno malo pred letom 1560. Nasledili so ga Jernej Buh, hči Alenka, Andrej, Janez in Matija Buh (lastnik 1688–1714). Leta 1754 pa je v terezijanskem katastru vpisana Jera Bajt (poročena je bila z Markom Žakljem).

Ravne 4: Buhč

Gospodarji tega grunta so se od leta 1586 pisali Petrič, zadnji moški gospodar je bil Jakob Petrič (lastnik 1668–1694). Nasledila ga je Maruša Petrič (lastnica v letih 1709–1714), ki je bila verjetno poročena Buh. Njen naslednik Janez je v terezijanskem katastru sicer vpisan kot Janez Petrič, žirovski župnik pa ga je vodil z dvema različnima priimkoma, Petrič (dva otroka, roj. 1743 in 1750) in Buh (trije otroci, roj. 1838, 1740 in 1746). Leta 1741, ko je bil poročna priča, je Janez zapisan s priimkom Buh. Kot krstni boter pa je vedno vpisan s priimkom Petrič, njegova žena pa enkrat (1738) tudi kot Marjeta Buh. Kateri priimek bi prevladal, ne vemo, oba sta namreč zamrla okoli leta 1766, ko je postal gospodar Luka Bogataj, Oblakov iz Raven 1.

Burnik

Leta 2012 je bilo v Sloveniji 279 Burnikov, največ v gorenjski (48 %) in osrednjeslovenski statistični regiji. Precej manj pogosti sta bili obliki Vurnik (20 oseb) in Vurnek (8 oseb). Priimek Vurnik je nastal iz priimka Burnik: podobar Janez Vurnik st. (roj. 1819 v Stari Oselici, u. 1889 v Radovljici) je bil namreč sin Gregorja Burnika.

Burnike najdemo na Polhograjskem že leta 1534 (*Wurnikh*), ravno tako Burjeke, oba priimeka pa imata morda enak izvor. V urbarju polhograjskega gospodstva sta leta 1498 z imenom, toponimom Burjek (*Buriack*) vpisani dve hubi, ki so ju v kasnejših urbarjih vodili v vasi Na Hribu. V letih 1498, 1534 in 1589 so bili lastniki prve hube Pavel, Pavel Burnik in Štefan Ažman, lastniki druge pa Janez Burjak, Tomaž Burjak in Jernej Burjak. Na Polhograjskem se priimek Burnik ni razširil; prevladali so Burjeki, Burniki pa bi se lahko odselili na loško stran. V loškem gospodstvu jih leta 1501 še ni bilo, leta 1560 pa najdemo že tri (*Wurnigkh*), vse v Poljanski dolini: gruntarja v uradu Hotavlje (Stara Oselica 20, Burnik) ter dva nova rovtarja v uradu Oslica. Leta 1754 so se Burnik (*Wurnikh*, *Wurnigg*) pisali lastniki 10 kmetij loškega gospodstva, priimek pa je bil še vedno omejen na zgornji del Poljanske doline: tri kmetije na Žirovskem, štiri na Fužinah, po ena pa v Hovbovšah, Stari Oselici in Podobenem.

Na Žirovskem se je priimek prvič pojavil že v 16. stoletju, vendar le za kratek čas, ko je bil Jernej Burnik lastnik rovta v Zabrežniku (1581–1583). Slabo stoletje kasneje, med 1660 in 1668, so postali Burniki lastniki rovta v Jarčji Dolini 4, Kovač. Pri Kovaču je priimek zamrl okoli leta 1690, se je pa leta 1688 pojavil v bližnjem Koprivniku. Po katastrih so imeli Burniki na Žirovskem leta 1754 v lasti tri kmetije (Dobračeva 2, Koprivnik 2 in 5), leta 1785 dve (Koprivnik 2 in 5), leta 1825 nobene, leta 1869 pa dve novi hiši (Janez Burnik v Jarčji Dolini 20, Paradižar; Mica Bornik v Govejku 12).

V letih 1738–1784 je bilo na Žirovskem krščenih 36 Burnikov (tabela 1), ki so imeli 10 očetov: pet je bilo kmetov (opisani v nadaljevanju, Dobračeva in Koprivnik), pet pa verjetno gostačev: nekje v Novi vasi je živel Boštjan Burnik (tudi Košanc, pet otrok, roj. 1740–1763), v Podklancu Matija (1739), v Jarčji Dolini Urban (1769), v Žirovskem Vrhu ali okolici pa Marko (1739), Martin (1749) in Andrej (štirje otroci, roj. 1754–1764).

Po letu 1788 srečamo Burnike le še na območju župnije Žiri (tabela 2), kjer je bilo v letih 1826–1845 rojenih 20 otrok, ki so imeli

šest očetov, vsi so bili gostači (Blaž, dva Janeza, Jožef, Peter in Simon Burnik). Morda tudi v župniji Ledine, v župniji Zavratac je bil krščen samo en Burnik (sin gostača Janeza, ki smo ga že srečali v župniji Žiri).

Koprivnik 2: Pretovčan

Prvi, ki se je pisal Burnik, je bil Jakob Burnik (lastnik 1688–1709). Nasledil ga je Janez Burnik (lastnik 1714, roj. ok. 1680, u. 1740). Leta 1754 je bil gospodar Janezov domnevni sin Lovro Burnik (por. 1744, 10 otrok, roj. 1745–1767), nato pa njegov sin Jurij Burnik (roj. 1753), ki ga je nasledila hči Jera Burnik (roj. 1786, por. 1802 Cigale).

Koprivnik 5: Lenarč

Kmetija je dobila hišno ime po prvem tukajšnjem Burniku, Lenartu (lastnik v letih 1688–1714, u. 1739 star 90 let). Leta 1754 je bil gospodar Urban Burnik (por. 1743, 10 otrok, roj. 1744–1766), nato njegov sin Martin Burnik (roj. 1761), Martina pa je nasledila hči Neža Burnik (roj. 1787, por. 1807 Mahovne).

Koprivnik 6: Vidic

Tu je živel Gregor Burnik (lastnik 1709–1714), za njim Jernej Burnik (dva otroka, roj. 1738 in 1739), okoli leta 1745 pa je postal gospodar Lovro Vidic.

Dobračeva 2: Hribčar

Leta 1694 so se lastniki pisali še Reven, nato pa je v urbarju 1709–1714 vpisana Urša Burnik, ravno tako v terezijanskem katastru 1754. Takrat sta tu živela Marko Burnik in Urša, njun zadnji otrok je bil Pavel (roj. 1740), poleg njega pa sta imela vsaj še enega, Andreja (por. 1751, gostač). Priimek je zamrl okoli leta 1754, ko je postal lastnik Jožef Grošelj.

Dobračeva 28: Burnik

Kmetija je dobila hišno ime po Jakobu Burniku, ki se je priženil okoli leta 1772. Z vdovo Jero Pivk, roj. Ovsenk, sta imela hčer Lucijo (roj. 1774), kmetijo je prevzel Jerin sin iz prvega zakona, Jernej Pivk.

Tabela 1: Priimki na Žirovskem v 18. stoletju glede na število otrok, rojenih v letih 1738–1784 v predjožefinski župniji Žiri

	Štev.	%	Rang
Bogataj	147	2,79	3
Brence	83	1,58	13
Beguš	59	1,12	25
Bajt	48	0,91	37
Burnik	36	0,68	46
Brus	26	0,49	59
Bertel	18	0,34	83
Blažič	13	0,25	94
Brumen	11	0,21	100
Bončina	10	0,19	109
Bašel	8	0,15	123
Bezjak	6	0,11	137
Bevc	4	0,08	151
Bevk	4	0,08	151
Bačnar	3	0,06	164
Buh	3	0,06	164
Bezelak	2	0,04	177
Berčič	1	0,02	192

Tabela 2: Priimki na Žirovskem v 19. stoletju glede na število otrok, rojenih v župnijah Žiri, Vrh Svetih Treh Kraljev in Zavratac (manjka župnija Ledine).

Župnija Žiri (1826–1845)				Župnija Vrh (1789–1850)				Župnija Zavratac (1789–1850)			
	štev.	%	rang		štev.	%	rang		štev.	%	rang
Bogataj	91	5,28	2	Bogataj	13	1,50	18	Bogataj	33	3,02	8
Brence	21	1,22	25	Bertel	13	1,50	18	Bezelak	26	2,38	15
Burnik	20	1,16	28	Beguš	10	1,15	28	Bajt	7	0,64	40
Beguš	14	0,81	39	Bradeško	10	1,15	28	Beguš	3	0,27	58
Bajt	12	0,70	48	Brus	4	0,46	44	Brence	3	0,27	58
Bačner	12	0,70	48	Bajt	1	0,12	59	Brenčič	1	0,09	86
Brumen	9	0,52	56	Buh	1	0,12	59	Burnik	1	0,09	86
Blažič	4	0,23	78								
Berčič	3	0,17	85								
Bradeško	3	0,17	85								
Bašel	2	0,12	100								
Bevk	2	0,12	100								
Bonča	1	0,06	112								

Tone Košir

Blažičkove rokopisne padarske bukve

V članku so predstavljene rokopisne padarske bukve, ki so nastale okoli leta 1860. Ohranile so se v Žireh. Po najstarejšem znanem lastniku Francu Grudnu-Demšarju jih imenujem Blažičkove. Verjetno so ene zadnjih, ki so še napisane v bohoričici, po kateri tudi ocenjujem približen čas nastanka.

Kratice, krajšave in manj znane besede

LR	<i>Loški razgledi</i>
ml.	mlajši
nem.	nemško
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica
padar	nešolani zdravilec
st.	starejši
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki

Uvod

Zadnjih dobrih šest let raziskujem rokopisne padarske bukve, najdene na Loškem. O njih sem v *Loških razgledih* (LR) objavil več prispevkov. Vse so nastale s prepisovanjem padarskih bukev, ki jih je leta 1810 napisal Pavle Lipič, zdravilec iz Bodovelj št. 3 pri Škofji Loki. Po njegovi smrti, umrl je že v letu nastanka bukev, so se pojavili prvi prepisi, najstarejši poznani je iz leta 1820. Na Loškem je ohranjen najstarejši prepis iz leta 1828. Te sem po kmetiji, kjer jih hranijo, poimenoval Rohotnikove padarske bukve (opisane so v 61. številki LR). Znan zdravilec iz Puštala pri Škofji Loki Anton Košenina je Lipičeve bukve prepisal leta 1830. Po tem prepisu je kasneje nastala večina ohranjenih prepisov na Loškem in v okolici, tudi v Rovtah in Zaplani. Za te pravimo, da so prepisi Lipič-Košeninovih bukev. Mednje odslej prištevam tudi tokrat obravnavane. Zanje sem izvedel spomladi 2017, ko so mi v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota v

Škofji Loki (ZAL), povedali, da imajo v svojih zbirkah na mikrofilm posneto zdravilsko knjigo z naslovom *Bukve sa Bolesen tiga zhloveka*. Predstavil jih bom v tokratnem prispevku.

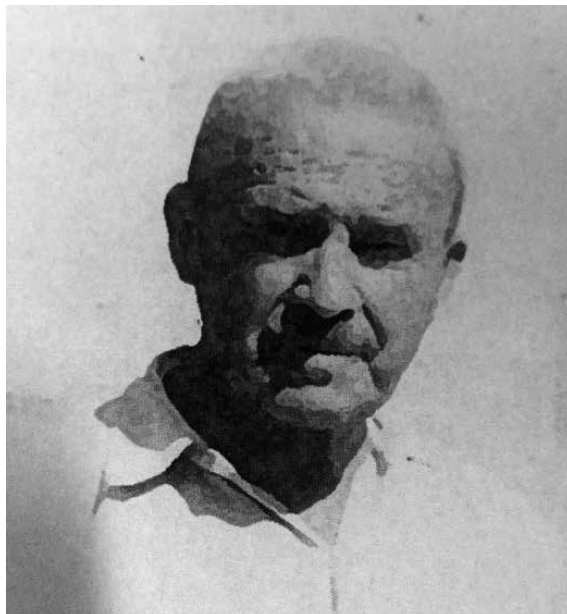
Za Žirovce so zanimive tudi *dobračevske rokopisne padarske bukve*, ki jih je leta 1887 prepisal takrat dvajsetletni Andrej Morè, doma na Dobračevi. Ta prepis ni nastal po predlogi Košeninovih bukev, ampak iz Rohotnikovih, ki so bile prepisane po Lipičevih iz leta 1810. Morè je bil pri pisanju natančen in je vir navedel, kar je olajšalo raziskavo. Zdaj te bukve hrani Berta Burnik. O teh bukvah sem poročal v 60. številki LR. Kot zanimivost naj zapišem tudi podatek, da se domačiji, kjer je ob prehodu iz 18. v 19. stoletje gospodaril Pavel Lipič, pravi Pri Žirovcu, v narečju *Par Žerouc*. Nobenega dokaza ni, da bi se tja kdaj priženil kdo iz Žirov. Domače ime je verjetno nastalo iz Lipičevega poklica. Padarju oziroma zdravilcu so na Poljanskem včasih namreč dejali *šurovc*. Od *šurovca* do *žerovca* je v pogovornem jeziku kratka pot ...

Kje in kako je zbiralec Franc Gruden-Demšar prišel do rokopisnih bukev, ni znano, saj o tem ni ohranjen niti ustni niti pisni vir. Franc je kot zastopnik Zavarovalnice Sava obiskoval številne domačije in pri tem verjetno spotoma izvedel za zanimive listine ali stare knjige. Očitno je znal ovrednotiti njihovo zgodovinsko vrednost in se je zmenil za način nabave. V tistem času to ni bilo težko, saj takšne reči (še) niso imele posebne denarne ali drugačne vrednosti. Pomembno je, da jih je dobil in ohranil. V pripovedi njegovih potomcev ni podatka, ki bi kazal na možnost, da bi Franc padarske bukve uporabil kot priročnik za svoje domače zdravljenje ali da bi bil celo padar. Najverjetneje je torej bil le ljubiteljski zbiralec.

Pot rokopisnih bukev v ZAL in nazaj v Žiri

V škofjeloški ZAL je bukve 4. 7. 2001 prinesel Nejko Podobnik. Iz *provenience*, zapisa ob prinosu, preberem, da so last Alojza Gregorača iz Žirov.¹ Podobnik je dovolil preslikavo celotnih bukev na mikrofilm, potem pa jih je odnesel nazaj v Žiri. Mikrofilm je kvalitetno posnet, in potrebno analizo stanja in vsebine bukev sem lahko opravil brez vpogleda v originalni prepis, za katerega med preučevanjem še niti nisem vedel, kje se nahaja. Šele potem sem začel iskati sled za prepisom samim. Gospod Podobnik mi je v dveh e-pismih sporočil, da je stare listine in knjige zbiral Gregoračev ded Franc Gruden-Demšar. Alojz Gregorač ml. je Podobniku bukve podaril. Pokazal jih je tudi strokovnjaku v NUK v Ljubljani, kjer so ugotovili, da gre verjetno za prepis Lipičevih padarskih bukev. Leta 2004 jih je podaril žirovskemu zdravniku dr. Dušanu Sedeju, ki jih hrani kot redko dragocenost. Pri njem sem napravil izbrane posnetke za tokratno objavo.

Ostalo je še odprto vprašanje, kdaj in kako so rokopisne bukve prišle v last žirovskih Gregoračev. Za začetek je bilo treba o tem rodu zbrati čim več podatkov. Kadar koli sem potreboval kakšen podatek o Žirovcih, sem se oglasil pri Alfonzu Zajcu na Dobračevi. Tudi tokrat sem ubral isto pot in njegova vdova Pavla mi je povedala, da sta živela dva Alojza Gregorača, starejši in mlajši, oba sta že med pokojnimi. Izvedel sem tudi, da pri Starmanu na Jobstovi cesti živi sestra Lojzeta mlajšega, Majda. Oba sta bila rojena pri Blažičku v Starih Žireh. Obiskal sem jo in s tem so se mi na stežaj odprla vrata do zbiratelja Franca Grudna-Demšarja.

Franc Gruden-Demšar po drugi vojski

O Blažičku Francu Grudnu-Demšarju

Blažičkova domačija je stala na zahodni strani Žirov. Nosila je hišno številko 18. V *Knjigi hiš na Žirovskem* je obravnavana na strani 413. Rodoslovno je tamkajšnje Demšarje in Gregorače obdelala Majda Starman. Pri Blažičku je pred koncem 19. stoletja gospodaril Franc Demšar (1827–1902). Z ženo Marijo, roj. Žakelj, sta imela pet otrok, od katerih so odrasli štirje. Brata Janez in Jakob ter sestra Marija so ostali doma, a se nobeden od njih ni poročil. Njihova sestra Marjana (1855–1915) se je omožila s tovarniškim delavcem Lucasom Grudnom, s katerim sta živela v kraju Donawitz št. 120 pri Leobnu. Tam se jima je 16. 4. 1890 rodil sin Franc. Ker Pri Blažičku niso imeli naslednika, so se z Grudni dogovorili, da so leta 1893 ali leto zatem pripeljali v Žiri takrat najmlajšega sina Franca, starega šele tri ali štiri leta. *Prišel je med same stare ljudi, med katere se je težko vživel, a ostal je pri hiši. Še potem, ko je odrasel, je iz zamere vzdrževal s sorodniki iz avstrijske Štajerske le redke stike. Samo sestra ga je včasih obiskala*, pripoveduje Majda Starman. Ohranjena je *Izpustnica*, zaključno spričevalo

¹ ŠKL 291, Zbirni fond, t. e. 19.

Ort	Haus-Nr.	Namen des Kindes	Geschlecht des lebendig- todt- gebornen Kindes						Der Religion	Eltern	
			männlich			weiblich				Vater	Mutter
			ehelich	unehelich	ehelich	weiblich	unehelich	weiblich			
Demšar	11	Franc Gruden-Demšar							Lukas Gruden-Mastharbinder	Marianna Joh. Demšar	

Handwritten note in German: Der Vater des Kindes ist der Herr ...

Vpis posvojitve v krstni knjigi, zapis kraja je nečitljiv.

žirovske ljudske šole, ki jo je Franc obiskoval v letih 1896–1904, skupaj sedem let in pol. Zadnje leto je bil v vseh predmetih prav dober učenec. Takrat odlične ocene še niso poznali in najvišja je bila prav dobra. Prav tako pomemben je drugi ohranjeni dokument, ki dokazuje, da je Franca Grudna 17. 2. 1912 uradno posvojil njegov stric Janez Demšar, gospodar (nem. *der Besitzer*) na Blažičkovi domačiji. Očitno se je Franc izkazal tako dobro, da se je stric Janez nanj zanesel in se pri fantovih dvaindvajsetih letih odločil za posvojitve, ki so jo tudi uradno vpisali v krstno knjigo, v kateri je bil Franc že vpisan ob krstu leta 1890. Tam so napisali tudi nov priimek, ki ga odslej uporablja, *Gruden-Demšar*. Očitno je Franc kasneje prvi del priimka, ki ga je spominjal na štajerske najbližje sorodnike, povsem opustil. Leta 1919 se je oženil z Marijo Lamprecht iz Gorenjega Brda št. 3 v Poljanski dolini. Njuna hči Marija (1926) je bila ob krstu zapisana po Francetovem rojstnem priimku, Gruden, kar dokazuje, da je rojstni priimek izginil iz njegovega življenja šele kasneje. Umrl je 22. 11. 1969. Hči je za očetom podedovala Blažičkovo domačijo. Po drugi vojski se je priženil Lojze Gregorač st. (1926–1998), sin Lovrenca Gregorača in njegove druge žene Ivane Brence.² Lojze je bil doma pri

Firbarju, Žiri št. 9. Ime Firbar izhaja iz domače obrti, pri hiši so namreč včasih barvali platno (isto domače ime najdemo tudi v Škofji Loki, kjer so prav tako barvali platno). V času, ko je bil Lojze gospodar pri Blažičku, je v Osojnici zgradil novo hišo, v katero so se vselili pred letom 1960 in s seboj odnesli tudi domače ime Blažičk. Prvotno domačijo v Žireh so opustili in prešla je v druge roke.

Franc Gruden, posvojen Demšar, je bil vsestransko nadarjen in razgledan. Deloval je na številnih področjih. Bil je čebelar s številnimi čebeljimi družinami, lovec, gasilec, član žirovske godbe, tajnik več društev. Bil je občinski sel (verjetno tistikrat imenovan občinski sluga) in zastopnik Zavarovalnice Sava. Imel je poseben smisel za ohranjanje starih listin in knjig. Stalno je »službeno« hodil po hišah in spotoma naletel na zanimive starine. Zbiral jih je in ohranjal. Torej ni naključje, da je ohranjenih tudi več dokumentov, povezanih z Blažičkovo domačijo. Večji del teh hrani njegova vnukinja Majda Starman. Med njimi naj omenim za Žiri pomembno listino iz leta 1840 o dodelitvi sejemskih pravic. Žal je ohranjena le replika, original pa ta čas velja za izgubljenega. Prevod listine je že bil objavljen v 32. številki *Žirovskega občasnika*. Franc je zbiral tudi stare knjige. Med njimi so najstarejše Vodnikove *Pesme za pokušino*. Tokrat obravnavane rokopisne padarske bukve so kar pet desetletij mlajše.

² Lovrenčeva prva žena je bila šolana babica Katarina Demšar (1880–1915), hči Gregorja in Marije Frölich. Vzela sta se leta 1899 in imela sedem otrok. Lovrenc je šel kasneje za delom v Ameriko, od koder se je vrnil domov. Ko je ovdovel, se je oženil z domačinko Ivano Brence.

Opis padarskih bukev

Zunanje mere bukev so $21,5 \times 17,3 \times 1,7$ cm, popisane strani pa merijo le 20×15 cm. Ovitek je narejen iz slabega kartona rjavkaste barve in brez napisanega naslova. Bukve obsegajo 228 oštevilčenih strani, ki so vidne le v manj poškodovanem osrednjem delu. Dodati je treba še štiri strani kazala in šest strani, ki so bile vložene kasneje. Skupaj torej 238 popisanih strani, kar je na zgornji ravni drugih prepisov. Če bi jih prenesli na medij, bi bilo število znakov oziroma vrstic sorazmerno majhno, po oceni ne bi dosegli niti 180 strani. Zanimiva je preprosta šušarska vezava s štirimi velikimi šivi, narejenimi iz nesmoljene drete, posukane iz štirih niti lanene preje. Vloženi listi so rjavkaste barve in hudo izdelani bodisi od uporabe bodisi od vlage ali celo mišjih zobcev. Več zadnjih listov je drugačne, rahlo modrikaste barve, kar kaže, da so bili morebiti dodani med nastajanjem prepisa. Med stranema 78 in 79 so bili kasneje vloženi štirje listi, a napisani z isto roko kot ves prepis. Kazalo je vloženo na koncu, treba pa bi ga bilo prestaviti na začetek, kamor sodi po barvi papirja. Napisano je pregledno in natančno. Po

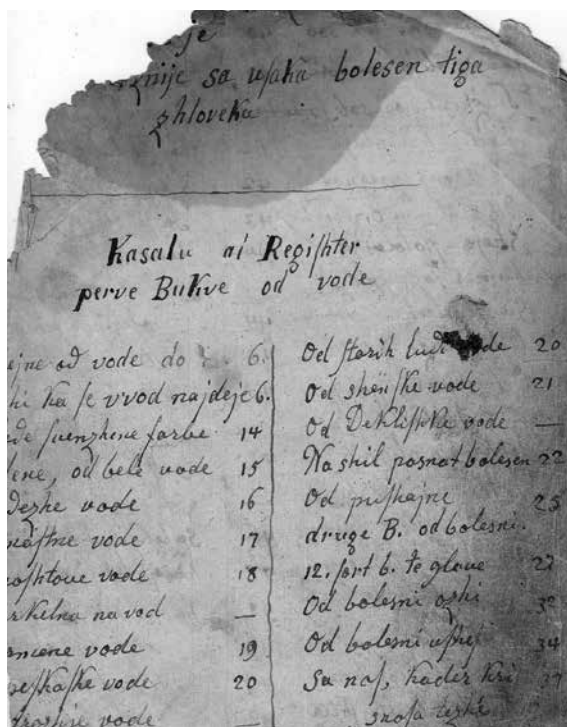

Zunanost bukev z dobro vidnimi šivi

zapisu naslovov poglavij in strani v kazalu bo omogočena pravilna razvrstitev zdaj pomešanih tistih strani, katerih oštevilčenje je uničeno. V zadnjem poglavju v bukvah z naslovom *Perstavik* so navodila o ukrepanju ob resno bolnem človeku. Poglavje v kazalu ni napovedano, a po pisavi sklepam, da je bilo napisano sočasno s celotnim prepisom, in ne naknadno.

Bukve so napisane v pozni bohoričici. Prepisovalec je namreč namesto šumnikov s strešico, značilnih za gajico, še pisal *zh* za č, *sh* za š in ž, namesto *z* pa črko *s*, ob tem pa je že pravilno uporabljal črko *j* in *i*, večinoma tudi *v* in *u*. Gajico so na Slovenskem začeli uporabljati tik pred letom 1850, a so jo še celo naslednje desetletje pisali le mlajši pisci, predvsem dijaki in študentje, mladi duhovniki in učitelji. Drugi so se še vedno držali bohoričice, ki je šele po letu 1860 skoraj povsem izginila iz uporabe. Po pisavi sodeč postavim nastanek obravnavanega prepisa v čas okoli 1860 ali kmalu zatem. Torej gre za enega zadnjih prepisov padarskih bukev v bohoričici.

V bukvah ni znanih sledov, ki bi kazali na pisanje po nareku; našli smo jih predvsem v

Prva stran kazala

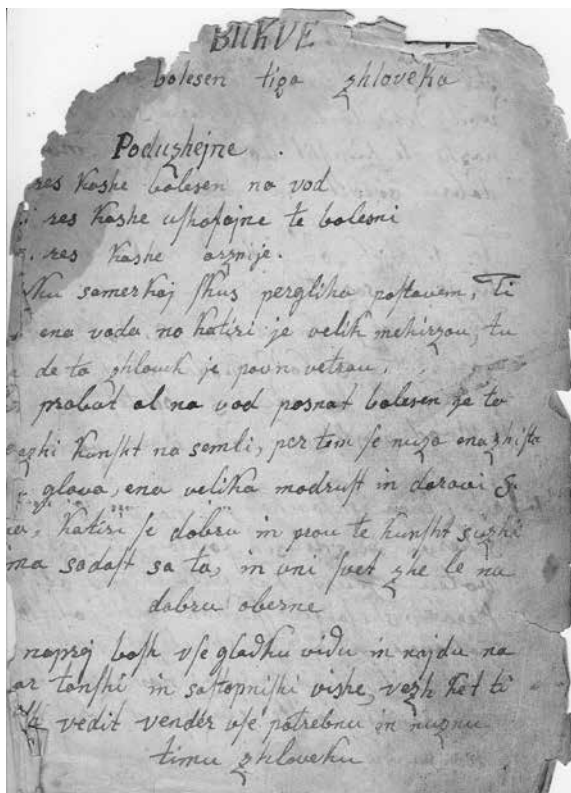
Košeninovih prepisih Lipičevih bukev, npr. *1000 Rosha* (tavžentroža), *kepo tle hrase* (ke po tleh rase) ipd.

Prepisovalec je neznan, saj se ni nikjer podpisal. Po nekaterih napisanih besedah sodim, da je bil blizu poljanskemu narečju, še kar razgledan, z dokaj izpisano pisavo, predvsem pa natančen, saj v bukvah ni večjih napak, celo vejice so večinoma postavljene na pravo mesto, kar olajša branje in razumevanje besedila. V bukvah sem našel tudi izjemno preglednost in opuščanje nepotrebnih ter motečih besed. To kaže na možnost, da je bil prepisovalec najbrž razgledan zdravilec, ki je bukve potreboval kot nekakšen opomnik pri svojem delu. Pisca bi verjetno našel med mlajšimi duhovniki v Poljanski dolini. To sem ugotovil že pri raziskavi *karlovških padarskih bukev*. Tudi primerjava z drugimi prepisi kaže, da je bila predloga, ki jo je imel pisec za osnovo pri (pre)pis(ov)anju, zelo blizu *karlovškim padarskim bukvam*, ki so nastale maja 1851 v Dolenji Ravnici pod Malenskim vrhom v Poljanski dolini in sem jih opisal v 63. številki LR. Tudi tam je na

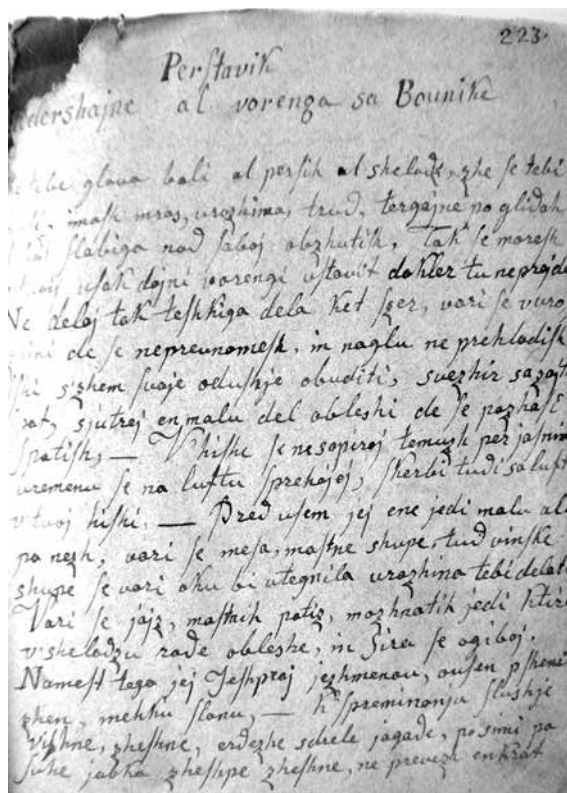
koncu dodano poglavje *Perstavek*. Tako kot v karlovških tudi v Blažičkovih bukvah ni nobenih vraž, urokov, čarovnij in druge podobne navlake, ki jih je v starejših prepisih nemalo. Podobnost je tudi v dejstvu, da so priporočeni pripravki le za zdravljenje ljudi, ne pa za domače živali.

O vsebini

Zgradba in vsebina ne odstopata od prvotnih Lipičevih bukev, kjer je že bila vsebina razdeljena v pet bukev. Tako je tudi ostalo v vseh tistih prepisih, v katerih so navodila o tipanju in ocenjevanju žile, pulza, postavljena v samostojno poglavje, imenovano *Druge Bukve*. V *karlovških bukvah* je to poglavje napisano samo na treh straneh, v Blažičkovih pa je že vključeno v *Perve Bukve*. To je tudi razlog, da imajo bukve samo štiri poglavja. Tudi vsebina sama je skoraj enaka kot v že omenjenih *karlovških*. Pisec imenuje napisana poglavja *Bukve*, kar je posnel po predlogi. *Perve Bukve* se začnejo s *Podučanjem*, v katerem je

Začetek Prvih Bukev

Zadnje poglavje z naslovom Perstavik

zajeto bistvo uvoda v drugih prepisih. Pisec poučarja, da *na vod sposnat bolesen je ta narvezhi kunsht na semli, per tem pa nuza ena zhista glava ena velika modrost in darovi s.* (svetega) *Duha*. Skupaj obsegajo 23 strani; razpoznavanju vode, *szaunze*, je namenjeno 20 strani, samo dve pa *na shil poznat bolezni*. Opis tipanja žile, pulza, je za čas nastanka sorazmerno napreden. V teh bukvah sem za utripanje žile prvič zasledil besedo *Pols*, pulz. Dokaj natančno je opisano *pushajne*, puščanje krvi, ki so ga starejši šolani zdravniki opravljali še po drugi vojski. Ta ukrep priporoča predvsem pri *Boshinem shlaku* (možganski kapi) *in kader sa* (bolniki) *bol erdezhi v obras*. Je pa zanimivo opozorilo, da je lahko puščanje krvi tudi nevarno: *... gnile merselze, /.../ oslabejne tu je tulku, ket bovnika naenkat pobit*. Pa še: *Ne slushi pushajne starim, /.../ al sromashnim, kateri malu mesa jedo, takim je pushajne en zhevel blishe truge*. Slednje je za tisti čas, gledano vsebinsko, ne jezikovno, dokaj napredno in kaže na povezavo prehrane in slabokrvnosti, anemije.

Druge Bukve se začnejo na strani 27 s pomenljivim naslovom *Od useh bolesni od glave do podplata*, končajo pa na strani 106, torej obsegajo 79 strani. Po vrstnem redu od zgoraj navzdol so naštetih deli človeškega telesa in pri vsakem dodani priporočeni zdravilni pripravki, predvsem iz zdravilnih zelišč. Redkeje priporoča stvari, ki jih je treba kupiti v lekarni, ki jo imenuje *poteka*, brez začetne črke a. Priporočena zdravila se ne razlikujejo od zapisanih v drugih padarskih bukvah. Pri griži opozarja na možen zaplet: */.../ grishe hitru sapreti je smert, al drugu bolesen parnese /.../ vinu, shgajne, brinouz, poper, te rezhi so u ti bolesni hud strup*.

Pisec pa pri zdravljenju priporoča nekatere za današnji čas neobičajne »zdravilne« pripomoke in postopke: *pajzhouna, kozlova szaunza, krauji drek, gliste navij okol prsta* (na katerem je črv), *ko boje zerknle bo tud zheru, ko te ena krota oshzi* (oščije), *omi* (umij) *ta kraj is soje szaunza /.../* Še skoraj za celo drugo polovico 19. stoletja je kaj takega veljalo za povsem normalno. Pisec se ni znal izogniti pretiranim obetom o učinkovitosti

katerega od pripomočkov. Po drugih posnema obljube, da ta pripravek *zagvišn, če ga vzameš, pozdravi use bolezni*. Takšni obeti so se vlekli iz prepisa v prepis. V starih časih so takšnemu mitološkemu zdravilu dejali *panaceja*. Takšna »zdravila« so v modi še zdaj, a za njih velja modra misel: *Če naj bi neko zdravilo pozdravilo use bolezni, ne pozdravi nobene*.

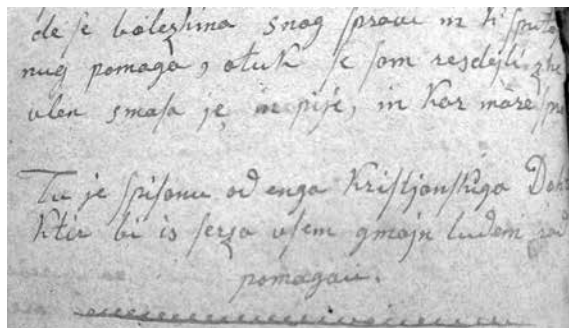
Zanimive so krajšave, ki so pomenile hitrejšo pisanje in varčevanje s prostorom v bukvah: pisec prvič napiše, na primer, kuhanje, zatem pa v celem poglavju le *k.*, ali *Rana*, potem *R*. V priporočenih pripravkih včasih namesto količine napiše kar strošek: *usem u (a)potek sa 2 krajcarja shveplovgva zveta*.

Tretje Bukve se začnejo na strani 107, končajo pa na 123. Opisi in priporočila so zanimivi in odražajo preprosto znanje o zgradbi in delovanju roditelja v tistem času. V to poglavje je vključen dokaj natančen in zanimiv zapis o menstruaciji, ki ji pravi *ta zajt: /.../ tu samerkaj, de ta zajt se spremenja, namrezh: od 14. ga do 20. ga lita pride ta zajt okul mlaje, tem bol odrashenim od 20. ga do 30. ga lita okul perviga firkelza* (krajca), *od 30. ga lita do 40. ga lita okul pone lune, od 40. ga toku do 50. ga lita okul sadnga* (zadnjega) *firkelza*. Pred tem v bukvah takšne povezave med starostjo ženske in luninimi menami nisem opazil. Na koncu tega poglavja so na straneh 121–123 pregledno napisana znamenja bližajoče se smrti:

- *nos je špičast tenak in na koncu beukast,*
 - *sapa mu gre kuker is meha,*
 - *nohti sa sivkasti,*
 - *mrzu pot na zhelu,*
 - *noge mrzle ket led,*
 - *aku mu sapa sastaja,*
 - *aku se mu is ust peni* (znak nevarnega pljučnega edema),
 - *aku mu u gerlu grgra* (včasih smo dejali, da bo kmalu umrl, saj ima že »godce v grlu«).
- Prvič sem v padarskih bukvah našel pri *gla-shu* (glažu) zapisan tudi *kosarz*, kar je bilo za tisti čas nekaj posebnega, čisto novega; novost je napisana na strani 119.

Zhetrte Bukve se začnejo na strani 124 z naslovom *Od Dreves*. Vključenih je devet vrst

(jablana, hruška, figa, češnja, vinske trta, brin, oreh, hrast, bezeg, zraven tudi posebna vrsta bezga, habat). Slednjemu je od skupno dvanajstih strani namenil kar štiri, kar govori za široko uporabo obeh vrst bezga v zdravilstvu. Sledi naštevanje zdravilnih zelišč. Vsako začne s *Cop.*, kar pomeni *kapitel*, ki mu doda še tekočo številko in slovensko ter večinoma tudi nemško ime. Začne s *Cop. 1 Zlata korenina (Goldwurz)*, zaključí pa s *Cop. 57 Volovi jesk* (tu gre za netočnost, saj je pripisano nemško ime *Hiersch zungen*, torej jelenov jezik) na strani 221. V drugih prepisih je naštetih po 59 zelišč. Na naslednji strani, 222, sledi nekaj nasvetov o nabiranju in sušenju rož ter korenin. Na strani 223 je nov naslov *Perstavik, vorenga sa Bounike*, v katerem so navodila o ravnanju v času resne bolezni, tudi o prehrani. Tu je zanimivo priporočilo */.../ in per silnih bole(zhinah) Dohtarja prashati, kaj jesti, kaj ne /.../* Tudi to kaže na sorazmerno kasno pisanje bukev. Okoli leta 1860 so namreč že skoraj v vseh večjih krajih, tudi v Idriji, Logatcu, Škofji Loki, Železnikih, imeli šolane ranocelnike, ki so (se) imenovali zdravniki, tudi dohtarji. Kaže pa, da so ljudje tudi padarjem dejali *Dohtar*. To priporočilo pa se lahko razlaga tudi tako, da so bile te bukve namenjene oziroma napisane za manj usposobljenega zdravilca. Omeniti kaže še nasvet, ki odraža za tisti čas neobičajen odnos do umiranja in smrti: *Ne bolniku govoriti o smrti in ga strašiti /.../* Ta nasvet me je presenetil, saj je bil napisan v času, ko so še vsi ljudje umirali doma; umiranje in smrt sta bila stalno prisotna in s tem tudi del življenja. Znano je, da so predvsem na podeželju govorili o smrti zelo odkrito in je niso skrivali ne pred umirajočim in ne pred drugimi. Bukve se končajo na strani 228 na zanimiv način, različen od večine doslej znanih: *Tu je spisano od enga kristjanskiga Dohtarja, ktir bi is serza usem gmajn (preprostim) ludem rad pomagou*. Vsebinsko se ta zapis sklada s starejšimi rokopisnimi padarskimi bukvami, v katerih pa je to bilo napisano že na samem začetku. Lipičeve padarske bukve iz leta 1810 so bile napisane za zdravljenje tega *gmein folka* (preprostih ljudi). Tudi omenjeni zapis dokazuje, da je bukve (pre)pisal zdravilec in da so

Bukve se končajo s stavkom, ki pomensko kaže na druge prepise Lipičevih padarskih bukev.

bile morebiti namenjene poduku neizkušenim padarjem, danes bi dejali, laikom.

Zaključek

Vse manj je možnosti, da bi se v naših krajih pojavil še kakšen doslej neznan prepis rokopisnih padarskih bukev. Ni pa nemogoče, da bi kje zunaj našega območja najdene rokopisne bukve povezali z Lipičevimi ali Košeninovimi. Možnost je toliko večja, ker se opisi bukev lahko pojavijo tudi na spletu. Vesel sem, da se je našla sled za tokrat obravnavanimi. Zato se prisrčno zahvalim vsem, ki so mi pomagali pri odkrivanju sledov in pri raziskavi: Nejku Podobniku, dr. Dušanu Sedeju, Pavli Zajec. Pri predstavitvi Blažičkove rodbine pa se še posebej zahvalim Majdi Starman, ki zgledno skrbi za družinske in druge listine. Očitno je podedovala od deda Franca Grudna dovolj *tapravih* genov.

Viri

- ZAL, Enota v Škofji Loki.
Bukve sa Bolesen tiga zhloueka. Mikrofilm. ŠKL 291, Zbirni fond, t. e. 19.
 Jernej Podobnik: e-pisma dne 12. in 13. 2. 2018.
 Pripoved Majde Starman 27. 2. 2018.
 Starman, Majda, Mojemu staremu očetu Francu Grudnu Demšarju (1890–1969) v spomin (rodbinsko drevo, brez letnice nastanka).

Literatura

- Loški razgledi*, Muzejsko društvo Škofja Loka, št. 60 (2013) in 63 (2016).
 Petra Leben Seljak, Alojz Demšar: *Knjiga hiš na Žirovskem*. 2010, str. 408 in 413.
Žirovski občasnik, 2002, št. 32, str. 80–81.

Opomba uredništva. Košir meni, da je Blažičk Franc Gruden-Demšar padarske bukve prinesel od neznano kod. Ker pa so bile po dosedanjih Koširjevih raziskavah take bukve tudi v lasti kovačev (le-ti so bili v preteklosti tudi živinozdravniki), obstaja možnost, da so bile Blažičkove padarske bukve kar last Blažičkovega rodu, Franc Gruden-Demšar pa jih je podedoval.

Leta 1825 je bil pri Blažičku v Žireh 18 gospodar Anton Demšar (1785–1852), po poklicu strojar (*rothgerber*). Poročen je bil dvakrat in je imel najmanj osem otrok, od katerih pa bomo tu omenili le štiri: Uršo (roj. 1815, primožena v Zabrežnik 6), Marijo (roj. 1825, por. 1855 s kovačem Jakobom Moretom, gospodinja na Dobračevi 41; njen sin Andrej More je napisal oz. prepisal dobračevske padarske bukve, ki jih je Košir že predstavil v LR), Franca (1827–1902, nasledil je Blažičkovo domačijo) in Gregorja (roj. 1835, najmlajši otrok).

Blažičkov Gregor Demšar (1835–1903) živi v ljudskem spominu kot kovač (Franc Temelj, *Nastanek in razvoj kovinarstva v Žireh: 30 let tovarne elementov za avtomatizacijo Kladivar*

Žiri, Žiri 1979, str. 7–18). Pisnega dokaza o tem še nismo našli, bi ga bilo pa mogoče. Gregor je namreč živel pri Šnitovcu v Žirovskem Vrhu 36 (hišno ime Šnitovc sta imeli некоč dve kmetiji, tudi Žirovski Vrh 11), prejšnji lastnik te kmetije Štefan Platiša (1801–1881, por. z Jero Kavčič, Polonkarjevo iz Žirovskega Vrha 40) pa je bil po poklicu žebjar. Po poroki sta se k Šnitovcu vselila gospodinjinja nečakinja Špela Kavčič (1832–1873, por. 1855, Polonkarjeva iz Žirovskega Vrha 40) in njen mož Gregor Demšar, Blažičkov iz Žirov 18. Imela sta sedem otrok, vendar je preživel le Tomaž (roj. 1856), ki je leta 1884 prevzel Šnitovcovo domačijo. Takrat se je oče Gregor Demšar z drugo ženo Marijo Pivk odselil v Zabrežnik 6 (V Brežnik, Žvenkelj), kjer je bila gospodinja njegova starejša sestra Urša (1815–1891, por. Frelj in Tratnik). V drugem zakonu je imel Gregor še sedem otrok, preživeli so štirje: poleg prvorojenca in naslednika Matevža (1878–1916) še Marija, Terezija in Anton (roj. 1888, odšel v Ameriko). Po izročilu naj bi se pri Žvenkeljnu kovalo vse do druge vojne.

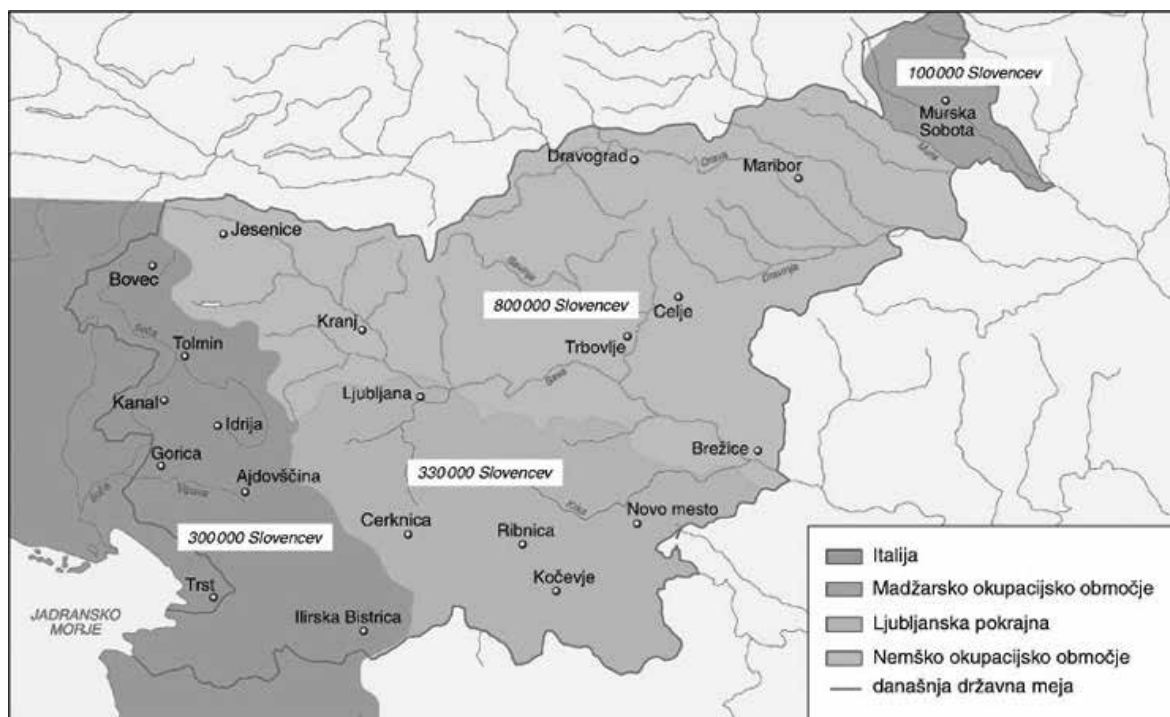
Petra Leben Seljak

Jože Stanonik

Nemško–italijanska meja na Žirovskem v letih 1941–1943

S pojmom meja se srečujemo vsak dan. Meja je navidezna črta, ki ločuje, razmejuje ozemlje med državami, pokrajinami, občinami, parcelami. Poleg tega se velikokrat sliši: gozdna meja se v sredogorju pomika vse višje, meja sneženja se zaradi segrevanja planeta vse bolj dviga, Maistrovi borci so si izborili severno mejo, posadil sem živo mejo, jezikovna meja, pošten je do te meje, da mu že škoduje ...

Na ozemlju občine Žiri sta med drugo svetovno vojno potekali dve meji: prva se je vila po zahodni strani od severa proti jugu in se je imenovala rapalska, druga je v letih od 1941 do 1943 odrezala od žirovske občine njen vzhodni del in je potekala v smeri od jugovzhoda proti severovzhodu. Vsaka od teh je v tistem času prebivalcem, ki jih je razmejala, pustila boleč spomin, saj je pretrgala

Vir: <https://sites.google.com/site/2svetovnavojnet6/druga-svetovna-vojna-na-slovenskem>

gospodarske, kulturne in še posebej človeške vezi.

O rapalski meji je bilo že veliko napisano, med drugim tudi v *Žirovskem občasniku* in njegovih prilogah, zato bo ta prispevek vseboval zapis o tako imenovani nemško–italijanski meji na nekdanjem stičišču gorenjske in notranjske pokrajine.

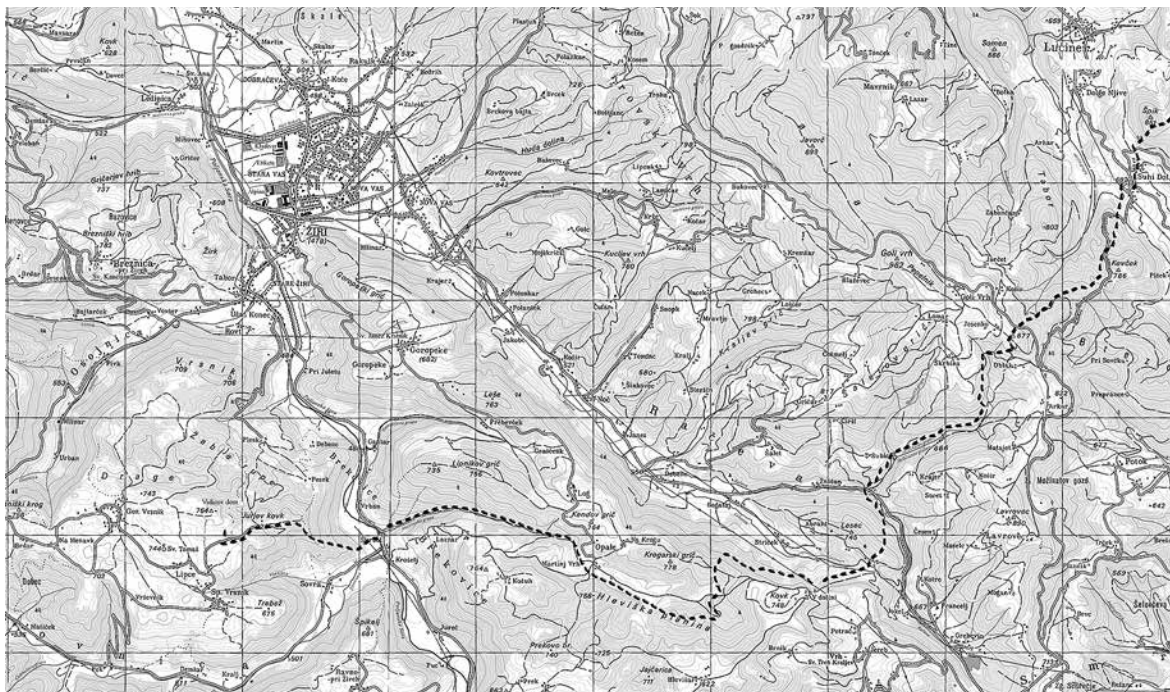
Težnje po prisvajanju severnega dela ozemlja takratne Kraljevine Jugoslavije so že med obema vojnama izražali predvsem nemški publicisti. Še bolj je to prišlo do izraza, ko je Nemčija okupirala dobršen del zahodne Evrope. Hitler je pričakoval, da bo Velika Britanija sprejela njegovo ponudbo za sklenitev premirja in razdelitev preostalih vplivnih območij. Že v prvi polovici leta 1940 so se v Celovcu in Gradcu pojavile prve spomenice o spremembi severne meje Jugoslavije, ki bi imela za posledico priključitev ozemelj med rekama Savo in Dravo oziroma celotne Gorenjske k Nemčiji. O nameri so obvestili tudi Hitlerja. Ta je že 3. aprila, torej še pred napadom na Jugoslavijo, 6. aprila 1941, izdal navodila za razkosanje takratne Jugoslavije, torej tudi Slovenije, dokončne smernice pa so bile izdane 12. aprila. Nemčija

je tako v Sloveniji okupirala severozahodni del Prekmurja (preostali del je pripadal Madžarom), celotno Štajersko, dravograjsko območje z Mežiško dolino, Gorenjsko in severni del Dolenjske. Dne 30. aprila je bila na Bledu že vzpostavljena civilna uprava za Gorenjsko. Italijanska okupacija je obsegala zahodni in južni del Slovenije; rapalskemu ozemlju na zahodu so dodali še Ljubljansko pokrajino (Provincia di Lubiana), Ljubljano z Notranjsko in Dolenjsko. Končni cilj vseh treh okupatorjev je bil uničenje slovenskega naroda!¹

Potek meje

Meja med Italijo in Nemčijo je na Gorenjskem potekala po rapalski meji do glavnega mejnega kamna 40 na Vrsniku. Tu ni sledila (kot dotlej) naprej proti Hotedršici ter na Notranjsko, ampak je že v vrsniških Dragah zavila proti vzhodu in se spustila v Brekovice, od tam se je dvignila v Opale, se spustila v zgornji del račevske doline,

¹ Lara Križaj, seminarska naloga iz sodobne slovenske zgodovine, 2017: Spomini na mejo nemškega rajha na Gorenjskem 1941–1943/45; <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-KXB76WVG/73404f1b...PDF>

Del zemljevida Žirov z okolico z vrisano nemško-italijansko mejo

se povzpela na 745 metrov visoki hrib Lesec in se spustila v Podlesec (dolino, imenovano po hribu nad njo; po njej se vije cesta proti Smrečju), po Škrbinetovem grabnu v Žirovski vrh in naprej proti Suhemu Dolu.

Nemško-italijanska meja se od rapalske torej ni odcepila šele na Vrsniku, ampak že v vrsniških Dragah. Od tam je šla na Makcov grič nad Pleskom, nato južno od domačije pri Pesku, od koder se je spustila na travnik pod kamnolomom v Sovri in šla nato čez Soro do mostu na cesti med Lukatom in Škrbotom. Pri Lukatu je bila manjša lesena baraka – karavla, v kateri so imeli nemški vojaki »gašperčk«. Na drugi strani pod Škrbotom, kjer je zdaj manjša garaža, so bili nastanjeni italijanski stražarji. Njihova baraka je bila prav tako lesena, vendar dosti prostornejša od nemške.²

Po pripovedovanju Matevža Trevna, Kendovega iz Opal, je meja iz Brekovic potekala po Martinjski grapi proti Opalom, vendar je bila postavljena drugače, ker so trasanti želeli čim bolj odprto mejo in so upoštevali geografske značilnosti terena. Ograjena meja se je v Brekovicah od Lukata vila po bregu navzgor na vrh Lipnikovega

griča in naprej na Mrovcov hrib. Za to več kot kilometer dolgo traso so se odločili zato, ker je gospodar domačije že pred postavljanjem meje posekal gozd, zato jim ni bilo treba opraviti tega posega na novo. Prvotno je bilo namreč zamišljeno trasiranje meje malo pod Novohišarjem in nad Bartelom ter Sedejem. Načrtovana je bila rušitev hiše pri Sedejevih in dejansko so se že preselili v Goropeke, vendar se s tem ni strinjal Sedejev Pepče (Jože Osredkar). S prošnjo, da bi njegova kmetija ostala pod nemško upravo, se je odpravil na Bled in prepričal takratnega upravitelja civilne uprave. Ograjena meja se je približala sedanjemu vodnemu zbiralniku nad Kendom ter se približno 50 metrov pod sedanjim koritom, kjer se napaja živina, pod kotom 90 stopinj (»u vinkl«) ostro obrnila za 200 metrov nazaj v Martinjsko grapo. Tako sta obe kmetiji, Sedejeva in Bartelova, ostali na nemški strani. Ograja se je vila nato po sredini Sedejeve doline. Pri lovski opazovalnici na koncu doline je zavila levo in prišla na mesto, kjer je zdaj parcelna meja med Krogarjem in Dolinskim. Od te točke se je spustila približno 100 metrov ostro v zgornji konec račevske doline.³

2 Vir: Pavel Jereb, Brekovice 1.

3 Vir: Matevž Treven, Opale 9.

Po pričevanju Milke Jereb, roj. Žust (Abrah-tove iz Račeve, zdaj živi v Škofji Loki), je meja, ko je prišla iz gozda, potekala čez senožeti pod Dolinskimi (Satlerjeva snežet) na Trate ter se na vrhu grebena Lesec spustila proti Podlescu v Maln, kjer zdaj poteka meja med občinama Žiri in Logatec. Od tu naprej je poseka z ograjo sledila geografskemu reliefu Škrbinetovega grabna. Pod domačijo pri Škrbinet, zdaj najvzhodnejšem delu žirovske občine, je zavila proti hribu Kovček nad Suhim Dolom, kjer so še zdaj vidni betonski temelji nekdanj mogočnega, 30 metrov visokega nemškega stražnega stolpa.⁴

Zavarovanje meje

Obravnani del meje se je začel postavljati, še preden je bila na Bledu vzpostavljena okupatorska civilna uprava. Vojaki inženirci so trasirali fizični del, posek gozda so opravili civilisti kot služnostna dela. Postavitev ogrodja za mrežo in žico ter zavarovanje meje z ubojnimi sredstvi so opravili vojaki. Po izjavah pričevalcev so v gozdu izsekali tudi do 50 metrov širok posek, ne golosek, mejna ovira je potekala po sredini preseke. Debelejša debla so posekali pri tleh, drevesa s premerom od 10 do 20 centimetrov pa so odrezali do treh metrov v višino, kolikor je bila dejanska višina prepreke. Po travnikih in košeninah so prav tako postavljali do tri metre visoke kole. Ob kole so pritrdili mrežo, ki je v višino merila dva metra, na vrhu so dodali še tri vrste bodeče žice. Na mestih, kjer ni bilo mogoče postaviti dvometrske mreže (vzrokov za to pričevalci niso poznali), so postavili tri vrste kolov in jih prepredli samo z bodečo žico. Po gozdu niso opravili goloseka, ampak so vegetacijo do prsne višine pustili in s tem pridobili idealen prostor za postavljanje ubojnih sredstev – ročnih bomb in min. Ročne bombe so ob meji povezali z žico, ki se je ob stiku aktivirala in razpršila v mnogo šrapnelov, protipehotne mine pa so vkopali v prvo vrsto ob meji. V drugo vrsto so

postavili večinoma le ročne bombe, ki so se prav tako aktivirale s potegom žice. Te bombe so bile manj ubojne, saj so imele lažji kovinski oklep. Njihovo aktiviranje ni bilo tako smrtonosno, ampak je sledil močan pok. Stražnih stolpov, ki so jih Nemci zgradili vzhodno od Suhega Dola naprej proti Horjulu, na Žirovskem ni bilo.⁵ Po poteh, tako gozdnih kot medkrajevnih, so bile postavljene oz. vkopane protitankovske mine. Fizičnih prehodov med mejama ni bilo veliko, v Brekovicah pri Lukatu je bila cesta Žiri–Rovte popolnoma blokirana, neprehodna. Komunikacija med Žirovci, ki so bili iz kakršnega koli vzroka na drugi strani meje, se je odvijala le ob varni razdalji od mreže.

Pavla Treven, rojena v Opalah na domačiji pri Kendu, ki je tedaj živela pri Jureču v Brekovicah, torej na italijanski strani meje, pripoveduje, da jim je občasno uspelo toliko očistiti mesto prehoda, da se je lahko odpravila k domačim. Ko so to odkrile nemške patrulje, so na tisto mesto spet postavili mine. Na to sta njenega očeta opozorila dva nemška vojaka. Pri Kendu so imeli manjšega psa in ta jim je služil za prenos sporočil. Okoli vratu so mu dali večjo ovratnico iz usnja, pod katero so potem zapisali sporočilo. Pavla poudarja, da so bila sporočila samo gospodarska, ne politična. Žal se je pretrgala tudi ta vez, ker je psa, ki se je potepel v Zavratac, ustrelil lovec Slabe.⁶

Mejo so varovali s patruljami. Po pripovedovanju vseh vprašanih so bili precej bolj aktivni Nemci kot Italijani. Patrulja, sestavljena iz treh vojakov in psa, je najmanj dvakrat dnevno in enkrat ponoči obhodila mejo. Obhod je bil na dva sektorja. Prvi je potekal na relaciji Žiri–Osojnica, nato v breg nad Peskom, po gozdu so se spustili proti Lukatu in nazaj na izhodiščno mesto. Drugi del je obsegal pot od Lukata v Opale in po dolini Račeve do Mlinčka ter nazaj v Žiri. V Žirovski vrh se niso podajali, obvladovali so ga z druge strani (Matevž Treven).

Sobivanje domačinov in vojakov, najsi bo Nemcev ali Italijanov, je bilo znosno. Mo-

⁴ Vira: Milka Jereb, roj. Žust, Grenc 39, p. Škofja Loka; Marija Treven, *Grenki spomini z Vrha Svetih Treh Kraljev*, 2018.

⁵ Viri: Milka Mlinar, roj. Trček, Prodovcova, Sovra 4; Štefanija Naglič, roj. Žakelj, Idrijska 44; že prej navedeni Pavel, Matevž, Milka, Pavla.

⁶ Vir: Pavla Treven, Brekovice 15

goče je k temu pripomoglo dejstvo, da so bili med vojaki starejši moški, nekaj je bilo avstrijskih Korošcev, ki so razumeli slovensko. Predvsem Nemci, ki so bili za vojne razmere dobro preskrbljeni s hrano, so bili do otrok zelo prizanesljivi. Verjetno zato, ker so bili že v letih. Po vsej verjetnosti so, ko so jih poslali v vojno, doma zapustili družine z otroki. Tako so podzavestno gojili drugačen, če lahko za okupacijske razmere zapišemo, očetovski odnos do otrok. Otroci na nemški strani meje so bili večkrat deležni sladkorja v kockah, medu in vojaškega kruha, imenovana komis (»kamis«). Tudi na delu, ki ga je okupirala Italija, se je kaj našlo, bilo je bolj skromno, v glavnem testenine. Iz testenin se je dalo s primesjo moke speči tako zeleni kruh. Nemci so bili redoljubni, Italijani so se raznežili ob glasbi. Oboji so si včasih privoščili postrvi iz Sore. Za lov so uporabljali posebno učinkovito metodo – v reko so vrgli mino.⁷

Po kapitulaciji Italije 8. 9. 1943 in s tem razbitjem osi Rim–Berlin–Tokio so Nemci v strahu pred napredovanjem zaveznikov po Apenninskem polotoku okupirali severni del Italije in ozemlja, ki si jih je še lastila fašistična oblast. S tem je prenehala obstajati tudi obravnavana meja. Italijani so v naglici zapustili okupacijsko ozemlje. Ob umiku so vsaj na območju med Škrbotom in naprej proti Podklancu razstrelili bunkerje, ki so bili postavljeni ob Rupnikovi liniji.⁸ Nemške patrulje so opravljale obhode do umika iz Žirov, 23. oktobra istega leta.

Nemška vojska je za svoje potrebe očistila – pobrala vse zmogljivejše, močnejše mine, postavljene ob prometnicah, deloma po travnikih, v gozdove pa se vojaki niso podali. Lukatov Pavle se spominja, da so ob pobiranju min morali vsi domači zapustiti hišo, še prej pa odpreti vsa vrata in okna. S tem so zagotovili, da bi bila morebitna poškodba hiše ob udarnem valu čim manjša. Nemci so se vrnili še enkrat,

in sicer spomladi leta 1944, ko so pobrali in odpeljali vse mreže, postavljene po ravnini. »Za mreže jim je šlo, za ,drajt‘ (bodečo žico) pa ne.« Dokončno se je meja »čistila« v letih 1946 in 1947. Takratna jugoslovanska armada naj bi od Nemcev dobila načrte minskih polj. Prav tako so pobrali ves preostanek žice. Marsikatera hiša v Žireh ima namreč v betonski plošči vgrajene železne ostanke s te meje, še več pa z Rupnikove linije.

Krutost vojne

V času vojne ni najti srečnih zgodb. Skoraj vse so žalostne, žal tudi tragične. Revščina in pomanjkanje hrane – s tema tegobama se še da nekako sprijazniti. Težje je, če te prisilijo v selitev, neizbrisni pečat pusti vojna človeku, ki ga zaznamuje smrt.

Postavitev meje že v miroljubnem obdobju prinese s seboj težko popravljive krivice, v vojnem času se ne ozira na nič. Pred sabo ruši kakor uničujoči popotresni val – cunami. Tudi v tem obdobju ni bilo skoraj nič drugače. Edina svetla točka, če to lahko tako imenujemo, je bila prestavitev meje pri Sedejevih v Opalah, pa še to najbrž samo zaradi človečnosti glavnega upravitelja Gorenjske na Bledu in izrednega poguma Sedejevega gospodarja, za katero je prišel prosit. Na koncu račevske doline so podrli dve hiši, in sicer na Tratah in nižje v Dolini pri Lovretu.

Še bolj tragične zgodbe so se dogajale ob prehodih meje. Bilo je tudi več smrtnih žrtev.

Anton Žakelj (Balčkov iz Goropek, 8. 5. 1924 – 7. 5. 1943)

Na Martinj Vrhu, kjer zdaj poteka pot, ki pelje od Sedejeve domačije v Dolino, so štirje fantje – partizani pobirali mine, pri tem jim je ena eksplodirala. Dva sta bila samo lažje ranjena, eden se je pisal Ponomarenko, drugi Erznožnik iz Žirovskega Vrha (Kočarjev). Stane Mrovčov je dobil hujše poškodbe. Na nosilih so ga prenesli do Kajtana v Račevo. Ker je bila zima, so morali najprej utreti gaz.

⁷ Razpoloženje ljudi na začetku račevske doline, ki so morali med vojno živeti v navzkrižju treh vojsk, veje tudi iz črtice Vojne zgodbe moje stare mame v knjigi Tončke Stanonik *Podobe iz čipkaste preje* (1996).

⁸ Vir: Miha Mlinar, Brekovicice 15.

Od tam so ga z rešilcem odpeljali na Golnik. Balčkovega Toneta pa je mina smrtno ranila.⁹

Zdravko Bogataj (Anžonov iz Račeve, 12. 2. 1925 – 25. 4. 1943)

Zdravko se je ponesrečil čisto ne meji, na nikogaršnji zemlji, med Joškom in Tratarjem v Račevi. Joškovi fantje so hodili pomagat na kmetijo v Dolino. Med vojno je meja sosedo razdvojila, prijateljske vezi med njimi pa so še ostale. Tako sta se tistega aprilskega dne Dolinski dekleti približevali meji z upanjem, da bosta srečali Joškove. Zdravko Anžonov je tistega nesrečnega dne hodil po gozdu, zagledal prihajajoči dekleti, skočil z roba na cesto in aktiviral mino. Bil je v trenutku mrtev. Ker je bilo vse zaminirano, ga domačini niso mogli pobrati, odnesli so ga šele naslednji dan pod večer, ko so prišli Nemci, pobrali mine in odprli vrata.¹⁰

Boris Arhar (pri Štravsovem Matevžu, u. 11. 11. 1942)

Boris je bil še otrok, edinec Štravsovega Matevža, mama je bila Krajska iz Žirovskega vrha

⁹ Povedal Matevž Treven.

¹⁰ Povedala Milka Jereb.

– Lavrovca. Boris je pasel ovce v bližini meje. Ena od ovac je stopila na mino in oba ubila.¹¹

Johan Košir (Škrbinetov iz Žirovskega Vrha), 21. 6. 1928 – 11. 11. 1942)

Viktor Prosen (Črteževcev iz Žirovskega Vrha, 11. 4. 1923 – 20. 6. 1943)

Opisane so samo tiste žrtve min ob nemško-italijanski meji, ki so se ponesrečile v obdobju od začetka vojne do kapitulacije Italije. Navedene smrtno žrtve te meje so vpisane v seznam *Vse žrtve druge svetovne vojne med Žirovci*, ki ga je v ŽO (št. 17, 1990) objavil Alfonz Zajec.

V tem prispevku sem zapisal pričevanja domačinov, ki so v tistem času živeli na obeh straneh meje in v njeni bližini. Čas otroštva jih je zaznamoval s krutostjo takratnega obdobja. Vsem se iskreno zahvaljujem, hkrati pa prosim bralce, ki poznajo še kakšno podrobnost obravnavane tematike in tu ni zapisana, da to sporočijo avtorju tega zapisa ali uredniku *Žirovskega občasnika*. Na ta način bodo zgodovinski dogodki ostali ohranjeni tudi za zanamce.

¹¹ Povedala Milka Jereb.

Vane Mole

Manjša občinska podjetja v Žireh po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je bilo treba na novo postaviti na noge gospodarstvo, prejšnje manjše delavnice obrtnikov niso več delovale. Razlogov za to je bilo več, poglobitni pa je bil ta, da nova državna ureditev ni bila naklonjena zasebnemu sektorju. Zato je morala takratna žirovska krajevna oblast organizirati obrtniške storitvene dejavnosti za servisiranje potreb obča-

nov. Tako je Krajevni ljudski odbor (KLO) Žiri leta 1949 ustanovil **Splošno remontno podjetje Žiri** z naslednjimi registriranimi dejavnostmi: obnavljanje, pozidava in nadzidava stanovanjskih in gospodarskih stavb, priprava in izdelava raznega gradbenega materiala, popravilo vseh vrst strojev, kmečkega in obrtniškega orodja. Za upravnika je bil imenovan Dalibor Lapaj-

ne. Leta 1950 je iz tega podjetja nastalo novo podjetje, **Remont gradnje Žiri**, v katerega so spadali: opekarna (ceglanca) v Račevi, kjer so izdelovali kvalitetne zidake, kamnolom v Osojnici, pekarna, čevljarstvo, otroška restavracija, mehanična delavnica in kleparska delavnica. Direktor je ostal še naprej Lapajne. Kovinarska dejavnost, ki je do tedaj spadala k **Splošnemu remontnemu podjetju**, se je leta 1955 na željo občinske uprave in takratnega župana Petra Nagliča razdelila v dve podjetji, gradbena dejavnost v novo podjetje Remont gradnje Žiri, kovinarska pa v novo ustanovljeno podjetje **Splošno kleparstvo in mehanična delavnica**. Za direktorja je bil postavljen Zdravko Kosmač (Kokljev z Ledinice), ki je to funkcijo opravljal do leta 1961. Za začetek obratovanja je od občine dobil 45.000 din zagonskih sredstev, njegova plača pa je bila 3000 din. Leta 1956 se je ta firma preimenovala v **Kovinsko obrtno podjetje Kladivar**, leta 1959 v **Komunalni servis**, kasneje leta 1961/62 pa v **Obrtni center Žiri**. V Komunalni servis je Kosmač pritegnil več servisnih dejavnosti. To družbeno podjetje je namreč prevzelo vse nekdanje zasebne obrtne delavnice v kraju, ki so se ukvarjale z obrtniškimi deli in storitvami. Kosmač je ustanovil servise: pokopališka dejavnost, vodovodni, pleskarski, mizarski in mehanični servis, izdelovanje copat.

Tako je bila že leta 1948 pri Vilki Čadež ustanovljena prva kleparska in ključavničarska delavnica. Ta manjša stavba stoji poleg njene stanovanjske hiše, obe pa stojita za sedanjo blagovnico. V njej je že pred vojno imel kleparsko delavnico njen mož Albin, ki je med vojno padel v partizanih. Delavnico je na Vilkinu željo od 1946 do 1948 imel v najemu Zdravko Kosmač, ki je nadaljeval delo njenega moža. Leta 1948 je to delo opustil in se zaposlil kot vzdrževalec v Alpini, delavnico pa je prevzelo Splošno remontno podjetje. Tu so se izdelovale razne ograje, iz starih kovinskih sodov cisterne za gnojnico, peči in drugi kovinski izdelki, žlebovi, kljuke za žlebove itd., skratka stvari, ki so jih Žirovci potrebovali. Pozimi je bilo dela manj in takrat so se popravljali stari lonci in sklede, in to tako, da so se luknje v loncih krpale z

majhnimi kosi tanke bakrene pločevine, ki so jo pricinili (mehko spajkanje) čez luknjo lonca. Tako krpanje je držalo, dokler je bila v loncu voda, če je ni bilo, se je pregrela in krpa (flika) je odpadla. Iz tega vidimo, kolikšno pomanjkanje je bilo po vojni, saj za nove lonce in sklede ni bilo denarja, pa še težko so se dobili. Poleg navedenega so izdelovali še električne omarice za žirovsko Elektro podjetje, kovinske regale za Alpinine trgovine, vozičke za prvi tekoči trak v Alpini, kandelabre za žirovsko javno razsvetlavo, kovinsko konstrukcijo za streho KLI Logatec, naredili so klimatske naprave za ogrevanje žirovske kinodvorane, ki še zdaj deluje. V tej delavnici je bilo tudi skladišče rezervnih delov za mopede in pisarna, v kateri je delala Mima Kavčič (Tonhova), ki je obračunavala in izdajala račune strankam za opravljene storitve v obeh delavnicah, največ za opravljene servise in popravila mopedov mehanične delavnice.

Leta 1962 sta se **kleparski** (špenglarski) in **vodovodarski servis** zaradi povečanja del selila k Strojariju, **ključavničarstvo** s svojimi delavci pa je ostalo pri Vilki. Tu so bili: Jože Šorli, Jernej Stanovnik (Kovačev), Janez Tratnik, Dominik Šubic in Milan Seljak (Turmovčan iz Govejka), ki so že prej delali v stavbi Dorija Demšarja, vsi ostali pa so šli k Strojariju, in sicer: Marjan Strel, Ivan in Franci (Strelovi), Milan Kržišnik (Krištan), Jože Gregorač (Bende), Tone Tavčar (Tavčarjev), Janko Naglič (Jernejev), Franc Bogataj (Kendove) in mojster Stane Oblak (Mojškrč). V prvem prostoru pri Strojariju je bila delavnica, v drugem, kjer je bilo prej skladišče za surove živalske kože Dolenčeve strojarne, pa skladišče materiala za vso kovinarsko dejavnost. Prva pisarna Splošnega kleparstva in mehanične delavnice, v kateri so delali direktor Zdravko Kosmač, Francka Bačnar, Tanja Anzelm in Nada Kopač, pa je bila v nadstropju nad delavnico. Leta 1963/64 je podjetje od Zajca kupilo eno od njegovih dveh hiš; v njej je bila tudi štala, ki so jo zaposleni preuredili v delavnico. V to so šli vsi, ki so delali pri Strojariju, razen Strelovih treh ter Milana Kržišnika in Franca Bogataja, ki so si poiskali nove službe. Na novo lokacijo

so prišli Ivan Bekš, Stane Modrijan, Alojz Pišlar (Buhč) in vajenec Gregor Mihevc (Klun), leto kasneje pa še vajenec Maks Plesec. V skladišču orodja je bil najprej zaposlen Roman Rupert (Županov), nato Jože Grdadolnik iz Rovt in nazadnje Brane Gašperlin (Lakušk). V tej delavnici so izdelovali pocinkane žlebove in kljuke, žganjarske kotle, dimniške obrobe, skratka vse, kar je bilo povezano s pločevino na strehi in vodovodno napeljavo. Izpraznjeni prostor pri Strojarju, kjer je bila do tedaj kleparska delavnica, pa je žirovsko podjetje Agrarija preuredilo v trgovino z zelenjavo.

Druga dejavnost je bila napeljevanje hišnih in drugih vodovodov, v zimskem obdobju pa tajanje zamrznjenih vodovodov po žirovskih domovih. Zime so bile takrat precej mrzle, dolge in z obilo snega. Zato je zemlja globoko zmrznila, pa tudi stene hiš, saj se hiše takrat niso ogrevale tako kot zdaj. Običajno se je kurilo v štedilniku v kuhinji in v kmečki peči, ki je bila navadno v dnevni sobi. Vse druge stene v hiši pa so ostale mrzle, in je zaradi mraza zamrzovala voda, ki je bila napeljana po kovinskih ceveh. Če je zmrzal trajala dalj časa, so cevi začele pokati, to pa se je pogosto dogajalo. Ko je lastnik hiše opazil, da mu je nehala teči voda, je poklical podjetje, in dva delavca sta na sanke naložila poseben transformator velike moči, šla do hiše, priklopila en kabel na cev v kleti, drugega na pipo v nadstropju ter vklopila tok. Ta je ustvarjal indukcijo na cevi, zaradi česar se je cev segrevala in led se je začel tajati. Postopek je trajal od dvajset minut do ene ure, odvisno od dolžine cevi in moči zamrznjenosti. Medtem ko sta delavca nadzorovala tajanje, je gospodinja (ali gospodar), vesela, ker bo voda spet tekla, delavca po navadi pogostila z žganjem in klobaso, čeprav je na koncu dobila še račun. Tako se je vsak dan tajalo več vodovodov. No, pot delavcev, ki so reševali občane, je bila po navadi nazaj v firmo zelo težavna in cikcakasta. Zaposleni v kleparstvu so v hudih zimah, ko je zapadlo veliko snega, na prošnjo občine in tudi lastnikov hiš šli reševat domove po Žireh, predvsem tiste, ki so imeli slabša ostrejša in je

pretela nevarnost, da se bodo zaradi teže snega porušila. Sneg so v takih primerih žagali s streh tako, da je en delavec zlezal po lestvi na streho, prav na sleme, in s sabo vzel debelo vrv; en konec je držal sam, drugega pa je vrgel delavcu, ki je stal ob hiši. Nato sta začela izmenično vleči vrv v smeri čela hiše in sneg je začel polzeti s strehe. Ko sta odžagala sneg na eni strani, sta se preselila še na drugo stran hiše in tako rešila ostrešje. Delavec na strehi se je varoval tako, da se je privezal za dimnik. Običajno so se tako reševale strehe pri Primožiču, Katerniku in po starih Žireh, kjer so bila večja ostrejša.

Tretja dejavnost je bilo izdelovanje šolskih copat pri Zajcu. Tu je bila do leta 1945/46 Zajcova zasebna čevljarska delavnica, njeno delovanje pa je bilo kasneje ustavljeno, saj takratna politična oblast ni bila naklonjena zasebnemu sektorju. Zato so se z drugimi žirovskimi čevljarskimi obrtniki in oblastniki dogovorili, da svoje dejavnosti združijo pod eno streho, in tako je začela nastajati Alpina. Ta delavnica je bila v stanovanjski hiši pri Zajcovi, nasproti kleparske delavnice, ki je že poslovala v prenovljeni Zajcovi štali. Vodja čevljarske delavnice je bil sprva Anže Zajc, nato Anton Peternej, za njim Franc Loštrak, ki je kasneje postal direktor. V delavnici je delalo od šest do šestnajst delavk.

Četrta dejavnost je bil mizarski servis, tudi ta je imel svoje prostore v nekdanji Zajcovi hiši, kjer so delali lesene izdelke po naročilu. V mizarskem servisu so bili zaposleni delavci Lojze Mlinar (Jurjev z Vrsnika), Janez Logar, Martin Čar, Jaka Trček (Krajersk), Tine Trpin iz Rovt, Dušan Gladek (Melc), Vinko Kavčič (Lesičkn) in mojster Franc Miklavčič (Štrajt s Sela). Vse te dejavnosti so bile v pritličju, v nadstropju pa je bila uprava. V računovodstvu sta delali Maša Maček in Anica Dolinar (Cestnikova), kasneje še Jožica Kogovšek (Trevnova) in direktor podjetja Zdravko Kosmač (Kokljev z Ledinice), ki je bil direktor do leta 1961, nato je to mesto prevzel Jože Košir, tretji direktor je bil Jože Mrovlje (Kokljev z Ledinice), kasneje še Franc Loštrak.

Leta 1989 je bil Obrtni center z vsemi svojimi dejavnostmi ukinjen, v njegovih prostorih pa je nastala nova firma, Polix, ki je izdelovala nosilne konstrukcije za samokolnice in drugo.

Peta delavnica, ki je do leta 1953 poslovala v garaži Dorija Demšarja, je bila prvotno kovinska delavnica, kjer so izdelovali kljuge za električne izolatorje. Tu so delali Tone Trček (Pklarsk s Sela), Stane Jereb (Šolski), Franc Mohorič, Franc Eniko (Kovkarsk), Lojze Gantar (Selakov) in Roman Berčič (Prvičan). Drugi del te proizvodnje je bil pri Kunstelnu (hiša za nekdanjo policijo), kjer so delali zapirala za okna. Tu so delali Pavel Pivk (Javornikov), Tone Tavčar (Tavčarjev) in Franc Fajfar. Obe proizvodnji so 1956 zaprli. Težava je bila namreč v tem, da po zakonu nista smeli skupaj poslovati na novo ustanovljena servisna dejavnost in proizvodna dejavnost. Zato je bilo izdelovanje zapiral in kljuk z delavcema Pavlom Pivkom in Francem Fajfarjem preseljeno h Gantarju v Novo vas in tu je nastala firma Kladivar, Tavčar pa je šel med kleparje. Kasneje je bila od leta 1956 pri Demšarju sta **avtomehanična delavnica** in **Tomosov servis**, katerega začetki so bili v delavnici pri Vilki. Dori je hišo podedoval po očetu Janezu Demšarju (med vojno je padel), ta pa je že pred vojno imel v njej delavnico in je ta prostor kasneje Dori na zahtevo Krajevnega ljudskega odbora Žiri odstopil Komunalnemu servisu za opravljanje omenjene dejavnosti. Tu so najprej popravljali samo kolesa, ki jih je bilo takrat v kraju kar nekaj, in razne stabilne motorje, ki so delovali na bencin in petrolej, uporabljali pa so se za pogon strojev na terenu (mlatilnice, drobilci kamenja itd.). Takrat so se vse prebodene zračnice »krpale« s krpicami (flikami), ki so jih strigli iz starih neuporabnih zračnic, in z lepilom (gumilezengo). V tistih časih so po cestah še vozili leseni vozovi, ki so imeli lesena kolesa okovana z jeklenimi obroči, ti pa so bili pritrjeni z žebli, ki so neprestano padali s koles, luknjanje zračnic je bilo zato neizbežno.

Kasneje, okrog leta 1960/61, je Obrtni center od Tomosa iz Kopra pridobil licenco za servisiranje mopedov in Puchovih motorjev. To je bila tedaj ogromna pridobitev, saj je moped v tistih

časih pomenil več kot danes avto. Podjetje je na izobraževanje v Koper poslalo Franca Oblaka ml. (Kendovca). V tej delavnici pa so delali še en strugar, doma nekje iz Štajerske, ki je na stružnici opravljal storitve za vse žirovske firme in tudi za občane. Stružnica je bila Dorijeve last. Dela je imel vedno za polni delavnik. Poleg omenjenih so bili zaposleni še Tine Poljanšek (Stahicov), Jakob Frelih (Prebevčak), Stane Jereb (Šolski), avtoličar Janez Kopač (Krošelji), od leta 1963 njegov vajenec Mato Jurca (Jurečev) in mojster Franc Oblak (Kendovc). Ko se je Franc zaposlil pri Transturistu v Škofji Loki, je za mojstra prišel Rudi Buh. Od leta 1962 so se tu učili še trije vajenci: Jože Klemenčič (Ruparsk), Ivo Štumberger (Škandrov) in Vanjo Mole (Pepelsk). Delavnica je bila po kakovostnem servisiranju mopedov znana daleč naokoli. Mopede, pa tudi težje motorje predvsem znamke Puch 175, 250, 250 SGS in drugih znamk, kot so nemški DKW in BMW, ter madžarske Danuvie, so vozili k nam vse od Kamnika do Postojne. Vse leto nas je vsako jutro, ko smo prišli na delo, pred delavnico čakalo tudi do sedem strank s svojimi mopedi ali motorji. V tistem času je bilo po moje v Žireh kakšnih osem do dvanajst osebnih avtomobilov, in tudi te smo popravljali, Alpina pa je imela še en kamion in dva osebna avtomobila, ki pa jih je vzdrževala sama.

Šesta dejavnost je pripadala bencinskemu servisu, ki je posloval v prvi, majhni bencinski črpalki v Žireh. Postavljena je bila leta 1962/63 med Zadružnim domom in potokom Račevo. Pločevinasta hiška je v tlorisu merila štiri krat tri metre. V njej so bila shranjena osnovna maziva in nekaj rezervnih žarnic za avtomobile in motorje, v kotu pa je bila blagajna. Na tej črpalki so delali sprva Brane Albreht, Stane Dolenc (Šemončk), Milan Pišek, kasneje pa Jože Kavčič (Trčk), Franc Kristan (Katre) in Meho Ikić (Krogar). Za to črpalko so od nekod pripeljali dve zarjaveli cisterni, vsaka s prostornino po petnajst tisoč litrov. Nam vajencem je bilo naloženo, da smo z notranje strani očistili rjo, za kar smo imeli na voljo samo žičnate ščetke in krpe. Namesto mask smo si čez obraz zavezali rute.

V cisterni si zdržal pol ure, potem si moral na svež zrak zaradi vročine in jedkega prahu. Ko je bilo to narejeno, smo cisterni po zunanji strani namazali s tekočim katranom, ki smo ga prej v sodih ogreli nad ognjem. Ko je bil katran še moker, smo nanj nanесли žakljevinu, in to okrog in okrog, potem spet katran in spet žakljevinu. Vse sloje po trikrat. Katran sem s sebe čistil še ves mesec. Črpalko je kasneje prevzel Petrol.

Sedmo dejavnost je predstavljal pleskarski servis, tudi ta je imel svoje prostore pri Zajcu, prej pa je bil v garaži pri Špicerju. V njem so bili zaposleni Franc Jereb, Brane Albreht, Ivan Trček in mojster Anton Trček, oba Micnikova iz Nove vasi. Ti so pleskali stanovanja po Žireh, po potrebi pa tudi predmete, ki so bili narejeni v drugih delavnicah.

Osmi servis je bil namenjen vzdrževanju pokopališča in pogrebni dejavnosti, v njem so bili zaposleni Pavle Jereb (Malnarček), Jože Trček (Šemanik) in Ivanov.

Deveta dejavnost je bilo avtoprevozišstvo. Remont je ob ustanovitvi kupil nov češki tovorni avto znamke Praga Pionir, z nosilnostjo tri tone in pol. Kamion je po nekaj letih prodal **Obrtnemu centru** in ta je ustanovil avtoprevozišstvo. Kamion so vozili šoferji: Jože Lahajnar, Janko Jereb (Martinov), zadnji je bil Tone Seljak (Homcov), ki je opravljal vožnje za podjetje in tudi za zasebnike. Ko je avto začel odpovedovati, so kupili nov Tamov kamion, ki je služil nekaj let. Ker ni imel sistema za stresanje (kipanje), so ga predelali v prekucnik (kiper), vendar je bil keson premajhen in zato neprimeren za prevoz peska, zato so ga prodali, Tone Seljak pa se je odločil za zasebno prevozišstvo, si kupil tovornjak in poleg Staneta Veharja (Pleska) postal samostojni avtoprevoznik. Bila sta prva in edina avtoprevoznika v Žireh. S svojima kamionima sta zvozila za vse Žirovce tako rekoč ves gradbeni material za gradnjo hiš.

Deseta dejavnost je bilo žaganje drv po domovih s krožno žago (sekularjem) na pri-

rejenem lesenem vozu, ki ga je vlekel konj, tega pa je moral običajno preskrbeti naročnik žaganja. Ker takrat po hišah še ni bilo trifaznih priključkov, je žagar, ko je prišel k hiši, najprej namestil sekular, nato pa z dolgo fiziološko kabelj od elektromotorja obesil na žice najbližnjega elektrovođa in problem je bil rešen. Paziti je moral samo na to, da je bila letev suha, da ga ni streslo. Števec za odčitavanje porabljenega toka pa je bil montiran v omarici na sekularju. Žagarja sta bila Martin Jereb (Sopovšk) in Jakob Ušeničnik (Udovnk) s Sela. Naročnik žaganja je torej plačal delo žagarja, porabljeno elektriko in najem konja.

Začetki vseh opisanih dejavnosti so bili zelo težki, saj je v tistem času vsega primanjkovalo. Oprema, ki je ostala še izpred vojne, je bila tehnološko precej zastarela, vendar še vedno uporabna. Ko so začeli ustanavljati opisane servisne delavnice, so večino opreme odkupili od nekdanjih obrtnikov, ki so svoje dejavnosti takrat zaprli. To so bila prva osnovna sredstva novoustanovljenega podjetja. Navedel bom nekaj opreme iz tedanjih delavnic.

Oprema v mehanični delavnici: stružnica, last Izidorja Demšarja, aparat za polnjenje akumulatorjev je izdelal Jakob Frelj, garnitura viličastih ključev in garnitura rinkastih ključev, kovaško nakovalo, varilni aparat na acetilen, namizni primež, brusilni stroj (šmirgel), zračni kompresor in garnitura specialnih ključev za popravilo Tomosovih mopedov ter še nekaj drobnega ročnega orodja.

Oprema ključavničarske delavnice: električni varilni aparat, varilni avtogeni aparat, kovaško nakovalo, brusilni stroj, dva namizna primeža, večje škarje za pločevino, električna samostoječa vrtalka, ročna vrtalka in nekaj ročnega orodja, kot so pile, kladiva in klešče.

Oprema mizarske delavnice: večji skobeljni stroj (»kombinirka«), brusilni stroj, stoječi električni vrtalni stroj in ročno orodje.

Oprema čevljarske delavnice: šivalni stroji iz nekdanje Zajcove delavnice.

Oprema kleparske delavnice: krivilni stroj (pigalca), stroj za zvijanje pločevine (rundalca), stroj za krivljenje robov (zikalca) in nekaj

ročnega orodja. Vsi omenjeni stroji so bili na ročni pogon.

Iz opisanega je razvidno, kako malo možnosti je bilo za kakovostno delo, vendar se je s prizadevanjem in iznajdljivostjo zaposlenih ustvarjalo nekaj novega, kar je bila osnova za nadaljnji razvoj.

Viri:

Prvih 50 let (1949–1999). Od mehanične delavnice do tovarne elementov za fluidno tehniko, zbornik, Kladivar Žiri, 1999.

Ustni viri:

Franc Bogataj
Zdravko Kosmač
Franc Mohorič
Tine Poljanšek
Jernej Stanovnik
Polda Seljak

Avtorjev pripis 2018. S tem prispevkom želim ohraniti spomin na neko zanimivo preteklo obdobje, ki sem ga doživljal tudi sam.

Učno pot sem začel v šolskem letu 1961/1962 kot vajenec za poklic avtomehanika v takratni mehanični delavnici in servisu Tomosa v podjetju Obrtni center Žiri. Delovanje tega podjetja opisujem samo od leta 1961, ko sem bil sam zraven. Opisujem dejavnosti podjetja, lokacije delavnic in poslovnih prostorov ter njegove zaposlene. Pred drugo svetovno vojno so bile v Žireh številne delavnice, v katerih so

Uredniški pripis. Članek Vaneta Moleta objavljamo zato, ker je dragoceno pričevanje o dejstvu, da je v Žireh po vojni poleg Alpine delovalo še več manjših podjetij. Ustanovila jih je občina, predvsem zato, da bi občanom ponujala razne obrtniške storitve. Iz teh so se pozneje razvila nekatera večja podjetja, ki delujejo še zdaj (Kladivar Žiri, zdaj Poclairn Hydraulics), nekatera

se opravljale razne servisne in proizvodne dejavnosti, v zasebni lasti. V letih 1945–1946 je z novo družbeno ureditvijo prišlo do sprememb tudi na gospodarskem področju. Privatne delavnice in obrti so ukinjali in jih preoblikovali v družbeni sektor. Tako se je privatna delavnica preoblikovala v družbeno – državno, ki jo je še naprej lahko vodil prejšnji zasebnik – lastnik ali pa se je postavilo novo vodstvo. Na temelju takratnih republiških zakonov je Krajevni ljudski odbor Žiri združil vse nekdanje zasebne dejavnosti v na novo ustanovljeno družbeno podjetje. Na tak način je bilo zagotovljeno, da je proizvodna in servisna dejavnost tekla dalje v novih družbenih razmerah.

Kako je proces družbene preobrazbe potekal pred tem, ko sem se zaposlil v takratnem Obrtnem centru Žiri, nisem raziskoval, vem le, da se je ime podjetja od 1947 večkrat menjalo, da so se dejavnosti združevale in spet razdruževale, da so se razne obrtne delavnice poddržavljale in kasneje nekatere spet vračale v zasebni sektor. Ta živahna dejavnost je potekala tja do leta 1965, nato so se razmere stabilizirale in postopoma se je začel nov razvoj in napredek tako v gospodarstvu kot v celotni družbi.

Vse, kar smo doživljali takrat, smo ponovno doživeli po letu 1991, vendar v obrnjenem vrstnem redu, in s to razliko, da takrat ni bilo tajkunov.

pa so svojo dejavnost opustila (Remont gradnje, Polix). Moletovo pisanje temelji predvsem na ustnih virih in na njegovi osebni izkušnji. Kot tako bo lahko postalo vir raziskovalcem, ki bi hoteli te teme raziskati natančneje in obsežneje, predvsem z uporabo pisnih virov, ki se hranijo v raznih arhivih, zlasti v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota v Škofji Loki.

DNEVI EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE (DEKD) 2018 V ŽIREH

Maja Justin Jerman in Alojz Demšar

Perje je frčalo

(Dramatizacija sporov ob gradnji nove žirovske cerkve, uprizorjena 16. 6. 2018 na Poletno muzejsko noč in 22. 9. ob Dnevih evropske kulturne dediščine)

Vloge:

Župnik Josip Vidmar: *Kristian Mazzini*
Knezoškof Bonaventura Jeglič: *Tilen Artač*
Cesarsko-kraljevi glavar: *Erazem Šubic Krpič*
Kaplan Lavrič: *Rok Klemenčič*
Posestnik in trgovec Lenger: *Andraž Kosmač*
Posestnik Franč Kavčič: *Pika Demšar*
Jože Plečnik: *Špela Paglavec*
Komentatorka: *Nika Kristan*

Dramatizacija se dogaja v Prezbitteriju, ostanku nekdanje cerkve sv. Martina. Na projekcijskem platnu fotografija stare cerkve.

Komentatorka: Resnična zgodba o peripetijah ob gradnji nove cerkve v Žireh se je dogajala na prelomu prejšnjega stoletja. Novi župnik Josip Vidmar je bil nastavljen, da poskrbi za gradnjo nove cerkve, saj je bila stara dotrajana, premajhna in pogosto poplavljena. Novi župnik se je ambiciozno lotil gradnje, a pri tem naletel na številne težave. V Žireh se je pisalo o burnih in dramatičnih časih – lahko rečemo – perje je frčalo.

Posnetek c.-kr. glavarja na projekcijskem platnu

Razglas

Logatec, 29. septembra 1899

Vsled potrebe zidati v Žireh novo cerkev se bo dne 10. oktobra ob 9. uri predpoldne razpravljalo na mestu samem ob posredovanju cesarsko-kraljevega inženirja Leona Bloudek iz Postojne, kje da se izbere prostor novi cerkvi. K tej obravnavi vabijo se gospod župnik, oba ključarja, gospoda župana občine Žiri in Dole in vsi farani iz obeh cesarsko-kraljevih glavarstev Logatec in Kranj

ter gospod župan občine Oslica. O tistih pri pomoči zavezanih, kateri k obravnavi ne bi prišli, mislilo se bo, da pritrdijo zgradbi in se bodo isti primorali v storitev doneska, ki pride nanje.

(Vidmar med projekcijo sedi za mizo in prebira pismo, po koncu branja (projekcije) vstane in vznemirjeno odgovarja na glavarjevo pismo.)

Vidmar: A seveda, prva konkurenčna obravnava, ki pa ni prinesla želenega soglasja. Same prepire. Tukaj sem že od leta 1877. Prišel sem, da bi sezidal novo cerkev, a se je vse zarotilo proti meni. Rad bi ustregel faranom, ki že dolgo potrebujejo novo cerkev. Tukaj je ob povodnji do 70 cm vode. Poplaven teren, tudi na farovškem vrtu rado poplavlja, kjer je druga lokacija bodoče cerkve, ki jo predlagajo nekateri starožirovski imoviteži. Jaz pa z večino faranov trdim, da bi bil prostor čez Soro, ki je že odkupljen od Katernika, najprimernejši.

Poglejte, koliko podpisov smo zbrali. Ampak to ni dovolj *(se obrne proti občinstvu in jim maha s seznamom zbranih podpisov)*, še vedno ne moremo graditi nove cerkve brez načrtov, ki jih revidira stolni kanonik na ljubljanski škofiji Janez Flis.

Posnetek knezoškofovega pisma iz nadškofijske palače

Knezoškof: Častitemu župnijskemu uradu v Žireh! Predloženi načrt gospoda arhitekta Fabianija kljub originalnosti in duhovitosti ni sprejemljiva rešitev zaradi dvojnega vzroka: ker bi bila po njem zgrajena cerkev premajhna in zaradi nedostatkov pri nekaterih delih, cerkev kaže nekakšen secesionizem, ki se ga pri cerkvenih stavbah nikakor ne more odobriti. Naj torej gospod Fabiani, čigar duhovitost in zmožnost se rade volje priznava, načrte v zgoraj omenjenem smislu popravi.

(Župnik Josip Vidmar sedi za mizo, ob zadnjih Bonaventurovih besedah vznemirjen vstane izza mize.)

Vidmar: Ni se mi umestno zdelo še enkrat obrniti na arhitekta Fabianija, da bi bil načrt za novo farno cerkev predelal, posebno zaradi tega ne, ker dela silno dolgo ne dovrši, zidanje cerkve v Žireh pa je nujna zadeva. Opozorim, da dva zvonika želijo ključarji, župan in nekateri drugi veljavni možje, Fabiani pa je načrtoval samo enega. Ti tudi pravijo, da naj bo cerkev res lepa in prostorna, saj Žirovci nismo revni in faranov bo vsako leto več.

In kako sem se motil, ko sem mislil, da bo arhitekt največji problem. Najbolj se je zapletlo pri izbiri prostora, kje bo nova cerkev stala. Škofija je poslala na vpogled svojega izvedenca Romana Waschico, ki je določil prostor čez Soro, tako še c.-kr. glavarstvo in občinski odbor, ampak farani na levi strani Sore temu nasprotujejo.

(Zmoti ga šum ob oknu. Pogleda skozi okno ... Kdo se spet plazi tu okrog ... Na ekranu se pojavi kaplan Lavrič v spremstvu posestnika in trgovca Lengerja, ki se ob cerkvenem zidu pogovarjata.)

Na platnu teče posnetek pogovora med kaplanom Lavričem in Lengerjem

Lavrič: Dragi moj prijatelj, povem ti, uspelo nam bo. Staremu župniku ne gre več tako dobro od rok, v penzijo naj gre. Jaz bom pa prevzel župnijo. In bomo zidali, kjer bomo hoteli.

Lenger: Seveda, jim bomo dali vetra Dobračevcem, kaj si mislijo, od česa pa bo živelo teh devet gostiln, če se bo cerkev preselila na drugo stran Sore.

Lavrič: Cerkev bo stala v farovškem vrtu, jaz imam vso veljavo pri škofu, župnik nič. Samo da se starega Vidmarja znebimo.

(Vidmar napeto prisluškuje pogovoru ob oknu.)

Vidmar: Zarota. Se mi je zdelo, da tale moj novi kaplan rovavi proti meni. Le kdo bi pisaril škofu taka pisma, kako bi presvetli škof lahko taka obrekovanja meni v pismu očital.

Na platnu posnetek iz nadškofijske palače

Knezoškof: Spet pritožno pismo. Le od kod se je vzelo? Se ve, iz Žirov. Ne konca ni kraja teh pritoževanj. Prej veleposestnik in trgovec, zdaj pa še mladi kaplan. Piše o starem Vidmarju, da če bi tamkajšnje razmere poznal, če ne bi z liberalci držal in jih podpiral, bi že zdavnaj prepotrebno novo cerkev zidali. Samo on da vnaša razdor med Žirovci. Ne morejo se dogovoriti, ali rabijo novo cerkev ali bodo obnovili staro, kje jo bodo gradili. Če bi bil stari župnik kaj vreden, bi jih že v red spravil.

Vidmar: (*Sunkovito vstane in nemirno hodi.*) Bo meni govorila ljubljanska gospoda, da ne znam z Žirovci, da jih ne poznam. Skoraj 30 let sem tukaj in dobro vem, kakšni so. Presvetli ne vedo, poslušajo zdaj ene, zdaj druge in vnašajo zmedo. Vse to jim napišem v pismu.

(*Se usede za svojo pisalno mizo in piše pismo, ki ga na glas sproti bere.*)

»... jaz poznam Žirovce, so nekateri zelo trmoglavji in hočejo, da bi vselej njihova obveljala. Na vse ljube načine, tudi nepošteno, s hinavščino in lažmi se pogajajo, da bi le zmagali. Kadar pa vidijo, da nimajo nikogar, da bi jim pomagal, se vdajo in so pozneje še veseli, da se je kaj dobrega doseglo.

Ampak pred menoj so vsi farani enaki, pa naj bodo na desni ali levi strani Sore. Kar pa se očitka tiče, da z liberalci držim, nič ne velja. Če pa se glede stavbišča nove farne cerkve z novimi desničarji, ki se imajo za liberalce, strinjam, zaradi tega nisem privrženec liberalne stranke. V vseh zadevah tudi niso liberalci s slepoto udarjeni. Tako imajo tudi glede stavbišča nove cerkve boljšo razsodbo kakor oni na levi strani Sore – četudi se klerikalci imenujejo. Zbiranje stavbišča je vendar čisto indiferentna zadeva, katera se ne dotika niti liberalizma niti klerikalizma.

O, dragi prečastiti škof, v tej zadevi moramo vendar objektivno soditi. Vaša svetost mi hoče pa še to prepovedati (*pogleda proti platnu*). Tudi cesarsko-kraljevo glavarstvo v Logatcu posluša vse druge kot mene.

Posnetek c.-kr. glavarja na platnu

Glavar: Cesarsko-kraljevo glavarstvo sprevidi, da je edini način, po katerem je mogoče stvar v pravi tir spraviti in dokončno odločiti, zato c.-kr. glavarstvo izdaja razsodbo 17. konkurenčnega zakona v dveh delih: v prvem se odloči o potrebi zidanja in o prostoru, v drugem o ostalih točkah konkurenčnega programa. To bi bila sporazumna rešitev, vse stvari najlepše urediti. Prečastiti gospod župnik pa le naj blagovoli nadaljevati s pobiranjem prispevkov, da bi se dosegla načrtovana vsota.

Vidmar: Nova in nova pisanja v vse smeri, a nobeno ne prinaša rešitve. Kako naj bi jo, saj je že sam škof Bonaventura določil mesto zidanja nove cerkve, večina faranov jo je potrdila in zdaj naj bi še enkrat razpravljali. Ni konca in ne kraja, prav vse se je zarotilo proti meni.

(*Na oder bučno stopita trgovec Lenger in posestnik Kavčič.*)

Lenger: Seveda, če še niste izpeljali konkurenčne obravnave. Tudi midva izražava priziv k odločitvi občinskega odbora, da se bo stara župna cerkev podrla in da bo za novo župno cerkev skrbela cela fara. Če hočemo obdržati staro cerkev kot podružnico, jo moramo odkupiti in sami vzdrževati. To pomeni – da plačujemo dvojno ceno. Proti temu sklepu odločno protestirava in sva proti njemu tudi glasovala.

Kavčič: Mi imamo v Žireh župno cerkev, katera popolnoma zadostuje vsem potrebam in katera bi se z majhnimi zneski in prostovoljnimi prispevki obnoviti dala. Z zidavo župne cerkve izven Žirov bi se doslej v Žireh živeči obrtniki in trgovci uničili.

Andraž: In sicer prav po nepotrebnem, ker kot rečeno, faktično prav ni potrebno, da bi se cerkev premestila iz Žirov. O dotičnem smo v različnih prilikah na cesarsko-kraljevem glavarstvu že razpravljali.

Vidmar: Kakopak, vsi so že siti vaših pritožb: škofija in glavarstvo v Logatcu. Jaz pa se bom požvižgal na vse odloke in prepovedi in se bom lotil zidanja cerkve. Vem, da mi bodo vrli Žirovci s prispevki in tlako z veseljem stali ob strani.

Posnetek iz nadškofijske palače na platnu

Knezoškof: Prečastiti gospod Josip Vidmar! Ker za konkurenčno obravnavo ne marate, še več, hočete z zidanjem aprila začeti, vam škofijski ordinariat naroča, da so vaše namere proti stavbinskemu redu naše dežele. Zato se vam v korist vašo strogo naroča, da si postavnim potom pridobite dovoljenje in popred nikakor ne začnete z zidanjem.

(Posestnik in trgovec s prikimavanjem in govorjenjem v brado, da, da ..., potrjujeta škofovo odločbo.)

Vidmar: Ker sem bil pred skoraj 30 leti v tej fari za župnika postavljen z namenom graditi novo cerkev – ne bom odnehal – glavarstvu, škofiji in žirovskim upornikom navkljub. Bom pa brez dovoljenj začel graditi.

Kavčič: Kako lahko župnik zidajo zasebno cerkev, saj nimajo izpeljane konkurenčne obravnave in pri tem trošijo nabrani denar od prostovoljnih prispevkov.

Lenger: In še več – župnik hočejo napraviti zračno pot iz bližnjega kamnoloma iz smrekevega lesa in šin, da bi kamenje k cerkvi spravljali, pa sva preračunala, da bo stala ta zračna pot z delom in vsemi mašinerijami 12.000 kron. Proti takemu nesmiselnemu zapravljanju za novo cerkev nabranega denarja protestirava kar najodločneje.

Kavčič: Kar najodločneje.

Vidmar: Res je, da nameravamo zračno pot napraviti, toda le za to, da se stroški zmanjšajo, kateri bi bili z dovažanjem kamenja z voli ali konji veliko večji. Dosegli bodo zgolj petino očitane vsote, o kateri ste spet pisarili presvetlemu Bonaventuri – tako da bodo znašali zgolj 2500 kron. Treba bo kupiti le šine in nekatere druge malenkosti, plačati tesarjem, cesarsko-kraljevo rudniško skrbništvo v Idriji pa nam bo posodilo nekatere predmete. Kar je že obljubilo. Teh naprednih idej na levi strani Sore ne boste nikoli razumeli.

Zvočni efekt

(Prostor se zatemni, igralci se premestijo, zavzamejo nove, a trdne položaje. Še enkrat vsak odločno izreče svoje stališče.)

Kavčič: Stara cerkev bi se z veliko manj denarja obnovila in dozidala.

Lenger: Ne pustimo, da bi se farani iz glavne farne vasi ob semanjih dnevih odpravljali k maši v odročno novo cerkev.

Vidmar: Trideset let sem že tukaj in ga ni, ki bi mi preprečil zgraditi novo, zračno cerkev na oni strani Sore. Tako, kot si jo Žirovci zaslužijo.

(Vsi trije se umaknejo za korak v ozadje odra in nastopi komentatorka.)

Komentatorka: In po vseh teh sporih, ki so trajali več kot deset let, po številnih pismih in pritožbah, ki so romali v smeri proti škofiji v Ljubljano in v cesarsko-kraljevo glavarstvo v Logatec in nazaj – so se uporni duhovi le pomirili. Žirovski občinski svet je 14. julija 1907 ugotovil, da je obravnava nepotrebna, saj ni več kaj odločati – cerkev se je namreč že zidala. Logaško okrajno glavarstvo je nato 16. julija 1907 obravnavo preložilo za nedoločen čas. S tem so se intervencije nasprotnikov gradnje končale. Josip Vidmar, osrednji akter gradnje največje cerkve na Gorenjskem, je med bitko zbolel, lahko rečemo, da je izgubil boj s svojim velikim projektom, saj tudi posvetitve cerkve leta 1912 ni dočakal.

V teh turbulentnih časih so se v Žireh dogajale korenite spremembe – cerkev so prestavili čez Soro, premaknili središče na drugi breg in obenem zgradili eno največjih cerkva, ki je pomenila novo vez – združila je Dobračevce in Žirovce v eno. V Žiri je prišla nova pomlad.

(Zvočni efekt idiličnega zvonjenja.)

Kaj pa drugi predmet velikega spora – stara cerkev?

Plečnik: *(Bere pismo, ki ga je napisal profesorju Maksu Dvoržaku.)*

Ob zadnjih božičnih praznikih sem bil v Žireh. Tam grade veliko cerkev – dolgo in široko – svetlo in predvsem novo – zakaj ne? To mi je tako razumljivo kot to, da moram čez toliko časa vendarle dobiti novo obleko. No, stara cerkev slučajno še stoji – toda zdihuje. Je pa mojstrovina širjave in udobnosti – in finih pogledov. Graditi so jo začeli razumni, odkritosrčni ljudje, prav takšni so jo kasneje povečali in uglasili k temu še imenitne oltarje. Seveda je bilo tudi vse to zapisano pogubi. Prosil sem gospode, da bi vendar ohranili te reči, ali da jih obnove in uporabljajo kot bratovščinsko cerkev ali za dekanijsko knjižnico ali morda muzej.

Sedanji župnik se zdi, da je prvovrsten, visoko inteligenčen in goreč mož. Jamčim za to, da je objekt vreden zanimanja. Zategadelj prihajam s prošnjo: recite mi, visoko spoštovani Maks Dvoržak, kaj naj ukrenem, katero pot naj uberem, da bo to delo obnovljeno in bo služilo dobremu namenu? Kaj bi bilo treba izpolniti, da bi bilo mogoče dobiti od Centralne komisije subvencijo? Izjavljam pa, da obnove ne mislim prevzeti, da sem to pokrenil iz povsem čistega namena. Oprostite mi, visoko spoštovani gospod, ta moj napad in blagovolite sprejeti moje najvdanejšje priporočitve.

Praga, 1. 3. 1913, vaš Jožef Plečnik

Komentatorka: Ostanki stare cerkve še vedno čakajo na razumne, odkritosrčne ljudi, kot je rekel mojster Plečnik, da bodo znali odgovorno poskrbeti za svojo dediščino.

Dramatizacijo je na podlagi arhivskih dokumentov in pisem, ki jih je v veliki meri dobesedno prenesla v tekst in povezala z besedilom, zapisala Maja Justin Jerman.

Arhivske vire je zbral in uredil dr. Alojz Demšar.

Videoposnetke je posnel in zmontiral Darjan Kacin z asistenco Katje Bogataj.

Snemanje sta v svojih prostorih omogočila Nadškofija Ljubljana in Loški muzej.

Zvočne efekte je ustvaril David Beovič.

Literatura in viri

Naglič, Miha: Žirovski stavbni dediščini v spomin, *Žirovski občasnik* 8, 1987, št. 13, str. 83–101.

Arhiv Republike Slovenije, AS 134, Okrajno glavarstvo Logatec, š. 106 (št. 613), š. 332 (št. 1824), š. 353 (mapa gradnja cerkve Žireh),

Arhiv Republike Slovenije, AS 1100, C.-kr. državni spomeniški urad Dunaj, š. 14, Krain – Sairach (Žiri) alte Pfarrkirche.

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv, fond župnije, fascikel Žiri 1856–1910.

Besedilu na pot. Avtorica tega besedila sem se potrudila spraviti zanimivo pričevanje naše preteklosti v bolj poljudno in všečno obliko predvsem zato, da bi obudila problematiko odnosa do žirovske stavbne dediščine. Zdi se mi, da še nismo izgubili vsega in da je še čas, da ohranimo nekaj izjemno lepih arhitekturnih pričevalcev naše preteklosti, saj je nujno, da naši zanamci vedo, od kod izhajajo in kakšne so bile njihove korenine. Tudi zato sem k ustvarjanju pritegnila predvsem mlade ljudi, da bi preko besedila lahko začutili vrednost naše dediščine. Čas je, da bi bili mi sami mojstri Plečniki in bi znali poskrbeti za tisto, kar imamo, kar sega čez povprečje in nas določa. O tem je že poglobljeno pisal Miha Naglič v *Žirovskem občasniku* leta 1987 v prispevku Žirovski stavbni dediščini v spomin. Marsikaj smo izgubili, prostodušno prepustili minevanju, a uspeli smo ohraniti Staro šolo, jo spremeniti v muzej. Verjamem, da s tem nismo

rekli zadnje, da bomo znali poskrbeti za ostale znamenitosti, kot so že omenjeni Prezbitarij, Studenec in še mnoge druge, in nasploh znali zavarovati arhitekturne dragocenosti Starih Žirov, medtem ko se bo Stara vas lahko razvijala v sodobnejši maniri. S takimi dejanji bi se tudi potrdil žirovski ponos, ki nam ga res ne manjka, in prav bi bilo, da se opogumimo.

Alojz Demšar

Dnevi evropske kulturne dediščine (DEKD) 2018 v Žireh

Septembra in oktobra 2018 so bile v Žireh tri prireditve v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine 2018. V Prezbitariju, ostanku stare župnijske cerkve, je bila 22. septembra ob 19. uri dramska uprizoritev z naslovom *Perje je frčalo – kje bo nova žirovska župnijska cerkev*. V nedeljo, 30. septembra, smo se odpravili na *Pohod po stari poti* od Gor do Vrha Svetih Treh Kraljev. Na zadnji prireditvi, v petek, 5. oktobra, ob petih popoldne, pa smo v zgornji kaverni na Breznici spoznavali *Neznane vojašnice ob rapalski meji na območju Žirov*.

Perje je frčalo – kje bo nova žirovska župnijska cerkev

Predstava v Prezbitariju, edinem ostanku stare župnijske cerkve, nas je ponesla v prva leta 20. stoletja. Leta 1899 se je med Žirovci razplamtel spor o tem, kje naj bi zgradili novo župnijsko cerkev in ali novo cerkev sploh potrebujejo. Nasprotniki gradnje, večinoma trgovci, gostilničarji in obrtniki iz Starih Žirov, so spretno izkoriščali zakone in preprečili začetek gradnje. Rešitve iz zagate niso našli na žirovski občini, niti ljubljanski knezoškof Jeglič ali okrajni glavar iz Logatca. Gordijski voz je presekala župnik Josip Vidmar, ki je leta 1906 cerkev enostavno začel graditi, kljub svarilom iz Ljubljane in Logatca o nezakonitem početju. Vročje žirovske glave so se ohladile in s skupnimi močmi so zgradili veličastno cerkev. Predstava je osvetlila tudi vlogo dveh velikih arhitektov pri žirovskih cerkvah. Maks Fabiani je leta 1900 narisal načrt za novo župnijsko cerkev, a so ga žirovski veljaki zavrnili, češ da je preveč skromen. Jožef Plečnik pa je leta 1913 poskušal rešiti takrat že opuščeno staro župnijsko cerkev s posredovanjem pri Maksu Dvoržaku, vodji avstrijske službe za varstvo kulturnih spomenikov na Dunaju. Mogoče bi bila usoda stare cerkve srečnejša, ko ne bi leto kasneje zaropotali vojaški bobni. Dvoržak je namreč vodil odlično usposobljeno službo.

Predstava je povezala tri prizorišča. V Prezbitariju so nastopali župnik Josip Vidmar (Kristian Mazzini) in Žirovci, z videoposnetki iz ljubljanske nadškofijske palače pa se je v predstavo vključeval knezoškof Jeglič, igral ga je Tilen Artač. Okrajni logaški glavar (Erazem Šubic Krpič) je z videoposnetki (neuspešno) posegal v žirovsko dogajanje – posnetki pa so bili narejeni na Loškem gradu, in ne na takratnem sedežu glavarstva, na gradu v Gorenjem Logatcu. Besedilo

Perje je frčalo, uprizoritev v prezbiteriju stare žirovske župnijske cerkve. Od leve Komentatorka (Nika Kristan), Posestnik in trgovec Lenger (Andraž Kosmač), Posestnik Franc Kavčič (Pika Demšar), Jože Plečnik (Špela Paglavec) in župnik Josip Vidmar (Kristian Mazzini) / Foto: Darjan Kacin

predstave, objavljeno v tej številki *Žirovskega občasnika*, je po arhivskih virih napisala Maja Justin Jerman, ki je bila tudi režiserka. Predstavo je uprizorila medobčinska igralska zasedba mladih žirovskih, idrijskih in škofjeloških igralcev.

Zahvaljujemo se vsem, ki so predstavo pripravili in pri njej sodelovali. Njihova imena so navedena pri besedilu predstave v tej številki *Žirovskega občasnika*.

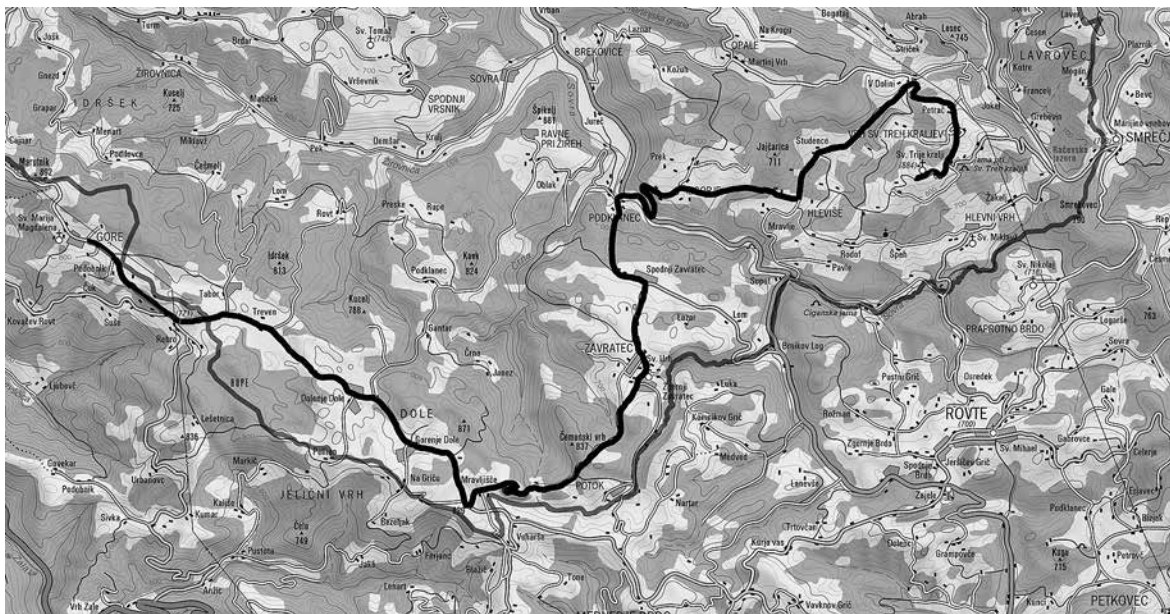
Pohod po stari poti od Gor do Vrha Svetih Treh Kraljev

Večino naše poti so že pred pol tisočletja, leta 1510, prejezdili uradniki loškega gospostva, ko so popisovali kmetije. To so bili loški kaščar Baltazar Sigesdorffer, protipisar loškega gospostva Ludvik Freysleben in župan hlevnovrške županije Ožbolt z Matjaževega grunta v Zavrattu. Objezdili in popisali so vse grunte (takrat hube) v hlevnovrški županiji. Začeli so v Dolah, bili v Potoku, Zavrattu, Izgorjah, na Vrhu Svetih Treh Kraljev, v Hlevnem Vrhu in končali v Hlevišah. Popisali so 34 gruntov. Popis se je ohranil v münchenskem arhivu.¹ Na pohodu smo šli mimo 17 gruntov, ki so jih popisali že takrat in ki obstajajo tudi danes. Kaj so videli popisovalci pred pol tisočletja in kaj mi? Dele poti so stoletja uporabljali tovorniki z živim srebrom iz Idrije na Vrhniko, trgovci na poti iz Škofje Loke v Furlanijo, romarji na Sveto goro nad Gorico, pa tudi Turki med prihodom na Žirovsko leta 1476.

Iz Žirov na Gore

Avtobus nas je iz Žirov na Gore odpeljal v nedeljo, 30. septembra, ob pol devetih. Pohodnikov je bilo več, kot smo upali največji optimisti, saj je bil avtobus s 50 sedeži poln. Manja,

¹ Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem*. Ljubljana: Pegaz International, 2010, str. 15–18.

Pohod *Po stari poti*, trasa pohoda je označena s črno barvo.

ki nas je pričakovala v Izgorjah, je hitro rešila zaplet: »Bom pa kose štrudlja razrezala na pol.« Tudi Andrej, ki je na cilju skrbel za golaž, je čez nekaj časa poklical: »Ali je lahko golaž in še deset porcij vampov?«

Naše prvo srečanje s kulturno dediščino je bilo že med vožnjo z avtobusom. Peljali smo se mimo Rovt in nad Cestami zavili v Rovtarske Žibrše. Prišli smo na pot, po kateri je do leta 1850 potovala iz Idrije v širni svet večina idrijskega živega srebra – tisto pretihotapljeno so seveda odnesli po bolj odročnih stezah. Ta pot je iz Idrije peljala skozi Rebropod Gorami, Dole, Veharše, Medvedje Brdo do Cest in od tukaj čez Zaplano in Strmico na Vrhniko.

Že blizu zaselka Trate smo se peljali mimo kapelice na desni strani ceste, ki ima pod oltarčkom vzdano kamnito sivo ploščo z vrezano krono in začetnicama F. T., pod krono pa je v treh vrsticah napis:

MEDIA / HICCLAVSA / 17VIA 63

Plošča je iz kapelice, zgrajene leta 1763, ko so živosrebrno pot temeljito prenovili v pričakovanju obiska cesarja Franca I. (1708–1765), moža vladarice Marije Terezije. Napis pove, da je tukaj sredina poti – živosrebrne poti med Idrijo in Vrhniko. Hkrati je napis kronogram. Če večje črke beremo kot rimske številke, dobimo letnico 1763. Celotna pot naj bi po izročilu merila 13.994 idrijskih klafter.² Verjetno je bila idrijska klaftra enaka ljubljanski (1,966 metra),³ kar pomeni, da naj bi bilo od kapelice do Idrije natanko 14 kilometrov. Po današnji cesti, izpeljani po trasi živosrebrne poti, po 14 kilometrih res pridemo v Idrijo, do mostu čez Idrijco v središču mesta.

Ob vstopu v zaselek Trate smo se peljali čez nekdanji mejni prehod med Italijo in Jugoslavijo na rapalski meji. Na mejni prehod spominja mejni kamen 43/I, ki je na levi strani ceste. Na desni strani ceste je stal glavni mejni kamen 43, ki pa ni ohranjen. Navadni mejni kamen 43/I je enake velikosti, kot je bil glavni kamen 43, saj je označeval meddržavni mejni prehod.

Tudi naslednje meje, ki smo jo prestopili, ni več, bila pa je pomembna, ko so bili naši predniki podložniki zemljiških gospostev. Pod kmetijo Mravljšče smo iz nekdanjega logaškega gos-

² *Logaške novice : Glasilo Občine Logatec*, oktober 1996, št. 10, str. 1.

³ Sergij, Vilfan: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.–XIX., stoletje). *Zgodovinski časopis* 8 (1954), str. 27–86, str. 63.

postva in naselja Medvedje Brdo vstopili v loško gospostvo in v naselje Potok. Le približno 200 metrov proti jugu je na vzpetini nad Veharšami tromeja naselij Medvedje Brdo, Potok in Jelični Vrh. Danes nič posebnega, stoletja je bila tukaj tromeja logaškega, loškega in idrijskega gospostva. Leta 1630 so tukajšnje meje takole opisali: /meja loškega in logaškega gospostva gre/ *poleg potoka Jakopnika do lepe jablane, katera stoji nekoliko nad veliko hišo na Veharših. Pri tej jablani se stikajo meje logaške, idrijske in loške sodnije. Do tu sem sega zemljišče Primoža Mravljiška, ki je že loški podložnik.*⁴ Lepe jablane ali kakšne sledi za njo danes seveda ni več.

V neposredni bližini tromeje gospostev je tudi tromeja porečij Idrijce, Ljublanice in Poljanske Sore. Meja loškega in idrijskega gospostva je tekla po razvodnici Sore in Idrijce in meja logaškega in idrijskega po razvodnici Ljublanice in Idrijce. Meja loškega in logaškega gospostva pa ni šla po razvodnicah, temveč po strugah potokov Jakopnik in Sovra in nato po grapi na Smrekovec nad Hlevnim Vrhom.

Pred prihodom na izhodišče – na Gore – smo se peljali še čez eno mejo, ki je v stoletjih počasi izgubljala svoj pomen. Sedanja meja med naseljema Dole in Gore je bila do leta 1420 meja med Avstrijo in državo oglejskega patriarha, nato do leta 1509 meja med Avstrijo in beneško republiko, do leta 1607 meja med loškim in tolminskim gospostvom, nato meja med loškim in idrijskim gospostvom, v 19. stoletju je postala meja med občinama Dole in Idrija, od leta 1928 pa je samo še meja med naselji, najprej Dole in Jelični Vrh, zdaj pa Dole in Gore.

Po polurni vožnji smo prispeli na Gore. Seveda bi bila z osebnim avtom pot iz Žirov čez Ledinsko Razpotje in Idršek skoraj 20 kilometrov krajša, toda za avtobus ta cesta zaradi ovinkov ni prevozna.

Gore, razgledišče idrijskega sveta

Na Gore so na svetlo sonce in svež zrak prihajali na izlete idrijski rudarji z družinami. Na vzpetini na zahodnem robu vasi stoji cerkev sv. Marije Magdalene, nekaj domačij pa je raztresenih tudi zunaj vaškega jedra.

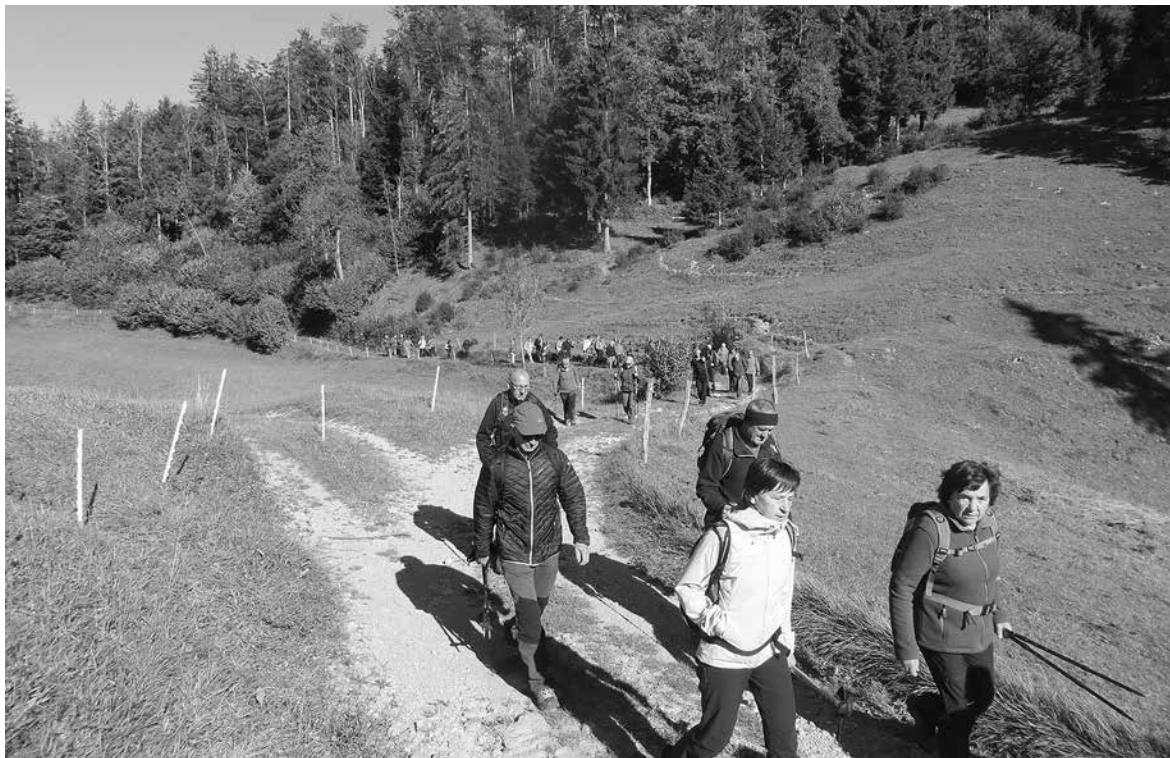
O Gorah govori več legend, zgodovinskih podatkov pa je malo. Tu naj bi že v rimskih časih stal najprej poganski tempelj, nato pa krščanska kapela. Po legendi iz turških časov naj bi Turki iz Krnic jezdili proti Goram. Tedaj je cerkev zakrila megla, turški konji pa so se začeli vdirati v tla in Gore so bile rešene.

Vendar so Turki verjetno le obiskali Gore. Sebastijan Nascimbeno, generalni vikar oglejskega patriarha, je bil 18. in 19. maja 1498 v Idriji, kjer je posvetil pokopališče pri Marijini cerkvi in

Kapelica v Rovtarskih Žibršah, tabla pod oltarčkom označuje sredino živosrebrne poti med Idrijo in Vrhniko / Foto: Alojz Demšar

⁴ Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem*. Ljubljana: Pegaz International, 2010, str. 81.

Pohodniki *Po stari poti* v Doleh / Foto: Alojz Demšar

ponovno posvetil cerkev sv. Marije Magdalene na Gorah. V tistem času so namreč ponovno posvečali tiste cerkve, ki so jih oskrunili Turki.⁵

Okolica Idrije je bila kolonizirana v 14. stoletju. Ozemlje je oglejski patriarh leta 1335 podaril plemiču Konradu iz Castelnuova v Furlaniji. Grunti so nastali predvsem okoli Spodnje Idrije in v Kanomlji, verjetno tudi že na Gorah, sicer tam ne bi že v 15. stoletju stala cerkev. V 14. stoletju, po letu 1318, so iz loške strani freisinski škofi kolonizirali Dole, Potok in Zavratac. V loškem urbarju iz leta 1560 najdemo tudi eno od prvih omemb Gor. Takrat je imel loški podložnik Jurij Križec rovt na meji loškega gospostva proti Goram (Tschudenperg). Križec je bil lastnik kmetije Birenca v Idršku.

Leta 1515 je v idrijski župi omenjen Ahac Čuden,⁶ leta 1523 pa njegov sin Klemen.⁷ Okrog leta 1600 se v urbarjih trikrat omenja Jurij Čuden. Bil je župan idrijske župe po tolminskem urbarju iz leta 1598.⁸ Enako ime je imel lastnik kmetije Cajnar v Idršku, ki je leta 1604 prodal kmetijo Ivanu Trohi.⁹ Leta 1624 je v tolminskem urbarju vpisan Jurij Čuden, ki je imel kmetijo v Gorah.¹⁰

Nemško ime za Gore je bilo Tschudenberg (Čudenberg). Nastanek imena razlagajo iz *zu den Berg* 'na gori', ali celo iz čudežne rešitve pred Turki. Iz zgoraj napisanega se ponuja tretja razlaga. Priimek Čuden, ki je verjetno nastal iz staroslovanskega imena, bi lahko botroval tudi krajevne-

⁵ Höfler, Janez: Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem : Primorska : Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija. Nova Gorica: Goriški muzej, grad Kromberk, 2001, str. 95. Höfler, Janez: Oglejski generalni vikarji in drugi patriarhovi pooblaščenici na Slovenskem v poznem srednjem veku (1300–1535). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018.

⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1349, Verbič Marija, osebni fond, seznam plačnikov puntarskega davka leta 1515.

⁷ Deželni arhiv v Gradcu, Urbar Tulmein, Handschrift Nr. 437. Mikrofilm v Arhivu Republike Slovenije.

⁸ Štih, Peter: Tolminsko gospostvo po urbarju iz leta 1598. *Goriški letnik* 11 (1984), str. 95–115.

⁹ Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem*. Ljubljana: Pegaz International, 2010, str. 358.

¹⁰ (ARS), SI AS 1074/122, urbar graščine Tolmin/ 1624, fol. 313.

mu imenu Čudenberg. Na Gorah – Čudenbergu so Čudni izpričano živeli še leta 1624. Priimek pa je bil zapisan na Idrijskem že leta 1515, ni pa znano, kje je nosilec priimka prebival.

Kmetije iz idrijske župe so v tolminskem urbarju iz leta 1523 vpisane sumarno in niso razporejene v vasi. Zato ne moremo vedeti, koliko jih je bilo takrat na Gorah.¹¹ Okrog leta 1607 so Gore prišle pod idrijsko gospostvo. Kmetije so bile popisane leta 1693, vendar teh podatkov ni še nihče preučil.¹² Leta 1770 so dobili na Gorah hišne številke Jeličnega Vrha, od št. 30 do 37, in jih imele še leta 1939, zdaj pa so Gore samostojno naselje. Tu so bili leta 1785 meznija (Jelični Vrh št. 30), kaplanija, kasneje župnišče (št. 31), grunt Hladnik (št. 32), grunt Trota (tudi Trovta, št. 33) in njihova bajta (št. 34), grunt Lužar (št. 35), mala kmetija Kočar (št. 36), nad vasjo pa še tričetrtinski grunt Kolenc (št. 37).¹³ Grunt Trota je bil pred drugo svetovno vojno razprodan. Zdaj so na Gorah kmetije Mlakar, Lužar, Hladnik, Kolenc, Čenčičar in Svetle.

Cerkev sv. Marije Magdalene na Gorah je bila podružnica župnije Marijinega vnebovzvetja v Spodnji Idriji. Leta 1776 so na Gorah dobili prvega duhovnika. Samostojna župnija so bile Gore 150 let, od leta 1867 do konca 2017. Zdaj je cerkev na Gorah podružnica idrijske župnije.

Cerkev sv. Marije Magdalene na Gorah, za ambonom gospa Silva Petrič / Foto: Tanja Mlinar

Cerkev sv. Marije Magdalene na Gorah

Cerkev na razgledni vzpetini na robu vasi, oblito z jesenskim soncem, nam je razkazala in opisala gospa Silva Petrič, ki je njena skrbnica. Cerkev ima poznogotski prezbiterij z rebkastim stropom iz 15. stoletja in baročno cerkveno ladjo, verjetno iz druge polovice 18. stoletja. Dva vitraja s podobo sv. Marije Magdalene sta delo slikarja Tomaža Perka. Stranska baročna oltarja sta posvečena sv. Devici Mariji in sv. Antonu Padovanskemu. Križev pot iz terakote s slovenskimi napisi je bil narejen v Franciji. V osrednji niši v prezbiteriju je kip sv. Marije Magdalene. Freske na slavočnem zidu in stropu cerkvene ladje so po slogovnih značilnostih primerljive s freskami v cerkvi Marijinega vnebovzvetja v Spodnji Idriji (Marija na Skalci), ki so delo idrijskega kartografa, graditelja in slikarja Jožefa Mraka. Zato domnevajo, da so tudi freske na Gorah njegovo delo oziroma delo kakega njegovega učenca. Svetla cerkev in barvite freske ustvarjajo sproščeno vzdušje razigranega baroka.

Cerkev je ob ponovni posvetitvi leta 1498 imela oltar sv. Marije Magdalene, na oltarju so bili še sv. Peter, sv. Pavel, sv. Primož in sv. Felicijan. Cerkev je bila v baroku večkrat predelana, obnovljena okrog leta 1823 in nato še v letih 2010 do 2013. Zadnja obnova stavbe, opreme in poslikav je bila posebej temeljita in strokovna. Oltar iz 19. stoletja še čaka na restavriranje,

¹¹ Gl. op. 7.

¹² (ARS), SI AS 1074/71. urbar gospostva Idrija/ 1629–1694.

¹³ (ARS), SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, škatla 272, k. o. Jelični Vrh.

v cerkvi pa stoji obnovljen tabernakelj iz tega oltarja. Oltar se ni najbolje vklapljal v cerkev, zato še ni znano, kako ga bodo umestili v cerkev. V novo oltarno mizo pa so prenesli relikvije s pečatom iz Dalmacije, ki so jih pri prenovi našli v starem oltarju. Pod šestimi plastmi beleža je restavratorka mag. Anita Kavčič Klančar našla baročne freske, ki jih lahko zdaj občudujemo. Freske imajo na slavaloku letnico nastanka 1782, slikar pa ni podpisan.

Od Gor do Mravljšč

Naš naslednji cilj sta bili prvi dve kmetiji iz popisa leta 1510, Enšk in Cegale v Doleh. Do njih se je prišlo po lepi in mehki poljski poti. Takrat sta imeli obe kmetiji stavbe in polja v dobrem stanju, tako kot vse kmetije v Doleh in Zavrtaču. Pri Enšk je bil lastnik Jurij Pibak, ki je redil 20 govedi, 20 ovc in jagnjet in 16 koz. Pri sosedu Cegaletu je gospodarila Marjeta Majnhart, imela je konja, 20 govedi, 35 ovac in jagnjet in 24 koz. Na tej kmetiji imajo zdaj okrog 80 govedi.

Od tukaj do Zavrtača smo jo tolkli po asfaltu. Prišli smo na živosrebrno pot Idrija–Vrhnička. Po tej poti je do sredine 19. stoletja verjetno potovalo v svet več kot polovica od približno 108.000 ton v Idriji pridobljenega živega srebra. Najprej smo šli mimo Trevena, kjer so leta 1510 popisovalci našli gospodarja Urbana, Andrejevega sina. Na njegovi kmetiji so našli enega konja, 14 govedi, 20 ovc in jagnjet in 10 koz. Malo naprej je na levi strani ceste grunt Trovt, na levi pa Sedej. Leta 1510 so najprej popisali Trovta: gospodar Blaž Golob, 10 govedi, 16 ovc in koz. Pri Sedeju jih je spet pozdravila gospodarica. To je bila Katarina, hči Jurija Zupolda, imela je konja, 6 govedi, 8 ovc in jagnjet in 8 koz. Sedanji Sedejev gospodar vodi veliko Žago Rupnik.

Težko smo pričakovali, da se ob cesti prikažeta naslednji dve kmetiji, Mrak in Gantar. Navsezadnje tudi zato, ker je bil v programu pohoda načrtovan postanek za kavo pri Gantarju. Res so nam prijazno predčasno odprli gostilno. Kljub pripombi enega od udeležencev, da se ne držimo programa (nekateri so poleg kave naročili še kaj močnejšega), je kratek postanek vsem dobro del. Tudi popisovalce pred 508 leti so Gantarjevi verjetno postregli, kave pa jim zagotovo niso skuhal. Gospodar je bil Jakob Kolker, imel je številno čredo: enega konja, 16 govedi, 35 ovc in jagnjet in 32 koz. Sosed pri Mraku, Ahac Lužnik, je redil 15 govedi in 25 ovac in koz.

Pred nami je bil še kilometer živosrebrne poti, do odcepa za Mravljšč. Leta 1510 je bil lastnik in gospodar Gregor Kalec. Kmetija je verjetno dobila ime po vzpetini, na kateri stoji, in je to ime nosila že takrat. Naslednji gospodar (leta 1520) je namreč po hišnem imenu prevzel priimek, to je bil Jurij Mravljšek. Pred stoletji je bila tukaj tudi gostilna. Leta 1510 se je okrog hiše paslo 16 govedi, 25 ovc in jagnjet in 12 koz, imeli so tudi konja. Zemljišče kmetije je pripadalo najjužnejšemu delu Gorenjske, najbolj južna hiša Gorenjske pa je bil Svetlik spodaj v Potoku.

Od Mravljšča do Zavrtača: po poti Vipava–Škofja Loka

Pot smo nadaljevali proti Zavrtaču. Na Malovicah se z desne priključi poljska pot z Veharš čez zgornjo dolino Potoka, ki je bila nekoč mnogo pomembnejša od sedanje. Bila je del tovarne poti Vipava–Črni Vrh–Godovič–Veharše–Zavrtač–Žiri–Škofja Loka. Tovarna pot pomeni, da so blago prenašali s konji, in ne vozili z vozovi. Bila je pomembna trgovska povezava s Primorsko že pred letom 1400. Seveda po poti niso hodili le tovarniki in trgovci. Uporabljali so jo popotniki na poti v Italijo, romarji na Sveto goro in še dlje. Po njej so leta 1476 prišli v Žiri iz Vipave Turki.¹⁴ Njen pomen se je močno zmanjšal, ko so po letu 1700 zgradili vozno cesto

¹⁴ Blaznik, Pavle: Prometne zveze preko Poljanske doline v freisinški dobi, *Loški razgledi* 13 (1966), str. 37–43.

Ljubljana–Logatec–Hrušica–Vipava. Od Malovic do Zavratac smo hodili po cesti, ki so jo začrtali Italijani, in se ni držala nekdanje tovarne poti. Šli smo mimo dveh kavern italijske mejne straže, ki so zgrajene desno nad cesto. Zgornja kaverna je nekaj desetletij skrivala radioaktivne odpadke iz ljubljanske onkološke bolnišnice. Prispeli smo v Zavratac s cerkvijo sv. Urha. Tudi ta cerkev je bila z ukinitvijo župnije Zavratac konec leta 2017 iz župnijske cerkve spremenjena v podružnično župnije Godovič.

Kako je bilo v Zavratacu pred 508 leti? Podatki o lastnikih kmetij in živini so združeni v tabelo.

Grunt, hišno ime	Ime lastnika	Konji	Voli	Drugo govedo	Ovce	Koze
Brnk	Gregor Jereb	1	6	20	30	10
Možina	Tomaž Raznožnik	1	2	6	18	8
Rupnik	Luka Jereb	1	2	5	20	10
Slabe	Rupert, Petrov sin	2	6	16	8	8
Matjaž	Ožbolt, Pavlov sin, župan	ni podatkov				

Ogled obnovljene Možinetove kašče z etnološko zbirko, zgrajene leta 1678, smo pustili za naslednji obisk Zavratac. Prav tako je vredna ogleda mogočna Matjaževa hiša iz druge polovice 19. stoletja.

Iz Zavratac v Podklanec

V Spodnjem Zavratacu nas je sprejel gospod Janko Rupnik, raziskovalec in dober poznavalec zgodovine Zavratac in okolice. Vodil nas je po tovarni poti iz Zavratac v Podklanec, ki je del poti Vipava–Škofja Loka. Pokazal nam je tudi konjsko podkev, ki jo je našel ob poti. Podkev je manjša od sedanjih. Kdo bi vedel, kateri tovarni konj jo je izgubil in kdaj. Tovarna pot pri najbolj zahodnih hišah v Spodnjem Zavratacu zavije severno čez travnike v gozd. V gozdu smo po nekaj metrih prečkali nekdanjo rapalsko mejo in se spet vrnili na jugoslovansko stran. Mejo sta označevala zdaj izgubljena mejna kamna 41/XLII na levi in 41/XLIII na desni strani poti. Meja je nato tekla ob desnem robu poti in po nekaj deset metrih smo prišli do ohranjenega mejnega kamna 41/XLIV, ki je s črko *J* obrnjen proti poti. Sedanja pot je deloma speljana po trasi tovarne poti. Ponekod so njeni ostanki na kamnitem terenu dobro ohranjeni. Spodnji del je precej strm, prav na izhodu iz gozda vodi skozi skalno ožino, »vrata«, po katerih naj bi Zavratac dobil ime. Spodaj v Podklancu sta dva vodna izvira. Tu je bil nekoč tudi izvir, v katerem so kdaj opazili kapljice

Tovarniška pot med Zavratacem in Podklancem na vojaškem zemljevidu iz leta 1783

Manja Pivk in pohodniki v ekološkem sadovnjaku / Foto: Alojz Demšar

živega srebra. Po besedah Ivana Leskovca z bližnje Strojrerjeve domačije pa je ta izvir pred leti presahnil.

Iz Podklanca na Vrh Svetih Treh Kraljev

Po spustu v Podklanec smo se po stezi in nato po cesti vzpeli v Izgorje. Najprej smo šli mimo Lazarja (leta 1510: lastnik Matevž Veguš, ima konja in 30 ovc). Pri naslednjem gruntu, Blaževcu, nas je pričakala gospa Manja Pivk. Skupaj z družino prideluje jabolka v ekološkem sadovnjaku. Zreli rdeči plodovi topaza in rumeni opali in lune so žareli v popoldanskem soncu. Pohodniki smo se najprej lotili lanskih in predlanskih jabolk (v obliki, ki ne zahteva posebej močnih zob), nato pa sta nam Manja in hči Klavdija postregli z odličnim *brlizgovcem* – jabolčno čežano s fižolom. To je bila prava jed za naša že precej izsušena usta. Dobili smo tudi že omenjeni štrudelj. Marsikdo bi kar tukaj končal pohod. Vendar smo vsi odšli naprej. Pot nas je vodila skozi sadovnjak, kjer nam je Manja opisala, kako so zasadili sadovnjak in kako ekološko pridelujejo jabolka. Kmetija Blaževc in njeni prebivalci so nam ostali v najlepšem spominu. S kakšnimi vtisi pa so od hiše odšli popisovalci pred 508 leti? Zapisali so: *Štefan, Svetčev sin, ima prebivališče v bolj slabem stanju, polja pa so dobro obdelana, ima 7 mladih in starih goved, 18 koz in drobnice in 1 konja.*¹⁵

Do Vrha Svetih Treh Kraljev smo imeli še dobro uro hoje. Mimo Mihača smo prišli v Hleviše. Tu smo ubrali planinsko pot mimo Čakovca in Brenceta do cerkve Svetih treh kraljev. Ta del poti smo »šli na svoje.« Popisovalci so se namreč mimo Hlevišarja povzpeli do Doline in nato

¹⁵ Steffan, fi(li)us Swetetz ist dy behawsung etwas pawffelig aber dy veldung ist guet hat vii rinder jung nd allt xviii geiß vnd frischling vnd 1 roß.

šli mimo Petrača do Jereba. Dve udeleženci pohoda sta izbrali to varianto, ki pa vodi večinoma po asfaltni cesti. Nista pa podrobno razložili, zakaj sta se odločili za to pot.

Bili smo na cilju pohoda, na razgledišču rovtarskega sveta, Vrhu Svetih Treh Kraljev. Prijazni Vrhovci so nam odprli dvorano župnišča, kjer smo pojedli vampe ali golaž in popili pivo. Do prihoda avtobusa z voznikom Pavletom Pečelinom je bil čas še za skupinsko fotografranje pred cerkvijo in za vsrkavanje razgleda, ki nas bo grel v meglenih zimskih dneh.

Zahvaljujemo se za pomoč Silvi Petrič, Janku Rupniku, Manji Pivk in njeni družini, Andreju Poljanšku iz Sklednika, šoferju Pavletu Pečelinu in soseski z Vrha Svetih Treh Kraljev.

Neznane vojašnice ob rapalski meji na območju Žirov

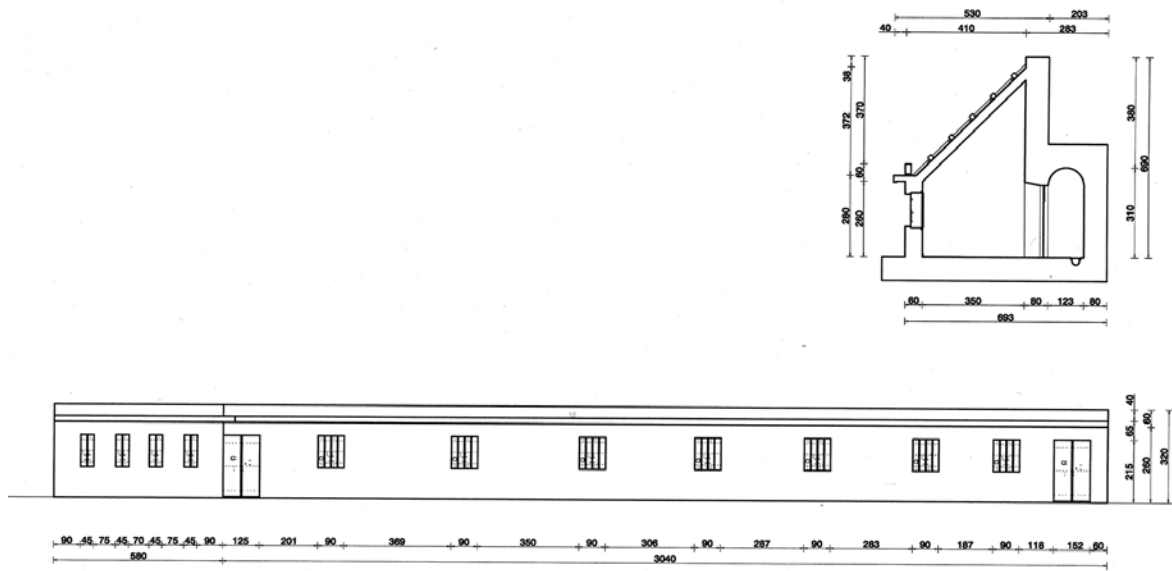
Pri zgornji kaverni na Breznici nam je arhitekt Aleš Kacin v sončnem petkovem popoldnevu 5. oktobra predstavil vojašnice, namenjene italijanskim obmejnim stražarjem GAF (Guardia alla frontiera), in zamisli za njihovo novo gospodarsko, turistično in kulturno uporabo. Na odseku rapalske meje od Gorenjih Novakov do Godoviča je Aleš v svojem magistrskem delu najprej dokumentiral 21 vojašnic in nato podrobneje opisal 11 objektov. Za kaverno na Vrsniku, obe kaverni na Breznici in kaverno pod Sivko na Mrzlem Vrhu pa je izdelal načrte za njihovo sodobno uporabo.

Dogodek na Breznici je bil več kot le predavanje Aleša Kacina. Zgornjo kaverno na Breznici so Brezničani pripravili za predavanje in ogled, nato pa so nas še pogostili. V njihovem imenu nas je na začetku pozdravila Karmen Strel. Izvedeli smo, da na Breznici v 19 hišah živi 31 Brezničank in 29 Brezničanov, da je njihova povprečna starost 34,75 let in da se največ njihovih imen začne na črko M. Kaverno smo si najprej ogledali pod Aleševim vodstvom. Vse so Italijani zgradili po enotni zasnovi, prilagojeni terenu in velikosti kaverne. Za zgradbo so izbrali prostor, ki ga z jugoslovanske strani ni bilo mogoče obstreljevati. Našli so ga na pobočju, ki je bilo obrnjeno proti zahodu ali jugozahodu. Vanj so naredili usek in zgradili zadnji hodnik z odprtini za vrata. Nato so dogradili sprednji del z bivalnimi prostori in sanitarijami. Hodnik in streho sprednjega dela so na koncu zasuli s prstjo in posejali travo.

Aleš nam je na predavanju opisal, kako je iskal primerno temo za svojo magistrsko nalogo. Želel se je ukvarjati z nečim domačim, žirovskim. Za nasvet je prosil Roka Klemenčiča, ki mu je omenil vojašnice italijanskih obmejnih stražarjev. Bil je presenečen, koliko vojašnic so Italijani postavili. S tako pomembno stavbno zgodovinsko dediščino se pred Alešem ni nihče podrobno ukvarjal. Vojašnice, Žirovci jim pravijo kaverne, so zgradili v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja. Takrat se je Evropa že pripravljala na novo vojno. Italijani so na svoji celotni meji gradili obrambni sistem, imenovali so ga Alpski zid. Anton Rupnik (roj. 1929, Nagodetov z Mrzlega Vrha) se še spominja gradnje. Iz doline Idrijce so postavili tovorno žičnico do gradbišča kaverne pri Tušarju na Mrzlem Vrhu. Od tod je druga tovorna žičnica peljala do gradbišča kaverne pod Sivko. Kaverne so gradili samo italijanski delavci, že prej pa so začeli graditi ceste. Pri tem so najemali tudi slovenske delavce, ki pa niso smeli delati v bližini kavern. Gradnjo nekaterih kavern je zaustavila vojna.

Po Aleševem mnenju so bile kaverne zgrajene zelo kakovostno, z arhitekturnega vidika pa imajo poleg domiselne konstrukcije tudi vrsto izjemnih detajlov. Zdaj samevajo ali služijo občasni rabi prebivalcev. Kljub pomanjkljivemu ali nikakršnemu vzdrževanju pa niso razpadle in so primerne za obnovo in preureditev za nove namene, na katere italijanski načrtovalci niso nikoli pomislili.

Za zgornjo kaverno na Breznici, za tisto, v kateri smo poslušali predavanje, je Aleš naredil načrt za preureditev v galerijo, bar, planinsko postojanko, muzej in izobraževalni center. To bi lahko dosegli z razmeroma majhnimi gradbenimi posegi, najpomembnejši bi bil vgradnja oken

Vzorčni primer, Vojašnica GAF nad vasjo Breznica pri Žireh 1:200

Načrt zgornje kaverne na Breznici /Aleš Kacin, magistrsko delo, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana, 2017

Pred kaverno na Breznici, dogodek DEKD, 5. oktobra 2018 / Foto: Darjan Kacin

Aleš Kacin v kaverni na Breznici predstavlja načrt za preureditev spodnje brezniške kaverne. / Foto: Alojz Demšar

Pohodniki *Po stari poti* na cilju, pred cerkvijo Svetih treh kraljev

na strehi kaverne. Okna bi v prostore spustila več svetlobe in poskrbela za naravno kroženje zraka. Ideja o preureditvi kaverne je zanimiva tudi zato, ker bi v žirovskem muzejskem društvu želeli prenesti muzejsko zbirko o rapalski meji v avtentično okolje. Brezniška zgornja kaverna bi bila zelo primerna, potreben bi bil le dogovor z lastnikom kaverne in zagotovljena finančna sredstva, je po Aleševem predavanju pojasnil predsednik društva Miha Naglič.

Spodnjo kaverno na Breznici bi lastniki lahko po Aleševih načrtih preuredili v počitniško hišo za oddajanje. Namesto poševne strehe bi dodali nov element, da bi dobili stavbo z dvema etažama.

Za največjo med kavernami, vrsniško, je Aleš pripravil načrt za preureditev v center za socialno izključene. Tovrstne centre na podeželju imenujejo kmetije dela. Kaverni bi dodali lahke zunanje konstrukcije, v katerih bi potekale različne dejavnosti.

Pri ogledovanju kaverne pod Sivko na Mrzlem Vrhu je Aleš srečal domačina, ki mu je razložil svojo zamisel, kako bi kaverno predelal v zimskošportni center. Aleš je njegovo idejo uresničil v zahtevnem načrtu preureditve kaverne. Če bi bil ta uresničen, bi bil center primeren za bivanje otroških in športnih skupin in posameznikov.

Seveda so to šele načrti, vendar se vse začne pri teh. Večer se je na Breznici že prevesil v toplo jesensko noč, ko smo odšli iz prijazne vasi še zadnji obiskovalci.

Zahvaljujemo se Alešu Kacinu in vsem Brezničanom.

Zaključek

Tema Dnevov evropske kulturne dediščine 2018 je bila *Naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost*. Kako so tej temi sledile žirovske prireditve DEKD 2018? Najbolj se je v temo vključila prireditev *Neznane vojašnice ob rapalski meji na območju Žirov*, na kateri je arhitekt Aleš Kacin predstavil svoje načrte za uporabo stavbne dediščine za sodobno rabo. *Pohod po stari poti* je dokaz, da je omrežje starodavnih poti zanimivo za sodobnega človeka, ki si želi sprostitve v naravi. Posebej pa za tiste, ki jim hoja ni samo rekreacija, temveč tudi potovanje skozi pokrajino in čas. Najbolj subtilna pa je povezava peripetij pred gradnjo nove žirovske cerkve s prihodnostjo. Predstava sugerira, da ni nič narobe, če obstajajo različna mnenja. Če se po odločitvi za eno od možnosti vsi združijo in skupno izpeljejo zastavljeni cilj!

90 LET OD ROJSTVA PISATELJA LEOPOLDA SUHODOLČANA (1928–1980)

Leopold Suhodolčan

Mojih sedem strahov

Še in še bom prisegal, da si jaz nisem izmislil nobenega od teh strahov. V materinem telesu sem ležal čisto sam, nobenega strahu ni bilo z mano, narobe – počutil sem se varnega in bilo mi je toplo, kot nikjer več pozneje.

Tudi v prvem letu življenja se strahov še nisem bal, ker jih še zmerom nisem poznal. Bilo je leto brezskrbnega racanja po kuhinji, sobi in po domačem dvorišču, poležavanja na topli krušni peči. Morebiti sem v tistem času celo kakšnemu strahu stopil na kurje oko, a meni je bilo še vse odpuščeno, bil sem pač otrok, ki še ne ve, kaj so kurja očesa strahov, ki še ne sluti, da bo kmalu imel opraviti s strahovi vseh barv in vrst.

Potem sem zmerom bolj spoznaval, da se odrasli kar naprej nečesa bojijo. Slišal sem zgodbe o razbojnikih, ki so na samotni cesti oropali voznika, opazil, kako je stara mama vztrepetala, ko je žandar prihajal po poti iz vasi, kako si sosedova ni upala zvečer sama od nas domov in jo je morala mama del poti pospremiti z lučjo, kako so na noč zagrinjali okna in zaklepali vrata, in ko smo ob zimskih večerih sedeli na krušni peči, nam je stari ata pripovedoval, kako se je kot mlad vojak v strahu plazil po strelskih jarkih in se skrival pred krogliami ...

Poslušal sem z odprtimi usti in očmi ...

Strahovi pa so oživljali kar pred mojimi očmi, kot gobe po dežju, vsak dan jih je bilo več. Bolj sem rasel, bolj razločno sem jih videl v vseh kotih, v vsaki temi, za vsakim oglom. Že sem po šumih, po topotu vedel, kako so veliki, široki, kako velika usta imajo, kako močne roke, kako težke noge ...

Tako se je rodil moj prvi strah, ki je dobil tudi svoje ime: **PODPOSTELJNIK**. Če danes pomislim nanj, je bil to majhen strah, pravi strahek, a tudi jaz sem bil takrat še majhen, še manjši od njega. Podposteljnik pa ga imenujem zato, ker je grdoba stanoval natanko pod mojo otroško posteljo. Ne vem, zakaj mu je bilo tam tako všeč. Najbrž si je mislil, da sem mu tako najbolj pri roki, lahko me vsak trenutek zagradi s svojo dolgo roko, kadar se ravno spomni, da mora malo delati. Delo strahov pa je strašenje. To navsezadnje še ne bi bilo nič hudega, vsak mora kaj delati, strahovi pač strašijo, ker kaj bolj pametnega sploh ne znajo. A zakaj se te packe spravijo prav na otroka, ki si potem ne upa pogledati niti pod svojo lastno posteljo, če se jim tja zakotali žoga ali frnikola. Naj bi šel ta presneti Podposteljnik stanovat tja pod levovo ali nosorogovo posteljo, če že misli, da mora pod posteljo opravljati svoj poklic. Potem bi pa že videli, koliko ga je zares v hlačah.

Ker si torej nisem upal pogledati k njemu pod posteljo, sem zvečer od daleč skočil nanjo, navadno tako, da sem najprej zlezal na stol, nato pa sem se s stola kot ptič pogнал na posteljo. Kadar pa sta bila mama ali ata kje v bližini, sem se opogumil in sem Podposteljnika celo preizkušal. Od daleč sem zakotalil k njemu pod posteljo staro žogo. Ne bo je škoda, če jo bo Podposteljnik pojedel za malico. S čim drugim pa se tudi hranijo ti podposteljni strahovi kot s starimi žogami! Toda ta strahun se še zmenil ni zanjo! In tako sem vsak dan zabrisal k njemu kaj novega: svojo pokvarjeno trobento (če je kdo pod posteljo, bo že zatrobil nanjo, četudi je pokvarjena), staro mamino torbo, očetov čevlj, copat, mamin klobuk, krtačo ... A nič. Ko da Podposteljnika te reči sploh ne zanimajo, ali pa ga nikoli ni doma. Kaj pa si sploh misli, da se potepa prav tedaj ko sem jaz pogumen! Ko so potem za praznike čistili sobo in so odmaknili mojo posteljo, se je mama kar prijela za glavo, ko je zagledala moje pošiljke za Podposteljnika, ata pa se je razveselil levega čevlja, ki ga je iskal že nekaj dni ... Jaz pa sem si dejal: Podposteljnik se je preselil pod kako drugo posteljo! Toda še zmerom mu nisem čisto verjel, da mu ni nič več zame. Šele ko mi je nekega dne ušla pod posteljo nova žoga, ki je nikakor nisem želel zgubiti, najmanj pa da bi jo podaril kakšnemu Podposteljniku, sem se po hudem odločanju le spustil na trebuh in se splazil k njej pod posteljo. Ko sem moral to svoje veliko dejanje čez nekaj dni še ponoviti, mi je šlo že dosti laže. Zdelo se mi je celo, da bi se že kako pogovorila s strašnim Podposteljnikom, četudi bi se srečala tam pod posteljo.

Toda komaj sem že lahko gledal Podposteljniku naravnost v posteljne oči, že je nastopil drug strah, ki mu je bilo ime PARKELJ. Če sem pozabil pozdraviti sosedo Mežíkarico, že so mi zažugali, le počakaj, te bo že parkelj odnesel, ko ne znaš pozdravljati. Parkelj je bil odraslim sploh kar zmerom pri roki. Če sem si raztrgal hlače, če sem na poti v pekarno zgubil denar za kruh, če sem polil mleko, ko sem ga nesel od soseda, že so zavpili name, le počakaj, fant, zdaj bojo kmalu parkeljni hodili, le pripravi se, ko si tak razbojnik ...

Ko sem moral v pekarno, sem vso pot tako krčevito stiskal denar v pesti, da je znoj tekel od njega. Komaj so me še spravili po mleko, saj sem se bal za vsako kapljico, ki bi jo lahko grede polil ... Zadnje dni pred prihodom Parkeljna pa si sploh nisem več upal pomoliti niti nosu iz hiše, ko mutec sem se stiskal v kotu za mizo, delal sem se, ko da listam po knjigi, v resnici pa sem napenjal ušesa, kdaj bodo v veži zarožljale Parkeljnovе verige.

Večer, ko je bil napovedan njegov prihod, je bil zame najstrašnejši v letu. Čeprav me je mama vzela v naročje, sem trepetal kot šiba na vodi. In ko je v veži zaropotala veriga, sem sklenil roke in začel moliti, pri tem pa so mi s čela kapljale debele kaplje znoja. Molil sem vse glasneje, hitreje, vmes pa sem v strahu ponavljal: »Gospod Parkelj, saj ne bom nikoli več strgal hlač, saj ne bom nikoli več polil mleka, saj bom pozdravljaj gospo Mežíkarico, saj bom ubogal, gospod Parkelj, saj bom ... saj bom ... saj bom ...«

Tudi ko je odšel, je Parkelj ostal z mano. Ostal je z mano tudi potem, ko sem že večji deček na svoje oči videl, kako se le ljudje preoblačijo v parkeljne, največkrat naš sosed, ki je vse leto čakal, kdaj bo spet lahko nastopil v Parkeljnovi podobi. In nato je sosed še dolgo po svojem velikem letnem nastopu pripovedoval po vasi, kako so v tej in tej hiši otroci trepetali pred njim, kako goreče so molili, kako glasno so jokali, se kesali, prosili, obljubljali ...

Moj tretji strah je imel dvojno ime, nekam čudno, a je bilo tako: KLETNIK-PODSTREŠNIK. Dvojno ime pa je imel zato, ker je nekaj časa živel v kleti, nekaj časa pa na podstrešju. Celó tako je bil navihan, da je živel v kleti prav tisti dan, ko sem jaz moral po krompir ali korenje, in je prebival na podstrešju na dan, ko sem moral jaz po čebulo, ki smo jo sušili na podstrešju. Sploh je bil domišljav s tem svojim dvojnim imenom, še več kot domišljav! Pravi gizdalin! Napihnjeni petelin! Kadar sem namreč moral na podstrešje, me je pričakal v kotu in je bil oblečen v svečano črno atovo suknjo (ki je seveda ata že dolgo ni več nosil) in na glavo si je posadil atovo službeno

Poldek, star dve leti

Družina Suhodolčanovih: mama Francka, oče Polde, hči Vida in sin Polde

Polde, star 16 let

Polde kot mlad učitelj, 1951

Pisateljova mama Francka Šorli, por. Suhodolčan, levo sin Poldek, desno hčerka Vida. Fotografirani v Žireh.

Suhodolčanova družina leta 1960: mama Marija, ata Polde, hči Zala in sin Primož

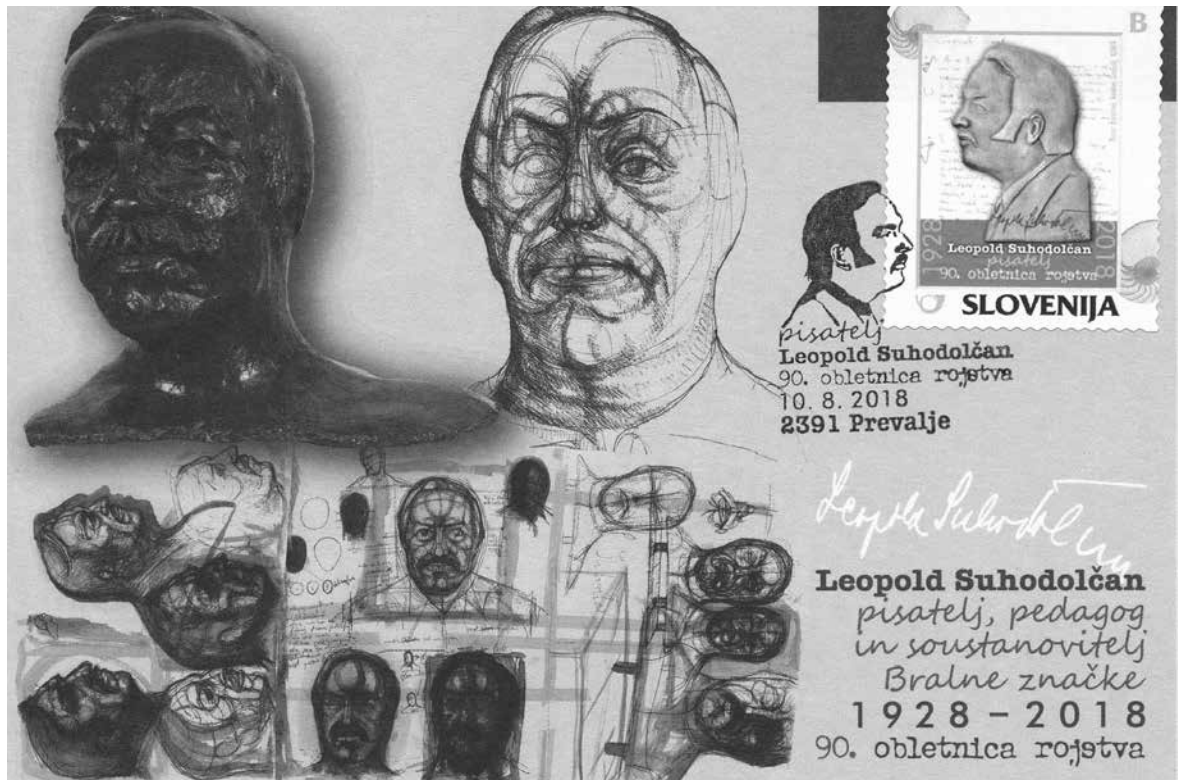
Pisatelj Leopold med bralnimi značkarji v Velikih Laščah

Pisatelja Leopold Suhodolčan in France Bevk, 1961

Imenitna pisateljska družčina, v njej dva žirovska rojaka. Z leve stojijo: Vladimir Kavčič, Branko Šomen, Leopold Suhodolčan, Janez Menart, Tone Pavček, Ivan Potrč

Pošta Slovenije je 90. obletnico rojstva pisatelja Leopolda Suhodolčana počastila s filatelično priložnostno pisemsko ovojnico (zgoraj) in maksimum karto (spodaj) in s priložnostnima poštnima žigoma v Žireh in na Prevaljah.

kapo, ki jo je nekoč ata vzel iz omare le ob največjih praznikih. Pravzaprav sploh nisem mogel nikoli natanko ugotoviti, ali je stal v kotu ali pa je le visel s trama in je svečano temno in nepremično zrl naravnost vame. Vsemogočni Kletnik-Podstrešnik je kar čakal, kdaj bom padel pred njim na kolena, glasno zakričal in v joku poklical mamó ali ata ... Če pa sem šel v klet, se mi je skrilo za veliko pajčevino in si je na obraz nataknil velike pajkove oči in je prežal name kot na kakšno lahko prebavljivo muho.

Kadar sem vedel, da me mama kliče, ker bom moral v klet ali na podstrešje, sem se večkrat potuhnil, ko da me ni. Včasih pa sem vzel s sabo v klet psa ali vsaj mačko, pa sem se takoj počutil bolj varnega, pogumnega. Ko pa nekega dne nisem imel nobene izbire in sta se pes in mačka nekje potepala, sem zbral ves pogum, kar sem ga premogel v kratkih hlačah, in se po stopnicah spustil v klet. Ne da bi še enkrat pogledal, če Kletnik-Podstrešnik še stoji za debelo pajčevino, sem iznenada pograbil krompir in ga začel metati v gosto pajčevino, ki se je kmalu raztrgala, in sem za njo zagledal le prazno črno steno. Tako sem pregnal iz kleti ukletenega Kletnika in sem od veselja kar žarel. Postavil sem mami krompir na mizo, nato pa stekel še na podstrešje. Gosposki Podstrešnik je še mračno svečano visel na tramu, rahlo se je premikal, najbrž je bilo podstrešno okno odprto in ga je veter pozibaval sem in tja. Pograbil sem star čevljev in ga zabrisal vanj. Najprej je temu podstrešniškemu važiču odletela paradna kapa, ob mojem drugem strelu s čevljevem pa se je zrušil na tla in obležal na tleh kot prazna stara cunjá. Previdno sem se mu približal, in ko se res ni več zganil, sem se nasmehnil in si rekel: »Pa zbogom, gospod Podstrešnik, za zmerom zbogom! Prav nič vas ne bom pogrešal, čeprav se vas bom spominjal vse življenje.«

Prav posrečeno strašen je bil moj četrti strah, ki sem ga klical MRAČNIK. Podnevi ga ni bilo nikjer videti, najbrž je prav lenobno smrčal v kakšnem toplem duplu ali kje na mehki slami. Komaj pa se je naredil mrak, me je že čakal za vogalom hiše ali pa je tiho stal za izglozanim deblom drevesa, čepel za grmovjem in zašuštel z listi, ko sem hitel po mleko k sosedu. Krave so pomolzli šele pozno zvečer, ker so imeli prej delo na polju. Čeprav sem se odpravil od doma še pri dnevu, se je že stemnilo, ko sem se vračal. Željno sem gledal, kdaj bom uzrl luč v domačem oknu. Če sem se pognal v beg, je Mračnik capljá za mano, da se nisem več upal ozreti. Najbolj všeč pa je bilo temu potuhnjenemu Mračniku, če sem se v teku spotaknil ob kamen in sem kakor vreča padel na nos ter pri tem razlil mleko. Takrat je prav gotovo od zadovoljstva poskakoval na svojih pasjih nogah ali pa se je od veselja celo postavljá na pasjo glavo. Da je imel Mračnik pasjo glavo in pasje noge, o tem sem bil trdno prepričan. Kadar sem bil najbolj prestrašen, sem mu dodal še pasji jezik in pasje uhlje. Mračnika se pravzaprav nikoli nisem rešil. Ko sem bil že večji, sem že bolj junaško hodil po mleko, tudi ozreti sem se že upal, če sem zaslišá za sabo nekaj takega kot pasje tace, a Mračnik se me vendarle drži še danes. Če sam korakam zvečer po samotni poti, me večkrat obide zla slutnja, ko da so se nekje za grmom utrgali koraki in se nato komaj slišno kot pasje tace odplazili za mano, ali pa se mi zazdi, da visijo s kakšne nočne krošnje pasji uhlji. Seveda, danes vem, da so to lahko le zahrbtne, hudobne misli kakšnega človeka, čeprav sam ne veš, s čim si se pregrešil, da z njimi preži nate.

Če znova pomislim, moj peti strah sploh ni imel strašnega imena. GOZDOVNIK – je to mar kaj strašnega? Morebiti je bil celo prijazen strah, neznan gospod s sladkim nasmeškom, tega še danes ne vem, ker ga pravzaprav nikoli nisem videl. Natanko pa vem, da je živel v gozdu, kamor sem moral skoraj vsak dan po suhljad za kurjavo ali pa po gobe, pa tudi po črнице in maline. Vedel sem celo za njegovo bivališče. Živel je v temačni globači, kjer je sredi nje štrlela iz tal visoka naglodana skala, vsa obrasla s črnim mahom, z robidovjem, srobotom in nizkim grmičevjem. Govoril sem si, da je bil Gozdovnik prav takrat doma, kadar sem jaz hodil po gozdu, drugače pa je najbrž klepetal pri svojem znancu Podgozdovniku, ki je živel v sosednjem gozdu. Povrhu pa je bilo še tako, da so prav okrog njegovega tihotnega doma rastle najlepše gobe in je ležalo

največ suhljadi. Nikoli ne bom vedel, se je Gozdovnik tako bal za gobe ali pa jih je hranil prav zame, ki si nikoli nisem upal k njemu na obisk. Šele dosti let pozneje sem bil tako korajžen, da sem si od blizu ogledal Gozdovnikov dom. Bil je prazen in zapuščen. Najbrž se je Gozdovnik odselil v kak drug gozd, sem si rekel, v tem mu je postalo preveč dolgčas, ker me ni bilo več v gozd, saj sem se tedaj že šolal daleč v mestu in sem le še v počitnicah nabiral gobe. Ni bilo več Gozdovnika, pa tudi gob nisem več našel. In tako še danes ne vem, je bil Gozdovnik le s svojimi lepimi gobami vablivo prijazen strah, drugače pa je bil tak kot vsi drugi strahovi.

Že tisti dan, ko sem se odpravil prvič v šolo, sem spoznal PODZEMNIKA. To je bil namreč moj šesti strah. V šolo sem imel debelo uro daleč, s hriba v dolino, nekaj časa po dolini, skozi gozd na hrib in nato znova v dolino. Podzemnik se mi je najraje skrival kje v močvirju, mimo katerega je peljala moja pot, rad se je tudi potuhnil v mlako, v tolmun, v prepad. Kadar se je naveličal prepada, se je znova preselil v močvirje, a že naslednji dan se je kopal v tolmunu ali pa celo čofotal po zeleni mlaki. Bal sem se, da me bo potegnil k sebi v močvirje in mu bom moral od jutra do večera česati brado ali pa ga s slamico ščegetati po žabjih podplatih. Zavlekel me bo k sebi v prepad, da ne bom več jedel jabolčnega zavitka, ki ga je prav tisti dan mama pekla zame. Zvabil me bo k sebi v tolmun, jaz pa takrat še nisem znal plavati, utonil bi kot kamen, in prav na dan, ko sem tako lepo napisal domačo nalogo in bi me učiteljica prav gotovo posebej pohvalila. Pa sem divje tekkel po poti mimo močvirja, po stezi nad prepadom, kolikor so me nesle prvošolarske noge, nikamor se nisem upal ozreti, in sem se oddahnil šele, ko sem pred sabo v dolini zagledal prijazno staro šolo. Srečen sem bil, kadar so me starejši šolarji počakali in sem lahko šel z njimi v šolo. Kadar sem bil v njihovi družbi, se mi je zdel Podzemnik prava strašja figa, korajžno smo celo metali kamenje v tolmun in v prepad ter poslušali, kako je odmevalo v globini. In takrat sem prvič začutil, kako lepo je človeku, ki ima tovariše, prijatelje, s katerimi preмагаš pot od doma do šole, pot skozi življenje, greš z njimi mimo najbolj zaraščene močvirja, mimo najglobljega tolmana in se smeješ Podzemniku v prepad.

Potem pa je bil še moj sedmi strah. GROMOVNIK. Še danes me spreletijo mravljinici, če se spomnim, kako sem ga spoznal. Ne, ne, ni bil to tisti strah, ki je zagrmel, preden se je usul dež. Priznam, bal sem se tudi tistega Gromovnika. A ta je bil le njegov daljni sorodnik. Pravi Gromovnik je bil dosti večji strah kot nevihtni Gromovnik. Pravzaprav največji vseh strahov. Prvič sva se srečala v jutru prvega dne vojne. Takrat smo stanovali čisto ob meji. V zgodnjem aprilskem jutru me je prebudilo grmenje, da nisem vedel, ali bobni iz zemlje ali izpod neba, zemlja se je majala, nebo so parali bliski. Gromovnik je naznanjal svoj strašni pohod. Otroci smo se stiskali k materi, ki je že pripravljala veliko culo in polagala vanjo najbolj potrebne stvari, pri tem pa je gotovo mislila na ata, ki je tisto jutro stražil na meji. Na pol oblečeni in obloženi s težkimi culami smo bežali v hrib, da bi se skrili pri sosedu, ker je naša mama upala, da bomo tam bolj na varnem pred Gromovnikom. In še danes vidim, kako tečemo po bregu, v dolini pa že gospodari Gromovnik. In vse bolj sem čutil, da ni sam, da tisto jutro pomagajo Gromovniku vsi strahovi, ki sem jih do takrat že spoznal, z njim preži na nas Podposteljnik, Parkelj rožlja z verigo, Kletnik-Podstrešnik se plazi za nami in nas hoče ujeti s svojimi dolgimi pasjimi tacami, Gozdovnik nas zasipa s strupenimi gobami in Podzemnik na obeh straneh naše poti odpira temne prepade ...

Tekli smo, padali, pa znova tekli ...

In potem so minila dolga, težka štiri leta, preden smo Gromovnika spravili nazaj v njegovo skrivališče. Še zmerom pa me je strah, da bi se Gromovnik nekega jutra znova prebudil.

Uredniški pripis. Besedilo je za objavo v *Žirovskem občasniku* pripravila Tončka Stanonik.

Tončka Stanonik

S pisateljevega literarnega krožnika

Spominskim zapisom, posvečenim pisatelju Leopoldu Suhodolčanu (Žiri, 10. 8. 1928 – 8. 2. 1980, Golnik), bi manjkalo nekaj vabljivega vonja, če jim ne bi dodali vsaj majhen zalogaj z njegovega bogato naloženega literarnega krožnika. Pravi »žirovski« posladek si sicer lahko vzamemo že iz zbornika *Žiri in Žirovci v slovenski literaturi*,¹ a tudi v tukaj objavljeni spominski zgodbi *Mojih sedem strahov*,² v kateri je čisto realnost odel s fantazijsko, nagajivo humorno obarvano besedno prevleko, lahko prepoznamo svet iz njegovega otroštva, to je iz časa, delček katerega je preživel tudi v Žireh.

Žiri je s starši zapustil pri šestih letih, torej še preden je začel hoditi v šolo. To je obiskoval v Svečini pri Mariboru in nato v Šentilju, učiteljišče pa v Mariboru. Bil je učitelj v Radljah ob Dravi in na Prevaljah, nato se je vpisal na Višjo pedagoško akademijo v Ljubljani. Po diplomu iz slovenskega in nemškega jezika 1953 je bil predmetni učitelj, v letih 1958–1974 ravnatelj osnovne šole na Prevaljah, nato do 1977 urednik revije *Kurirček* in 1977–1980 glavni urednik založbe Borec v Ljubljani. Suhodolčana lahko imenujemo tudi začetnika slovenskega gibanja za kulturo branja, imenovanega Bralna značka, saj se je to začelo 1960 prav na prevaljski osnovni šoli, kjer sta s Stankom Kotnikom uvedla prvo, Prežihovo bralno značko.

Za obuditev bogate pisateljske ustvarjalnosti pa še nekaj stvarnih podatkov.³ Uveljavil se je predvsem kot mladinski pisatelj; pisal je pripovedno prozo, dramatiko, polliterarna in stvarna besedila (*Album slovenskih pisateljev*, 1984; z Nikom Grafenauerjem). Najprej je objavljaval pravljice v ljudskem tonu, nato sodobne pravljice (*Piko Dinozaver*, 1978; *Cepecepetavček*, 1979) in kratke zgodbe s prviniami literarnega nesmisla (*Peter Nos je vsemu kos*, 1979). Snov je črpal tudi iz mitološkega izročila (Križ kraž kralj Matjaž, v: *Norčije v gledališču*, 1979). Prispeval je v zakladnico mladinske znanstvene fantastike (*Stopinje po zraku*, 1977). V realističnih pripovedih je upodabljal vojni čas (*Deček na črnem konju*, *Skriti dnevnik*, oboje 1961), najpogosteje pa je slikal doživljajski svet mladine v sodobnem mestnem okolju (*Rumena podmornica*, 1969) z značilnimi pustolovskimi prviniami. Te se še stopnjujejo v humorističnih detektivkah (*Naočnik in Očalnik*, *mojstra med detektivi*, 1973). Avtobiografska je pripoved *Mornar na kolesu* (1973). V šestdesetih in sedemdesetih letih se je začel uveljavljati z gledališkimi, lutkovnimi, radijskimi igrami in televizijskimi nadaljevankami (*Narobe stvari v mestu Petpedi*, *Srečna hiša Doberdan*, *Figole Fagole*, 1973). Zgodaj je začel pisati tudi prozo za odrasle (novele *Človek na zidu*, 1960; *Med reko in zemljo*, 1977; romani *Svetlice*, 1965; *Trenutki in leta*, 1979).

Kljub kratkemu življenju je Leopold Suhodolčan ustvaril bogat literarni opus in se trdno zasidral v kulturni spomin slovenskih bralcev, razumljivo, da najbolj na Koroškem. Po njem je v okviru Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika na Ravnah poimenovana pionirska knjižnica, v kateri je od leta 1998 spominska soba, kjer hranijo originalne izdaje njegovih del, ponatise, prevode in drugo gradivo. V Spominskem parku na Prevaljah stoji doprsni kip, ki ga

1 Suhodolčan, Leopold: Prvi škornji, Zgodba o zaboju, Čebelja pot, Deček iz samote, *Žirovski občasnik* (1987), letnik 8, št.11/12, str. 49–53; zbrala in uredila ddr. Marija Stanonik.

2 *Spomini na otroštvo*, Ljubljana, Mladinska knjiga 1977, str. 213–220; v knjigi je Kristina Brenkova zbrala spominske zapise iz otroških let 72 slovenskih književnikov (pesnikov, pisateljev, dramatikov, urednikov).

3 Podatki so povzeti iz *Enciklopedije Slovenije*, predvsem iz geselskega članka Suhodolčan, Leopold (12. zvezek, 1998) in sorodnih člankov.

je leta 1985 izdelal Mirsad Begić, na Koroškem pa prirejajo tudi tekmovanje za Suhodolčanovo bralno značko.⁴ Nanj nismo pozabili niti v Žireh. Osem let po njegovi smrti (1988) je bila na njegovi rojstni hiši odkrita spominska plošča. Pisatelj Leopold Suhodolčan pa k branju in pisanju ni spodbujal le šolske mladine in odraslih bralcev, za pisanje je navdušil tudi sina Primoža, zdaj enega najbolj priljubljenih mladinskih pisateljev. In tako lahko zapišemo, da pregovor »o bosu kovačevi kobili«, hvalabogu, ne drži vedno.

Iz svojega osnovnošolskega obdobja se pisatelja Suhodolčana, žal, ne spominjam niti iz šolskih revij niti knjig. Tudi »bralna značka« me sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja ni dosegla, sem pa pisatelja toliko pogosteje »srečevala«, ko so poslušalci in bralci njegovih nagajivih zgodb postali naši otroci. In tudi poklicno sem pozneje s korektorskim svinčnikom v roki večkrat drsela po dolgih tiskarskih stolpcih čez več njegovih besedil. Na nekem šolskem literarnem srečanju sredi sedemdesetih let, mislim, da je bilo v Mozirju, pa sem se z njim srečala tudi osebno, kot sodelavka Mladinske knjige. Zaposlena z vsem, kar se je tisti čas dogajalo okoli mene, ob bežnem srečanju nisem pomislila, da bi se mu lahko predstavila kot njegova rojakinja. Zato pa mi je tem bolj ostalo v spominu zadnje, najbolj žalostno srečanje z njim. Stala sem pred Konzorcijem v Ljubljani in čakala na avtobus, da se odpeljem na drugi konec mesta, in kot vedno izkoristila nekaj minut za ogled knjig, razstavljenih v izložbenih oknih Mladinske knjige. Namesto mikavnih naslovnice me je osupnila velika črno-bela podoba pisatelja Suhodolčana s črnim trakom čez zgornji rob fotografije, opremljena z dvema letnicama, ki sta sporočali neizbrisen konec tega priljubljenega mladinskega pisatelja. Vse pisane naslovnice knjig, ki so bile razvrščene desno in levo od tega sporočila, niso mogle utišati neprizanesljive trombe črnega traku. Založba s svojimi uredniki je tako sporočala, da so z njim izgubili dobrega, zelo ustvarjalnega sodelavca.

Če bi bilo drugače, če ga nevidna nitka usode ne bi tako zgodaj dvignila in ga vzela nam spodaj čakajočim slehernikom ..., bi ga morda celo zvabili v družbo sodelavcev Žirovskega občasnika, ki se je prav tedaj začel oblikovati. Kdo ve! Saj pravijo, da je rad obiskoval sorodnike in o svojih žirovskih rojakih imel nadvse dobro mnenje.

⁴ https://sl.wikipedia.org/wiki/Leopold_Suhodolčan.

Petra Leben Seljak

Žirovska polovica pisatelja Leopolda Suhodolčana

Leopold Suhodolčan (10. 8. 1928 – 8. 2. 1980) je bil rojen v Žireh 67, pri Nacetu v Mršaku, kot sin Frančiške Šorli. Tam je preživel prvih šest let svojega življenja, pa tudi kasneje se je rad vračal na obisk k sorodnikom: k starim staršem, teti Pavli Pertovt ter stricema Štefanu in Jožefu Šorliju.

Umril je mnogo prezgodaj, star komaj 51 let. Šestdeseto obletnico njegovega rojstva smo Žirovci počastili 21. 10. 1988 z odkritjem spominske plošče na njegovi rojstni hiši. Ob 90. obletnici pa v *Žirovskem občasniku* predstavljamo Suhodolčanove prednike in sorodnike po materini,

žirovski strani. Najprej bomo opisali Suhodolčanovo rojstno hišo, nato pa še obe kmetiji, na katerih sta bila rojena njegova stara starša, Ignac Šorli v starih Žireh in Mina Seljak na Ledinici.

Kot boste lahko razbrali, v Žireh živi še precej Suhodolčanovih sorodnikov, seveda bolj ali manj oddaljenih. Omenim naj le enega, meni najbolj znanega in dragega, dr. Alojza Demšarja. Njegov praded Janez Seljak je bil brat Suhodolčanove babice Mine Seljak, por. Šorli. Lojze, ki je za *Žirovski občasnik* napisal že precej prispevkov, je z nekaterimi podatki o Ratačenih sodeloval tudi pri nastajanju tega prispevka.

Žiri 67: Mršak, Nace

Hiša je stala v Mršaku, nad Katrnikom, ob poti v Goropeke. Prvi znani lastnik, ki je hišo skoraj zagotovo tudi zgradil, in to okoli leta 1898, je bil Ignac Šorli, in po njem je dobila hišno ime Nace.

Ignac Šorli (28. 7. 1867 – 1948) je bil rojen v Žireh 27, pri Kramerju. Leta 1890 se je poročil z Mino Seljak (roj. 9. 8. 1869), Ratačanovo z Ledinice 5. Do leta 1898 sta gostovala po raznih hišah v starih Žireh (med drugim pri Štalarju, Žiri 46), leta 1899 pa ju že najdemo na novem domu. Ignac in Mina sta bila mala obrtnika, on je izdeloval lesene zaboječke za čevlje, ona je prodajala kruh. Imela sta devet otrok, preživelo jih je šest:

1. Janez Šorli (roj. 9. 2. 1891 v Žireh 28, poročen na Trati, občina Gorenja vas).
2. nekrščena deklica (21. 3. 1892 – 21. 3. 1892, Žiri 46).
3. Alojzij (21. 6. 1893 – 13. 7. 1893, Žiri 46).
4. Elizabeta (3. 11. 1894 – 29. 1. 1896, Žiri 46).

5. Frančiška Šorli (roj. 19. 8. 1896 v Žireh 60, por. 19. 1. 1933) se je poročila z Leopoldom Suhodolčanom, ki je v Žireh služboval kot finančar. V Žireh so bili rojeni trije otroci, nato pa

Suhodolčanova mati Franca Šorli (1896–1974) stoji za srednjim zvonom in drži za zvon. / Iz knjige Alojz Demšar, *Zvonovi na Žirovskem*, str. 44.

so se zaradi očetove mejaške službe odselili na Plač pri Svečnici, od tu pa v Šentilj v Slovenskih goricah in pozneje še drugam. Otroci: Jakob (roj. 30. 4. 1923), Leopold (roj. 8. 10. 1928, pisatelj) in Vida (roj. 7. 4. 1930).

6. Jožef Šorli (roj. 25. 2. 1898 v Žireh 66, por. 13. 1. 1932) je bil po poklicu čevljar. Poročen je bil z Julijano Bačnar (roj. 1912 pri Bačnarju na Dobračevi 71, hči čevljarja Janeza Bačnarja in Ivane Eniko). Imela sta pet otrok, družina je živela na Dobračevi 104.

7. Matevž Šorli (roj. 21. 9. 1899 v Žireh 67, por. 18. 10. 1936 na Vrhniku) je bil po poklicu pek. V letih 1924–1937 je imel pekarijo pri Mrovcu v Žireh 80, po poroki pa se je odselil.

8. Pavlina Šorli (roj. 29. 6. 1901 v Žireh 67, por. 4. 10. 1925) se je poročila s Francem Perovtom (roj. 1900) z Dobračeve, ki pa ni bil rojen v žirovski župniji. Po poklicu je bil krojač, obrt pa je imel prijavljeno tam kot njegov svak, pri Mrovcu v Žireh 80.

9. Štefan Šorli (roj. 20. 12. 1902 v Žireh 67, por. 1. 5. 1928) je ostal doma. Po poklicu je bil pek, obrti se je izučil pri bratu Matevžu leta 1925. Poročen je bil z Apolonijo Burnik (roj. 1906 v Koprivniku 6, Vidic), imela sta štiri otroke.

Žiri 27: Kramer (1869), Postiljon in Budnar (1900), Maček (danes)

V starih Žireh, v Zadnjici pod Žirkom, je stala hiša, ki je leta 1770 dobila hišno številko 27. Takrat, ko je bil v njej rojen Suhodolčanov ded Ignac Šorli (roj. 1867), se je hiši po domače reklo Pri Kramerju. Drugi hišni imeni, Budnar in Postiljon, je hiša dobila leta 1900 po novem lastniku Janezu Gantarju, ki je bil poštni hlapec, pred tem pa je živel pri Budnarju v Žireh 42. Danes hiše ni več: staro je okoli leta 1930 kupil čevljar Jožef Maček, kasneje pa so zgradili novo, ki je obdržala isto hišno številko.

Kajža, ki je nastala okoli leta 1600, je bila za časa fevdalizma podložna farni cerkvi sv. Martina. Prvi znani lastnik Jakob Trček se je leta 1747 kot vdovec oženil z Marušo, vdovo po Jožefu Kalanu iz soseske sv. Pavla v fari Poljane (Stara Oselica). Imela sta dva otroka, Janeza in Jero (roj. 1748 in 1750).

Leta 1785 je v katastru kot lastnik vpisan Martin Trček (roj. pred 1738, verjetno Jakobov sin iz prvega zakona). Martin je bil poročen s Heleno, imela sta tri hčere: Špelo (roj. 1761), Mico (roj. 1765, naslednica) in Marijo (roj. 1773, por. 1808 Mrovlje).

Doma je ostala Mica Trček (roj. 1765, por. 1796 v Žireh), k hiši pa se je priženil deset let mlajši Janez Demšar (roj. 1775, sin Jurija Demšarja in Helene Burnik), Špicarjev iz Žirov 3.¹ Znana sta nam dva njuna otroka, hčeri Katarina (naslednica) in Mica (roj. ok. 1802, por. 1823 v Žireh z vdovcem Jožefom Erženom), ki se je primožila na Dobračevo 39 (hišno ime Na tratah).

Katarina Demšar (roj. ok. 1804, por. 1826 v Žireh) in Urban Filipič (roj. ok. 1797, sin Lovra Filipiča in Mice Gladek, Bercetov iz Mrzlega Vrha 3) sta imela štiri otroke: Antona (roj. 1827), Marijo (roj. 1830, naslednica), Katarino (1835–1913, ima nezakonskega sina Jerneja) in Janeza (roj. 1838).

Doma je ostala Marija Filipič (1830–1902, por. 1852 v Žireh). Njen mož Andrej Šorli (roj. 1821 v župniji Nova Oselica), ki je ob poroki gostoval pri Županu na Dobračevi 9, je bil sin gostača Andreja Šorlija in Ane Primožič. Imela sta osem otrok:

1. Tomaž Šorli (1852–1880).

2. Janez Šorli (1857–1910, por. 1881 z Nežo Kristan) se je priženil na Selo 14 (Veliki Tomaž, zdaj Žvrlin). Po poklicu je bil strojar, z ženo sta imela 11 otrok, sedem deklet in štiri fante. Doma je ostal najmlajši Tomaž (1900–1945, por. 1927 z Marijo Filipič, štiri hčere), tudi on je bil strojar.

¹ Ko je Mica umrla, se je vdovec Janez poročil s Heleno, roj. Stržinar (por. 1822, vdova po Jakobu Oblaku, ob poroki z Janezom dekla v Idriji).

3. Marija Šorli (1860–1941, por. 1882) je vzela za moža kovača Janeza Peternela (1858–1926). Živela sta v Žireh 59 (Kovač, zdaj Stanonik) in imela devet otrok.

4. Jurij Šorli (roj. 1862) je bil poročen najprej z Marijo Ovsenk (1862–1898, por. 1886, osem otrok), nato z Ivano Otrin (roj. 1881 v Opalah, štirje otroci). Živel so v Osojnici 6 (hišna imena Štremfelj, Peškuljc, Boško, Strojari), po letu 1903 pa se je družina odselila v Kranj.

5. Frančiška Šorli (1865–1913, por. 1885 z Alojzijem Ulčakarjem) se je primožila v Žiri 15, Na Rovt. Z možem sta se kmalu odselila: njun drugi otrok je bil leta 1887 rojen v Mokronogu, mati Frančiška pa je umrla v Trstu.

6. Ignac Šorli (roj. 1867), ded Leopolda Suhodolčana, je živel v Žireh 67.

7. Anton Šorli (roj. 1870).

8. Marjana Šorli (1873–1958, por. 1899) se je poročila s strojarjem Antonom Gromom. Leta 1901, ko je bila rojena njuna hči Gabrijela, sta kot gostača še živela doma, nato pa v Stari vasi 67.

Ledinica 5: Ratac (1869), Kržišnik in Ratačan (1882), Ratačen (1900)

Ta kmetija v velikosti tretjinskega grunta je nastala že okoli leta 1500, ko je eden od treh gruntarjev z Ledinice pod obronki Mrzlega vrha izkrčil nov svet. Prvotna hiša je stala sredi vasi, nato pa so okoli leta 1838 zgradili novo na današnjem mestu, pod Pelehanom v Mrzlem Vrhu. Na novo hišo je prešla tudi hišna številka 5, medtem ko je stara hiša dobila novo hišno številko 7.

Po terezijanskem katastru naj bi bil leta 1754 lastnik Jurij Eržen (verjetno Krogar z Ledinice 2), po krstnih knjigah sodeč, pa je bil takrat gospodar Gregor Šubic. Nasledila ga je hči Jera Šubic, ki se je leta 1745 poročila z Lovrom Mrovljetom. Po njeni smrti se je Lovro oženil s Špelo Selak, Čelešnikovo z Dobračeve 11, družina pa se je kmalu po letu 1766 odselila v Žirovski Vrh. Ratačanova kajža je dobila novega gospodarja, Lovra Kržišnika (1710–1799), ki je bil rojen v župniji Poljane, v soseski sv. Urbana.² Po poklicu je bil tkalec, leta 1732 se je v Poljanah oženil s Heleno (ok. 1709 – 1784), pred prihodom na Ledinico pa sta z ženo gostovala v Žirovskem Vrhu (sedem otrok, roj. 1738–1756). Na novem domu je ostala hči Urša Kržišnik (roj. 1747), ki se je poročila z Jurijem Strelom (1746–1811), Strelom iz Breznice 1.³ Nasledil jo je prvorojenec Andrej Strel (1780–1852), poročen z Nežo Jurjavčič (ok. 1778 – 1848, por. 1799, domnevno hči Miklavža Jurjavčiča in Špele, roj. v Hlevnem Vrhu 7). Nato je domačijo prevzela hči Mica Strel (ok. 1800 – 1882, por. 1822), njen mož Anton Kolenc (ok. 1801 – 1862, sin Jerneja Kolenca in Marije Kavčič) je bil iz vasi Gore (ob poroki Jelični Vrh 37, kmetija Kolenc pod Cajnim vrhom na meji z Idrškom). Imela sta dva otroka, vendar je preživela le drugorojenka Marija Kolenc (1827–1885, por. 1848), ki se je poročila z Gregorjem Selakom (1820–1878, sin Mihaela Selaka in Jere Puc), Selakovim iz Jarče Doline 12. V Statusu animarum je vpisanih devet njunih otrok:

1. Marija, omožena v Rovtah.

2. Katarina, omožena.

3. Janez (1863–1963), ki je nasledil domačijo, se je oženil s Terezijo Selak (1856–1901, por. 1878), Maticovo iz Mrzlega Vrha 15. Imela sta 12 otrok, odraslo jih je osem, dva fanta in šest deklet. Hčere Marija (roj. 1881–1968), Ivana (1887–1972) in Barbara (1892–1976) so ostale samske, živele so v Žireh 43 (hišo so kupile od Jakoba Črnologarja, ki je bil rojen na Ledinici 9, v Dovcah). Frančiška (roj. 1889, por. 1919) se je poročila s kovačem Antonom Demšarjem iz Žirovnice 1, Marjana (roj. 1897, por. 1935) z Janezom Kopačem iz Stare vasi, najmlajša Alojzija

2 Pod podružnično cerkev sv Urbana v Bačnah je leta 1785 spadalo šest vasi: Bačne, Vinharje, Kremenik, Gorenja Dobrava, Todraž in Žirovski Vrh sv. Urbana. Kržišniki so bili lastniki grunta v Bačnah 7, Na Kržišu: Primož (1604), Matija (1625–1667), Boštjan (1682) in Marko (1709–1714, 1754). Lovro pa je bil sin Štefana Kržišnika in Lucije, ki sta se v Poljanah poročila leta 1704.

3 Jurij, ki se je priženil na Ledinico 5, je bil sin gruntarja Andreja Strela z Breznice. Na Ledinici 4, pri Koklju, je živel Jurjev brat Urban Strel (roj. 1740, por. 1770 z Agato Eržen, verjetno Krogarjevo z Ledinice 2). Njun brat Mihael Strel, ki je nasledil Strelomov grunt, pa se je kot vdovec oženil z Ratačanovo Heleno Kržišnik (roj. 1745, por. 1771).

(roj. 1899) pa z Ignacijem Semičem, Tomažikovim z Dobračeve. Franc (1884–1916, por. 1910 z Marijo Kopač) se je priženil k Mačku na Dobračevo 30, Janez (1885–1926, por. 1922 z Marijo Benedik, Špehovo iz Žirovskega Vrha 44) pa je prevzel kmetijo. Umrli je štiri leta po poroki, ko ga je 28. 9. 1926 ob katastrofalni povodnji zasul plaz. Vdova je kmetijo prodala Janezovi sestri Frančiški (1889–1973) in njenemu možu Antonu Demšarju (1890–1960). Anton je imel s prvo ženo Ivano Loštrek (1886–1919) tri sinove, s Frančiško Seljak pa sedem otrok, štiri fante in tri dekleta. Preden so se preselili k Ratačanu, so živeli pri Mihaču v Žireh 58, na Dolenjskem v Mirni vasi 15 in na Ledinici 11.

4. Marjana (1858–1862).

5. Andrej (roj. 1855).

6. Neža (roj. 1860), omožena gostja.

7. Anton (1863–1865).

8. Mina (roj. 1869), babica Leopolda Suhodolčana, se je poročila z Ignacem Šorlijem in živela v Žireh 67.

9. Marjana (1866–1919) in njen nezakonski sin Franc (1899–1899).

Viri in literatura

Krstne, poročne in mrliške knjige župnije Žiri. NAŠLJ, Ljubljana.

Status animarum župnije Žiri (1880 – ok. 1950). Župnijski urad Žiri.

Zadruga rokodelskih in dopuščenih obrtov Žiri (1907–1947). ZAL, enota Škofja Loka, 379.

Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem*, Žiri: Pegaz International, 2010.

Naglič, Miha: *Kdo je kdo na Žirovskem, nekoč in danes*. – *Žirovski občasnik* 19 (1998), št. 28.

Zajec, Alfonz: Dokument, ki je spomenik žirovske podjetnosti. *Žirovski občasnik* 17 (1996), št. 23/24, str. 52–124.

OBLETNICE IN NEKROLOGI

Franc Jan

Arhitektu Danilu Oblaku v spomin (1934–2017)

Devetega februarja 2017 je v Kranju preminil žirovski rojak arhitekt Danilo Oblak. Rodil se je 5. februarja 1934 kot edini otrok materi Mariji Anzelm in očetu krojaškemu mojstru Leopoldu Oblaku. Mati Marija je bila hči Antona Anzelma, čevljarskega mojstra, ki je prišel v Žiri iz Črnega Vrha nad Idrijo. Poročil se je z Marijo Blažič, Županovo z Dobračeve. Oče Leopold je bil Žunarjev iz Stare vasi, sin Janeza Oblaka, Jerebcovega z Dobračeve, in matere Marijane Gantar, Štefanove s Sela.

Osnovnošolsko izobrazbo je dobil v Žireh. Leta 1940 se je vpisal v prvi razred osnovne šole, pouk pa je bil prekinjen, ko so za nekaj tednov Žiri okupirali Italijani, potem pa Nemci. Med okupacijo je do leta 1943 hodil v nemško šolo. Ko so bili oktobra leta 1943 Nemci pregnani iz Žirov, je obiskoval tako imenovano partizansko šolo. Po kapitulaciji Nemčije 9. maja 1945 je v poletnih mesecih obiskoval pripravljalni tečaj za vpis v nižjo gimnazijo in se septembra vpisal v prvi razred. Tri leta kasneje je opravil malo maturo. Z materjo sta živela sama. Oče mu je umrl januarja 1945. Ker ga mati pri nadaljnjem šolanju ne bi mogla vzdrževati, je dobil državno študentsko stipendijo in se vpisal v srednjo gradbeno šolo v Ljubljani. Leta 1951 je diplomiral in dobil naziv diplomirani gradbeni tehnik. Med študijem na srednji gradbeni šoli je osem mesecev sodeloval na različnih delovnih akcijah v Sloveniji, med drugim tudi pri izgradnji Nove Gorice.

Prvo službo je dobil pri ljubljanskem podjetju Gradis. Poslali so ga v Zenico v Bosni, kjer je Gradis gradil koksarno, ki je bila v sestavi zeniškega metalurškega kombinata. Tam je ostal do leta 1954. Jeseni 1954 se je vpisal na arhitekturni oddelk tehnične fakultete univerze v Ljubljani. Diplomiral je julija 1960 v seminarju za javne zgradbe in urbanizem pri profesorju Edu Ravnikarju z diplomsko nalogo *Urbanistična ureditev Žirov*. Izdelal je karto takratne pozidave Žirov in karte, kod naj bi se širile Žiri v prihodnosti. Te karte so deloma uporabljali kasnejši izdelovalci podrobnejšega urbanističnega načrta Žirov.

Istega dne, kot je diplomiral, se je tudi poročil z Edito Schrimpf, diplomirano gradbeno tehničarko iz Ljubljane. V zakonu sta imela tri otroke: Gregor je arhitekt, Barbara poklicna trgovka, Jure pa univerzitetni diplomirani inženir elektrotehnike. Imela sta tri vnukinje, enega pravnuka in eno pravnukinjo.

Prvega oktobra leta 1960 je odšel na enoletno služenje vojaškega roka v Karlovac na Hrvaškem. Prvo službo je kot štipendist takratnega okraja Kranj nastopil pri Občinskem ljudskem odboru Kranj kor arhitekt urbanist. Izdelal je nekaj parcialnih načrtov za okoliške kraje. Februarja leta 1963 je s pogodbo med občino Kranj in Projektivnim podjetjem Kranj (PPK) odšel na PPK z nalogo izdelati urbanistični načrt Kranja. S soavtorjem sta izdelala vse potrebne dokumente. Ta urbanistični načrt je bil v Kranju prvi sistematični pristop k realizaciji prostorskega razvoja mesta. Izdelana je bila obširna ekonomska in prometna analiza, vrednotenje obstoječega stanja ter upoštevanja naravne in kulturne dediščine mesta. Prometna mreža Kranja je bila zasnovana

Danilo Oblak

Med počitnicami v Žireh, z leve: Danilo Oblak, Rado Jan, Franc Jan

Gorenjska banka in Uprava policije Kranj, stavbi sta bili zgrajeni po načrtih Danila Oblaka.

Gasilski dom na Dobračevi, zgrajen po načrtu Danila Oblaka.

na predvideni povezavi Gorenjske z izgradnjo nove avtoceste. Med drugim je že predvidevala povezavo vzhodnega in jugozahodnega mesta preko kanjona Save (sedanji Delavski most). Načrt, ki naj bi med drugim zaustavil razpršenost gradnje na obrobju mesta, je bil uradno sprejet leta 1967, nikoli pa ni bil popolnoma uresničen. Ovirali so ga razni lokalni in osebni interesi.

Kasneje se je Danilo Oblak preusmeril na projektiranje stavb. Dobro leto je bil zaposlen v tovarni Peko. V okoli desetih mestih po Jugoslaviji je projektiral in obnavljal Pekove trgovine. Aprila 1969 se je vrnil na PPK, kjer je bil do upokojitve leta 1991 vodja arhitekturnega biroja, odgovorni projektant in vodja okoli 49 projektov (19 javnih stavb, pet osnovnih šol, štiri zdravstveni domovi, osem zgradb za industrijo in obrt, sedem stanovanjskih zgradb in štiri spomeniki in spominska znamenja). Vse stavbe so bile prilagojene takratnim možnostim in hitri gradnji. V Kranju izstopata stavbi za Gorenjsko banko in Upravo varnostne zaščite – zdaj Uprava policije Kranj, zunaj Gorenjske pa Tovarna igel v Kobaridu. V Žireh je zasnoval lekarno, policijsko postajo in gasilski dom na Dobračevi.

Po upokojitvi je bil nekajkrat izvoljen v svet krajevne skupnosti. Ta ga je leta 2004 predlagala za občinsko nagrado za zasluge pri razvoju Kranja, ki mu jo je predal župan.

Študentje smo bili v petdesetih letih prejšnjega stoletja povezani v Klubu študentov Poljanske doline. Med letom smo se sestajali v Ljubljani, med počitnicami pa v ožjem krogu v Žireh. Igrali smo odbojko, namizni tenis in hodili na izlete po okoliških hribih. Danilo je bil žirovski prvak v namiznem tenisu. Naučil se ga je med službovanjem v Zenici.

Njegov prerani odhod je zelo prizadel tudi pisca teh vrstic, ki ga je z Danetom vezalo prijateljstvo vse od zgodnjih otroških let.

Alojz Demšar

Alfonz Zajec (1932–2017)

Gospodu Alfonzu Zajcu se je vse najpomembnejše dogajalo v pozni jeseni in zgodnji zimi. Rojen je bil 1. januarja 1932, očeta so mu ubili 29. novembra 1943, z ženo Pavlo sta se poročila 29. decembra 1967, njegovo verjetno najodmevnejše delo *Vse žrtve druge svetovne vojne med Žirovci* je izšlo v *Žirovskem občasniku* decembra 1990, svojo življenjsko pot pa je sklenil 26. decembra 2017. Od družinskega očeta, vaščana Dobračeve, vestnega in cenjenega uslužbenca Alpine, kristjana, vsestranskega kulturnega delavca, pevca, muzealca, žirovskega kronista in domoznanca Alfonza Zajca smo se zadnjič poslovili na dobračevskem pokopališču v Žireh 30. decembra 2017.

Tako kot je imel edinstveno ime v žirovski občini, tako je bil edinstven tudi v svojem življenju in delu. Kot večini, rojeni v prvi polovici 20. stoletja, tudi njemu ni bilo prizaneseno z udarci usode in ljudi. Čeprav ga je ponorelo 20. stoletje večkrat odneslo daleč proč od tam, kjer bi želel biti, pa je vedno znova našel pot do tistega, kar ga je veselilo in izpolnjevalo. Vojna mu je vzela očeta in brata ter potrla mater, družino pa razkropila po svetu. Del te praznine sta zapolnila stric

Janez Oblak (1896–1965) in teta Franca Oblak (1901–1998). Želel je postati trgovec in voditi domačo trgovino, a je moral postati čevljarški vajenec. Z vestnim delom in izobraževanjem je v Alpini napredoval na mesto vodje kooperacije s hrvaškimi podjetji in je tako opravljal delo, podobno trgovskemu. Vsaj poldrugo desetletje je njegovo življenje zapolnjevalo gledališče. Leta 1967 se je z gledališčem razšel, potem ko je doživel danes nepojmljivi (verbalni) napad nase. Postal je žirovski kronist, ki je zbral in zapisal vse, kar je lahko izvedel o žirovski preteklosti. Šele v svojih zadnjih letih pa je razkril, da ga je groza vojne, ki jo je doživel v otroštvu, spremljala vse življenje.

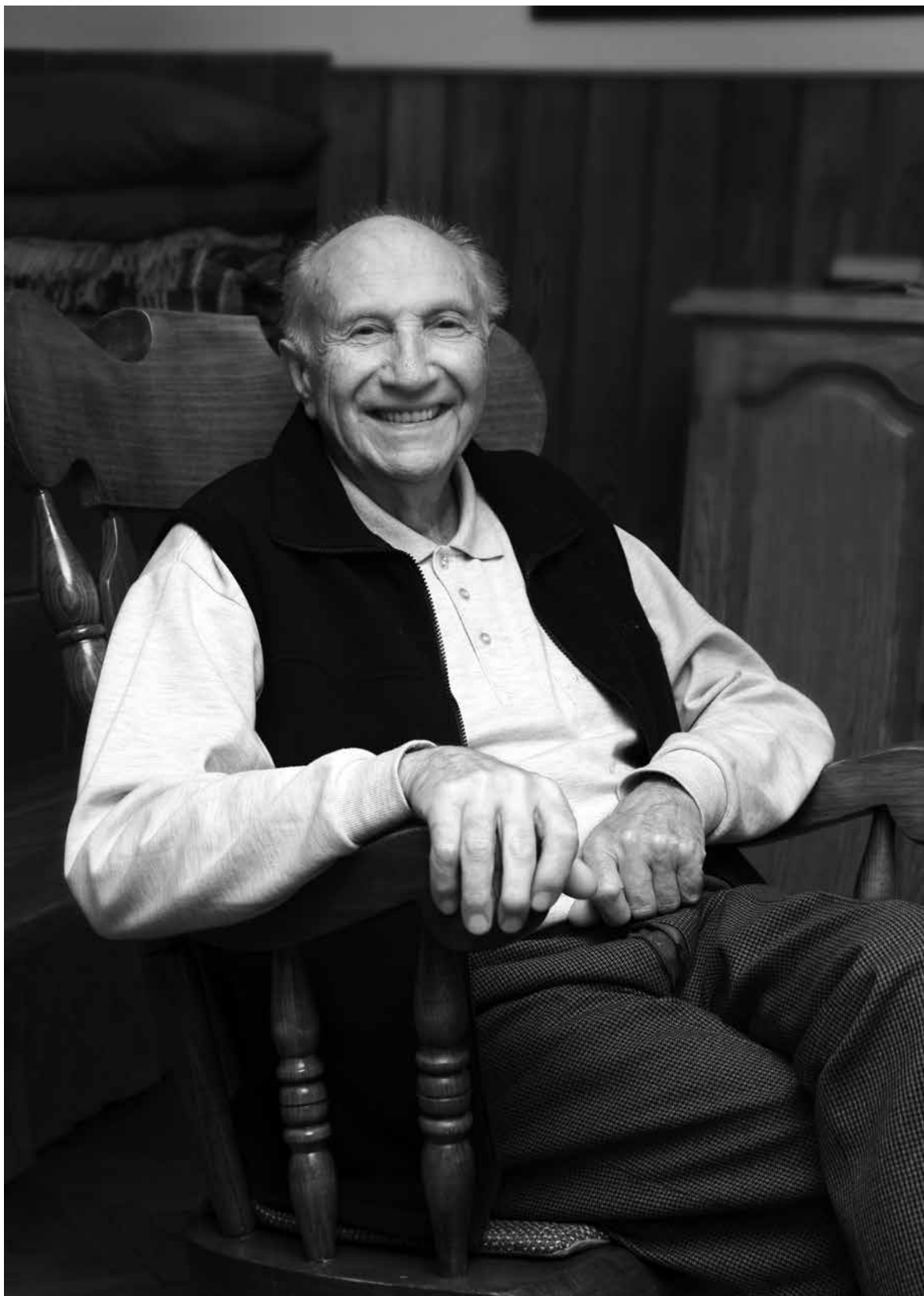
Alfonz Zajec je bil nesebičen človek. Razdajal je sebe in svoje podatke. Sebe kot plesni učitelj in hkrati učitelj omikanega obnašanja, ki pripomore k sobivanju in sodelovanju ljudi. Obiskovalcem gledaliških predstav in soigralcem je razdajal svoje gledališko znanje in tudi razumevanje ljudi kot igralca in režiser. Pri njem so dobili podatke o žirovski preteklosti tako tisti, ki jih je zanimala usoda njihove rodbine, kot tudi pisci knjig, člankov, diplomskih del in seminarskih nalog, uredniki zbornikov in avtorji televizijskih in radijskih oddaj. Včasih smo si podajali kljuko v njegovi hiši, hkrati pa je zvonil še telefon s prošnjami za to in ono. Vedno si je vzel čas za naše prošnje in z ženo Pavlo nista nikoli pokazala nejevolje zaradi tega.

Da so bili Alfonzovi podatki, slikovno gradivo in znanje res dragoceni, dokazujejo številne knjige, v katerih najdemo v zahvali tudi njegovo ime. To so dela avtorjev Francija Jana, Toneta Koširja, Franca Križnarja, Petre Leben Seljak, Alojza Demšarja, Mihe Nagliča, Marije Stanonik, Tomaža Pavšiča, Franca Temelja, Draga Zalarja itd. Pri njem sta dobila podatke Monika Kokalj Kočevar iz Aleš Nose.

Alfonz je bil lahko tudi neizmerno duhovit in šegav. Še ob mojem zadnjem obisku pri njem, v začetku decembra 2017, sva se smejala napaki v slavnostni številki glasila *Alpine Delo – življenje*. To je bila 8. številka letnika 1970 in je izšla avgusta ob 20-letnici samoupravljanja. Pod sliko treh okovanih čevljev naj bi bil napis: *Trdi so bili koraki*. Tak napis je bil tudi na korekturnih polah, ki jih je Alfonz pregledoval. Ko pa je natisnjeno glasilo prišlo v Alpino, je bil pod sliko napis: *Trdi so bili kot raki*. Vedel je, kdo je bil tiskarski škrat. Bil je zaposlen v tiskarni. Pošalil se je tudi na račun pripetljaja, ki se mu je zgodil v mladosti. Na pogrebu učitelja je kot dijak vajenske šole prebral napisani govor, v katerem je bil zapisan stavek: »Neumorno je tekal od šole do šole.« Po vojni je bila šola namreč v več stavbah, raztresenih po Žireh. Alfonzu pa se je prebralo: »Neumno je tekal od šole do šole.«

Leta 1949 se je Alfonz vključil v zelo živahen gledališki utrip v Žireh. Prvo vlogo je dobil v Nušičevem *Analfabetu*, z enim samim stavkom: »Jaz sem Pero, pisar administrativnega oddelka.« »Je že moralo biti dobro povedano, da sem bil pri vsaki naslednji igri zraven,« se je spominjal svojega začetka. Leta 1950 je obiskoval zelo kvaliteten tečaj za režiserje v Kranju. Žal so ohranjeni arhivski viri zelo skopi in vemo le, da je igral vlogo paža v *Sneguljčici* (Pavel Golia), glavno vlogo Georgea Dandina v *Prevaranem soprogu* (Jean-Baptiste Poquelin Molière) in vlogo Piccolominiya v *Celjskih grofih* (Bratko Kreft). Ta predstava, odigrana 14. julija 1956, je bila vrhunec dela žirovskih gledališčnikov. Verjetno so tudi podatki o njegovih režijah nepopolni: *Krčmarica Mirandolina* (Carlo Goldoni), *Tri dni direktor ali Irgo Butolen* (Manica Lobnik), *Dežurna služba* (Jerzy Lutowski) in *Jesusovi apostoli* (Frank Leonhard). Udeleženci gledališkega tečaja leta 1956 so uprizorili *Gledališki album*, v katerem so združili šest prizorov. Prizore iz *Julija Cezarja* (Shakespeare), *Krčmarice Mirandoline* (Goldoni), *Celjskih grofov* (Kreft) in *Županove Micke* (Anton Tomaž Linhart) je režiral Alfonz Zajec.

Leta 1959 se je prijavil na štiriletni tečaj za plesne učitelje pri mojstru Adolfu Jenku (1902–1985) v Ljubljani in že naslednje leto začel poučevati ples v Žireh. Sodeloval je v pevskem zboru, ki ga je vodil Janez Oblak, in v cerkvenem pevskem zboru pod vodstvom skladatelja Antona Jobsta.

Alfonz Zajec, fotografiran v domači hiši jeseni 2011, za intervju v *Žirovskem občasniku*, št. 41, 2011, str. 32–67. / Foto: Polona Mlakar Baldasin

Alfonz Zajec v živahnem pogovoru z Alojzijem Pavlom Florjančičem (levo), desno žena Pavla. Fotografirani v galeriji Muzeja Žiri, februarja 2009.

Alfonz Zajec, gost prvega in njemu posvečenega Lenčkovega večera v Muzeju Žiri, 19. januarja 2011. Z njim se je pogovarjal Miha Naglič. / Foto: Polona Mlakar Baldasin

Decembra 1964 se je odpravil na obisk k sestram in bratu v Argentino in se vrnil septembra naslednje leto. Čez dve leti se je poročil s Pavlo Kavčič, rodile so se jima hčere Ana, Alenka in Katarina.

Alfonz Zajec je bil prvi predsednik Muzejskega društva Žiri, vodil ga je od 1970 do 1982. Društvo je bilo ustanovljeno kot pododbor v okviru loškega društva. Leta 1975 se je društvo osamosvojilo in Alfonz je postal prvi predsednik. Pod njegovim vodstvom so v sodelovanju z Loškimi muzejem postavili prve tri stalne razstave v muzeju v Stari šoli: o čevljarstvu, čipkarstvu in žirovskih slikarjih. Za njegove muzejske zasluge ga je Muzejsko društvo Škofja Loka leta 1993 razglasilo za častnega člana, leta 2000 je postal tudi častni član žirovskega. Leta 2013 je za svoje vsestransko delo prejel priznanje Občine Žiri.

V svet pisanja je vstopil leta 1962 kot član uredniškega odbora takrat ustanovljenega glasila tovarne Alpine *Delo – življenje*. Svoje prve prispevke je napisal prav za to glasilo in bil dve leti tudi njegov odgovorni urednik.

Med njegovimi objavljenimi deli so na prvem mestu sezname. Žiri so po njegovi zaslugi kot prvi večji kraj v Sloveniji dobile seznam vseh 333 žrtev druge svetovne vojne. Seznam je objavil v *Žirovskem občasniku*, na ogled je tudi na stalni muzejski razstavi *Žiri in Žirovci skozi čas*. Sodeloval je pri postavljanju spomenika zamolčanim žrtvam druge svetovne vojne, na spomeniku pred osnovno šolo je namreč napisano le 132 žrtev vojne. Objavil je podrobnosti o žrtvah prve svetovne vojne, vpisanih na spomeniku iz leta 1938. Njegov je tudi komentirani seznam žirovskih podjetnikov med obema svetovnima vojnama. Leta 1997 je ob 50-letnici Alpine sestavljal seznam vseh delavcev in ugotovil, da se je do leta 1995 v naši tovarni zvrstilo skoraj 5700 zaposlenih.

Na drugo mesto postavljam njegove zapise o Žirovcih, ki so se izkazali na svojih področjih delovanja ali so imeli nenavadne življenjske usode: skladatelj, zborovodja in organist Anton Jobst, vsestranski kulturni delavec Janez Oblak, duhovniki Viktorijan Demšar, Ivan Pečnik, Josip Logar, Franc Starman in Pavel Kržišnik, slikar in muzealec Janez Sedej, muzealec Tone Naglič, slikar Anton Kristan, študent in pisec Anton Žakelj, zdravnik Karel Bernik.

Mnogo bralcev so pritegnile njegove kratke zgodbe o dogodkih in ljudeh v žirovski preteklosti. Podrobno je opisal tudi zgodbo svoje družine v viharnem 20. stoletju. Nekaj novih zgodb iz Alfonzove zapuščine je izbrala njegova družina in vam jih prinaša ta številka *Žirovskega občasnika*.

V nadaljevanju prispevka so v poklon Alfonzovim seznamom dodani seznam njegovih objavljenih del (bibliografija) in zelo nepopoln seznam gledaliških del, pri katerih je sodeloval. Vsi, ki smo z *Žirovskim občasnikom* na kakršen koli način povezani – bralci, pisci člankov, urednik in člani uredniškega odbora – se zahvaljujemo Alfonzu za vse prispevke, ki jih je v Občasniku objavil, in za pomoč pri naših prispevkih, za spodbude in dobronamerna opozorila. Gospod Alfonz, ko bi Vi vedeli, kako Vas pogrešamo!

Bibliografija Alfonza Zajca

Delo – življenje : glasilo delavcev tovarne obutve Alpina Žiri. Alfonz Zajec je bil član uredniškega odbora od začetka izhajanja leta 1962 do št. 7, letnik 17 (julij 1978), odgovorni urednik od št. 3, letnik 5 (15. julij 1966), do št. 5, letnik 7 (15. maja 1968).

Zajec, Alfonz: Anton Jobst 80-letnik, *Loški razgledi* 21, 1974, str. 285–286.

30 let tovarne obutve Žiri Alpina (Žiri), Žiri : Alpina, 1977. Uredniški odbor: Viktor Žakelj (odgovorni urednik), Vladimir Pivk, Alfonz Zajec.

Zajec, Alfonz: Deset let muzejske dejavnosti v Žireh (Slavnostni govor ob proslavi 25. maja 1980). *Loški razgledi* 27, 1980, str. 306–308.

- Zajec, Alfonz: Skladatelj Anton Jobst. *Loški razgledi* 28, 1981, str. 301–302.
- Zajec, Alfonz, Osemdeset let gasilskega društva na Dobračevi. *Loški razgledi* 29, 1982, str. 146–150.
- Zajec, Alfonz: Ob občnem zboru Muzejskega društva Žiri. *Loški razgledi* 29, 1982, str. 307–308.
- Zajec, Alfonz: Muzejsko društvo Žiri. *Žirovski občasnik* 3, 1982, št. 4, str. 19–20.
- Zajec, Alfonz: Spomenik padlim v I. svetovni vojni. *Žirovski občasnik* 5, 1984, št. 7/8, str. 94–102.
- Zajec, Alfonz: V spomin Janezu Sedeju in Tonetu Nagliču. *Loški razgledi* 34, 1987, str. 221–222.
- Zajec, Alfonz: Naši največji kooperanti. V: *Alpina : 40 : 1947–1987*. Uredil Nejko Podobnik, Žiri : Alpina, 1987, str. 13–14. Nepodpisan prispevek je delo Alfonza Zajca (ustna informacija urednika zbornika Nejka Podobnika 15. 10. 2018).
- Zajec, Alfonz: Ivan Pečnik (1900–1988) : In memoriam. *Žirovski občasnik* 10, 1989, št. 15, str. 104–107.
- Zajec, Alfonz: Vse žrtve druge svetovne vojne med Žirovci, *Žirovski občasnik* 11, 1991, št. 17, str. 9–30; *Žirovski občasnik* 12, 1992, št. 18, str. 109–111.
- Zajec, Alfonz: Viktorijan Demšar (1904–1992). *Loški razgledi* 39, 1992, str. 247–250.
- Pipp, Peter: *Kraji in svet med obema Sorama na starih razglednicah : 1995*. Škofja Loka, 1994, koledar (13 listov). Razglednice krajev med obema Sorama iz obdobja 1903–1933 so last M. Korenčana, A. Lotriča, B. Hafnerja, D. Prešerna, Z. Tančiča, A. Zajca.
- Zajec, Alfonz: Spomenik zamolčanim žrtvam v Žireh. *Loški razgledi* 41 (1994), str. 310–312.
- Zajec, Alfonz: Janez Oblak (1896–1965). *Loški razgledi* 43, 1996, str. 213–216.
- Zajec, Alfonz: Dokument, ki je spomenik žirovske podjetnosti. *Žirovski občasnik* 17, 1996, št. 23/24, str. 52–124. *Žirovski občasnik* 18, 1997, št. 25/26, str. 201–202. Dopolnila in popravki.
- Zajec, Alfonz in kadrovska služba: Skoraj 5700 nas je (bilo). V: *Pol stoletja Alpine: 50 let športa in mode*. Zbornik, uredniški odbor Miha Naglič (glavni urednik), Matjaž Mazzini, Nejko Podobnik, Tončka Stanonik. Žiri: Alpina, 1997, str. 197–227.
- Pol stoletja svobode : osrednje žirovsko kulturno društvo po 2. svetovni vojni : KUD Žiri (1945/46–48), SKUD Oton Župančič Žiri (1948–1955) in DPD Svoboda Žiri (1955–2005)*. Urednik Miha Naglič, Pegaz International, Ljubljana, 2005. Pogovor z Alfonzom Zajcem na str. 99–101.
- Drinovec, Bogdan, Zajec, Alfonz: Življenje in delo Antona Kristana. *Žirovski občasnik* 27, 2006, št. 36, str. 105–110.
- Zajec, Alfonz: Naša zgodba. *Ampak : mesečnik za kulturo, politiko in gospodarstvo* 8, dec. 2007, št. 12, str. 23–27.
- Zajec, Alfonz: Naša zgodba. *Žirovski občasnik* 30, 2009, št. 39, str. 105–117.
- Zajec, Alfonz /N. N./: Rojak. *Žirovski občasnik* 31, 2010, št. 40, str. 110–112.
- Zajec, Alfonz: Britof na Dobračevi : ob 120–letnici pokopališča na Dobračevi. *Žirovski občasnik* 31, 2010, št. 40, str. 86–108.
- Zajec, Alfonz: Sveti Trije kralji. *Žirovski občasnik* 31, 2010, št. 40, str. 108–110.
- Zajec, Alfonz (intervjuvanec). Manjka nam več možate besede! : Alfonz Zajec, pred njegovo 80–letnico : intervju. *Žirovski občasnik* 32, 2011, št. 41, str. 32–67.
- Zajec, Alfonz: Dve resnični zgodbi. *Žirovski občasnik* 32, 2011, št. 41, str. 117–120.
- Zajec, Alfonz: Josip Logar (1911–1933), Ivan (Janez) Nep. Pečnik (1933–1941), Franc Starman (1945–1966), Pavel Kržišnik (1966–1974). V: *Bogastvo in beda ljudi ali Božji otroci v Žireh*. Uredili Igor Jereb, Marija Stanonik in Anica Kumer, Žiri: Župnija, 2012, str. 74–89. Alfonz Zajec je pretipkal tudi težko čitljiv rokopis Pečnikove literarizirane kronike o zidanju žirovske cerkve (str. 5–68).

- Zajec, Alfonz: Miha. *Žirovski občasnik* 33, 2012, št. 42, str. 161–162.
- Zajec, Alfonz: Doktor Karel Bernik iz Žirov. *Žirovski občasnik* 34, 2013, št. 43, str. 137–138.
- Pečnik, Ivan: Vedno sem rad zidal : Zbrano delo župnika Ivana Pečnika. Salve, Ljubljana, 2014, 569 strani, iz tipkopisa prepisal v datoteko Alfonz Zajec.
- Zajec, Alfonz: Novi spomini na Žiri in Žirovce med prvo svetovno vojno. *Žirovski občasnik* 35, 2014, št. 44, str. 104–113.
- Zajec, Alfonz: Kdo je bil Jurčnikov Tone (Anton Žakelj, 1924–1945). *Žirovski občasnik* 36, 2015, št. 45, str. 32–36.

Gledališka dela

Alfonz Zajec, režiser

- V predstavi *Gledališki album* konec marca 1956 so združili po en prizor iz Shakespearjevega *Julija Cezarja*, Goldonijeve *Krčmarice Mirandoline*, Kreftovih *Celjskih grofov*, Linhartove *Županove Micke* (režiral Alfonz Zajec), prizor iz *Desetega brata* (režirala Zinka Berčič) in prizor iz *Verige* (režiral Miro Žlajpah). Od 23. januarja do 24. marca 1956 je v organizaciji DPD Svoboda potekal 110-urni igralski tečaj (20 ur teorije). Udeležilo se ga je 37 tečajnikov, predvsem učencev industrijske čevljarke šole, predavatelji Darina Konc, Miro Žlajpah, Marija Jalen, Anton Jobst, Jože Krapš, Alfonz Zajec in Davorin Kogej.
- Manica Lobnik: *Tri dni direktor ali Irgo Butolen*, komedija v treh dejanjih, 20. februarja 1959, Dramska sekcija DPD Svoboda Žiri.
- Carlo Goldoni: *Krčmarica Mirandolina*, komedija v treh dejanjih, aprila 1959, Dramska sekcija DPD Svoboda Žiri.
- Jerzy Lutowski: *Dežurna služba*, drama v treh dejanjih: 1. maja 1960, Dramska sekcija DPD Svoboda Žiri.
- Frank Leonhard: *Jezusovi apostoli*, drama v treh dejanjih, 26. marca 1961, Dramska sekcija DPD Svoboda Žiri.

Alfonz Zajec, igralec

- Branislav Nušić: *Analfabet*, 1949/50, SKUD Oton Župančič Žiri, vloga: Pero, pisar administrativnega oddelka.
- Pavel Golia: *Sneguljčica*, 1949/50, SKUD Oton Župančič Žiri, vloga: paž.
- Jean-Baptiste Poquelin Molière: *George Dandin ali prevarani soprog*, 1951, SKUD Oton Župančič Žiri, glavna vloga: George Dandin.
- Bratko Kreft: *Celjski grofje*, 14. julij 1956, Dramska sekcija DPD Svoboda Žiri, vloga: Piccolomini.

Franc Križnar

Don Kosta Selak (1893–1968)

Del spominske plošče Don Kosti Selaku v Sovri. / Avtor: Stane Kosmač

Potem ko je prvič izšla mini monografija o slovensko-hrvaškem duhovniku in glasbeniku don Kosti Selaku (Križnar, F., *Loški razgledi*, 51/2004, Škofja Loka, 2005), so za njegovo promocijo in aktualizacijo največ naredili Hrvati. Kako tudi ne, saj je prav njim (za)pustil vse svoje življenje in delo. V zadnjem času so ob njegovi 50. obletnici smrti in 125. obletnici rojstva (Sovra, Žiri, 23. 8. 1893 – Brezje, 12. 6. 1968) spet na vrsti. O njem so največ pisali in objavljali Stipica Grgat, Josip degl' Ivelio, Vinicije B. Lupis, Antonija Prišlič, Rina Tomelić, Josip Vidas, Nina Vodopič, Sanja Žaja Vrbica idr. Od Slovencev pa le moja malenkost (Franc Križnar). V Sloveniji je v tem času, ko še posebej opozarjamo na prizadevanje Hrvatov pri seznanjanju s Selakovim življenjem in delom, izšlo le dvoje tiskov. Tudi zato smo se doslej – torej do letošnjega jubileja – upravičeno spraševali, kaj vse se ob teh jubilejnih svečanostih dogaja v Sloveniji in Žireh.

Kako daleč seže na Slovenskem glas duhovnika in zlasti glasbenika, organista, skladatelja in dirigenta don Koste Selaka (1893–1968), nam zadnji dve desetletji torej pomagajo odkrivati

сосedje, Hrvati. Kako tudi ne, saj je »naš« Kosta Selak preživel dobršen del svojega življenja prav na Hrvaškem, v Dalmaciji: vse od svojih študijskih let (1912–1917) najprej v Dubrovniku, nato tudi na drugih duhovniških poteh. Najprej je bil kratek čas (1917–1918) v Gradežu v Italiji, nato (1918–1919) na Trati pri Gorenji vasi – tukaj v Poljanski dolini – in kasneje (1924–1926) spet na Hrvaškem, v Orebiću na Pelješcu. Med letoma 1926 in 1927 je bil v Cavtatu, v letih 1927–1932 se je ustalil v Kuni na Pelješcu, potem pa je »samo« tri mesece bival v Aleksandrovu (Punat na otoku Krku, 1932). Nato je bil (1932–1933) v Blatu na otoku Korčuli, spet »samo« dobre tri mesece, najdlje (1933–1961) pa v Janjini na Pelješcu. Tu je zapustil frančiškanski red in 1933 z imenovanjem dubrovniškega škofa postal škofijski duhovnik. To so le okviri, v katerih je »blaga« (umetniška) duša vseskozi gorela za umetnost in lepoto, največ za glasbo.

Kompozicijsko, torej glasbeno ustvarjalno, ga posebej izpostavljam kot avtorja in izdajatelja *14 HIMN* (1954; reprint: Split, 2018) in šeststavčne *Misse in S. Blassi/Maše sv. Blaža* (1958; reprint: Zagreb, 2010); sv. Blaž je bil zavetnik mesta Dubrovnik, pod katerega cerkveno jurisdikcijo je don Kosta Selak deloval najdlje. Vendar o skladatelju Kosti Selaku zagotovo nismo povedali še vsega. Četudi ni imel nobene prave strokovne glasbene izobrazbe, še manj kompozicijske šole, se je v vsem doslej popisanem opusu (prek 160 del) razvil v avtorja, ki ga v zadnjem

desetletju odkrivajo, objavljajo in izvajajo njegova dela prav Hrvati; tisti, s katerimi je najdlje živel in deloval, tisti, ki jim je razen nekaj res redkih izjem tudi največ zapustil s svojim glasbenim pa tudi pedagoškim in pisateljskim delom. Don Koste Selaka se ob vseh večjih priložnostih radi spominjajo v posameznih župnijah, zlasti v Kuni in Janjini. Za njimi ne zaostajajo niti v Dubrovniku, Splitu, Zagrebu idr.

Še posebej pa moram opozoriti na mednarodni znanstveni simpozij o don Kosti Selaku, ki je bil 16. 6. 2018 v Janjini; torej prav tam, kjer je don Kosta kot duhovnik deloval in preživel največ časa: celih 27 let. Tam ima zdaj po zaslugi njihovih prebivalcev spominsko ploščo v preddverju osrednje župnijske cerkev sv. Vlaha (Blaža). Njegovo delo in življenje smo takrat nekako enakovredno ovrednotili tako Slovenci kot Hrvati. Za dodatno osvetlitev njegovega življenja in dela smo se potrudili Petra Leben Seljak, Miha Naglič, Marija Stanonik, Vinicije B. Lupis, don Božo Baničević, Marina Filipović, moja malenkost (FK), Štefan Alojzij Ferencak, sestra Ruža Domagoja Ljubičić s Tihomirjem Pršo, fra Stipica Grgat, Josip degl' Ivellio, Sanja Žaja Vrbica, Vinko Didović s Tonkom Barčotom in Barbara Riman. Naših prizadevanj pa še ni konec, saj je v naslednjem letu, torej leta 2019, predviden izid *Zbornika* s simpozija v Janjini; spet seveda dvojezično, tako kot je potekal omenjeni simpozij: v slovenščini in hrvaščini, mednarodno.

Oris Selakovega kompozicijskega, skladateljskega dela: četudi ga merimo še z drugimi in ne zgolj ustvarjalnimi vatli in je bil še vse kaj drugega: poklicno duhovnik, ves čas pa kar najtesneje povezan z glasbo kot zborovodja in organist in vsestranski ljubitelj umetnosti nasploh; bil je intimen, tj. tankočuten, tako rekoč oboževalec vsega lepega, estetskega. Vse to se je izkazalo tudi na zadnjem simpoziju, saj bi don Kosto Selaka lahko imeli za interdisciplinarnega in celo multidisciplinarnega umetnika. Njegov opus sicer ni zelo obsežen, v glavnem je liturgične oz. cerkvene narave, v njem pa zaznamo ob akutnem pomanjkanju profesionalne kompozicijske, skladateljske (obrtne) šole izjemen talent za glasbo. Bil je močna lirična osebnost, morda tudi zato kakšno pomanjkanje dramatičnosti v njegovih delih. Ker pa je večino svojega dela oz. opusa zapustil in tako rekoč sveže pisal za amaterje, ljubitelje, je bila tudi tu nenehno prisotna tovrstna miselnost ali skoraj nuja: v vseh kompozicijskih pogledih je moral biti in je tudi bil »prizanesljiv« do izvajalcev: njegovi ritmi, melodije, harmonije, oblike in barve (zasedbe) so sila enostavni in tesno povezani ali kar v simbiozi z izbranimi oz. odbranimi besedili; saj je večina Selakovega opusa vokalne, tj. pevske ali kvečjemu še vokalno-instrumentalne zasedbe. Kje je seveda tukaj šele naša – slovenska – in tuja – hrvaška – ali še kakšna druga takratna evropska konkurenca? Vedeti namreč moramo, da je vrhunec njegovega opusa datiral v čas med obema vojnama, med drugo svetovno vojno in nazadnje še v čas takratnega in aktualnega socrealizma (po 1945).

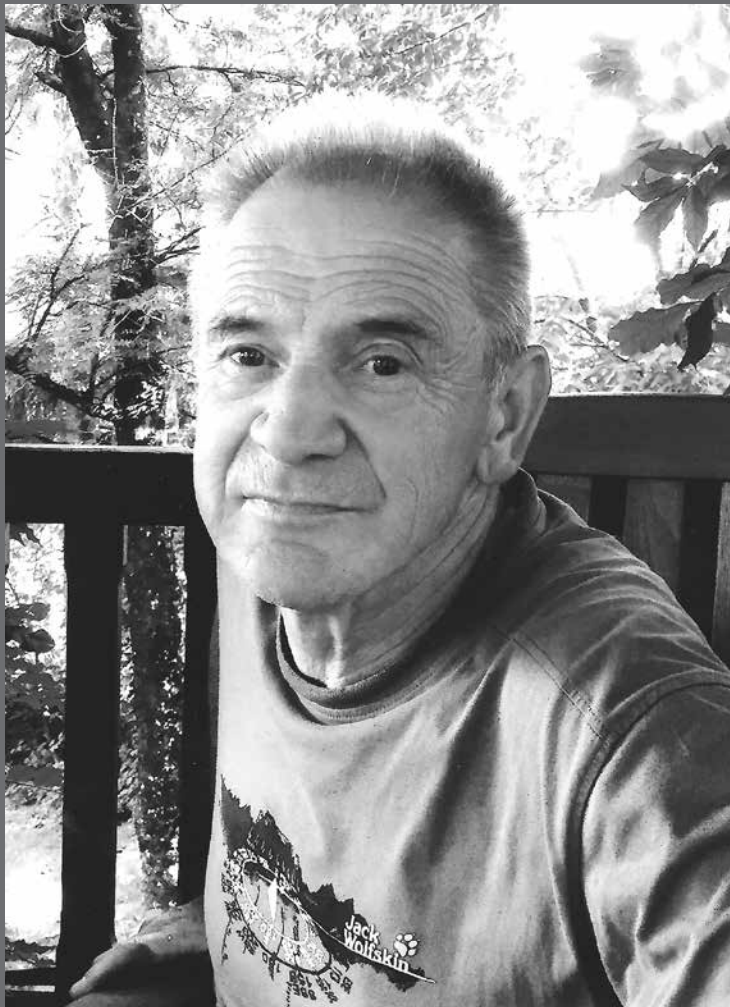
Zdaj pa tudi za Slovence in Žirovce lahko rečem, da se je stvar okoli don Koste Selaka tudi tukaj precej spremenila; seveda na bolje in don Kosti Selaku v prid. Kar nekaj (ne)pričakovanega se je vsaj v letošnjem letu zgodilo glede percepcije in recepcije skladateljevih glasbenih del ob letošnjih obletnicah, zdaj že minuli 50. obletnici smrti in 125. obletnici rojstva, tudi tukaj v njegovi rojstni Sovri in širše v Žireh tale teden.

Uredniški pripis. To je besedilo nagovora, ki ga je imel avtor ob odkritju spominske plošče v skladateljevi rojstni vasi Sovra (občina Žiri), v soboto, 8. septembra 2018, ob 18. uri.

Stane Kosmač

Pavle Sedej (1951–2018)

Vsaka smrt, vsako slovo pride prezgodaj. Toda skrivnostne poti in meje naših usod se srečajo z onostranstvom brez naše privolitve in onkraj naših zavedanj. Vsaj zdi se tako. Mejo med Tem in Onim je po hudi bolezni prestopil tudi Pavle Sedej, slikar in poet žirovske krajine. Bil je iz družine Sedejev, družine, ki je dala vrsto posameznikov, ki so bili in so likovno nadarjeni in so v slovenski likovni umetnosti pustili globoko sled. Naj omenim najvidnejšega predstavnika, Pavletovega strica Maksima Sedeja, slikarja, profesorja na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani in mentorja bratu Janezu Sedeju, Pavletovemu očetu, ki je bil po poklicu čevljar in izvrsten slikar krajinar. Njegove krajine odražajo tesnobno in včasih mračno vzdušje. So kompozicijsko brezhibne s subtilnimi tonskimi prehodi in kontrasti ter do zadnje podrobnosti izredno natančno izslikane.

Očetovemu vzoru je sledil tudi Pavle, ki je nadaljeval njegovo pot, kar v zgodovini likovne umetnosti ni nobena redkost. Ravno tako je ostal zvest krajinskim motivom iz Žirov in okolice. Njegove krajine so bile v začetku podobe žirovskega sveta, ki je izginil iz našega spomina, in nostalgичno spominjajo na čase, ki so minili. Počasi pa je svoje podobe začel napolnjevati z barvami. Postale so svetlejše, barvitejše, več vedrine je bilo v njih in izoblikoval je svoj prepoznavni slog. Motiviko je razširil na sodobne pejsaže, tudi na ožje izreze narave, včasih v nenavadnih pogledih, vendar vedno kompozicijsko brezhibno zasnovane.

Njegov slog se je odražal v krajinah, ki jih je upodabljal v vseh letnih časih. Kljub sodobnejši motiviki je ostal zvest svoji preizkušeni in izpopolnjeni metodi ustvarjalne prepričanosti, ki sloni na romantičnem razumevanju in dojemanju narave, in je podobam po lastni presoji večkrat dodal dramatične poudarke s temnimi, včasih grozečimi oblaki, ki visijo nad pokrajino, ali s soncem osvetljenimi predeli krajine, ki tvorijo sijoči kontrast z v sence potopljenimi predeli.

V barvni arhitekturi slike so bile vidne spremembe, kjer je poskušal ustvariti slikovno napetost s komplementarno barvno organizacijo slike. Tako vidimo jesenske podobe v oranžnordečih in njim nasprotnih zelenih odtenkih ali zimske motive v modrikastih in oranžnih barvnih odnosih in podobno. Poleg naštetega pa je Pavle fasciniral s svojo izjemno natančno in do najmanjših detajlov izslikano motiviko, ki daje podobam še dodatno dimenzijo. Na njegovih slikah ni ničesar odveč ali premalo, vse so kompozicijsko premišljene in poleg vsega izžarevajo umetnikovo veliko ljubezen do narave, ki jo je, se zdi, nadvse občudoval, ljubil in spoštoval.

Njegova dela krasijo stene mnogih hiš, ustanov, podjetij in galerij po celem svetu. Bil je zadnji od žirovskih slikarjev samorastnikov, ki so vsak na svoj način opevali žirovsko krajino in ljudi v njej. Žal je odšel mnogo prezgodaj.

Miha Naglič

Pavletu Sedeju v slovo

Ko sem nedavno izvedel, da je Pavle hudo bolan, sem pomislil, da je taka naša usoda in da lahko enako doleti tudi mene in vsakega od nas. Ko mi je Pavletova žena Majda sporočila, da je Pavle umrl, pa me je navdala žalost. In spet take in drugačne misli. Pomislil sem najprej, od kdaj sva se s Pavletom sploh poznala. Gotovo že v petdesetih, ko je naša družina stanovala pri Pavletovi stari mami Nežki v Stari vasi, v tisti mali, nekoč prijazni, zdaj pa že zapuščeni hiši nasproti Partizana. Nežkina hči in Pavletova mama Darina je svojo mamo večkrat obiskala in z njo je včasih prišel tudi Pavle. A bil je leto dni starejši od mene in v otroških letih je to velikanska razlika. Pozneje sem o Pavletu vedel le to, da je šel na gimnazijo v Idrijo, pozneje se je zaposlil v Kladivarju in poniknil v sivini združenega dela. Nanj sem postal ponovno pozoren šele v osemdesetih, ko smo izvedeli, da tudi on slika. Seveda je bil takrat še v senci svojega očeta in učitelja Janeza, ta pa je bil v letih pred smrtjo leta 1985 že nacionalna avtoriteta. Pavle je šel po očetovih stopinjah in se od 1991, ko je dobil status svobodnega umetnika, povsem posvetil slikarstvu.

Bilo je v začetku leta 1992, ko smo v Idriji postavili veliko skupinsko razstavo žirovskih likovnikov pod naslovom *Likovna kultura Žirov*. Povabil nas je prof. Samo Bevk, tedanji direktor Mestnega muzeja Idrija, nam namenil tisto imenitno galerijo na vrhu nekdanjega rudniškega Magacina, meni pa naložil pripravo razstave. Izbor avtorjev sva naredila z dr. Ivanom Sedejem, Pavletovim bratrancem. Ivan, med prijatelji Džon, je napisal tudi obsežno besedilo za zloženko, ki jo je oblikovala moja sestrična Helena Zorjan, natisnila pa žirovska Etiketa. Med izbranimi avtorji je bil seveda tudi Pavle, Ivan pa nam je takrat lepo razložil, kakšna je narava razmerja med njim in očetom Janezom in v čem je Pavletova posebnost. »V bistvu gre za oživitev stare srednjeveške slikarske tradicije, po kateri je oče predal svoje znanje in skrivnosti sinu ali najboljšemu učencu. Pavel Sedej se je tako v očetovem ateljeju izbrusil in hkrati prevzel njegov slog kot dragoceno dediščino. Po začetnih podobah, ki so oblikovane v tej tradiciji, pa je začel uveljavljati svoje poudarke. Ohranil je izrazito senzibilnost za slikanje razpoloženj in malce grozljivih atmosferskih pojavov, dodal pa je senčico veselja nad življenjem, in tudi kanec humorja. Zato so njegove slike toplejše in tudi bolj temperamentne. Čeprav ohranja natančno risanje in registriranje inventarja v krajini, ki spominja na flamske ‚naivce‘ iz 15. stoletja, ga poleg veselja nad slikanjem snovi preveva tudi veselje nad skrito vsebino narave. V njej gleda odsev človekovih prizadevanj in poudarke, ki so vedno delo človeških rok – pa naj gre za stavbe ali za s skrivnostno lučjo presvetljene goličave na značilnih vzpetinah. Poetična, lirična interpretacija čiste krajine je še toliko zanimivejša, ker zna vanjo vnesti senčico fantastike pa tudi humorja – gre torej za tisto dragoceno slikarsko distanco, ki pri Pavlu Sedeju še veliko obeta.« Ti obeti so se seveda v naslednjih letih večkrat potrdili. Pavle je v osnovi ohranil očetov slog, dodal pa mu je svojo osebno noto. Njegove zime so skoraj očetove, v krajinah drugih letnih časov skuša biti bolj sam svoj, ne v risbi, temveč v barvah. Te so bile pri očetu zadržane, skoraj temne, Pavle pa je uvedel tudi bolj žive. Zato je v njegovih slikah tudi več veselega in manj temačnega razpoloženja.

Tu bi rad izpostavil Pavletovo pripadnost enemu od najbolj izrazitih likovnih fenomenov Poljanske doline. V njej so se v zadnjih dveh stoletjih poleg številnih posameznih avtorjev uveljavile tudi tri izstopajoče likovne rodbine: sovodenjski Zajci, poljanski Šubici in žirovski Sedeji. Zajci, ki izvirajo iz Koprivnika, so bili izrazito kiparska rodbina, v enem gnezdu je bilo kar pet bratov kiparjev. Franc Ksaver je prvi kiparsko upodobil Prešerna, njegov sin Ivan pa je avtor kipov na Prešernovem spomeniku na Tromostovju v Ljubljani. Žal je ta rodbina že z Ivanom tudi ugasnila. Najdlje se v tem oziru držijo Šubici, imena poznamo, zdaj njihov prapor nosi slikarka Maja Šubic. Sloves Sedejev pa sta v minulem stoletju s svojim slikanjem utemeljila in v nacionalnem merilu povzdignila brata Maksim in Janez, potrdila sta ga Maksimova sinova Ivan in Maksim ml. v ljubljanski, Pavle pa v žirovski veji rodbine. Likovni dar Sedejev po svoje izpričuje tudi naš zdravnik Dušan, v naslednjih generacijah ga gotovo izpriča še kdo.

S Pavletom sva v zadnjih letih in desetletjih večkrat sodelovala na likovnem področju. Naj omenim samo še eno od takih srečanj. V začetku leta 1996 sem žirovski likovni fenomen predstavil v članku v Sobotni prilogi *Dela*, februarja istega leta pa še na Glasovi preji. Ta se je kot javni intervju zgodila v imenitnem salonu hiše, ki jo je v Cerkljah na Gorenjskem kupil nekdanji ljubljanski župan Ivan Hribar in jo uredil v svojo poletno rezidenco. Takrat sem za omizje povabil kar štiri sogovornike: arhitekta Vlasta Kopača, ki je bil tudi izvrsten risar, slikarja in pisatelja Jožeta Peternelja Mausarja, slikarja in profesorja Tomaža Kržišnika, neobhodno rodbino Sedejev pa je zastopal Pavle. Lepo smo se pogovorili in ugibali, kakšen je tisti genius loci, dobri likovni duh kraja, ki omogoča, da je v naši dolini toliko likovnih ustvarjalcev.

S Pavletom sva se sicer srečevala bolj poredko. Zmeraj me je vabil, naj se še kaj oglasim, da se še kaj pogovoriva. Največkrat sem njemu in sebi odvrnil, da že pridem, saj je še čas. Zdaj pa je ta čas kar naenkrat in za zmeraj minil. Vendar se tudi poslej ne bova srečevala le v spominih.

Telesni del Pavleta bo tu, na dobračevskem pokopališču, zraven katerega se je tudi rodil in živel. Njegov duh pa ostaja v njegovih delih, ki so tako rekoč po vsem svetu, ne le v Žireh in na Slovenskem. Navdihovala nas bodo in o svojem tvorcu bodo pričevala še takrat, ko nas vseh ne bo več.

Na koncu bi rad v svojem imenu in v imenu žirovskih kulturnikov izrekel sožalje Pavletovim najbližjim: ženi Majdi, sinovoma in njunima družinama.

Dragi Pavle, ti pa v miru počivaj.

Na pokopališču Dobračeva, 11. junija 2018.

Tončka Stanonik

Ne pozabimo na Ančko Šumenjak (1922–2018)

Ančka Šumenjak

Prvič v šolo

Stara komaj šest let sem začela hoditi v šolo. Do šole je bilo eno uro hoda, in to največ po gozdu in skalnati poti. Hodili sva skupaj s sošolko, ki je že obiskovala drugi razred. Ne vem, zakaj tisto leto ni bilo več otrok iz naše vasi, da sva samo dve učenki hodili v šolo. Pot v dolino sva hitro pretekli, saj je vodila vedno navzdol do ceste, nato nekaj časa po glavni cesti, potem čez Soro mimo pokopališča do šole. Brv je bila ograjena, a me je bilo vseeno strah, če sem pogledala deročo vodo pod brvjo. Kadar je Sora narasla, sva šli skozi Gorenjo vas in čez most pri šoli. Pot je bila bolj varna, a tudi daljša. Taka je bila moja pot v šolo prvo leto in potem vseh osem let. Naslednja leta je hodilo v šolo že več otrok iz naše vasi, tudi moji trije bratje in sestra.

V šolo sem zelo rada hodila. Prve črke me je naučila mama. Miklavž mi je prinesel prvo čitanko in v njo napisal, naj se pridno učim. Ubogala sem ga, saj sem najraje pisala in brala tako v šoli kot tudi doma. Prvo leto me je učila gospodična Gabrijela Pipanova. Vedno je učila prvošolčke. Bila je zelo čuteča in dobra do otrok. Imela sem jo zelo rada in mislim, da tudi ona mene. Ko sem prišla pozimi v razred mokra in prezebla, mi je dovolila, da sem se pri peči pogrela in posušila.

Takrat otroci še nismo imeli v šoli copat, ampak smo sedeli v klopih obuti, ko smo prišli v šolo. Tudi šolske malice ni bilo. Ob prostem času je vsak šolar pojedel, kar je prinesel s seboj. Kruh in sadje, če ga je imel. Mi otroci smo ga imeli, hvala Bogu in staršem.

Zdaj se šolarjem godi boljše pa večkrat slišim, da niso zadovoljni samo s kruhom in sadjem. Tudi otrokom iz moje rojstne vasi je sedaj boljše, kot je bilo meni in mojim bratom, sestri in vsem otrokom tistega časa. Zdaj se vozijo v šolo in domov. Nič več ne hodijo po tistih stezah in poteh, kot sem hodila večkrat sama prvo leto. Premišlujem, kako sem vse to takrat zmogla.

Sedaj si ne bi več upala hoditi sama po tisti samotni poti. Če bi bila še enkrat mlada, bi bila moja pot drugačna, vsaj mislim tako.

Vse na svetu se spreminja, a spomini ostanejo za vedno. Ne samo otrokom, tudi vaščanom je zdaj lažje. Vozijo se po vaški cesti v dolino in so v 15 minutah že v Gorenji vasi. Vsem otrokom in vaščanom želim vse lepo in dobro v življenju. To sem napisala zato, da bodo kasnejši rodovi vedeli, kako se je otrokom godilo v prejšnjem času.

Zvonovi pojo

Kot mlado dekle sem rada šla na vrh našega griča, posebno pomladi, ko so cvetele šmarnice. Z griča se je videlo kar daleč naokrog. Nasproti griča stoji Slajka in Žirovski vrh. Naprej proti Loki je Bukov in Črni vrh. Na zahodni strani stoji mogočni Blegoš, zraven njega pa Koprivnik, Mladi in Stari vrh. Lep pogled je tudi v doline in na bližnje hribovje, okrog in okrog.

Prav pod gričem je nekdanja jugoslovanska vojska gradila utrdbe proti Italiji. Takratna meja je bila v bližini. Velika sreča, da se te utrdbe ali bunkerji, kot jim pravijo domačini, niso uporabili. Utrdbe so trdno zgrajene. Ko pa so vojaki odšli in se je vse pomirilo, smo domačini šli gledat, kaj je pod gričem. Po stopnicah smo prišli na vrh. Domačini pravijo, da se zdaj ne more več priti, ker so lesene stopnice strohnele. Hvala Bogu, da je ostal Graparjev grič tak, kot je bil. Le na vrhu ga kazi mogočen bunker.

Če prideš zjutraj, opoldne ali zvečer na vrh, ko v cerkvah zvonijo, slišiš prelepo pesem zvonov od vseh strani: iz Hotavelj, cerkve sv. Lovrenca iz Trat, Gorenje vasi, moje nekdanje farne cerkve, od Urbana, od sv. Križa iz Poljan, iz Javor, iz Gore, cerkve, ki jo je dr. Tavčar omenil v povesti Cvetje v jeseni, iz Čabrač pod Blegošem, iz Leskovic in Oselnice. Odvisno od tega, kakšno je vreme in od kod piha veter. Kako lepo pojejo ti zvonovi. Velikokrat sem jih poslušala in še sedaj jih imam v ušesih in v srcu.

Ko sem včasih nabrala šmarnice, sem se usedla v mehki mah in gledala v dolino na rodni dom. Na Hotavlje, na bleščeči marmor, ki ga iz Hotavelj vozijo po svetu. Vse je zame minilo. Le pesem zvonov mi je ostala v spominu in v srcu.

Uredniški pripis: Besedili¹ je za objavo v *Žirovskem občasniku* pripravila Tončka Stanonik.

Moja srečanja z Ančko Šumenjak

Ančka Šumenjak bralcem *Žirovskega občasnika* ni popolnoma neznana. Z njenimi pesmimi smo se srečali v literarnem zborniku *Žiri in Žirovci v slovenski literaturi*, ki ga je zbrala in uredila ddr. Marija Stanonik.²

S pesnico pa me vežejo še drugi spomini, ki so se naključno vpletli tudi v moje strokovno delo. »Spoznala« sem jo okoli leta 1970, mislim, da so bili novembrski prazniki, zato sem bila doma v Žireh. Zvečer smo še malo posedeli pred televizorjem, na sporedu je bila literarno obarvana reportažna oddaja, ki jo je pripravila televizijska novinarka Jovita Podgornik s kmetico Ančko Šumenjak iz Jarenine. Domačnostno vzdušje je še posebej poustvarjala govornica sogovornice, saj sem v njej prepoznala melos poljanskega narečja, v katerem so »peli« tudi naši sorodniki iz Žirovskega Vrha. S kakšnim ponosom in samozavestjo je ta žena pripovedovala o svojem otroštvu

¹ Šumenjak, Ančka: *S pesmijo v srcu : Skozi življenje ... moje in tvoje*, uredila Silvestra Brodnjak, Jareninski Vrh, 2016, str. 171, 183.

² Šumenjak, Ančka: Poljanska dolina, *Žirovski občasnik*, 1987, str. 21–22.

v Poljanski dolini, o mladosti, ljubezni, ki jo je odpeljala iz sveta pod Blegošem na drugi konec Slovenije, v Slovenske gorice. Pa o delu žene, kmetice, matere in dejavne kulturne in družbene delavke. In seveda tudi pesnice. Literarno-kulturna oddaja je bila najbrž povezana z izidom njene prve pesniške zbirke *Natrgani cvetovi* (1972). Tista oddaja se mi je močno vtisnila v spomin, saj sem prav tedaj pripravljala diplomsko nalogo s temo o sodobni socialni liriki in ob treh izbranih pesnikih (Tone Kuntner, Ervin Fritz, Andrej Brvar) iskala še druge sledi s to motiviko v slovenski literaturi. In tako so me začele zanimati tudi pesmi te pred kratkim odkrite pesnice. Pomagala mi je gospa Jovita Podgornik in mi poslala drobno knjižico pesmi, ki jih je Šumenjakova izdala v samozaložbi. V diplomski nalogi sem jih potem uvrstila med opombe kot vzporedno gradivo, njeno knjigo pa ohranila kot najdragocenejšo rariteto. Ves čas je ostala v moji literarni zavesti in spet oživila, ko sem kot urednica biografskega leksikona *Osebnosti* (Mladinska knjiga, 2008) še posebej skrbela za področje literature. Priznam, ob vsej bogato dokumentirani zakladnici našega literarnega parnasa sem se s posebnim odnosom spomnila tudi pogosto spregledane »ženske polovice«. Še več, tej sem se še posebno skrbno posvečala. Poiskala sem tudi Šumenjakovo in po telefonu sva preverjali, ne brez težav, ker je bila gospa precej naglušna, biografske in bibliografske podatke, hkrati pa ustvarjali znanstvo, ki ga je povezovala Poljanska dolina, v drugi polovici osemdesetih let moja vsakodnevna pot v škofjeloško gimnazijo. Fizično oddaljenost najin角度 besed je mehčala njene govornice s sledmi pojočega poljanskega narečja. Povabilo, naj se kdaj oglasim pri njih na Jareninskem Vrhu, bi se najbrž končalo na tej točki, če se ne bi zgodilo prijazno naključje. Stanovska kolegica Darja Tasič, s katero sva si prek elektronskega dopisovanja izmenjavali lektorska vprašanja in zagate, je nekoč eno takih sodelovanj končala z zapisom, da za tisti dan zapira računalnik, ker se bo predala kmečkim opravilom v Jarenini. Moj naslednji e-klic začudenja »Jarenina, je to tam, kjer je doma Ančka Šumenjak ...« je bil kriv, da je morala klikniti še enkrat in še enkrat: »Ja, Jarenina, ja, Ančka Šumenjak, sosedje smo ...« Ko sva jo potem 16. julija 2016 obiskali, sva bili deležni gostoljubnosti, po kateri je njena domačija vedno slovela daleč naokoli. Ob tej priložnosti mi je podarila tudi knjigo *S pesmijo v srcu : Skozi življenje ... moje in tvoje*, s skrbno napisanim posvetilom. Za tegobami dolgih let, ki niso prizanesle ne njenemu vidu in ne sluhu, pa je še vedno valovila preprostost in spontanost, prinesena iz Poljanske doline in obogatena z živahnostjo in samozavestjo, pridobljeno v štajerskem okolju. V hitro minevajočem popoldnevu sva ob gostoljubnih sorodnikih oživljali kraje in čase, tako blizu obema. Niso naju ločila leta, njena pripoved je bila tudi pripoved mojih staršev, očeta, ki bi bil lahko njen sovrstnik, le tri leta starejši od nje.

Poleti sem izvedela, da je Ančka Šumenjak umrla. Njenim najbližjim ostaja bogata zapuščina njenega trdega dela doma na kmetiji (zgodaj je izgubila moža), skrbi za vzgojo otrok, vsem nam pa njene pesmi, črtice, članki, dokumentarno gradivo, fotografije, zbrane tudi v tej knjigi, ki jo imam pred seboj. Iz nje sem za bralce Žirovskega občasnika izbrala dve črtici, ki sta me še posebej pritegnili. Kako zelo je bila priljubljena v svojem okolju, govori zapis ljudi, ki so jo obiskovali: novinarjev, kulturnih delavcev, učiteljev, pisateljev, pesnikov. Samo za pokušino navajam odlomek iz glasila *Sladkogorčan*, v katerem je Tone Partljič leta 1977 zapisal tudi tole:

Drobna simpatična, ne preveč zdrava in tudi precej zgarana je Ančka, vse poteze pa kažejo na nekdanjo lepo dekle, oči pa so še zdaj živahne, lepe, dobrotne ... in vendar otožne. // Bili so časi, ko smo jo prijatelji večkrat obiskovali; saj ne vem, ali je bilo več časa ali kaj. Res pa je, da ti je hudo zaradi njene dobrote in gostoljubnosti. Saj vidiš, kako takoj ustavi delo, nareže kruha in mesa, prinese vina ... še za popotnico ti da ... mi novopečeni meščani nismo tega več vajeni, nerodno nam je in vemo, da ne bomo nikdar povrnili te gostoljubnosti. /.../ Svoje pesnikovanje je vzela zares, krvavo zares. Piše, nosi listke v predpasniku na njivi, hlevu, travniku.

Za njeno umestitev na slovenski literarni zemljevid pa še nekaj biografskih in bibliografskih podatkov. Ančka Šumenjak se je rodila 21. 7. 1922 v Hlavčih Njivah pod Blegošem v kmečki družini (oče Janez Justin, mati Ivanka, roj. Žust) s petimi otroki. Bila je dobra učenka in si je želela postati učiteljica, a se je leta 1941 poročila z Antonom Šumenjakom, ki je v Poljanski dolini služil vojsko, in se preselila v Jarenino v Slovenskih goricah. Tam je na novo pognala korenine, rodila šest otrok, delala na kmetiji, zelo zgodaj začela tudi pesniti in se vključevati v družbeno in literarno življenje svojega okolja. Pesmi je objavljala v zbornikih Literarnega kluba upokojencev Slovenije (Likus), izdala pa je tudi tri samostojne pesniške zbirke (*Natrgani cvetovi*, 1972; *Zemlja in pesmi*, 1974; *Pesmi med žetvijo*, 1980). Zadnja knjiga *S pesmijo v srcu* (2016) je neke vrste njeno zbrano delo, ki ob že objavljenih pesmih in tistih, ki so nastale po letu 1980, prinaša tudi njene prozne sestavke, v katerih se je s posebno toplino vračala v rodno Poljansko dolino, dopolnjujejo pa jo tudi njeni publicistični prispevki, s katerimi je sodelovala v različnih glasilih. Enako dragocene so fotokopije člankov novinarjev, pesnikov, pisateljev in fotografije iz njenega družinskega albuma. Ančka Šumenjak je svoje dolgo plodno življenje sklenila 6. julija 2018.

Franc Kopač

Prgišče pesmi

Vrezovanje navojev in druge obdelave

Dejanje se prenese skozi človeško hrepenenje
do luči ljubezni.
Ustavim se ob srcu, ki naj bi bil produkt
lajajočega semena in šumenja krvi.
Delo stopnjuje potrpljenje in govorico
spreminja v otipljivo doživetje.
Spoštovanje, ki ga hočem dokazati,
je obenem hrepenenje in Vera
v neskončnost duha.
Dokazati hrepenenje je danost od Boga.
Iz tega dati je ljubezen.
Sivina se prenese v modrino,
modrina v zeleneči rožmarin.
Razpoloženja, ki naj bi bila modrost
obvladanja, se kažejo v vsakdanjih opravilih.
Tu se zaustavim, režem kader,
ker moja moč je v tuleči
razpravi o svobodi.
In še,
čutiti lakoto po srčni hrani.

Nogomet in klekljanje

Nogomet je bila
klasična igra
dobračevskih fantov in deklet.
Igralo se je
v vseh letnih časih
na travnikih, ki so
spreminjali barvo
s težo in količino igranja.
Nekoč pa mi je Milan
rekel:
»Ali greva klekljat
h Karlnu v Novo vas.«
Spomini so trčili
ob njegove obraze
in moje obraze,
ki so govorili o
neki bližini obraznih senc,
karakternih oblik
in izpostavile oči
v neko dolgo potovanje
do današnjega večera
in še naprej daleč v prihodnost.
Sonce je bilo že visoko,
ko sva vzela
vsak svoj punkelj
in odšla klekljat
k mami Marjani
v Novo vas.

(Izvirnik te pesmi hrani Milan Kopač, pesnikov bratranec. Franc jo je prebral na slavju ob Milanovi 50-letnici, novembra 2005.)

Umisliti ta dan

Srečni so dnevi
neustavljivega upanja.
Vesel je dan Abrahamov.
Darovi so veliki in obilni.
Romarja, ki sta prišla iz trde teme,
sta po poti izsanjala knjigo
fotografije in poezije.
Ne bom dolgovezil,
ker je že narejena fotomontaža
izrezane karikature
na prvi strani Vabila,
kjer je stisk roke
praznično obarvan
in je nasmeh vedno večji
in še večji, kot se zdi.
Zvezdnato nebo je dokaz
večplastne barvitosti
in neusahljivega upanja.

Uredniški pripis. Deset let je že minilo od smrti pesnika Franca Kopača (1953–2008), našega prijatelja in soustvarjalca Žirovskega občasnika. Njegova sestra Marija nam je posredovala tri pesmi, ki naj še ne bi bile natisnjene. Objavljamo jih v njegov spomin. Za omizjem *Žirovskega občasnika* pa ga še vedno pogrešamo.

LIKOVNA PRILOGA

JURE MOŽINA, AIRBRUSH UMETNIK

Stane Kosmač

Jure Možina na tečaju pri mojstru Dru Blairu v ZDA

Tokrat se nam v likovni prilogi ŽO predstavlja Jure Možina, airbrush umetnik. Rodil se je v Žireh leta 1963. Po poklicu je strojni tehnik, s slikanjem oziroma poslikavami se ukvarja že 30 let. Je samouk, v preteklosti pa se je usposabljal na različnih tečajih, med katerimi naj opozorim na specializirani tečaj poslikav AUTOMOTIVE v ZDA pri svetovno znanem mojstru airbrush tehnike Dru Blairu. Mnogi ljubitelji motorjev in tudi drugi ga poznajo kot izvrstnega umetnika, ki se ukvarja s poslikavo najrazličnejših predmetov v airbrush tehniki. Ime je angleško in prihaja iz

ZDA, kjer so to tehniko tudi izumili. V bistvu gre za tehniko, pri kateri nanašamo barvo na površine s pomočjo pršilke, ki brizga barvo skozi različno široko odprtino s pomočjo električnega kompresorja zraka. Dobeseden prevod bi bil zračni čopič, ki pa zveni vsaj nenavadno in našim ušesom nelogično, zato se je tudi pri nas udomačil angleški izraz za to tehniko. Juretova področja so poslikave motorjev, motornih čelad, tudi hokejskih in športnih, avtomobilov, orožja (puške, loki), različnih drugih predmetov (odvisno od naročnikov) pa tudi notranjih in zunanjih sten stanovanjskih hiš. Ukvarja se tudi z oblikovanjem vojaških dizajnov na majicah, kovancih in drugih predmetih, ki se prodajajo ameriškim vojakom, nastanjenim v vojaških taborih na misijah po svetu (Afganistan, Kuvajt, Irak, Katar itd.). Airbrush tehnika omogoča nanašanje barv skoraj na vsako podlago. Njegovi naročniki so posamezniki in posameznice, klubi, znani športniki (biatlonke in biatlonci, hokejisti, med njimi hokejska reprezentanca Slovenije, ameriška vojska itn.). Izdelal je tudi veliko plakatov za različne prireditve, prav kulturni pa so postali njegovi plakati za vsakoletni zbor motoristov v Žireh v organizaciji motokluba Sairach. Na njih na humoren način upodablja različne »zgone in nezgone« motoristov. Še pred koncem prireditve jih ljubitelji snamejo s panojev in shranijo kot dragocene relikvije. Juretova motivika je raznovrstna, odvisna je tudi od naročnikovih želja, prevladujejo pa motivi ujed in drugih živali, lepotic, različnih ornamentov, fantastičnih pokrajin, lobanj, opremljenih z različnimi atributi in drugimi fantazijskimi motivi. Vse odlikuje brezhibna risba, osupljiva natančnost naslikanih motivov do najmanjših detajlov, popolnih barvnih in tonskih prehodov ter bogata barvna paleta naslikanih motivov. Njegova vizualno tehnična prepričljivost je včasih tako fascinantna, da je iluzija naslikanega popolnejša od same resničnosti.

Eagle – avtomobilska prikolica za prevoz motocikla

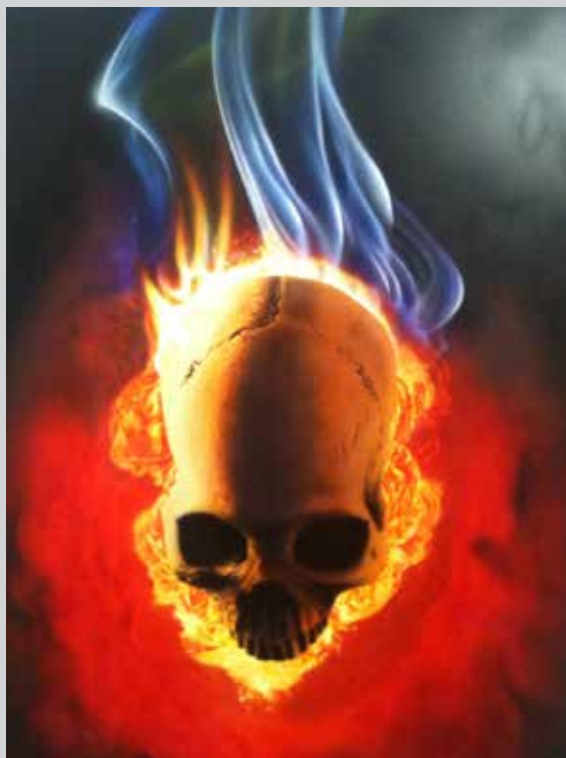
Kopito biatlonske puške za češko reprezentantko Marketo Davidovo

Indian Chief – rezervoar za predelani Harley Davidson

SAILOR – deli za custom chopper

Skull in flames – projekt na alu pločevini, izdelan na tečaju za airbrush v ZDA

HD Eagle – priljubljen motiv pri lastnikih motociklov Harley Davidson

Grim reaper – čelada, zgornja stran

Beast – hokejska maska za vratarja

Volf – čelada za skuter

Čelada za SHOW

Lion – lastnik motorja je po astrološkem znamenju lev.

Tiger – Inline hockey vratarska maska

Lokalni čebelar

Kolibri – poslikava harmonike SITAR

Flying eagle – kombi

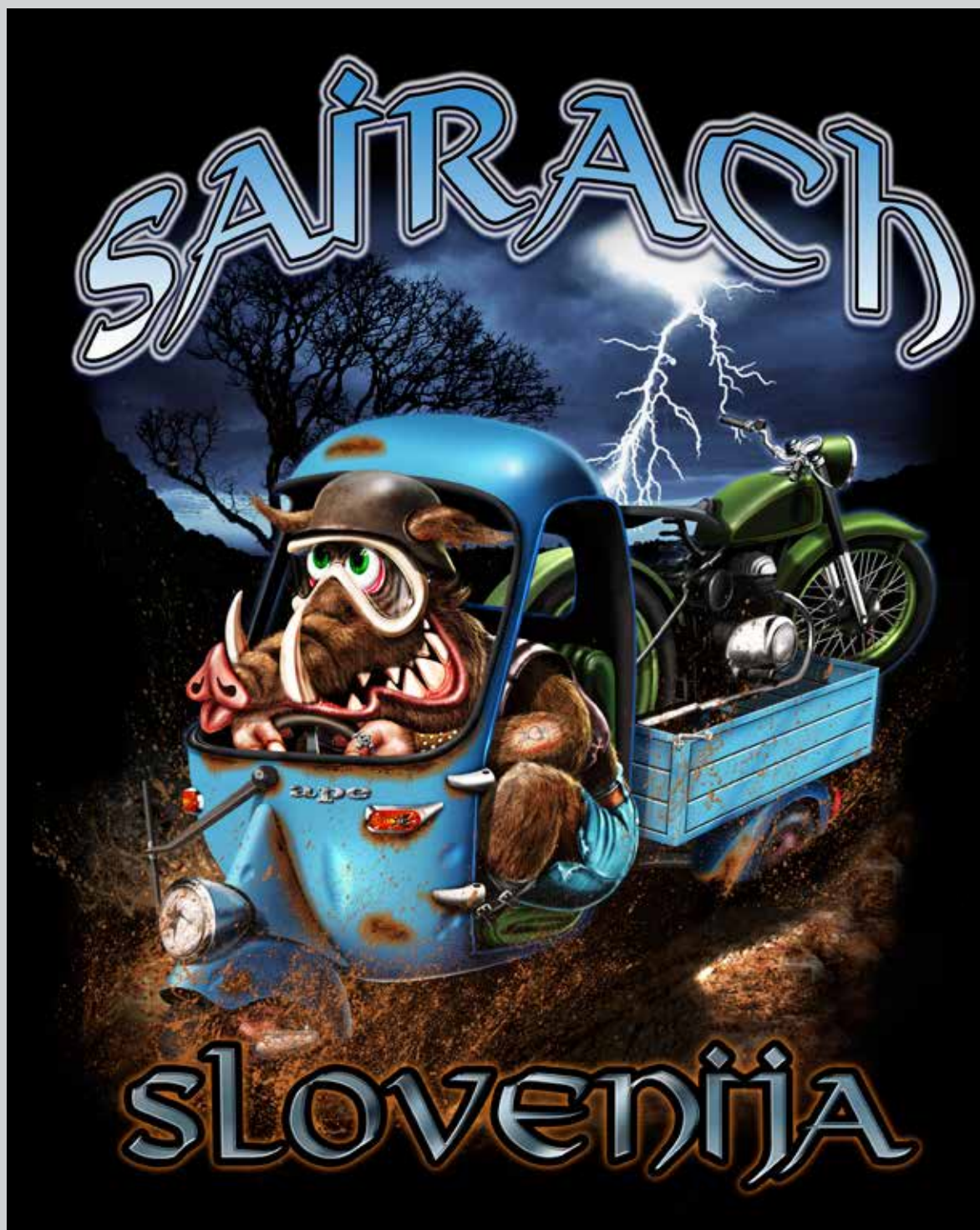
AC-DC pokrov motorja na avtomobilu

Blue Racer – za razstave predelan avtomobil

MK SAIRACH Žiri – motiv za vsakoletni zbor članov

MK SAIRACH Žiri – motiv za vsakoletni zbor članov

NAŠE POSEBNOSTI

Tončka Stanonik

Lektorska praksa med Enciklopedijo Slovenije in Žirovskim občasnikom

Uvod

Tehtanju o primernosti uvrstitve tega članka z vsebino, ki se razkriva v prvotnem naslovu *O lektoriranju pri Enciklopediji Slovenije, v Žirovski občasnik (ŽO)*, sem morala kot avtorica prispevka in tudi kot članica UO ŽO narediti konec in se odločiti. In sem se odločila, da vam članek vendarle ponudim v branje, razloge za to pa utemeljujem s slednjim. Moja vloga lektorice in jezikovne svetovalke pri ŽO se počasi izteka. Tako smo se pred časom odločili člani uredniškega odbora, saj je prav, da vsaj katero od opravil pri izdajanju zbornika prepustimo mlajšim strokovnjakom. Čeprav sem to delo opravljala od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja in je tako rekoč teklo vzporedno z mojim jezikovnim zorenjem pri izhajanju *Enciklopedije Slovenije (ES)*, o lektoriranju in z njim povezani jezikovni problematiki niti v povezavi s prvo niti z drugo »službo« nisem kaj dosti pisala. V obeh primerih je bil vzrok isti: vsakokratni izid tega ali onega zvezka je zahteval hitra, konkretna, sprotna opravila, pregledovanje, oddajanje člankov, in za teorijo nikoli ni bilo dovolj časa. Vendar to še ne pomeni, da se v mojih mapah niso nabirali lističi in listi z jezikovnimi vprašanji, pomisleki, predlogi ...

Leta 2017 pa smo nekdanji zaposleni pri ES, ki se zbiramo v neformalnem Klubu prijateljev Enciklopedije Slovenije, praznovali 30. obletnico začetka izhajanja te zbirke in sklenili, da pripravimo nekakšen zbornik prispevkov z našimi vtisi in s časovno nekoliko odmaknjene perspektive

predstavimo naš pogled na opravljeno delo. Kakor kdo zmore in kakor želi, torej brez vnaprej določene oblike in vsebine. Predlog dolgoletnega glavnega urednika ES Dušana Voglarja, naj bi napisala kaj o posebnostih lektoriranja in naši lektorski službi, me je preusmeril od načrtovane razpoloženske skice k resnejšemu prispevku.

Glede na v začetku poudarjeno vzporednost obeh mojih dejavnosti pa se zdaj ta prispevek odkriva kot priložnost, da ga predstavim tudi v ŽO. Navsezadnje smo se kot redakcijska skupina ES svojim bralcem in uporabnikom zadnjič predstavili prav v Žireh leta 2002, neposredni povod za to srečanje pa je bil predzadnji, 15. zvezek (2001), v katerem so bila zajeta gesla od *Wi do Ž*, torej tudi temeljni članki z Žirovskega (*Žiri, Žirovska kotlina, Žirovski vrh*). Naše srečanje sta s svojo prisotnostjo obogatila dva izmed najbolj dejavnih piscev enciklopedičnih člankov, dr. Rajko Pavlovec in dr. Ferdinand Šerbelj. Srečanja v Galeriji Svobode so se udeležili mnogi domačini in do zadnjega napolnili dvorano, na veliko presenečenje mojih kolegov, a tudi mene same.¹

Članek o značilnostih lektoriranja pri ES objavljam večinoma v obliki, kot sem ga pripravila za klubske tovariše, nov je le uvod, zaradi lažjega razumevanja posameznih tez pa sem v opombah prispevek poskušala obogatiti tudi z nekaj primeri iz »žirovskega« gradiva.

¹ O tem glej članka Tončke Stanonik Kaj je v 16 zvezkih Enciklopedije Slovenije žirovskega, ŽO 23, št. 32, 2002, str. 210–213, in Mihe Nagliča Slovenski enciklopedisti v Žireh, prav tam, str. 213–215.

Priprava na delo pri ES

Za prehod k resnejšemu razmišljanju ponujam anekdoto, s katero navadno začnjam pogovor o tem, ali je bilo lektorsko delo pri ES drugačno kot običajno in v čem je bila ta drugačnost. Takole se predstavim: »Ko sem postala članica delovne skupine ES, sem se najprej naučila, da nikoli ne smem reči 'To pa ni lektorjevo delo'.« Kaj vse je torej obsegalo delo lektorja pri ES, česar do tedaj nisem imela v »opisu lektorskih nalog«?

Kot lektorica sem se uredništvu ES pridružila jeseni 1987, v času, ko je v redakciji vse vrelo od zadnjih priprav na izid prvega zvezka. Ozračje je bilo nabito z velikim pričakovanjem, a tudi z nemirom, ki spremlja vsako rojstvo novega. In 1. zvezek ES je pomenil prav to: rojstvo prvega otroka, le da se to »dete« ni nosilo devet mesecev, pač pa devet (in še nekaj) let.

V redakciji so ob mojem prihodu že imeli lektorico. To delo je opravljala izkušena slavistka Darinka Petkovšek, še pomembnejše pa je bilo – to sem ugotovila po nekaj dneh nove službe –, da je uredništvo imelo jezikovnega in leksikografskega svetovalca, prof. Staneta Suhadolnika. Pred upokojitvijo je bil tajnik glavnega uredniškega odbora SSKJ v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, pozneje tudi soustvarjalec *Slovenskega pravopisa I. Pravila* (1990). To se mi zdi pomembno poudariti, saj smo bili pri ES po njegovi zaslugi seznanjeni z vsem, kar se je tisti čas dogajalo v jezikovni politiki, in tako brez opaznih prehodov sprejemali spremembe iz novega pravopisa. Njegovo mentorstvo pa ni prispevalo samo k lektorjevi strokovni rasti, s svojim bogatim znanjem in izkušnjami je prof. Suhadolnik užival velik ugled jezikoslovnega in leksikografskega strokovnjaka in s svojo avtoriteto tudi navzven utemeljeval potrebnost in spoštovanje lektorjevega dela.

Na novo delovno mesto nisem prišla kot začetnica, lektorsko sem se že od študentskih let naprej kalila s »poklicnim branjem« besedil. Za seboj sem imela na desetine in desetine skorigi-

ranih knjig, večinoma iz mladinskega leposlovja, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja izhajalo pri založbi Mladinska knjiga. Po diplomu sem dobila prvo stalno zaposlitev kot časopisna korektorica pri ČGP Delo, nato bila krajši čas lektorica in urednica pri založbi DDU Univerzum, po njenem stečaju pa redaktorica pri časopisu Delo. Tudi v pisanju lastnih besedil sem se že preizkusila. In menda so mi prav te tiskarniško-jezikovne izkušnje pomagale, da sem bila za lektorico ES tedaj izbrana prav jaz.

Ne glede na vse naštetu pa mi je bilo že od prvega dne nove službe jasno, da bo moje delo potekalo nekoliko drugače, kot sem bila vajena v prejšnjih službah. Ta občutek je napovedovala zajetna mapa *Navodil za urejanje Enciklopedije Slovenije* (prvi snop listov nosi datum »9/6-86«), ki sem jo dobila na mizo in od katere se nisem ločila vse do zadnjega, 16. zvezka. *Navodila* kot nekakšen priročnik za notranjo redakcijo so bila tako rekoč alfa in omega našega dela, ne vem pa, ali so bili darov tega gradiva deležni tudi zunanji uredniki in pisci člankov nasploh. Osnovnim poglavjem (*Tehnična oblika člankov (gesel)*; *Redakcijski potek obdelave*; *Jezikovni pregled*; *Posebna enciklopedijska sredstva za urejanje člankov*; *Stil, jezik in pravopis v članku*; *Dokumentacijski del članka*) so kasneje sledile nove in nove dopolnitve (*Pravila za pisanje podpisov*; *Priprava grafov, zemljevidov*). Dopolnitve so bile potrebne tudi zaradi novosti, ki jih je prinašal dokument *Pravil za novi slovenski pravopis*.

Čeprav sem bila ob nastopu nove službe nekoliko negotova zaradi obilice gradiva z navodili, z branjem katerega sem se uvajala v lektorsko delo, pa se še zdaj z velikim spoštovanjem sprehajam med izbranimi poglavji. V tem gradivu je bilo namreč zapisano toliko praktičnih napotkov za urejanje enciklopedijskih besedil, da se prav čudim, kako da v vsem času izhajanja posameznih zvezkov v založbi ni dozorela odločitev, da bi ta navodila, primerno urejena, izšla v knjižni izdaji in bila javnosti ponujena kot koristen pripomoček pri izdajanju enciklopedijskih in leksikonskih priročnikov.

Oblikovanje enciklopedijskega stila in njegove značilnosti

Morda je ta zapis tudi priložnost, da si iz spomina obudimo značilnosti, ki določajo vsebino in tvarno podobo ES. Enciklopedija je bila avtorsko delo. To pomeni, da je bilo treba spoštovati avtorjev osebni stil, večji lektorski posegi pa so bili predvideni le pri usklajevanju v okviru istega članka. Pri urejanju in pisanju je sodelovalo več sto visoko izobraženih in publicistično dejavnih strokovnjakov,² vsak od njih pa je imel oziroma bi moral imeti poleg strokovnega tudi osebni jezikovni nazor. Pisci so bili jezikovno različno ozaveščeni in izobraženi, vsi pa občutljivi za redaktorsko-lektorske spremembe besedil. Članki ES so tudi z jezikovnega stališča morali ustrezati kriterijem objektivnosti, jedrnatosti, natančnosti, razumljivosti. Težava je nastopila, ko je bilo treba veliko število področij spraviti na skupni jezikovni in stilni imenovalec, pri tem pa upoštevati dejstvo, da so posamezne stroke terminološko različno razvite, pisci pa različno obvladajo knjižni jezik.

Pravopisno smo se načelno naslonili na teorijo in prakso še vedno veljavnega *Slovenskega pravopisa* (SP) 1962, sprejeli pa tudi vse tiste pisne novosti, ki so iz *Načrta pravil za novi slovenski pravopis* (1981) že prešle v širšo rabo, npr. pisanje velike začetnice pri večdelnih krajevnih imenih (Dolenjske Toplice; Žirovski Vrh³), razlikovanje pomišljaja in vezaja itd. Na teh izhodiščih so bila izdelana tudi notranja redakcijska navodila.

Jezikovno urejanje enciklopedijskega gradiva je torej temeljilo na zagotavljanju zbornega knjižnega jezika, enciklopedijski stil pa se je ob smernicah, zapisanih v že omenjenih internih pravilih, šele oblikoval. Pravega zgleda zanj v sorodnih priročnikih nismo imeli (Glonarjev

Poučni slovar I–II /1931, 1933/ je bil zastarel, novejši leksikoni tehnično ne dovolj dobro pripravljene; SP 1962, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) v pomoč samo pri jezikovnih vprašanjih, *Slovenski biografski leksikon*, krajevni leksikoni in atlas primerni le za enopodročne vsebine, terminoloških slovarjev je bilo premalo). Bistveno vprašanje enciklopedijskega jezika pa je v tem, kako prenesti znanstveni jezik oziroma različne znanstvene jezike v strokovnega, da bo ta lahko glavni nosilec enciklopedičnega stila. Kako ustvariti v besedilih most med piscem informatorjem, strokovnjakom za posamezno znanstveno vejo, in bralcem, laikom (kasnejša anketa o uporabnikih ES je pokazala, da so bili najpogostejši kupci srednješolsko izobraženi bralci), ne da bi prizadeli prej naštete kriterije enciklopedijskega jezika. Zato pisci pri oblikovanju člankov niso mogli biti povsem svobodni, in to ne glede na osnovno enciklopedijsko izhodišče, da so članki

³ Jezikovni korpus ES ponuja obilo gradiva, uporabnega tudi za teoretično obravnavo posameznih pravopisnih pravil. Za zgled bi lahko vzeli kar zapise, ki vsebujejo zemljepisni imeni Žirovski Vrh (naselbinsko ime v občini Žiri) in Žirovski vrh (»ok. 15 km dolg gorski hrbet med Poljansko Soro, Račevo in Brebovščico v skrajnem jugozahodnem delu Polhograjskega hribovja /.../« ES 15, 2001). Največkrat jih najdemo v vsebinah, ki se nanašajo na RUŽV in rudarstvo nasploh, pa tudi v povezavi z drugo svetovno vojno in NOV, enkrat je ime zapisano kot Žirovski Vrh sv. Antona (Potočnik, Ciril). Kljub osebni zavzemanju za pravilen zapis »žirovskih« gesel, gradivo še vedno izkazuje nedoslednosti pri predložnih zvezah. Tako je v vlogi naselbinskega imena skoraj dosledno zapisana oblika »v Žirovskem Vrh« , »iz Žirovskega Vrha« (vpliv leksikona *Slovenska krajevna imena*, 1985), ne pa tudi v pomenu gričevja (na/v Žirovskem vrhu). Ob tej opombi naj opozorim na geselsko iztočnico *Žirovska kotlina* (»razširjen del doline Poljanske Sore (Poljanščica) na stiku Škofjeloškega in Rovtarskega hribovja«, ES 15, 2001). Priznam, da me je to poimenovanje presenetilo, saj se do tedaj nikoli nisem soočila s to obliko, niti pri branju člankov za ŽO. Digitalno listanje po vseh 16 zvezkih ES hkrati pa mi omogoča tudi pregled nad pojavljivostjo besede 'kotlinica'. Najdemo jo v dveh iztočnicah (*Mozirska kotlinica*, *Žirovska kotlinica*), v celotnem besedišču ES pa je zapisana v 18 člankih (v povezavi z žirovskim območjem v sedmih). Poleg zemljepisnega imena Žirovska kotlinica v ES najdemo tudi: Zaloška oziroma Straška, ilirskobistriška, Prečenska, Šentjanška, Šentjurska, Šentviška, Tolminska / kotlinica. Odločilna pri teh zapisih je bila geografska stroka, a se nam je kljub temu dvakrat zapisala tudi Žirovska kotlina (*Inverzija*, *Škofjeloško hribovje*). Pri uporabnikih in žirovskih piscih lastnega imena Žirovska kotlinica nismo našli, največkrat se pojavlja izraz 'žirovska kotlina' ali 'žirovska dolina', pisan z veliko ali malo začetnico.

² Geselske članke za vsebine, povezane z Žirovskim, so med drugim prispevali: Marija Stanonik (*Čipkarstvo*), Andrej Rijavec (*Jobst, Anton*), Albert Murn (*Košir, Lovrenc*), France Filipič (*Kopač, Vlasto*), Breda Ilich-Klančnik (Sedej, Maksim, 1909–1974), Mojca Ramšak (*Stanonik, Marija*), Marjan Bat, Ivan Kristan, Peter Skoberne, Ivo Vraničar, Tone Wraber (*Žiri, Žirovska kotlinica, Žirovski vrh*).

avtorsko delo. Vnaprej je bila izbrana geselska beseda, določen je bil obseg, večinsko sprejeta terminologija, predpisana zunanja in notranja zgradba članka, navajanje samo ugotovljenih in že preverjenih dejstev.

Nad uresničevanjem teh smernic so bdeli zunanji in notranji uredniki posameznih strok, lektorji pa smo se osredotočali na jezikovne in stilne prvine, ki bi vsebini dale tudi trdno zgradbo enciklopedijskega jezika. »Njegove značilnosti so vzete iz vseh podzvrsti strokovnoznanstvenega jezika /.../: od znanstvenega jezika ima navajanje dejstev in posebno obliko dokumentacije, od strokovnega natančnost, nepristranskost, zgoščenost in rabo krajšav, od praktičnostrokovnega sintetičnost sodb in rabo ustaljenih skladijskih vzorcev, od poljudnoznanstvenega vsebinsko dostopnost za širši krog ljudi.« (Suhadolnik, 1989) Oblikovanje takšnega stila pa je narekovalo tudi redaktorsko-lektorsko poseganje v avtorstvo člankov: okrajšanje besedila, odpravljanje citatov in izražanja domnev, možnosti, napovedovanja z besednimi zastranitvami (*bi, bo: naj bi se zgodilo, bo zgrajen*), poenostavljanje dolgih, zapletenih stavčnih konstrukcij, odpravljanje vzročno-posledičnih podredij in rahljanje z vstavitvijo močnejših ločil, odpravljanje klišejskih redundantc publicističnega jezika (*v primeru, za časa, na področju*); znanstveno razlagalne povedi smo nadomeščali z domačimi sinonimi v oklepaju, in to zlasti tedaj, če zelo strokovnega izraza ni bilo v obstoječih slovarjih. Prizadevanje, da bi s slovensko ustreznico zamenjali tujo terminologijo, uporabljano v znanstveni literaturi, pri avtorjih pogosto ni bilo zaželeno. Uspešnejše je postalo lektorjevo prizadevanje po slovenjenju izposojenk iz vsakdanjega jezika (*plan, relativno, produkcija*). Izogibali smo se stilno ali kako drugače zaznamovanim izrazom in tudi stilno zaznamovanim oblikam (npr. kratka oblika 3. osebe množine: *govore : govoriyo; končniško naglašeni roditelj množine tipa mejá : mej*). Opozarjali smo na neprimernost enciklopedijskega stila z uporabo t. i. modnih besednih zvez (*naša dežela, slovenski prostor, izjemno pomemben, še kako koristen*) oziroma

na t. i. stilno ohlapnost (*na desetine, več deset, več sto*). Zelo uveljavljeno obliko v 1. osebi množine smo kasneje uspešno nadomeščali z ustrežnejšo neosebno obliko (*posekali smo : posekano je bilo 300 ha gozdne površine*). Samo v izjemnih primerih smo tolerirali naglaševanje slovenskih besed z naglasnimi znamenji. Težko je bilo obvladovati utemeljeno rabo določne oblike pridevnika v odnosu do nedoločne (*leseni strop : lesen strop*). Odrekli pa smo se stilistični zahtevi po neponavljanju istega termina za isti pojem, tudi kadar sta bila v neposredni bližini. Zaradi večje jasnosti so bili nekateri večpomenski nevtralni izrazi načrtno zamenjani z enopomenskimi ali pomensko določnejšimi sinonimi (*danes, dandanes : zdaj*).

S stališča praktične stilistike smo odsvetovali preneseno rabo besed, ki pogosto zaznamujejo publicistični, esejistični, časnikarski jezik (*dušili so se v reformizmu, postavili so se sovražniku po robu, tovarne so imeli v svojih rokah*). Opozarjali smo, da v enciklopedijski jezik ne spadajo pretirano čustveni prilastki (*izjemen, bleščeč, enkratni, naš, domač, zostal, klerikalen*), prav tako ne označevanje dejanja s prislovom *prvi*. Pri presojanju, kaj je stilno zaznamovano, smo si pomagali s stališči SSKJ (nepogrešljivi pripomoček lektorjevega dela) in bili pozorni zlasti na označevalnike oziroma kvalifikatorje 'pogovorno', 'žargonsko', 'ekspresivno', 'publicistično', 'knjižno', 'raba peša'. Če je bil ob zelo specifičnem strokovnem izrazu zapisan označevalnik npr. 'zgodovinsko', 'pravno', 'geološko', je bilo treba razumeti, da je njegova raba utemeljena, zato izraza praviloma nismo spreminjali. Postali pa smo pozorni ob označevalniku 'strokovno žargonsko' in poskušali vplivati na pisca članka, da bi ga zamenjal s strokovno primernejšim izrazom. Sprejeto je bilo tudi mnenje, da k enciklopedijskemu stilu ne sodijo pretirani etimološko razlagalni vrinki, še posebno ne v leksikalni geselski razlagi.

Čeprav je sprva veljalo, naj se nevtralne dvojnice »kolikor toliko prosto uporabljajo« (tj., kakor jih je zapisal avtor), pa je iz objavljenega gradiva v ES razvidno, da smo kasneje pod vplivom smernic iz SSKJ po večini uveljavili

prvo, sodobnejšo obliko, torej začeti : *pričeti*, spet : *zopet*, zdaj : *sedaj*, lažje : *laže*). Takšno prakso so nam narekovali zlasti daljši, sestavljeni članki, delo več avtorjev s svojskimi osebnimi jezikovnimi stili, končni podobi takšnega članka pa je bilo v prid, če smo se odločali le za eno obliko. Redakcijska navodila so bila izdelana tudi za rabo ločil, npr. pomišljaja in vezaja, dvo-pičja, podpičja. Slednje se je v enciklopedičnem stilu izkazalo za zelo funkcionalno, zlasti pri odpravljanju odvečnih ki-stavkov. Pomembno vlogo so imele tudi krajšave, tudi zanje so bila izdelana zelo natančna pravila, kdaj in v kakšni obliki se lahko uporabljajo. Jasno usmerjena je bila raba ležečega tiska, s katerim smo reševali marsikatero pravopisno zagato.

Vse do konca izhajanja ES skoraj neobvladljiva težava lektorskega dela je bila raba velike oziroma male začetnice pri stvarnih lastnih imenih.⁴ Pogosto je bilo namreč zelo težko ugotoviti, ali je šlo resnično za na primer lastno ime ustanove ali le za vrstno ime. Kartoteka stvarnih lastnih imen, ki jo je na podlagi izpisov iz že objavljenih zvezkov pripravljala honorarna sodelavka, nam je bila v veliko pomoč, nismo pa mogli popraviti slabih rešitev za nazaj. Pri lektorskem branju

4 Tudi to dejstvo bom ponazorila z »žirovskim« gradivom, in sicer ob iztočnici Rudnik urana Žirovski vrh, zapisani v verzalkah in z dodano kratično obliko. (»RUDNIK URANA ŽIROVSKI VRH, RUŽV, podjetje za pridobivanje uranove rude in uranovega koncentrata s sedežem v Todražu«, ES 10, 1996) Iz leksikalne razlage dobimo podatek, da je bil sedež rudnika v Todražu (naselje v Občini Gorenja vas - Poljane), nahajališča uranove rude pa so bila v pogorju Žirovski vrh, ne pa v razloženem naselju Žirovski Vrh (Občina Žiri). In vendar se v enciklopedijskih člankih drug ob drugem pojavljata oba zapisa, torej pisanje 'vrha' z veliko in malo začetnico. Nekaj zgledov: »Rudnik urana v Žirovskem Vrhu nad Gorenjo vasjo daje ok. 120 t uranskega koncentrata /.../« (Jedrsko energija, ES 4, 1990) – »Zdaj sta Rudnik urana Žirovski Vrh in obrat za izdelavo koncentrata v opuščanju. /.../« (Metalurgija, ES 7, 1993) – »Od 1976 je deloval {glej} Rudnik urana Žirovski vrh, v katerem so 1981–90 nakopali 3,3 milijona t kamnin in pridobili ok. 450 t uranovega oksida (U₃O₈) v koncentratu. (Rudnik, ES 10, 1996) – »Za to je zadostovalo pridobivanje urana v {glej} Rudniku urana Žirovski Vrh; /.../« (Nuklearna elektrarna Krško, ES 8, 1994). Opravičilo za neenotne rešitve, za bralce morda manj opazne, za strokovnega jezikovnega bralca pa gotovo moteče, lahko iščemo v dejstvu, da v času, ko so izhajali posamezni zvezki ES, nismo imeli na voljo toliko možnosti digitalnega preverjanja podatkov, napak za nazaj ni bilo mogoče popravljati, pogosto tudi ne dobiti enoumnega odgovora pri izvoru imena.

so se pokazale potrebe tudi po izpopolnjevanju pravopisnih pravil za zemljepisna lastna imena (Radgonsko-kapelske gorice : /ustreznejše/ *Radgonsko-Kapelske gorice*; pisanje geoloških imen tipa *Slovenske gube*, *Južnokaravanski pokrov*, *Posavske gube* z malo ali veliko začetnico), saj je bogat jezikovni korpus ES preraščal slovarski del SP, ki nam ni ponujal enoumnih odgovorov, kakršne so pričakovali pisci.

Hkrati z izhajanjem vedno več zvezkov ES se je kopičilo tudi leksikalno gradivo in z njim povezana jezikovna vprašanja. Bilo je tako bogato, da je prehitelo celo zmožnosti SP in slovarskih pripomočkov,⁵ zato bi bilo treba delovati tudi v nasprotni smeri – nanj opozarjati ustrezne pravopisne komisije. Tega se je najbolj zavedal prof. Suhadolnik in iz že objavljenih zvezkov ES izpisoval strokovne izraze, zanimive za sestavljalce slovarskega dela SP, z njegovo nenadno smrtjo pa je bilo to prizadevanje ustavljeno in ne vemo, ali je njegovo gradivo našlo pot do ustrezne institucije.

V tem kontekstu se mi zdi zelo pomembna Suhadolnikova misel, zapisana ob ocenjevanju prvih dveh zvezkov ES (1989), zato jo bom citirala v celoti: »Pri lektorskem delu namreč ni šlo zgolj za usklajevanje osebne rabe z uzakonjeno, ampak tudi za enkratno priložnost spoznati pisne težnje sodobnega slovenskega izobraženca (podčrtala T. S.). Res je, da je gradivo znova

5 Zapisano lahko ponazorim z besedo 'žirovščina', ki sem jo našla z digitalno metodo iskanja besed z osnovo žir*, čeprav ni neposredno povezana z žirovskimi vsebinami, saj v enciklopedijskem gradivu ni bila uporabljena v pomenu žirovščina = žirovski jezik, narečje, ampak kot oblika dajatve, tj. naturalne ali denarne obveznosti do zemljiškega ali drugega gospoda. Zgledi: »Teritorialnemu zemljiškemu gospodu, ki je imel praviloma tudi deželsko sodišče, so pripadale d. od kolektivnih zemljišč, npr. žirovščina (za pašo prašičev), travarina (za košnjo ali pašo), /.../« (Dajatve, ES 2, 1988) – »Perutnino so Slovani redili že v prvotni domovini. /.../ Podložniki so lahko s perutnino in jajci plačevali splošne dajatve in desetine, žirovščino, odvetščino, ponekod tudi solnino.« (Perutninarstvo, ES 8, 1994) – »Na Slovenskem ima p. dolgo tradicijo. V urbarjih je zapisano, da so morali tlačani v denarju plačevati t. i. svinjski davek. Za pašo v gozdu (želod, žir) so plačevali žirovščino v denarju ali plečutih.« (Praščereja, ES 9, 1995) Izraza žirovščina v tem pomenu nisem našla v nobenem jezikovnem priročniku, niti na spletnem portalu Fran. Zanimivo pa je, da je beseda omenjena v članku Petre Leben Seljak O izvoru krajevnega imena Žiri : ali s(m)o Žirovci res »bukovi«?, ŽO 34, št. 43, 2013, str. 99–107.

odkrilo šibko jezikovno kulturo večine piščih, vendar je skoraj dosledno neupoštevanje nekaterih jezikovnih pravil pokazalo tudi to, da se posamezna načela in pravila ne skladajo (več) z notranjo normo uporabnikov oziroma tvorcev knjižnega jezika in da bi se morali nad tem bolj zamisliti tudi slovnikičarji in pravopisci pa seveda učitelji.« (Suhadolnik, 1989)

Pri enciklopedičnem članku (geslu) smo posebno skrbno preverjali geselsko besedo (iztočnico) in prvi del njene razlage, ki smo jo imenovali leksikalna razlaga (geselska definicija). Je geselska beseda zapisana natanko tako, kot je bilo predvideno v geslovniku stvarnih in osebnih gesel in potrjeno v uredniških odborih posameznih strok? Je bila iztočnica že uporabljena kot vodilka ali kazalka? Je zapisana pravilno, v edninski ali množinski obliki, z veliko ali malo začetnico? Ali je iz nje izhajajoča geselska krajsava oblikovana pravilno? Leksikalna razlaga pa je bila prva in zato najbolj izpostavljena informacija o članku. Biti je morala strokovna, kratka, jedrnata, jasna, hkrati usklajena z razlagami sorodnih iztočnic.⁶ Le izjemoma je bila nepopolna, to pomeni, da je zgolj razvezala iztočnico, še redkeje je sploh ni bilo. Nekoliko lažje je bilo razlage obvladovati pri biografskih geslih, saj smo si pomagali s posebnim seznamom (*Nosilne razlagalne besede osebnih gesel v ES*), a še vedno se je bilo treba odločiti, kdaj ob imenu konkretne osebe zapišemo npr. *književnik*, kdaj *pisec*, kdaj *pisatelj*, *publicist* ali *esejist*; kdaj pa vseh dejavnosti nosilca geselske besede ne moremo strniti v enočlensko razlago in potrebujemo več besed. Rešitev razlage, ki

je bila sestavljena iz več kot treh členov, ni bila dobra, zapisali smo jo izjemoma.⁷

V opombah sem poskušala posamezna redakcijsko-jezikovna napotila ponazoriti z žirovskim gradivom. Če bi imela na voljo rokopise člankov in tudi posamezne stopnje uredniško-redatorsko-lektorskih obdelav, pa bi lahko preverjali, ali smo te strokovne teoretične napotke uresničili tudi v praksi.

Metoda dela

Za konec sem prihranila še kratek postanek ob metodi našega dela, lektoriranja. Zdaj, ko vse temelji na merjenju časa, presežkih in kompetitivnosti, bi se gotovo zdela zelo nenavadna, morda celo smešna, s stališča lektorja pa morda razumljena kot nezaupanje v njegovo delo. A ni šlo za to. Vsak lektorsko pregledani članek se je namreč še enkrat preverjal, drugič skupaj z jezikovnim svetovalcem prof. Suhadolnikom. Zaupal je našemu lektorskemu znanju, dopuščal jezikovno prakso, ki smo jo prinesli s seboj, včasih se čudil kakšnemu popravku, vendar ga sprejel, včasih opozarjal na spregledano. Veliko usklajevanja pa smo namenili pregledu geselske besede oziroma iztočnice, zaglavja, geselske definicije. Težave so nam povzročali članki, napisani v stilu visokoznanstvenega poročanja ali zelo esejistično in celo publicistično. Za jezikovno urejanje so bila zahtevna tudi gesla, ki so si bila po vsebini in obravnavani temi

⁶ Zgledi za leksikalno razlago iz »žirovskega« gradiva: »ALPINA, tovarna obutve v Žireh.« (ES 1, 1987) – »ČEVLJARSTVO, obrt za izdelovanje in popravljanje obutve, kasneje industrija obutve.« (ES 2, 1988) – »ČIPKARSTVO, domača obrt za izdelovanje čipk, največkrat založna.« (ES 2, 1988) – »MATJAŽEVE KAMRE, jamsko najdišče v enem izmed rogov močno razvejenega jamskega sistema na levem bregu Poljanske Sore pri Sopotu blizu Žirov.« (ES 7, 1993) – »RUPNIKOVA LINIJA, vrsta vojaških obrambnih utrd ob jsl.–it. meji, zgrajenih pred 2. sv. v.« (ES 10, 1996) – »ŽIRI, mestno naselje in občinsko središče na jugovzhodnem obrobju Žirovske kotlinice v zgornjem delu porečja Poljanske Sore, 3437 preb.« (ŽO 15, 2001)

⁷ Zgledi iz »žirovskega« gradiva: »DOLENC, Marjan (Žiri, 15. 2. 1930 – Ljubljana, 5. 12. 1981), ekonomist.« (ES 2, 1988) – »JOBST, Anton (Brdo, Egg, 12. 9. 1894 – Žiri, 11. 7. 1981), skladatelj.« (ES 4, 1990) – »MAZI, Josip (Žiri, 24. 1. 1872 – Ljubljana, 25. 6. 1936), matematik.« (ES 7, 1993) – »POLJANŠEK, Alojz (Selo, Žiri, 12. 6. 1901 – Ljubljana, 3. 10. 1966), železniški gradbeni strokovnjak.« (ES 9, 1995) – »SEDEJ, Maksim (Žiri, Dobračeva, 26. 5. 1909 – Ljubljana, 13. 5. 1974), slikar, grafik in ilustrator.« (ES11, 1997) – »SUHODOLČAN, Leopold (Žiri, 10. 8. 1928 – Golnik, 8. 2. 1980), pisatelj.« (ES 12, 1998) – »ŠKAPIN, Mihaela – Drina (Veliko Polje, 29. 9. 1922 – Žirovski Vrh, 15. 11. 1943), narodna heroinja.« (ES 13, 1999) – »ŽAKELJ, Anton, psevdonim Rodoljub Ledinski (Ledine, 14. 10. 1816 – Veliki Trn, 26. 4. 1868), pesnik in zapisovalec ljudskih pesmi.« (ES 15, 2001) – »ŽAKELJ, Vladimir (Žiri, 8. 7. 1914 – Ljubljana, 22. 2. 1993), zdravnik kirurg.« (ES15, 2001)

podobna, pisali pa so jih različni pisci z različnimi stilnimi izhodišči. Pomoč leksikografskega svetovalca je bila tedaj več kot dobrodošla. Prof. Suhadolnik je v takih primerih ob robu listov s svinčnikom risal drobne krogce in na ta način označeval mesta v članku, ki jih je bilo treba še dodatno preveriti in razjasniti. Vmes so bili včasih dolgi postanki z utemeljevanjem, zakaj kaj ni dobro in kako bi bilo bolje. Pregledovanje besedil je napredovalo zelo počasi. Kdo bi zdaj verjel, da lahko metoda, po kateri sta dva lektorja drug ob drugem za isto mizo brala isto besedilo, skupaj drsela od besede do besede in odpravljala pomanjkljivosti, pripelje do uspešnih rešitev. Toda ob dokončno izčiščenih besedilih (t. i. super revizijah) smo navadno vsi v redakciji ugotavljali, da je bilo delo opravljeno temeljito in dobro. O sebi oziroma svojem delu pa lahko zdaj zapišem le to, da nikoli nisem vsrkala toliko praktičnega znanja kot prav ob delu s prof. Suhadolnikom. Metodo branja v dvoje smo s profesorjevim odhodom opustili, enciklopedijsko »poštevanko«, ki smo se je s to metodo naučili, pa zvesto ponavljali naprej. Preverjanje z geslovniki, internimi navodili, s pomožno literaturo in priročniki je ostala še naprej oblika našega dela.

Sklep

V internih dokumentih zapisana napoved, naj bi se izhajanje zvezkov ES končalo vsaj na prelomu tisočletja, se ni zgodilo. Šestnajsti zvezek je izšel leta 2002. Mnoge pridobitve digitalizacije so tudi lektorice olajšale posamezne faze dela, nastajali so prvi jezikovni korpusi. Med tem časom so izšli tudi že novi jezikovni pripomočki, vendar zato naše delo ni bilo nič lažje. Novi uredniki, novi avtorji so prinašali s seboj tudi svoje prakse, mi pa smo bili vezani na trdne temelje, postavljene ob začetku izhajanja ES.

Hkrati z izdajanjem vedno novih zvezkov ES smo strokovno dozorevali tudi njeni »vajenci«. Po nenadni izgubi prof. Suhadolnika sem dobila nekatere nove naloge (zadnje jezikovno branje čistopisov, t. i. zelena parafa), zadnjih nekaj let pa mi je bilo zaupano urejanje člankov iz literature, jezikoslovja, gledališča in lutkarstva. Ker se po zadnjem, 16. zvezku ES moja delovna doba še ni končala, sem dobila naloge pri novih leksikonskih projektih, mdr. sem bila odgovorna za vsebinski del priprave biografskega leksikona *Osebnosti*. Po njegovi predstavitvi novembra 2008 se je v založbi Mladinska knjiga oglašil ravnatelj velenjske knjižnice Vlado Vrbič in me povabil k sodelovanju pri sestavljanju navodil za pisanje *Šaleškega biografskega leksikona*, kar sem razumela kot veliko zaupanje v moje delo.

Toda stroka se je v tem času zelo razvila, spletni jezikovni priročniki nam pomagajo pri nenehnem razgledovanju po gradivu, lektorji (strokovni bralci) postajamo vse bolj jezikovni svetovalci. Za bralce ŽO pa želim dodati še tole: nehote ali pa tudi zavedno sem svoje lektorske veččine prenašala tudi na strokovno jezikovno branje rokopisov za ŽO, naj je šlo za pravopisno normo, slovnična vprašanja, stil ali za premislek o vsebinski korektnosti oziroma pravilnosti kakšnega podatka. »Nikoli ne reci 'To pa ni lektorjevo delo'« je bolj ali manj ostala stalnica tudi pri branju rokopisov za ŽO.

Viri in literatura

- Navodila za urejanje *Enciklopedije Slovenije*, rokopisno gradivo, 1986–1991.
Enciklopedija Slovenije 1–16, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987–2002.
 Suhadolnik, Stane: Vprašanje jezika v Enciklopediji Slovenije, v: *Zbornik prispevkov. Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1989, str. 233–239.
 Stanonik, Tončka: O jezikovnih vprašanjih v Enciklopediji Slovenije še enkrat (obnovitev temeljnih pravil in opozorila v zvezi z najpogostejšimi jezikovnimi zadregami); rokopisni članek o pripravljanju nadaljnjih zvezkov ES, prebran 12. 3. 1993 na delovnem posvetu zunanjih urednikov strok.

ZGODBE

Alfonz Zajec

Nekaj žirovskih

Slugova teta

Tako smo jo vsi otroci doma klicali. Bila je sestra matere Matičkove. Rojena je bila šest mesecev po očetovi smrti. Njenega očeta je 7. 6. 1883 pri 42 letih ubila strela v Goropekah. Popravljali so zvonik cerkve, ko je udarila strela.

Mati Matičkova in teta, Ivana ji je bilo ime, sta bili tako različni kot noč in dan. Mati resna, gospodarska, teta pa narejena bolj na veselost, na holadri. Tudi v oblačenju: mati temnejša oblačila, teta svetla in po možnosti rožasta. Mati je imela deset otrok, teta nobenega. Tudi nazor-sko sta se razhajali z materjo. Mati je podpirala Katoliško prosvetno društvo, ona pa Sokolsko društvo. Ko je bil 1934 ubit kralj Aleksander v Marseju (Marseillu), je prav zares jokala in se spraševala: »Kaj bo sedaj počela kraljica mati?«

Poročena je bila z Vrbančkovim Ivanom. Bil je stalno zaposlen. Nekaj časa je vozil avto pri Bahaču, potem se je vozil vsak dan s kolesom na Fužine v elektrarno. Bil je tudi občinski sluga, zato se ga je tudi prijelo to ime. Doma je pletel mreže za vrtne ograje. Hišica je bila majhna in je stala nasproti Čevljarske družbe Sora.

Pred hišo je bila klopca, na kateri sta se zvečer v poletnih dneh hladila. Klopce so bile pri vseh hišah ob cesti, tako da je bilo kar neprijetno iti po cesti zvečer. Ali naj kar naprej pozdrav-ljaš? Ob hiši je bil majhen vrtič. Pod zidom si lahko videl paradižnik, ki ga pri drugih hišah ni bilo. Danes je ta posajen pri vsaki hiši, skoraj, četudi ni vreme najbolj primerno v Žireh za to rastlino. Gojila sta tudi domače zajce. Irena je bila njuna izbranka. Kadar sta spekla zajca, jo je teta zmeraj pričakala, ko je šla iz šole, in ji izročila stegenjce, potisnjeno v trikotni škrnicelj.

Mi pobje pa smo bili deležni le striženja na balin. Oče je doma imel mašino za striženje las, pa se je le poredkoma zgodilo, da bi nas sam ostrigel. Napotil nas je do tete. Tudi ona je imela frizersko mašino. Gotovo je bila skrhana, ko nas je cukalo, vsaj mene. Posadila te je na stol, ki ga je namestila pri oknu, da je bolje videla. Na oknu je imela asparagus, ki je svoje bujne vejice razširil na vse strani. Tako si bil ukleščen, da se nisi mogel nikamor nič pomagati. Teta je strigla in cukala, in če si se nagnil naprej, si bil opikan od špringerje. Teta je delo dokončala, ti pa si lahko obrisal solze in zlezel s stola.

Štrikar

Janez Blažič se je pisal. Bil je rojen 1865. leta pri Štrikarju. Bil je v Ameriki in se vrnil, živel pri Škandru, potem je spet prišel živeti k sestri Franci nazaj k Štrikarju.

Mi otroci smo mislili, da sta Janez in Franca mož in žena. Nekaj časa sta bila sama. Kmalu pa sta se priselila k hiši tudi mlada zakonca: Franče in Rupe, šivilja in dober krojač. Franče je bila Janezova nečakinja.

Rupe je bil za tiste čase zelo napreden. Na levi strani pri Štrikarju je takoj izbil dve okni ven in namesto njiju vzdal pravo izložbeno okno. V izložbo je postavil oblečeno pupo. Izložba se je zapirala z železnim rolojem, tako kot pri nas doma. Potem sta zraven Bahača Rupe in Franče naredila novo hišo in se vanjo malo pred vojno preselila. Pri Štrikarju pa je izložba ostala. V tem prostoru si je Janez uredil spalnico. Če je hotel imeti vsaj malo svetlobe, je šel ven in privzdignil rolo.

Hodil sem še v osnovno šolo, pravzaprav ne hodil, temveč skakal. En čas čez graben, ki je tekkel ob cesti, sicer pa po cesti. Skoraj vselej me je premotila Štrikarjeva izložba. Če je bila spuščena do tal, sem jo vzdignil, če je bila vzdignjena do vrha, sem jo potegnil do tal. Po tridesetih letih, ko sva delala v tovarni z Lojzko Jerebcovo, sem zvedel, da je to počela tudi ona. Nesporna ugotovitev je, da Štrikar zaradi naju ni mogel zjutraj spati. Vselej, kadar sem imel Štrikarja srečati na cesti, sem skočil čez graben. To je ugotovil tudi Štrikar, zato se je zgodilo.

Mama je pri peči klekljala, jaz pa sem ravno stal v hiši pri oknu. Videl sem Štrikarja, ki gre gor po cesti. Presenečen sem bil, ko je zavil k hiši. Jaz sem takoj zletel v kuhinjo. Res je prišel v hišo, kar ne pomnim, da bi se kdaj zgodilo. Pozdravil je in malo pomolčal. Z vprašanjem ga je prehitela mama: »Kaj boš povedal, Janez?« Takrat je spregovoril Štrikar: »Micka, zakaj se me tvoj pob tako boji, saj mu nisem nič naredil? Vselej, ko se imava srečati, skoči čez graben.« Meni v kuhinji se je oddahnilo. On mi res ni nič naredil, pač pa sem jaz njemu. Mama je potem rekla, da ne ve, kaj bi bilo narobe. Bo vprašala, je še dejala. Malo potem sta še govorila in Štrikar je šel. Jaz sem potem lahko povedal resnico. Na cesti pa se ga potem nisem več ogibal, pa tudi roletu sem bil pustil pri miru.

Žunarjeva krava

Pri Žunarju na Jezerih je ostala mati, moja babica, sama v hiši. Za družbo je imela v hlevu le kravo. Sin Franc je bil poslan med vojno na delo v Avstrijo in ostal v Avstriji.

Jaz sem hodil tja po mleko in velikokrat ostal tam pri kakem delu. Največkrat je bilo kaj postoriti za žival. Nikoli ni bilo dovolj dobro urejeno v hlevu zanjo. Hlev je bil majhen proti tako veliki kravi. Mati pa ji je stregla na vse načine. Ni čudno, da je namolzla vsak dan do 25 litrov mleka. Zaradi starosti mati ni mogla več nositi hrane v žleb, ampak je v korito vsula vse potrebno, povrhu pa »zabelila« še s pomijami, ki smo jih prinesli sproti vsak dan. Potem je korito potegnila do jasli in priklenila z verižo za jarem.

Pridem neko jutro tja in mati vsa iz sebe. Krava je vse skupaj potegnila proč od stene. Vse je ležalo po tleh. Lesovje je bilo že preperelo in prav nič ni čudno, da je bilo vse strto. Rekla je: »Pojdi na Selo do Kadorna, naj pride napraviti nov jarem.« Kar z mano je prišel. Bil je mesec december, pravi adventni mraz. Ko sva postavila cimparska stola, so omraznice letele med hišo in kozolcem vodoravno proti Stari vasi. Kadorna je bil takrat pri 70 letih krepak mož. Imel še vse zobe in lase. Res sicer sive, ampak goste in malo skravžljane. Jaz pa pri 15-ih prava cmila. To je Kadorna opazil takoj. Ko se je mati pojavila na malih vratih, ji je navrgel, da bo morala priskrbeti še za eno moško moč za pomoč. (Ni hotel reči, da si s tem »otrokom« ne bo mogel veliko pomagati.) Rekla mi je: »Pojdi tja do Korošca in ga prosi za pomagat.« Korošec je bilo staro hišno ime za sedanjega Barteljčka. Tudi ta je bil takoj na voljo. Počakal sem, da se je bolj toplo oblekel in sedaj smo bili pa že trije. Kadorna za enega, midva oba pa za drugega. Čakala

sva Kadornove ukaze: Daj mi tisti tramiček, daj tisto klado, primi in drži tamle rimel itd. V tem sem bil jaz bolj čvrst kot Barteljčk. Seveda je zeblo in Barteljčk je razprostrl roki in se z njima udaril po prsih. In to ponavljal. Kar ga zagleda Kadorna in vpraša: »Ja Franc, kaj pa delaš?« – »Malo bom pognal kri po telesu.« – »Ja, ko bi jo ti kaj imel!« Proti močnemu Kadornu je bil tudi Franc majhen in droban.

Kadar nanese beseda na Kadorna ali na Barteljčka, se vselej spomnim na ta dogodek.

Ples

Mama je bila zaposlena v trgovini. Trgovina je bila pod okriljem skupne firme NAPROZA. To je kratica: Nabavna, prodajna zadruga. Vanjo so spadale vse trgovine, vse obdelovalne in pridelovalne organizacije. Sestanki tega združenja niso bili nikoli skupni, pač pa so jih imeli samo posamezni sektorji: trgovci, poljedelci, gozdarji in drugi manjši proizvajalci. Skupna pa je bila samo veselica. Ali je bila vsako leto, tega ne morem pritrditi niti zanikati. Vem in potrdim lahko, da sem bil na taki veselici enkrat samkrat.

Mama je kot trgovska uslužbenka dobila vabilo na tako veselico, ki je bila v Sindikalni dvorani, to je v nekdanji Arharjevi delavnici. Tisti čas je bila to edina dvorana v Žireh, ki je lahko sprejela kar veliko število ljudi. Ali je mama dobivala vabila tudi prej in ni hotela iti ali je bilo to pot nekaj posebnega, da me je vprašala, če bi hotel iti z njo na veselico? »Sama ne bom šla, če pa bi šel ti z menoj, bova pa lahko vsaj skupaj sedela, jaz, ki ne plešem, bom imela pa vso družino na očeh.« In kjer bo godba, kjer bo ples, mi ni bilo treba dvakrat reči. Obljubil sem takoj in komaj čakal, kdaj bo prišel ta dan.

Na plesne vaje sem hodil že leta 1947, ko so bile organizirane po požaru v obnovljenem Sokolskem domu. Učitelj Metod Mayer, igravec v Kranjskem gledališču, je prihajal zaporedoma vsak teden. (...)

Sam sem bil med najmlajšimi udeleženci. Bilo pa je lepo.

Končno je prišel tisti dan, ki je bil napisan na vabilu. Z mamom sva prišla do časa v dvorano. Lahko sva sedla, kamor sva želela. Mama je izbrala sedež ob prvi dolgi mizi tako, da je lahko gledala skozi okno na Zelmanov vrt. Ni hotela biti vsem na očeh. Prišla je potem Micka Špehova z možem in sedla sta ravno nasproti nama. Micko sem takrat prvič videl. Bila je nekaj starejša od mame (r. 1895), drugače pa večja in bolj suha od nje. Mož Janez (r. 1906) je bil manjši in mlajši.

Veselica je bila res veselica. Vsaj zame, saj sem bil večji del na plesišču, kadar je bila muzika za to, seveda. Takrat, ko so prinesli jedačo in pijačo, sem se posvetil pa tej stvari. Minilo je in spet je zagodlo. Tedaj pa pravi mama: »Daj, pojdi enkrat plesat z Micko, da ne bo užaljena!« Bil sem presenečen. Prvič, da me mama sili, naj grem plesat z Micko, ki je že kdaj srečala abrahama! Pomislil pa sem tudi, ali sploh zna plesati, saj ni še nikoli vstala od mize. Tako sem si mislil. Saj tega pa nisem mogel videti, ko me praktično ni bilo pri mizi. In res. Drugi so se poparali in šli na plesišče, takrat pa jaz pravim Micki tja čez mizo: »Ali bi hotela zaplesati z menoj?« Mislil pa sem si: tudi če nič ne zna, bom eno rundo že kako zdržal. Ko je prišla okrog mize in sva se na plesišču prijela, takrat pa je bilo, kot je zapisal Prešeren: */.../ in urno ta dva sta po podu zletela, / ko da bi lahke perutnice imela, / bila bi brez trupla okrog se vrtela, / ne vidi se, kdaj da pod noga udar /.../* Od presenečenja, ko je šlo tako hitro z desnimi obrati, sem hotel upočasniti z levimi obrati. Takrat šele: ona je bila večča tudi tega, jaz pa sem prišel v še večjo težavo. Kako bi se bilo končalo, če bi bil godec šele sredi viže, tako pa je bil že pri koncu, kot jaz z močmi. Zahvalil sem se ji za ples ter se oprijel najbližje mize, da se je svet odvrtil nazaj in sem znal in zmogel priti na svoj sedež. Micka je že sedela na svojem sedežu, zadovoljna in

zgovorna z mamo. Ko sta se dodobra nagovorili, sem zmožgel vprašati Micko, kje se je naučila plesati. »Ko bi ti vedel, koliko smo včasih preplesali po hišah. Za repo, za ajdo, pa za to in ono. Glavno, da je bila harmonika, in že smo se vrteli. Enkrat pri eni hiši, enkrat pri drugi.«

Postala je celo zgovorna, kar poprej ni bila. Mama mi je potem povedala še marsikaj.

Vlak

»*Bliža se železna cesta, / nje se ljub'ca veselim; / iz Ljubljane v druga mesta / kakor ptiček poletim.*« Tako je zapel Prešeren ob gradnji železnice, ki se je pred dobrimi 150 leti gradila z Dunaja do Ljubljane.

Na cesarskem Dunaju so načrtovali leta 1872, da bi postala Kranjska pomembno železniško križišče. Odprli bi še eno progo. Tekla bi iz Celovca preko Škofje Loke po Poljanski dolini do Cerknega, Svete Lucije in naprej v Gorico do Trsta. Že takrat je bila varianta te proge tudi skozi Žiri in naprej proti Idriji. Malo pred prvo svetovno vojno so železnico načrtovali drugič. Po drugi svetovni vojni pa tretjič. Ta varianta je bila bolj sprejemljiva. Proga bi tekla po Poljanski dolini do Gorenje vasi. Tu bi šla v tunel pod Žirovskim vrhom, ven bi prišla v Rakulku, nadaljevala čez ravan in v Osojnici pri Vrbanu spet šla v 6 km dolg tunel do Idrije. (...) Vse je ostalo brez haska.

Mislím, da se je zgodilo v letu 1960. Takrat sem hodil na plesne vaje za plesnega učitelja k mojstru Adolfu Jenku v Ljubljano. Za prvomajske praznike je bil na Bledu organiziran plesni turnir. Sodelovali so izkušeni pari iz vse države. Jenkov nasvet je bil, naj si turnir po možnosti ogledamo. S kolegom Marjanom iz Dupelj sva se dogovorila, da si to ogledava. Bilo je lepo videti. Trajalo je vse skupaj do druge ure zjutraj. Kam sedaj? Marjan je ostal še z drugimi kolegi. Jaz pa sem se odločil počakati na odhod prvega avtobusa proti Ljubljani. V Kranju bi prestopil za Škofjo Loko in nato proti Žirem.

Na avtobusni postaji na Bledu je bilo takrat še vse prazno. Nazaj v hotel nisem več hotel iti. Šel sem okoli po Bledu. Bilo je vse prazno. Prišel sem do železniške postaje Bled-Jezero. Kaj pa je sedaj to? Tukaj je železniška postaja? Ljudje pa izstopajo že v Lescah, kadar pridejo iz ljubljanske smeri na Bled. Zakaj se ne peljejo do postaje Bled-Jezero? Tako sem razmišljal.

Na železniški postaji je postajenačelnik ravno obešal zastave. Potem je šel noter v stavbo. Šel sem za njim. Vprašal sem ga, kdaj gre vlak za Ljubljano. Povedal je, da bo prišel kar kmalu. Odločil sem se, da bom šel z vlakom. Kar on sam mi je prodal vozovnico. Za vse je bil sam. Kot je bil rekel, je vlak res kmalu prisopihal. Na vagonu pa sem prebral napis: Jesenice, zato jaz na ta vlak nisem šel. Vlak je odsopihal, na postaji sva spet stala sama – jaz in postajenačelnik. »Zakaj pa niste šli na vlak?« me je vprašal. Povedal sem mu, da je šel ta vlak na Jesenice, jaz pa čakam tistega za v Ljubljano. »Saj gre vlak čez Jesenice v Ljubljano.« Ugovarjal sem, da bi bile Jesenice med Bledom in Lescami. Povabil me je v pisarno. Pod steno, na kateri je bil velik zemljevid, se je postavil in rekel: »Poglejte. Vlak je prišel iz Mosta na Soči in na tej postaji zavije navzgor, na Jesenice. Tam bo zavil spet navzdol v Ljubljano. »Če zdajle greste peš v Lesce, boste prav ta vlak še ujeli, saj bo prevozil 25 km. Na Jesenicah ima pa še nekaj postanka.« Postajenačelniku sem se zahvalil za nasvet. Za pouk zemljepisa se nisem in sem odšel s postaje.

Nisem šel v Lesce. Vlak se mi je preveč zameril. Ampak sem šel na Bled, kjer je že čakal avtobus za Ljubljano. Usedel sem se vanj in nadaljeval pot po prvotnem načrtu.

Stric Janez

To prigodo sem bil enkrat kasneje povedal stricu Janezu. Vprašal me je: »Koliko si bil pa takrat star?« – »28 sem jih že imel,« sem odgovoril. »Bom pa še jaz povedal svojo zgodbo. Do sedaj je še nobenemu nisem. Imel sem veliko več let kot ti.« (67 jih je imel.)

»Veš, kar prijelo me je enkrat, da bi spet šel v tiste kraje, kjer sem bil med prvo svetovno vojno vojak. Pa potnega dovoljenja nimam; nisem ga dal delati, ker ga tako zelo ne potrebujem. Dejal sem si: bom šel pa samo po naši strani. In sem šel. Nekaj sem potoval z avtobusom, nekaj z vlakom. Iz Cerknega sem šel z avtobusom na Most na Soči. Včasih je bila to Sveta Lucija. Namenjen sem bil iti v Novo Gorico. Na železniški postaji je bilo malo prometa. Komaj še kakšen človek. Tu skozi pride malo vlakov, pa še ti poredkoma. Kupil sem karto in hodil gor pa dol pred postajo in čakal vlaka. Pride postajenačelnik in sva se zapletla v pogovor. Povedal sem, s kakšnim namenom hodim danes po Primorski. Opaziti je bilo, da ga to vojno obdobje zanima, zato sva se res živahno pogovarjala. Kar je vprašal, sem res lahko odgovoril.

V pisarni mu je zazvonil telefon in morala sva se posloviti. Na hitro je še enkrat povedal: »Vlak pride s tele strani« in z roko pokazal smer. Jaz pa sem pogledal na uro in videl, da imam še toliko časa, da bi stopil do Soče in pogledal, kakšne so v njej ribe. Stopil sem čez tire in se napotil do obale, saj je bila blizu. Malo sem pogledal vodo, ki je res posebne barve, in opazil tudi nekaj lepih rib. Potem sem šel počasi nazaj proti postaji. Do postaje še nisem prišel, tir bi moral prečkati, sicer pa lahko stopiš na vlak tudi s te strani. Takrat je prišel že vlak. Obstal. In na postajenačelnikov znak šel spet naprej. Jaz pa sem stal in čakal na drugi strani proge. »Kaj ste si premislili?« mi zakliče postajenačelnik s postaje. Odgovoril sem, da ne. »Zakaj pa potem niste šli na vlak?« Pojasnil sem mu, da zaradi tega, ker je prišel z moje desne strani, namesto z leve, kot mi je prej on sam povedal. »Prej ste stali zraven mene, sedaj ste pa na drugi strani in mi gledate nasproti.« Takrat šele se mi je posvetilo! Zato sem rekel postajenačelniku: »Udarite me s tisto lopatico gor po glavi!«

Še štiri ure sem čakal, da je prišel spet vlak, katerega sem po svoji neumnosti izpustil.«

Tine Modrijanov

Od nekdanjega liberalec, sokol, kmet in tudi pesnik (5. 2. 1882 – 12. 1. 1968). Uradno ime je bilo Valentin Poljanšek. Bil je večkrat pisanja in se je ostro oglašal v naprednih časnikih. Pesmi ni pošiljal v objavo, ali pa mu jih niso hoteli objaviti, tudi to je lahko. V letu 1902 sta se na Dobračevi ustanovili dve društvi: gasilsko in pevsko. Ob tej priliki je napisal 20 štirivrstičnih kitic in poveličeval naprednost pevcev na Dobračevi. Takle je začetek: *Kako Dobračeva zdaj napreduje, / društvo se za društvom snuje. / Še pevski zbor so ustanovili, / da v pesmih krasnih bodo se glasili. /...*

Hiša Modrijanova in njeni prebivalci so bili pa nekako skrivnostni, kot bi se našli skrivnosti s pokopališča. Ob nekem pogrebu je »zamenjal« duhovnika, saj je bil pokojnik »Freiheitsliebend« (svobodomiseln?, op.). Na nek način je kar Modrijan opravil obred. Ali je vodil pogreb ali je bil govornik, se ne ve. Prisotni ob koncu pogreba niso vedeli, kaj bi. Vsi so čakali. Nazadnje je Tine dejal: »Kadar bodo drugi vstali, pa še ti dej!«

Izbrala in uredila: Ana Smolej, oktobra 2018

Uredniški pripis. Te zgodbe objavljamo v spomin na njihovega avtorja Alfonza Zajca, ki je umrl 26. decembra 2017, pokopali smo ga 30. decembra na pokopališču Dobračeva. Bil je naš

dolgoletni sodelavec. Že na začetku izhajanja ŽO smo se večkrat oglasili pri njem, za objavo nam je posojal razne fotografije in druge vire. Z njegovo pomočjo in s pomočjo njegove tete France smo še lahko razbrali fotografije iz začetka 20. stoletja, zdaj to ni več mogoče. Alfonz je postal tudi naš stalni sodelavec, v ŽO je objavil številne avtorske članke in več dragocenih komentiranih seznamov. Iz njegove bogate zapuščine bomo, če bo taka volja njegovih domačih, z veseljem objavili še kakšen prispevek, morda celo knjigo. Sicer pa ga že zdaj pogrešamo: bil je dobesedno »živi leksikon« in v tem je nenadomestljiv. Spominjamo se ga z velikim spoštovanjem.

Miha Naglič

Milena Miklavčič

Moške zgodbe

Vencelj (1925)

»Bilo je ravno na sveti večer leta 1943, okoli polnoči. Po večerji in krmljenju živine nisem šel takoj spat. Vzel sem petrolejko in ob njej bral katoliški časopis, v katerem je bil zavit kos kruha, namazan z zaseko. Oči so me začele boleti, zato sem na hitro zmolil nekaj očenašev in zdravamarij ter se spravil v posteljo. Kar naenkrat zaslišim grmenje strojnic v smeri proti Golemu Vrhu. Ker je bilo tisto zimo zelo malo snega, sem si nataknil galoše in stopil na prag, da bi bolje videl, kaj se dogaja. Iz teme se izlušči postava. Možakarja sem na videz poznal. 'Skrjaj me, lepo te prosim!' je zašepetal in se oklenil moje roke. Nič nisem pomišljal. Mimo lesene ograje, ki je varovala tri svinje v svinjaku, se je zmuznil na peč, kjer se je pokril z edino odejo. 'Bil sem na obisku pri Marjanci. Njenega moža so s seboj odvedli domobranci. Rada se imava, bog daj, da tisti njen ne bi preživel.' Tako je modroval, dokler ga ni zmanjkalo.

V četrtek, 4. januarja, so prišli domobranci z vozom in dvema paroma konj iz Suhega Dola vse do naše kmetije. Stric je, kot bi slutil, že zarana zakljal telico. Ponudil jim je nekaj kosov, pa so jih hvaležno vzeli. Z njimi je bil tudi Matic, ki je bil že zelo pijan, pa je bila ura komaj pol osmih zjutraj. Ravno sem nosil drva v kuhinjo, ko me zagleda. Je dejal, da mi gre pomagat živini podkladati. Pa ni bil za nobeno rabo, zalezal se je v steljo in zaspal. Čez nekaj časa je teta zaslišala neko kričanje. Matic je držal sedemletno Anico okoli pasu in jo silil, naj potegne dim iz cigarete, ki ji jo je vtaknil v usta. Ubogi otrok se je branil in jokal. Ko je okoli pete popoldne prinesla svinjam jest, sem jo vprašal, ali ji je Matic storil še kaj drugega, hudega. Začela je jokati in stekla stran. Prosil sem Boga in Svetega duha, da otroka obvarujeta vsega hudega.

Ravno 12. januarja je poteklo 19 let, kar je moja mama umrla. Obletnice ni bilo nobene. Oče je nanjo pozabil, ker je imel že drugo ženo, stric in teta pa tudi. Zvečer sem molil zanjo in za zveličanje njene duše.

V ponedeljek po svečnici leta 1945 me je vzel stric s seboj v Škofjo Loko. Srečala sva veliko vojaščine. Taborili so tudi na kmečkih dvoriščih in pri bajtarjih. Največ je bilo ujetnikov, prostovoljcev in ruskih vojakov. Stric mi je dejal, da so samo v nadlego. Grega, ki sva ga obiskala, nama je povedal, da prihajajo do hrane zlepa in zgrda. Dodal je še, da so komunisti pobili precej ljudi

po Selcih in Železnikih. Domov grede sva že videla, da so v Gorenji vasi, na Trati, postavljali barake. Tam so bili tudi tovornjaki in trije tanki. Vojaki so imeli v rokah orožje.

Na petek k pustni nedelji sem moral iti v Škofjo Loko sam. Stric ni imel časa. Denar mi je teta zašila v zavisek hlač. V Gorenji vasi so me ustavili in zahtevali dokumente. Ko so videli, da sem star že devetnajst let, so me vprašali, zakaj sem v civilu, zakaj nisem v uniformi. Povedal sem jim, da imam božjastne napade. Da me niso marali ne Nemci ne domobranci. 'Potem je še metek predober zate!' mi je zabrusil tisti, ki je bil bolj čokate postave. Porinili so me v eno od barak. Ko so se mi oči privadile temi, sem spoznal Lojza. Povedal mi je, da so ga vojaki odpeljali zato, ker jim ni hotel dati prašiča. Rekli so mu, da ga bodo ubili takoj, ko dobijo enega, ki mu bo pognal metek v glavo. Ne vem, zakaj me ni bilo čisto nič strah. Pokleknil sem in začel moliti. Potem so za menoj molili vsi, ki so bili v baraki.

Po treh dneh brez hrane in vode so nas izpustili. Zagrozili so nam, da bodo na nas pazili žirovski partizani. Vedel sem, da so bili ti nastanjeni na Dobračevi, s seboj so imeli nekaj konj in mul. Grdo so delali z živalmi. Višji partizani in njihove priležnice so razgrajali povsod, po vseh hišah. Pokradli so tudi vse zaloge čevljev, ki so jih našli. Naložili so jih na vozove in odpeljali s seboj. Oropali so tudi Gantarja v Novi vasi. Trije so storili silo (*imena tistih, ki so to naredili, so navedena*) Ivanki. Ko sem se vračal domov, sem jo vso krvavo našel v grmovju. V obraz je bila bela kot smrt. Pomagal sem ji, da se je pri studencu za silo umila. Ko je odkrevsala proti domu, je dvignila pest in mi zagrozila, da me bo lastnoročno ubila, če bom komu povedal.

Po dolgem času se mi je oglasila sestra Malka, ki je služila v Celovcu. Vsaj mislil sem, da je tam. Pisala mi je iz Amerike. Ni se še poročila, ker še ni srečala pravega. Čudno se ji je zdelo, da se ji še nisem zahvalil za 20 dolarjev, ki jih je zame poslala bratu. V nedeljo, takoj po maši, sem stopil do njega, a me je že na pragu odslovila njegova huda žena. Zabrusila mi je, da denarja ne bom dobil, da gredo dolarji v račun, ker sem dobil večjo doto kot brat.

Junija 1947 je umrl stric. Naj mu bo lahka zemljica. Bil sem trdno prepričan, da se bodo uresničile njegove obljube, da bom postal gospodar na kmetiji. Niso se. Kmetijo je brez moje vednosti prepisal na najmlajšo hčerko. Bil sem tako razočaran, da sem se ga napil.

Dne 14. februarja 1952 je zapadlo skoraj dva metra snega. Od bajte, kjer sem živel, pa do hiše, sem kidal sneg tri ure in pol. Bil sem zelo slab. Božjastni napadi so bili pogosti in so me izčrpali. Dolgo časa je minilo, kar sem zapisal zadnjo vrstico.

Za trideseti rojstni dan sem pri Štrausovi v Račevi popil deci vina. Slabo sem ga prenesel. Domov grede sem kolovratil po prašni cesti in se po nesreči zvrnil v jarek. Če me ne bi rešil M. K., ki je mimo pripeljal z vozom, bi se utopil.

Odločil sem se, da pri teti ne bom več za hlapca. Kar ni bilo več strica, je zelo grdo ravnala z menoj. Večkrat sem bil lačen kot sit. Jaz sem garal, babe so se pa lišpale.

Dne 18. maja 1957 sem zapustil žalostno dolino. Stric me je vzel k sebi, ko sem bil star tri leta. Njegova sestra, moja mama, je umrla, nas, sirote, pa so si porazdelili sorodniki. Očetu, ki se je drugič poročil, za otroke iz prvega zakona ni bilo čisto nič mar. Odločil sem se, da obiščem najstarejšega brata, ki ga še nikoli nisem videl. Ni me bil vesel. Mislil je, da sem ga prišel fehtat za denar. Njegova žena je rekla, naj grem, ker smrdim po svinjah. Pa sem šel.

V bližini Podlipa me je zamerkal merkač (oven) in me napadel. Komaj sem mu ušel.

Bil sem presrečen, ko sem dobil delo v Usnjarni na Vrhnikih. Od maja do 23. septembra sem spal po kozolcih. Za obleči sem imel samo tisto, kar sem imel na sebi.

Potem pa mi je Lojze, sodelavec, predlagal, naj grem z njim v Šoštanj. Tam je dobil vsak delavec streho nad glavo. Ostal sem vse do leta 1975.

Star 50 let sem se poročil z Marijo. Bila je vdova, zelo pobožna ženska. Opazila me je v cerkvi. Dejala mi je, da nihče ni tako iskreno molil kot jaz. Živela sva kot brat in sestra, saj je

spoštovala in negovala spomin na pokojnega moža. Samo dvakrat, trikrat se je zgodilo, da je naju premagala strast. Nekoč mi je eden od sodelavcev ponudil vražje podobice. Na njih so bile gole ženske. Poslej je bilo življenje lažje, le k spovedi si dolgo časa nisem upal.

Konec junija sem na tomboli v Velenju zadel moped. Bil sem presrečen. K meni je prišel novinar. Predlagal mi je, da mu moped prodam, v zameno pa bo o meni pisal v Večeru. Marija ga je napodila z metlo.

Pri maši je župnik povedal, da je 6. avgusta 1978, prav na praznik Gospodovega spremenjenja, nenadoma umrl papež Pavel VI. zaradi odpovedi srca. Vsi smo molili zanj.

Marija je v enem od predalov odkrila moje podobice. Dvignila je celo roko, da bi me udarila. Tako je bila jezna name. Po tistem je vsako soboto, ko se je kopala v lavorju, zaklenila kuhinjska vrata.

Polsestra Ljudmila je prišla v Dobrno, v toplice. Pisala mi je, ali me lahko obišče. Marija je dva dni pospravljala po hiši, ker se je želela pred njo postaviti. Ko je stopila na prag precej obilna ženska, je nisem prepoznal. Čisto drugačna je bila kot na fotografiji. Dve uri je potem govorila o tem, kako je zamerila sestri, da ji ni sporočila, ko je umrl najin oče. Ko je vstala, da gre, me ni vprašala niti po zdravju, niti to je ni zanimalo, kako živim.

Septembra 1993 me je udarila rahla kap. Nikoli več nisem bil takšen kot poprej. Pred televizijo sem že po petih minutah zaspal. Počutil sem se zelo osamljenega. Nikogar svojega nisem imel. Najraje bi umrl.

Dne 15. maja 1995 sem naročil taksi. Še enkrat sem želel videti rojstni kraj. Peljal sem se po Poljanski dolini skozi Žiri. Pri Županu sva s taksistom pojedla kosilo in popila vsak svoj sok. Bilo je vse drugače, kot sem imel v spominu. Nato sva se zapeljala skozi Novo vas na Goli Vrh. Nič domačega nisem občutil. Še tega nisem vedel, kje je pokopan oče. Pa bi šel na njegov grob, res bi. Ko sem se vrnil domov, je bilo v kuhinji čudno tiho. Stisnilo me je pri srcu. Marija je z odprtimi usti ležala v postelji. Zdravnik, ki sem ga poklical, je dejal, da je umrla kmalu po mojem odhodu. Niti poslovlila se nisva. Tega si vse do danes nisem mogel odpustiti.«

Janko (1931)

»Bom povedal, kako sem izgubil očeta. V grapi, nedaleč od podružnične cerkve sv. Marka, smo imeli mlin. Starša sta bila zelo verna, delovna, tudi varčna. Zlasti mama je rada skrivala denar še pred očetom. V tesnih prostorih smo se drenjali štirje otroci, stari starši in očetova neporočena sestra. 25. aprila, na godovni dan našega zavetnika, je mama spekla ocvirkovko, otroci pa smo lahko popili vsak po kozarec mošta, ki smo ga hranili v kleti. Prišli so tudi sosedje in eden od njih je s seboj prinesel harmoniko. Proti večeru pa se na vratih prikaže razcapan plašur. Pove, da je lačen in žejen, pa da bi rad prespal, če ne drugje, pa v svinjaku. Mama je povzdignila glas in mu ukazala, naj gre drugam, oče pa se je dal pregovoriti. Okoli osme ure zvečer sosedje odidejo, otroci se spravimo spat na peč, oče pa leže na klop ob njej. Kar naenkrat zaslišimo kričanje. Planemo pokonci in stečemo pred mlin. Mama je ležala na tleh, njeno krilo je bilo krvavo in bluza raztrgana. Oče nečloveško zakriči in plane na plašurja, ki je stal ob strani in se neumno smejal. Plašur potegne iz žepa nož in ga zasadi očetu v trebuh. Šele potem ko vidi kri, ki je v potoku tekla izpod očetove srajce, se ustraši in zbeži. Iz rok pa mu zdrsne tudi ruta, dva kosa kruha pa se zakotalita po tleh. Komisija je prispela šele naslednji dan, ko smo očeta že umili in dali na pare. Mama je sedela v kamri na postelji in niti ena sama solza ni spolzela po njenem licu. Še zmeraj je bila v istem krilu, ker ni nikomur dovolila, da bi se ji pomagal preobleči. Očeta smo potem pokopali brez nje. Plašur, ki ga je ubil, je izginil. Udrl se je v tla, in kot vem, ga nikoli niso našli. Je pa mama čez devet mesecev rodila še enega otroka. Spominjam se,

da ga ni marala. Ko ji je župnik predlagal, da lahko mulc pride k njemu služiti za hlapca, je le skomignila z rameni. Ta brat je med vojno doživel hude stvari. Župnika so ubili pred njegovimi očmi. Potem se je skrival v gozdu in šele huda lakota ga je prignala k nam domov. Po vojni smo se otroci razkropili po službah, on pa je ostal pri mami in skrbel zanjo. Težko je bilo z njo, saj ni bila več čisto pri pravi. Brat se je preživljal tako, da je farbal podobice, včasih se je lotil tudi kakšnega Svetega Florjana. Po svoje sem ga imel rad, le takrat, ko ga je kdo razjezil, sem se mu umaknil izpod nog. Leta 1967 se je poročil, a mu je žena kmalu ušla. Na živce ji je šlo, da je imel našo mamo raje kot njo.«

Albert (1935)

»Pisalo se je leto 1960. Bil je petek, 23. septembra. Prebudil sem se s hudim glavobolom, vse me je bolelo, telo pa mi je gorelo od visoke vročine. Bruhal sem kar na tla, pred posteljo, saj sem bil prešibak, da bi si lahko nataknil copate in se splazil do stranišča, ki smo ga imeli še zunaj. Ko sem za trenutek prišel k sebi, je bila prva misel, ki me je prešinila, kako bom takšen v soboto stopil pred oltar! Za poroko z Urško je bilo že vse pripravljeno, tudi prijatelj Rado je svojega 'hrošča', s katerim bi naju zapeljal do cerkve, slavnostno okrasil s trakovi.

Bil sem že v nezavesti, ko je mama prištorkljala po stopnicah. Bilo ji je sumljivo, da še nisem vstal. Na smrt se je ustrašila, saj je bila prepričana, da me je nekdo zastrupil. Poklicala je sosedo, ta pa je stekla do zdravnika. Naložili so me na voz in me odpeljali do glavne ceste, kjer me je čez kakšni dve uri pobral rešilni avto. V bolnišnici so me dali v karanteno. Trebušni tifus, se je glasila diagnoza. Ko so pod večer pripeljali mamo, ji je zdravnik dejal: 'Bog ga je dal, Bog ga bo vzela.' Sredi noči se je vrnila domov in stopila še do Urške, prepričana, da jo bo zanimalo, kaj se z menoj dogaja. A je Urška ni želela spustiti v hišo, ker se je bala, da se bo še ona okužila. Njene krute besede so mamo zadele v dno srca.

Več kot teden dni je moje življenje viselo na nitki. Šele potem ko nisem in nisem hotel umreti, so se začeli zdravniki malo bolj brigati zame. Počasi sem prihajal k sebi. Ko sem se prvič malo bolj zavedel, je ob postelji sedela mama. Bil sem čisto shujšan, nemočen, izžet. Vseeno sem jo vprašal, kje je Urška. Nič mi ni odgovorila, samo stran je pogledala. Prišel je zdravnik in jo vprašal, če so že prišli ljudje, ki so hišo razkužili. Ukazal ji je tudi, da mora vodo prekuhavati, da ne bo še kdo zbolel. Mama je bila po teh besedah zelo jezna. Mislila je, da ji je rekel, da je packa in da v hiši vlada nečistoča.

Po petih tednih sem se končno vrnil domov. Brata sem poslal po Urško, pa se je hitro vrnil. 'Rekla je, da jo pusti pri miru,' mi je povedal. Pod večer se je oglasil prijatelj Rado. Ni mu bilo lahko, a mi je moral povedati, da ima Urška že drugega. Zazijal sem. Zakaj se je tako hitro premislila? Pa tako sladke so bile njene besede, ko mi je govorila, da me ima rada! Pokril sem si obraz z dlanmi in zajokal. Rado se je raje umaknil, kot bi me tolažil. Pa še nerodno mu je bilo zaradi mojih solz.

Ko sem Urško na dan Svetih treh kraljev srečal pri maši, je bila že lepo okrogla. Na prstancu se ji je svetil zlat poročni prstan. Pavleta, njenega moža, sem na videz poznal. Litostrojsko šolo je obiskoval dve leti pred mano. Zdel se mi je pameten fant. Ko sem se vračal proti domu, pa sem sam pri sebi vseeno razmišljal, zakaj je vzela takšno, ki ni bila več nedolžna. Z Urško sva zadnji mesec pred poroko počela marsikaj, pa se ni čisto nič branila.

Po tistem je nisem videl kar nekaj let. V družbo nisem hodil, ker mi tudi ženske niso ne vem koliko dišale. Po pravici povem, da zaradi bolezni tudi nisem čutil nobene potrebe po njih.

Pisalo se je leto 1970. Bil sem malo prehlajen, zato ob vseh svetih nisem šel na pokopališče. Še dobro, da sem ostal doma. Ko mama stopi skozi vrata, sem se je pošteno prestrašil. Bila je

bela kot smrt. Skočil sem pokonci in jo v strahu vprašal, kaj se je zgodilo. 'Videla sem Urško. Z njo je bila tudi hčerka. Čisto ti je podobna. Še obrvi je vihala kot ti.'

Sesedel sem se nazaj na stol. Do tistega trenutka nisem niti pomislil, da bi bilo kaj takšnega možno. Da bi Urška nosila v trebuhu mojega otroka, ne da bi za to vedela. Odločil sem se, da ji napišem pismo, in to kar na domači naslov. Nisem želel, da ga prebere njen mož.

Odgovorila mi je šele čez nekaj mesecev: 'Albert, pusti me pri miru! Že brez tvojih izpadov zelo boli.'

Vedel sem, da se mama ni zmotila. Otrok je bil res moj.

Čez kakšno leto sem spoznal Zinko. Bila sva si všeč in hitro sva se dogovorila, da se vzameva. Kasneje so se nama rodili trije sinovi, a so se po zunanjem videzu vsi vrgli po ženi. Prav zaradi tega sem v svojem srcu še bolj hrepenel po hčerki, ki sem jo imel z Urško. Počakati sem moral več kot petnajst let, da sem ji lahko segel v roke. Po spletu okoliščin je postala razredničarka mojega najmlajšega sina. Ko sem prišel na govorilne ure in sem jo zagledal pred seboj, so se mi začele tresti roke. Najraje bi jo stisnil v objem, pa tega nisem smel storiti. Tudi ona je kot otrpla gledala svoj odsev v ogledalu. Res sva si bila neverjetno podobna! Nič si nisem zapomnil, kar mi je pripovedovala. Le solze so mi tekle, dokler me ni prijela za roko in jo stisnila. Neizmerno me je osrečila in tega stiska do danes nisem pozabil.«

Franci (1950)

»V družini nas je bilo šest otrok. Ata je delal v Nemčiji, mama pa je bila gospodinja. Bil sem najmlajši in od rojstva naprej kamen spotike. Nihče me ni maral, to pa zato, ker je ata ves čas trdil, da nisem njegov. Res mu nisem bil podoben, sem ga pa imel zelo rad. Mamo je zaradi mene tudi udaril, psoval in brcal. Ko se je ata po novoletnih praznikih ponovno usedel na vlak in se vrnil v Nemčijo, je za nas otroke v glavnem skrbela starejša sestra Doroteja. Mama je pogosto izginila za več dni. Ko se je vrnila, ni povedala, ne kje je bila ne kaj je počela. Ata je sicer redno pošiljal denar za položnice, a ni minil mesec, da ne bi prišli električarji in nam zagrozili, da nam bodo zaradi dolgov odklopili elektriko.

Obiskoval sem drugi razred, ko nas je mama zapustila. Niti poslovala se ni. Kar šla je. Najstarejša sestra nas je tolažila, ko smo jokali. 'Bo že kako!' je rekla. Naslednji dan so prišle tri ženske in prinesle sladkarije in nekaj oblačil. Hodile so po hiši in vtikale nos v naše borno imetje. Mislile so, da jih ne čujemo, ko so govorile: 'Kakšna svinjarija!'

Obljubile so nam, da bo občina poskrbela za nas. Niso se več vrnile. Konec meseca so nam odklopili elektriko. Potem je sestra napisala očetu pismo. Prišel je ob veliki noči. Malo je povprašal po vasi. Ko je izvedel, h komu je mama pobegnila, jo je poiskal in pretepel. Na hitro je moral oditi, ker so ga iskali miličniki. Sestri je pustil 300 nemških mark, da je lahko poplačala dolgove in da smo imeli za kruh.

Živeli smo, kot smo vedeli in znali. Sestra je šla v službo, saj ni bilo misliti, da bi nadaljevala šolanje, četudi je želela postati šivilja. Med poletnimi počitnicami nas je spet obiskal ata. Povedal nam je, da nas ne more vzeti s seboj, ker živi s še tremi prijatelji v eni sami sobi. Kar oddahnilo se nam je. Želeli smo ostati doma. Ata je kupil nov električni štedilnik in pet metrov drva. Skupaj smo prepleskali kuhinjo, vežo in tudi kamro, kjer smo spali. Vsak od nas je dobil od njega darilo. Meni je dal novo šolsko torbo, ker sem bil tudi v tretjem razredu odličen.

Potem pa je prišla mama. V naročju je držala dojenčka, z njo je bil nek moški, ki je zelo grdo gledal. Mama nam je ukazala: 'To je sedaj moja hiša. Pojdite, kamor hočete!' Moški se je zasmejal in jo uščipnil za rit. Začeli smo jokati. Doroteja se je izmuznila in odhitela po pomoč

k sosedu. Lipe je nemudoma pritekel. V rokah je držal vile. 'Prasica, pusti otroke pri miru! Ti ni bilo dovolj, da si se zgonila z drugim?'

Mama se je postavila predenj in mu zabrusila: 'To je moja hiša in lahko z njo počnem, kar hočem!' Lipe nam je pomagal pobrati nekaj stvari v žakelj od krompirja. Drug za drugim, kot race, ki gredo do vode, smo šli za njim. Mama je zakričala za nami, da si ne bomo nikoli več drznili priti nazaj. Ostali so bili tiho, jaz pa sem neutolažljivo jokal.

Četudi se je Doroteja trudila, da bi ostali skupaj, se to ni zgodilo. Vsak je dobil drugi dom. Mene sta vzela k sebi Lipe in njegova žena. Bil je zidar, skoraj nič ga ni bilo doma, in ker nista imela otrok, je bilo njegovo ženo pogosto strah, ker je bila sama. Vsakokrat, ko je ob ponedeljkih naložil zidarsko orodje v staro, odsluženo šolsko torbo, me je prijel za uho ter dejal: 'Pazi, s kom se bo pogovarjala, da mi boš lahko povedal, ko se vrnem.' Tako sem cel ljubi dan oprezal za njo. Točno sem vedel, kaj se je pogovarjala z drugimi ženskami, saj sem se jim nenehno motal pod nogami. Dorotejo sem zelo pogrešal. Nekoč se nisem pravi čas umaknil s poti, ko je moja mama pred seboj porivala otroški voziček. Stekla je za menoj in me za kazen brnila.

Postala je zelo hudobna. Nekoč, ko so bližnji sosedje imeli doma svatbo, je polila z gnojnico bližnjo njivo, ki niti ni bila njena. Potem pa je sedela na pragu in se smejala, ko so svatje vihali nosove.

Njen mož se ga je velikokrat napil. Medtem ko je motovilil domov, je kričal, da bi bilo treba otroke kot mačke zavezati v žakelj in jih utopiti v vodi. Ob božiču je ata spet prišel na obisk. Tokrat se je pripeljal z avtom, Alfa Romeo Giulia, bele barve. Ni bil nov model, a zadosti nobel, da ga je občudovala vsa vas. Ni bil sam. Z njim je bila neka ženska, ki ni govorila slovensko. Bila je zelo prijazna. Pobožala me je po laseh in mi dala čokolado. Ko je ata slišal, kaj je storila mama, je začel glasno vpiti, naj pride ven iz hiše, če si upa. Ni prišla.

Ata se je vrnil v Nemčijo, otroci pa smo postali še večje sirote. Poslej se tudi on ni več vračal domov.

Čas je tekel naprej, vpisal sem se na kovinarsko šolo. Doroteja je že bila poročena in je imela dojenčka. Z ostalimi se nisem več srečeval. Pri osemnajstih sem šel v vojsko. Ker nisem zadrževal vode, so se iz mene norčevali. Na vežbah sem se z bajonetom po nerodnosti zaklal. Komaj so me rešili.

Pri tridesetih sem se poročil. Zakon ni bil srečen. Žena je potem šla z drugim in z njim imela tri otroke. Danes živim pri starejši sestri. Pogosto sanjam, da je prišel na obisk ata in me povabil na pivo. Skoraj štirideset let ga nisem videl.«

Dejan (1972)

»Ravno sem se vpisal v tretji letnik strojništva, ko mi je čisto slučajno prišla v roke knjiga »In Sheep's Clothings« avtorja dr. Georgea Simona. Če povem na kratko: opisuje motnje značaja, ki posledično povzročijo, da tak človek do onemoglosti manipulira z okolico. Pisec nam hkrati poskuša pojasniti, zakaj okolica manipulatorju naseda. Bolj kot sem bral, bolj me je postajalo groza. V številnih opisih sem prepoznal lastno mamo in njeno obnašanje do očeta in naju z bratom.

Mama je bila v mladosti zelo lepa ženska. Bojim se, da oče prav zaradi njene zunanosti ni opazil, kako ga je od prvega trenutka naprej ovijala okoli prsta. So pa opazili drugi.

Ko sem prebral knjigo, sem začel raziskovati. Seveda na diskreten način, da ne bi opazili moje prizadevnosti. Zanimivo je bilo, da so mi med pripovedovanjem pogosto postavljali različna vprašanja, in če sem prikimal, so odgovorili: 'Saj smo vedeli, da je tako. Pa se nismo hoteli vtikati.' Te besede so me zelo prizadele predvsem zaradi brata, ki je pri sedemnajstih naredil

samomor. Maminega psihičnega nasilja, zavitega v glasno in vsem vidno materinsko ljubezen, ni mogel več prenašati.

Oče je tiste vrste moški, ki mu rečemo lolek, copata, brezjajčnik in podobno. Tako je zdresiran, da že dolgo ne razmišlja s svojo glavo. Možganov kot da nima. Za vse, kar reče ali naredi, poišče potrditev pri *mami*. Tako reče svoji ženi. Mami. Mami, kaj misliš, mami, kaj bom jedel za večerjo, mami, kje so moje nogavice, mami, kje so moja zdravila, mami, zbudi me ob pol šestih, mami, a se dobro počutiš ...

V kleti smo imeli ozek prostor brez okna. Mama me je zaprla vanj, ker sem bil menda porenden, ko sem bil star tri leta. Bolj ko sem jokal in razbijal po vratih, dlje je trajalo.

Brat je bil drugačen. Bilo ga je strah teme, zato je tisto špajzo prenašal težje kot jaz. Spominjam se, da očetu ni bilo vseeno. Pogosto je imel solzne oči, ko sem s sklonjeno glavo *prišvedral* po stopnicah. Mama je sedela v naslonjaču in pletla. Moral sem poklekniti in jo prositi odpuščanja. Oče je gledal v časopis in se delal, da bere. Mama je bila po poklicu učiteljica, opravljala je tudi službo socialne delavke. Menda zato, ker je imela zelo izrazit čut za trpljenje sočloveka. Udeleževala se je vseh kulturnih prireditev, pomagala je učiteljicam, ki so vadile otroke za priložnostne nastope. Za svoje ljubiteljsko in zelo požrtvovalno delo je dobila številna priznanja. Tisti trenutek pa, ko je stopila skozi domača vrata, je postala čisto drug človek. Gospodinjska dela je opravljala babica, njena mama. V trenutku, ko ji je hčerka ukazala, naj zgine, se je umaknila v spodnje prostore, kjer je imela skromno stanovanje. Mama je bila strastna ljubiteljica pletenja. Kar naprej je pletla in pletla in pletla. Bila je tudi med pobudnicami pletenih copatk za novorojenčke, ki so jih ženske potem nosile v porodnišnice.

Ni minil dan, da me ne bi zaradi česa kaznovala. Čisto nagonsko in podzavestno sem se ji 'nastavljaj', ker sem hotel obvarovati brata. Žiga se jo je na smrt bal. Pogosto je ponoči zlezal k meni v posteljo, ker so ga tlačile nočne more. Oklepal se me je kot brodolomec in tiho hlipal v blazino. Malo nerodno je bilo, ker je še do osmega leta močil posteljo.

V šoli ni ravno blestel, in to je bil za mamo, ki je bila navajena odličnosti, še dodaten udarec. S časom pa so se tudi učiteljice navadile, da naredijo bolje, če dajo Žigi dobro oceno, kot da so pozneje deležne maminega maltretiranja. Kljub temu da je imel hudo astmo, ga je včasih, ko ga je kaznovala, nagnala, da je večkrat zapored prehodil stopnice iz kleti do podstrehe. Ko se je usedel, je bil moker od potu, srce pa mu je tolklo, da se je slišalo po vsej sobi.

Bil sem v šestem razredu, ko se je odločila, da nadaljujem šolanje na Šubičevi gimnaziji. Tam je poučevala ena od njenih prijateljic, pa se ji je zdelo, da me bo tako lahko imela še naprej pod kontrolo. Uprl sem se ji, saj sem se že rodil kot strojnik. Začela mi je kupovati vse mogoče, da bi me podkupila. Ker sem bil od nje odvisen, sem se res moral vpisati na gimnazijo, a sem se po maturi, ki sem jo opravil z odliko, raje zaposlil, kot bi jo še naprej ubogal.

Prav v tistem času se je začela bratova kalvarija. Njegove zdravstvene težave so bile vse hujše. Mama ga je vodila od enega zdravnika do drugega. Četudi je bil že odrasel, je vztrajala zraven njega v ordinaciji. Največkrat je bil brat tiho, ona pa je odgovarjala namesto njega. Potem si je brat rezal žile. Po mestu so začeli govoriti, da zato, ker ga je zapustilo dekle. Opravljali so, kljub temu da ga nihče še nikoli ni videl s kakšno žensko. Mama se je zaradi njega spremenila v veliko žrtev. Oče je bil tiho. Ni imel jajc, da bi stopil na bratovo stran. Ko je ležal v bolnišnici, sem ga na skrivaj obiskal. Komaj me je prepoznal zaradi zdravil, s katerimi so ga pitali. V dno srca se mi je zasmilil. Takrat sem že imel prijateljico Lidijo. A me je kmalu zapustila, ker zanjo nisem bil pravi moški. Imel sem velike težave v postelji, pa se nisem dosti sekiral, saj me je preveč skrbelo, kaj bo z bratom.

Od življenja se je poslovil, ko sem naredil zadnji izpit za prvi letnik na strojni fakulteti. Bratova smrt me je tako potrla, da sem začel tudi sam resno razmišljati, da bi si kaj naredil. Na srečo

sta name pazila cimra, s katerima sem si delil študentsko sobo. Eden od njiju se je pozneje, ko je doštudiral, začel ukvarjati s svojci samomorilcev.

Po bratovi smrti se je mama malodane preselila na pokopališče. Tudi po večkrat na dan so jo videli, ko je klečala ob bratovem spomeniku in jokala. To so bile lažne solze, ki so tekle zgolj in samo zato, da bi na ljudi naredila vtis. Ko se je vrnila domov, se je zelo grobo znašala nad očetom. Dolžila ga je, da je on kriv, da sedaj trpi. Pogosto je imel želodčne težave. Bilo mu je slabo, bruhal je. Močno je tudi shujšal. Hodil je od zdravnika do zdravnika. Ko sem mu nekoč rekel, da ga mama verjetno zastruplja, je ostal brez besed. A se mu je stanje počasi izboljšalo, ker ni več jedel doma.

Ko je spoznala, da mi ne more priti drugače do živega, je začela pisati anonimna pisma dekletom, za katera je slišala, da jih rad vidim. Martini, s katero sem se kasneje poročil, je namignila, da sem zdravljen alkoholik in uživalec trdih mamil. Ker ji nisva dovolila, da bi obiskovala vnuka, nas je zatožila novinarki, svoji znanki. Ta je napisala pretresljiv članek o sinovih, ki brez razloga sovražijo svojo mamo. Nekaj ogorčenih odmevov na pisanje je bilo objavljenih tudi v 'pismih bralcev'. Mama je mislila, da me bo s tem prisilila, da jo sprejemem v družino. Verjetno je upala, da bo manipulirala ne le z ženo, tudi z otrokom.

Moje intimno življenje ni bilo lahko. Če me Martina ne bi imela tako zelo rada, bi me že zdavnaj zapustila.

Mama je postajala iz leta v leto večja žrtev, jaz pa brezsrčen podlež. Če bi tistim, ki me opravljajo, povedal, kaj se je dogajalo pri nas doma, mi ne bi verjeli.

V delovni sobi imam na steni uokvirjeno fotografijo, na kateri sva z bratom. Kadar sem sam, strmim vanjo in razmišljam, ali bi bil morda še živ, če bi pred osemindvajsetimi leti skupaj zbežala od doma.«

Nejo (1977)

»Pri 37. letih sem postal ločenec, hahaha, malo tudi po svoji krivdi. Skakanje čez plot je v naši družini že dedno. Ded je imel dva ali tri nezakonske otroke, oče pa se je usodno zapletel s svojo sestrično. Hodil jo je tolažit, ker je bila poročena s pijancem. Ko je bila noseča, je zapustila moža in dva otroka ter se preselila v stanovanje, ki ji ga je kupil oče. Mama se ni hotela ločiti, tako da je oče živel na dveh naslovih hkrati. Hčerko, mojo polsestro, je pogosto pripeljal tudi domov in mama ni imela nobene pravice, da bi ugovarjala. Od njega je bila finančno zelo odvisna.

Po poklicu sem zavarovalniški agent, zdaj sem tu, jutri sem že tam. Žena ni nikoli vedela, kje točno se nahajam. Všeč so mi bile starejše ženske. Z eno od njih sem spal tudi na dan, ko sva z ženo stopila pred oltar. Nikoli nisem imel slabe vesti, saj sem se ravnal po reku, da če ni foušije, je za vse dovolj.

Najraje imam takšne, ki živijo v krajih v bližini avtoceste. Četudi sem obiskal dve na isti dan, nisem imel težav. Spominjam se ene iz Logatca. Po poklicu je bila učiteljica, nič posebnega na pogled. Ni bila zahtevna, zadoščalo je že, če sem jo držal v naročju. Rada se je pogovarjala. Kadar sem bil na poti, sva zmeraj kramljala po telefonu. Tako je nanoslo, da je odšla na že plačano križarjenje. Ključke je prepustila meni z željo, naj ji zalivam rože. Ravno v tistem času sem spoznal neko Žirovko. Vroča roba. Ker je bila poročena, sem se odločil, da se srečujeva kar v Logatcu. Nikoli ni vprašala, čigavo je stanovanje, četudi so na steni visele različne prijateljičine fotografije. Tudi v Žiri sem se večkrat pripeljal. Če je bila nuja, sva avto parkirala kar ob Sori na poti proti Rovtam. Srečavala sva se v Ambasadi. Pravzaprav je samo prišla okoli vogala, toliko, da me je videla, potem pa je smuknila v avto, ki je bil parkiran zadaj na parkirišču. Njen mož je bil že na pogled bogpomogaj. Kljub temu da še ni imela petdeset let, sta zelo poredko seksala.

A še takrat, ko sta, sta morala menjati vloge: ona je bila moški, on ženska. Povedala mi je, da se je tudi oblačil v njene cunje. Gravž. Ni bila preveč zatežena, zato mi je bilo žal, ko sva zvezo prekinila. Najmlajši sin je nekoč zalotil očka v kopalnici in pogled na njegov naličeni obraz ni bil najlepši. Zašel je v slabo družbo, in ko se je odločala med menoj in otrokom, me je odpikala. Jo pa lepo pozdravljam, če bo tole brala.

Danes dobiti žensko ni težko. Priklopiš se na internet in tam kar mrgoli takšnih, ki bi rade dale. Poveš jim, da jih razumeš, da imaš nežno ramo za njihove težave, potem pa kar same pritečejo in ti zlezejo v naročje. Problem pa nastane, ko tudi žena pričakuje od tebe, da doma poskrbiš za primerno povprečje.

Ko enkrat ni bilo več tako, kot je bila navajena, je začela za menoj vohuniti. V bistvu sem bil sam kriv. Za rojstni dan mi je podarila neko uro, ki jo je naročila iz Kitajske. Niti sanjalo se mi ni, da je bila vanjo vgrajena sledilna naprava.

Preselil sem se nazaj domov, k staršem. Ni mi hudega. Otroka me imata še naprej rada, žensk mi ne manjka. Pa da ne boste mislili, da sem edini, ki skače čez plot. Ga ne poznam, ki bi bil ženi stoddstotno zvest! Priložnosti so kot pivo ob koncu naporne petnajsturne službe! Samo tepec bi se jih branil!«

Ivan (1952)

»Kot vidiš, živim zelo skromno. Kar imam, so mi prinesli dobri ljudje. Televizijo, ki jo je zadel na tomboli, mi je podaril župnik. Vodo so mi napeljali na dvorišče, morda jo bodo nekoč tudi v vežo. Poleti je vseeno, pozimi pa zebe, ko grem ponjo, da si skuham pravo kavo. Sem pa že več let brez službe. Dobivam nekaj socialne pomoči, 240 evrov, ni veliko, je pa za sproti. Nekoč sem delal tudi po nekdanji Jugoslaviji. Teren mi je bil zelo všeč. Ni ti treba ves čas gledat ene in iste ksihte. Ne, družine pa nisem imel nikoli. Menda imam enega mulca nekje, a je že poročen. Nimava stikov. Ob 1. novembru, ko pride na pokopališče, mi gredoč prinese še cigarete in potico, ki jo imam zelo rad. Nikoli nisem niti pomislil, da bi se ustalil. Lepše mi je bilo malo tu in malo tam.

V starih časih sem tudi precej popil. Obležal v jarku. Vse kosti imam polomljene, menda ni nobena več cela. Nekoč sem padel z devetih metrov. Na nekem gradbišču. Pa sem kar vstal, a so mi noge takoj zatem klecnile.

Včasih, ko zvečer ležem v posteljo – tisto tam v kotu – razmišljam, kako lepo bi bilo, če bi zadel na loteriji. O, kaj vse bi si privoščil! Potem pa me mine, ko se zavem, da bi spet začel piti in bi hitro vse pognal. Še zmeraj mi paše, ko kakšno fajn babo vidim! Takšno, ki ima velike joške in sočne ustnice. Ženske s tankimi ustnicami so žleht. Prasice. Vem, iz izkušenj.

Jokal sem samo enkrat v življenju. Ko mi je umrla mama. No, pa takrat, ko je utonil prijatelj. Ves večer je sedel na klopi ob peči, potem pa je odšel in zataval v deroči potok ter se utopil. Na ves svet sem bil jezen zaradi tega. Potem sem raje nehal piti. Prešinilo me je, da bi se kaj podobnega lahko zgodilo tudi meni.

Lansko leto sem imel pljučnico. Pa nisem dovolil, da bi poklicali zdravnika. Če bom crknil, bom pa crknil, sem rekel dobrim ljudem, ki so mi prinašali toplo juhico. Nisem crknil, pil sem žajbljev čaj in smrekove vršičke. V nobeni lekarni nimajo takšnih arcnij, kot jih imam jaz doma!

Mogoče ti bi lahko povedal še o Irmi. Zanimiva ženska. Poročena, a gajstna. Mož ji ni bil dovolj, pa je k sebi vabila še mene. Zmeraj mi je zrihtala nekaj metrov drva, da mi jih ni bilo treba fehtati. Potem je začela izsiljevati, naj si postavim kopalnico in da neham srat za grmovjem. Skočila sva si v lase. Za stranišče sem še privolil, kopalnice pa nisem hotel. Živ že ne! Mama je

zmeraj govorila, da ljudje, ki se vsak dan umivajo, hitro umrejo. Irmo sem poslal v tri krasne in odšel. Od takrat naprej si puščam brado. V opomin, da nikoli več ne nasedem nobeni škunri.

Še malo počakaj, kam se ti mudi? Ali hočeš slišati zgodbo o Maticu? Bil je mlad fant, nekaj časa je živel pri meni. Doma so ga napodili od hiše, ker je kradel. Nikoli več, kot je potreboval za sproti. Vzel sem ga pod streho, ker se mi je smilil. Ni imel niti zdravstvene izkaznice niti osebne. Nekje je staknil gonorejo, ponoči je kričal, da je šlo skozi ušesa, da mu bo tič odpadel, da mu bo zgnil. Nekoč so ga slišali Bosanci, ki so tu blizu kopali za vodovod. Eden mu je priporočil neko žensko, ki je gonorejo zdravila z žavbami. Zbrali smo fičnike, da je lahko šel k njej. Nekaj časa si je kurca zavijal v otroško plenico, da ni preveč smrdelo po mažah, s katerimi si ga je mazal. Pa ni dosti pomagalo. Glas o njegovi bolezni je prišel na prava ušesa, na silo so ga odvlekli v bolnišnico. Od takrat naprej ga nisem več videl. Lahko je celo umrl, bog si ga ve?»

Uredniški pripis. Po dveh knjigah ženskih zgodb pod skupnim naslovom *Ogenj, rit in kače niso za igrače* pripravlja Milena Miklavčič v tej seriji še tretjo knjigo, tokrat »moških zgodb«. Iz rokopisa za to knjigo je tudi ta izbor »za pokušino«.

Helena Maček

Ko sva plela majaron

Če Tina česa ni hotela narediti, potem tega res ni naredila – pa čeprav v svojo škodo. Ko je svojemu trenutnemu fantu (po ljudskem štetju naj bi bil tretji zapovrstjo) povedala, da je noseča, in je zastokal, da se bosta pač vzela, je bila kratka:

»Pajade. Saj nisem neumna!«

To je bilo čisto njej podobno. Vedno je bila nekaj posebnega.

»Ta star Lipe bi pa tudi lahko malo pogledal, kaj počne,« so nergali ljudje.

A njen oče, stari Lipe, že zdavnaj ni opazil, da bi bilo kaj narobe. Živel je v svojem svetu. Narobe je bilo takrat, ko je prišel domov iz nočne izmene in je našel ženo obešeno na tramu, puncu sta pa mirno spali v svoji sobici.

Samomor zaradi depresije, so zapisali plavi angeli iz Gorenje vasi. Slaba kri, so vedeli povedati stari Žirovci. Ubogi Lipe, zdaj se bo pa zapil.

Lipe se ni zapil, hodil je v fabriko in se ukvarjal s svojimi čebelami. Punci sta rasli, kot sta vedeli in znali. Precej starejša Mojca se je hitro poročila v Logatec in naročila sestri, naj skrbi za očeta in pazi nase. Ne eno ne drugo se Tini ni zdelo potrebno. Ati se ni jezil, ko je privlekla k hiši nikogaršnje pse in potepuške mačke. Lahko se je oblačila, kot je hotela, pozimi je vkorakala v trgovino brez jopice in v natikačih, poleti je prišla na Soro z debelo kapo na glavi.

Na cesti ni pozdravljala.

Ribiči so vedeli, da lovi v Račevi postrvi na roko, a zasačil je ni nihče.

Res je še kar brihtna, ampak čudna je pa tudi, so menili vsi, ki so imeli opraviti z njo – razen učitelja za telovadbo in učiteljice za slovenščino, ki sta trdila, da je enkratna.

Nikomur od sošolcev ni padlo na pamet, da bi se norčeval iz nje, kajti pretepala se je bolje od njih. Ko so zvečer igrali na šolskem igrišču »med dvema ognjema«, je vedno zmagala skupina, v kateri je bila ona. Zato so jo čakali, dokler se ni prikazala. Če ni prišla, so poslali ponjo njenega soseda Ceneta. Bil je »deklica za vse«, veljal je še manj kot Lojzi, za katerega se je vedelo, da še pri trinajstih lula v posteljo.

Za Cenetov ponižujoči položaj med vrstniki je bil kriv njegov ata, po vsej dolini znan vaški pijanček. Čez dan je pridno delal, zvečer se je pa umil, preoblekel in jo s trdnim korakom mahnil v gostilno. Tam je obvisel, dokler ga niso postavili čez prag in zaklenili za njim. Ko je sredi noči meril cesto proti domu in je zagledal obrise svoje hiške, ki je že zdavnaj utonila v spanec, je iz polnih pljuč zarjovel:

»Auf biks, Rozala!« Rozala je bila njegova žena.

Potem je zapel:

»Ti si urce zamudila...«

O tem, kaj je Rozala zamudila, bi se dalo razpravljati. A vsa okolica je vedela, kdaj je pijanec prišel domov. Družina je trpela, najbolj je bil prizadet njegov najstarejši, Cene. Mularija zna biti neusmiljena. Pred njim so se opotekali in kričali:

»Auf biks, Cene!«

Gledal je v tla, mami nikoli ni potožil.

Začuda ga Tina ni zbadala, čeprav je imela strupen jezik. Zato je rad skočil ponjo, naj pride na igrišče. Včasih je šla, včasih ne.

»Nimam časa, to gredo moram opleti do konca,« se je nekoč izgovorila.

»Ti bom pomagal, da boš prej gotova, potem pa greva.«

Pokimala je in mu prinesla motiko. Molčala sta in plela, ko sta prišla do majarona, je previdno vprašal:

»A si ponoči kaj slišala?«

Minulo noč je bil očetov prihod še posebej hrupen, njegovo rjojenje bi zbudilo še mrliča, ne le njenih psov, ki so zatulili kot na divji jagi.

Zasadila je motiko med majaron in počasi rekla:

»Kaj naj bi slišala? Ponoči nikoli nič ne slišim. Jaz ponoči spim.«

Oplela sta gredo, šla sta na igrišče in ona je bila spet glavna.

Zrasla je v čedno punco, poiskala si je delo in ostala pri očetu. V družbo ni zahajala, imela je svoje poti. Zamenjala je več fantov, a nobenega ni pripeljala domov. Ko je povedala očetu, da bo imela otroka in da se ne misli poročiti, je rekel le:

»Ti že veš.«

Rodila je fantka. V mrakobnost Lipetovega upokojskega životarjenja je nepričakovano posijalo sonce. Komaj je mali dobro shodil, že je drobil za njim k čebelnjaku, mu lezel v naročje, mu tiščal prstek v nosnico in grulil:

»Ata, ata...«

Lipe je postal pomemben: otroku je bilo treba pojasniti, kam letijo čebele, zakaj se vračajo, kaj delajo pozimi ... To so bile najlepše ure njegovega bornega življenja.

Lepega poletnega večera je pri svojih čebelah z nasmehom na obrazu zaspal za vedno.

Tina se po njegovi smrti nekako ni znašla. Saj je razumela in spoštovala naravne zakonitosti, smrt starega človeka je ena od njih. A zvečer, ko je šel otrok spat, je bil dom prazen, prazen ... Bila je navajena očetovega drsajočega koraka, očal na Gorenjskem glasu in nikoli pospravljenega brivskega aparata v kopalnici.

»Kdaj bo prišel ata, kje je ata?« je zjutraj spraševal otrok.

Stiskala je zobe in strmela skozi okno. Vse je bilo isto, le starega Lipeta ni bilo. Če bi bil, bi gotovo popravil tisto fižolovko, ki se bo vsak čas prekucnila, je pomislila.

V nedeljo po južini jo je na dvorišče poklical sosedov Cene. Za idrijsko firmo je že vrsto let delal v tujini, baje je bil zelo uspešen. Po dolgem času se je vrnil na dopust. Izrekel ji je sožalje.

Pokimala je. »Kdaj greš nazaj?«

»To je odvisno od tebe.«

»Kako – od mene?«

»Rad bi se poročil s teboj. Tudi tvojega pobčka bi imel rad. Če me maraš, se bom v firmi dogovoril, da ostanem doma.«

»Pa – saj se od najstniških let nisva več videla! Od kod zdaj to? Kdaj ti je padlo na pamet, da bi se kar poročil z menoj?«

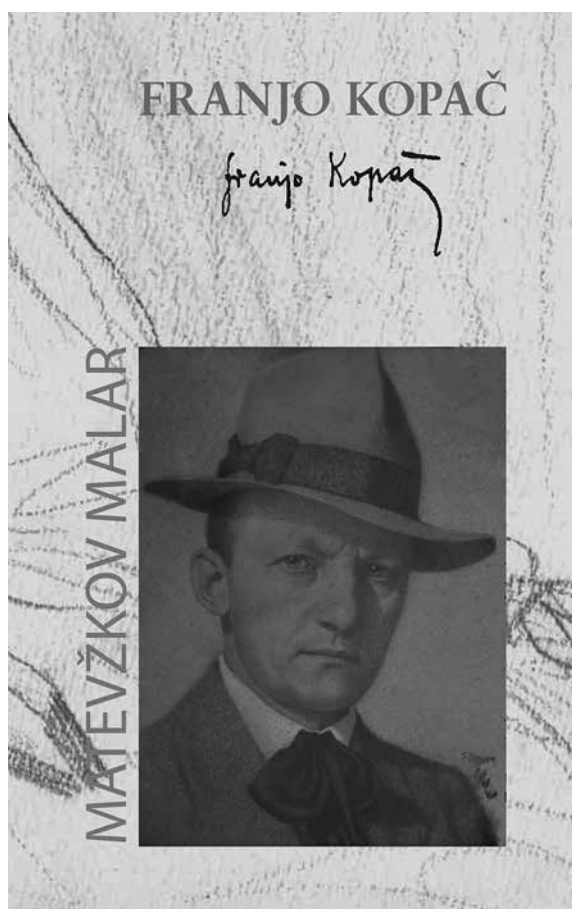
»Ko sva plela majaron,« je mirno odvrnil, zgrabil neubogljivo fižolovko in jo poravnal tako, kot fižolovke morajo stati.

NOVE KNJIGE

Vlasta Mlakar

Slovenski slikar Franjo Kopač in njegova zapuščina

Franjo Kopač – Matevžkov malar, uredila Tončka Stanonik, Ljubljana, Žiri: Založba Pegaz International, 2017, 124 strani

Leta 2017 je kot samostojna publikacija k 47. številki *Žirovskega občasnika*, domoznanskega in literarnega zbornika za vsa vprašanja na Žirovskem, izšla avtobiografija slovenskega slikarja Franja Kopača (Nova vas pri Žireh, 1.

2. 1885 – Split, 7. 9. 1941). Kopačeve rokopisne spomine, nastale v obdobju, ko je slikar živel v Splitu, je uredila Tončka Stanonik s sodelavci uredniškega odbora. Rokopisno gradivo v petih zvezkih je bilo v lasti njegove vnukinje Mojce Kopač, hčerke slovenskega arhitekta Vlasta Kopača, ki je po očetu podedoval dar risanja in oblikovanja (nekaj let je bil tudi Plečnikov risar), v slovenski javnosti pa je bil znan predvsem po zavzemanju za spomeniško obnovo in zaščito planšarskih bajt na Veliki planini.

Knjigo spominov Franja Kopača je dosledno uredila Žirovka Tončka Stanonik, domačinka in zatorej poznavalka lokalnega okolja ter narečnega izrazoslovja, ki v svojih otroških spominih čuva tudi nekaj tistih o Matevžkovih; knjigo je opremila s tehtnimi uredniškimi opombami, na koncu pa je pridala tudi sestavka o pristopu in poteku uredniškega dela za omenjeno publikacijo. Monografijo s podnaslovom *Matevžkov malar* dopolnjuje tudi prispevek antropologinje in domoznanke dr. Petre Leben Seljak, ki z rodoslovnimi podatki spregovori o slikarjevih prednikih in rodu Kopačev; v uvodnem stavku je zapisala, da gre za pomembno domoznansko gradivo, in res je tako. V nadaljevanju avtorjevo življenje in delo osvetli filozof in esejist Miha Naglič z Žirovskega, slikarsko zapuščino Franja Kopača, ki je tudi navedena v prilogi evidentiranih del, pa so ovrednotili umetnostni zgodovinar dr. Stane Mikuž, umetnostni zgodovinar Janez Mesesnel ter novinar in publicist Jože Hudeček. Monografska predstavitev slikarja Franja Kopača, ki je bil prvi akademsko izobraženi slikar, doma iz Žirov, je pomenljiva v marsikaterem pogledu,

predvsem pa je zapolnila tiste vrzeli v slovenski javnosti, ki so mu doslej zmanjševale veljavo.

Franjo Kopač se kot avtor svojih življenjskih spominov vrača daleč v otroštvo, v tisto dobo, ko sta še živeli moč in modrost starodavnih prednikov, ki se prenašata z deda na očeta, z očeta na vnuka. Čeprav se v njegovem pisanju čuti, kaj pomeni vraščenosť v rodno zemljo, ki so jo z znojem in krvjo zalivali njegovi predniki, pa bi za njegovo življenje težje zapisali, da ga je spremljalo zavedanje o tem, kakšno stabilnost in moč lahko človeku dajejo njegove korenine, a kot kaže, je po drugi strani prav tega duha prenesel na svoje potomce. Opisi Žirov in njegovih ljudi, kot nam jih je zapustil Franjo Kopač, so tako nazorni in slikoviti, da bi jih lahko označili kar za etnološko topografijo Žirovskega na prehodu iz 19. v 20. stoletje. V svojem času je Žiri označil za največjo vas v državi, po pripovedovanju starejših pa so bile nekoč pribežališče rokovnjačev in drugih gozdnih razbojnikov. Avtor opisuje čas, v katerem so še živela stara verovanja, starejši pa so jih s pripovedovanjem prenašali na mlade: *Na Hlevišah pod Sv. Tremi Kralji leži skala, v katero je vklesan velik železen obroč; obenj so privezovali čolne, ko je bila žirovska raven še jezero. V Maršotni jami pod ledinško cerkvijo je velika železna skrinja, polna denarja, pa ne more nihče blizu, ker sedi na njej velik zelen pes. V Žirku, hribu nad Žirmi, živi v podzemskem jezeru velik Lintvern /.../*

V času Franjevega otroštva so bila še živa tudi ljudska verovanja o coprnicah in drugih strašnih bitjih, ki so ponoči strašila okrog, kar je še posebno otrokom burilo že tako burno domišljijo. To in še kaj so fantje spretno izkoristili za mnoge potegavščine, ko so šli v ris hudiča klicat ali pa dekleta strašit. Franjo Kopač nam je podal nazoren opis, kako so se na prehodu iz 19. v 20. stoletje še prepletala stara verovanja in staroverske prakse s krščansko liturgijo. Po avtorjevem spominu je bilo vzdušje v hiši še posebno svečano ob raznih praznovanjih. Posebno moč je po starih ljudskih verovanjih imela kvatrna sreda, ko so goreli zakladi. Takrat so ljudje zganjali cel kup čarovnij, da bi jih odkrili,

pri vsem tem pa jim je seveda nagajal hudič. Za božič je stara mama Barba vzela velik črn lonec žarečega oglja, v katerega je vrgla vrbove šibe za božično kadilo, mati pa je spekla obredni kruh podprtnik. Nato je družina obhodila hišo, hlev, kozolec in ostalo domačijo. Med obhodom je moral vsak družinski član potresti za veje sadnega drevja, da bi v prihodnjem letu dobro obrodilo. Pri tem so molili očenaše in češčenamarijo, blagoslavljali in okajevali, da bi le pregnali bolezni in nesrečo od hiše. Na silvestrovo je bil drugi božič, tretji pa na večer pred Svetimi tremi kralji. Franjo je imel pripovedovanje starih Žirovcev v živem spominu, ko je zapisal: *Po večerji so prihajali sosedje in mimoidoči Žirovskarji ter napolnili hišo. Posedli so po klopeh in začeli pripovedovati zanimive reči: o moči svete noči ter drugih nadnaravnih pojavih in prikaznih.*

Kot je mogoče iz avtobiografskega pisanja ugotoviti, je Franjo Kopač kot deček občudoval nepisane postave svojih starodavnih prednikov, ki jih je v njegovih očeh posebljala stara mati Barba, pomemben lik v njegovem najzgodnejšem obdobju življenja. Kljub temu da življenje na kmetiji in v kmečkem okolju ni bilo lahko, je bilo Franjevo otroštvo polno lepih spominov na domače kraje in ljudi, tudi tiste ali prav tiste posebneže, ki so izstopali iz sicer zakrknjenih krščanskih družbenomoralnih okvirov. Z besedo ‚berači aristokrati‘ je označil tiste popotnike, ki so imeli ta privilegij, da so pri večjih hišah ostali v gosteh po več dni, domačim pa so zimske večere krajšali s pripovedovanjem pripovedk, tudi zadnjih novic, petjem in godenjem. K njihovi hiši je pogosto prihajal stari in slepi Tevlevc, ki se je menda spoznal na črne bukve, med vsemi vaškimi posebneži pa je mali Franjo najraje poslušal starega Vrbančka, ki je služil vojake, bil kar 14 let v bojih in videl mnogo sveta. Čeprav je bilo najbolj priljubljeno fantovsko početje lovljenje rib, rabutanje sadja in streljanje z leskovo puško, se je mali Franjo kratkočasil tudi z rezljanjem lubja in lesa na paši, doma pa s klekljanjem, šivanjem in prerisovanjem starih fotografij, s čimer si je nevede brusil svojo umetniško žilico. In čeprav se je mali Franjo najraje

igral ‚vojaka‘, je stara baba Frele iz Žirov že vedela: »Malar bo!«

A kot je pokazalo življenje, je odrasli mož okusil obojega enako, njegov ponos na domačo očetnjava pa ga je hranil in izgrajeval vsa leta življenja, zlasti ko se je iz domačega zakotja odpravil v svet. Na to ga je oče Matevž dodobra pripravil, saj je bil dober in zaveden gospodar in njihova hiša, založena s knjigami, je že tedaj vela duha svetovljanstva. Tiste knjige o umetnosti, literaturi in svetu, ki jih ni bilo na domači knjižni polici, pa je Franju posojal domači župnik. Tako so se v letih Franjevega odraščanja vrstila praznovanja, romanja, koledovanja in vasovanja ter se menjavala z dnevi pustega vsakdanjika. Svoj čas so bila še zlasti bogata praznovanja ohceti, ko očeta, ki je bil muzikant pri Vrhniški bandi, po več dni ni bilo doma. To je bilo Franju zelo všeč, saj je tedaj lahko ubežal sicer strogemu očetovemu nadzoru, hišo pa so zapolnile stara mati Barba in njene prijateljice, ki so ob klekljanju pele, pripovedovale pravljice, te večšine pa so naučile tudi malega Franja. V šoli je Franjo znosno shajal, najraje je imel telovadbo in umetnost, brez fantovskih vragolij pa seveda ni šlo. V tistem času se je tudi prvič vadil v kajenju, kot zapiše. V šoli se je vsekakor še bolj zblížal s knjigami, ki so ga privlačile že od malega, šolanje pa je zaključil s pohvalo njegove slikarske nadarjenosti in priporočilom za nadaljnje izobraževanje.

Tako verodostojen in živ je Kopačev spomin na otroško dobo, polno svobodne in divje energije, poleg tega pa je bil zvedavi Franjo dovolj pogumen in radoveden, da se je z zaupanjem vdajal življenju. Prav ti spomini so se kot genski zapis usidrali v njegovo dušo in se navsezadnje izražali tudi v avtorjevi poznejši slikarski motiviki, ko je slikal ilustracije z narodopisnimi motivi v secesijskem umetnostnem slogu za naslovnice knjig (France Bevk: *Smrt pred hišo*), naslovnice *Slovenskih večernic*, *Koledarja Družbe sv. Mohorja*, voščilnice ipd. Medtem ko je bilo Gasparijevo umetniško poustvarjanje slovenske ljudske kulture popularno, so Kopačeve podobe narodne folklore ostale neznane.

Ko je otroštvo preraslo v mladost, je bilo njegovo življenje še bolj polno raznih pustolovščin in pobalinskih prigod, s katerimi se je morda na svoj način upiral omejenosti in zadrnosti svojega kulturnega okolja. Franjo je bil namreč sila vedoželjen in obenem svojeglav fantič, ki je odrasel v prav takšnega moža. Potem ko so ga domači šolniki prepoznali za nadarjenega risarja, je po očetovi odobritvi odšel na šolanje v Ljubljano. Neko neznano notranje razočaranje ga je kmalu pripeljalo nazaj v domači kraj, obenem pa pove, da mu je postalo strahovito dolgčas po domačih melinah in grmovju. Oče ga je sprejel z besedami: *Če nisi hotel biti gospod, boš pa žnidar!*

In tako se je Franjo na očetovo zahtevo izučil za krojača. Sledila so leta dela, ki so se menjavala z leti tavanja in brezdelja. V fantovskih letih se je dejanjem navihanosti in objestnosti pridružilo še vasovanje, tudi pijančevanje, in pritožbe so prihajale z vseh strani. Pisalo se je leto 1902, ko se je Franjo, tedaj 17-letni mladenič, trdoglavo odločil za prostovoljni vstop k vojakom, se pridružil konjeniški bateriji drugega zborničnega topničarskega polka in odšel na Dunaj.

Iz Kopačevega rokopisnega gradiva izvemo, da je v šolskem letu 1907/08 končal umetno-obrtno šolo v Ljubljani in ob podpori ljubljanskega župana dr. Ivana Hribarja in nekaterih drugih mecenov nato nadaljeval študij na Dunaju. Njegovi spomini na vmesna leta niso ohranjeni ali pa jih ni napisal. Na Dunaju mu ni bilo ne prijetno ne domače, pogosto mu je trda predla, šolo je še enkrat obesil na klin in se na zgražanje vseh vrnil domov. Potem ko se je dodobra naužil pijače in veselja, se je želja po slikanju spet prebudila – naslikal je zagrijano gledališki oder v sokolskem domu, ki ga je opazil slikar Ivan Vavpotič, profesor na idrijski realki. O Kopačevem delu *Majka Slava* se je izrazil nadvse pohvalno in mu naposled priskrbel priporočilno pismo za prof. Vlaho Bukovca na praški akademiji. Franjo Kopač je v svoj spominski zvezek zapisal: *Vsega denarja sem imel natanko 16 kron, ko me je sprejela matička Praga v svoje okrilje.*

Pri 24 letih je Franjo Kopač tako nadaljeval študij na Cesarsko-kraljevi umetnostni akademiji v Pragi, kjer je obiskoval priznana Hynaisovo specialno slikarsko šolo in jo v letu 1911/12 tudi uspešno zaključil. Tam je vstopil v praški intelektualni svet, se srečeval s številnimi umetniki, slikarji in kulturniki iz slovanskih in nemških dežel. Praga pa je bila v življenju slikarja usodna še drugače. Tam je spoznal svojo bodočo ženo, brhko Čehinjo Boženko; v letu 1913 se jima je rodil sin Vlastimil Rafael (Vlasto) Kopač. Praško življenje je zaznamovalo pestro umetniško in kulturno dogajanje, ki ga je umirjala žena Boženka, oziroma kot zapiše avtor, je *pomirjevalno vplivala na mojo nekoliko divjo naravo*.

Mlada družina je živela pri Kopačevih v Žireh, življenje je (za Franjev okus) teklo bolj enolično, vse dokler ni nastopil usodni dan: 29. junij 1914. Sarajevski dogodek je napovedal svetovno vojno, Franja pa pregnal nazaj v vojaški stan. Začela se je verjetno največja avantura v življenju slikarja, moža, očeta. Na vzhodni ruski fronti je preživel pet let, se klatil po daljnih ruskih in vzhodnoevropskih mestih, vaseh in zakotjih, največ pa v strelskih jarkih, kjer je okusil pekel na Zemlji, ki ga še najbolje opiše naslednji citat: *Ko sem obšel svoj odsek, mi nenadoma spodrsne. Pogledam, kaj je. Na čevljih sem imel čudno oblogo; ko jo z roko odtrgam, sem videl, da so še topli človeški možgani*.

Z boljševisko revolucijo so se končevali boji na ruski fronti, sledila je dolga in težka pot domov, nato pa še težji boj za obstanek, ki ga je pisec označil takole: *Po toliko letih nerednega in divjega življenja sem bil prišel popolnoma iz tira in se nisem mogel privaditi na mirno družinsko življenje*. Temu stavku je pripisal še enega, ki ga je nato prečrtal: *Pogosto sem iskal zabave med veselimi vinskimi bratci, kar mi ni bilo v korist*.

Po vojni so sledila leta službovanja, kot profesor risanja je najprej poučeval v Kruševcu, nato na gimnaziji v Kranju in nazadnje na dekliški gimnaziji v Splitu, kjer je v 56. letu starosti tudi umrl. Vojna je na slikarjevem telesu in v

duši pustila svoje brazgotine, kar je nedvomno vplivalo na njegov duševni razvoj, pa tudi na razvoj njegovega slikarskega talenta. Tragično se je končal tudi njegov zakon z Boženko – z njeno prezgodnjo smrtjo. V drugem zakonu s Slavko Kolenc iz Šentlovena na Dolenjskem se mu je rodila hči Marjetica. Franjo Kopač je žal lik očeta in moža, kot je v slovenski zgodovini vse prepogosto zastopan, narodna tragedija pa se nadaljuje v sodobni čas. Prav sem se mi vsiljuje misel, ki jo je Franjo Kopač zapisal o smislu vojne, ki ga ni, pač pa ostaja dejstvo – narod je trpel, trpi in bo trpel!

Že v Kranju je Franjo Kopač začel zavzeto slikati – v realističnem slogu je portretiral vse tedanje ugledne kranjske meščane – pa tudi razstavljati. Samostojne in skupinske razstave je imel v Beogradu, Splitu, kjer je brez dvoma osvojil splitsko občinstvo in dobil številna portretna naročila, razstavljal je po evropskih mestih (Dunaj, Praga, Firence, Trst, Gorica), z Umetnostnim klubom Vesna pa tudi v Mariboru in na Bledu. V Sloveniji je razstavljal posthumno v Žireh in Škofji Loki leta 1979 in v Ljubljani leta 1991. Ob tej priložnosti in ob spoznanju, da je Franja Kopača zgodovina umetnosti pustila ob strani, kar pa še ne zmanjšuje njegovega mojstrstva, je Jože Hudeček zapisal: *Človek se vpraša, kje je vendar mesto takemu slikarju, saj nekje vendar mora biti – takšnemu, kakršen se nam kaže na tej svoji edini ljubljanski razstavi, se ne moremo kar odreči*.

Ni prav pogosto, da slikarja spoznavamo iz njegovih pisnih stvaritev, a po drugi strani je čudenje odveč, če se zavedamo, da imamo pred seboj umetnika, ki mu je pisanje stavkov, opisovanje prizorov in nizanje zgodb kot vlečenje potez s čopičem, kot nanašanje barve in njenih odtenkov na slikarsko platno. Tako slikovito je namreč njegovo pisanje. Franjo Kopač je bil občutljiva umetniška duša, in četudi je njegova občutljivost z leti otopela, je bil še vedno dovolj odprt in pronicljiv za umetniško ustvarjanje. Lahko bi celo rekli, da ima v svojem pisanju slikarski pristop. Prav na začetku svoje biografije, ki jo je naslovil *Moja življenjska pot*, zapiše: *Ne posedam po kavarnah. Na bregu morja*

primerjam svoje življenje z neumornimi valovi. Nakar se začnejo z dušnimi očmi nizati slike iz mojega življenja.

Kako zgovorno pa je bilo njegovo slikanje? Čeprav realist, je bil Kopačev umetniški izraz prežet s ponosom na slovenski rod, kar je avtor dobil v doto že v ranem otroštvu, izražal pa ga je v svojem zgodnejšem slikarskem obdobju z ilustracijami za naslovnice s folklorno tematiko, ki so bile priljubljene v tistem času in so se v duhu vesnanov širile po deželi. Franjo Kopač, slikar z akademsko izobrazbo, je upodabljal krajine, ki jim po oceni kritikov ni bil kos, predvsem pa se je uveljavil kot portretist. V tem je izkazal pripadnost stari klasični slikarski šoli in v tem se je izmojstril. K njegovi slikarski virtuoznosti sta vsekakor pripomogli tudi njegova trdoglava, že skoraj kruta narava in vztrajna delavnost.

Franjo Kopač nam je zapustil precej verodostojen zapis svoje razburljive življenjske poti, ki ga je iz domačega zakotja nagovorila v svet in k svetovljanstvu. Tako kot slikarja tudi pisca v njem označuje realizem. Bolj ko se je njegovo življenje pomikalo v odraslost, ki je zaradi odhoda na rusko fronto naenkrat prišla naglo, bolj je njegovo opisovanje realistično. Krute prizore z vojnega morišča opisuje povsem hladno in brez slehernega čustvenega naboja. Samo še gola dejstva. Z leti je morda

tudi njegovo življenje izgubilo prav ta čustveni naboj in strast do življenja. Kot je očitno, mu notranje praznine ni zapolnilo niti družinsko življenje, zato pa mu je domača postala samota. V zadnjem ‚splitskem‘ obdobju je portretiral in pisal svoje spomine.

Ob koncu se nam nehote postavlja vprašanje, kaj je tega občutljivega, a trdoživega, zvedavega in drznega umetnika gnalo v vojaški stan? Franjo Kopač je bil divje, srborite narave in nemirnega pustolovskega duha, v sebi pa je nosil pokončnost in širino. Vsekakor je bil kompleksna osebnost z intenzivnim življenjem, z izkušnjami pa ni prizanašal ne sebi ne drugim. Po letih razburljivega življenja, tudi hudih preizkušenj, je v zrelih letih svoje življenje opazoval z vse večje razdalje, ali kot je na nekem mestu zapisal sam: »Vse se je končevalo naključno, kot rešitev trenutnih zagat.«

Slovenski slikar Franjo Kopač je z zelo značajnim, impozantnim avtoportretom (*Lastna podoba*, 1921), za katerega je prejel priznanje na prvi jugoslovanski razstavi v Beogradu, in pronicljivo avtobiografijo, objavljeno v knjigi z naslovom *Franjo Kopač – Matevžkov malar* (2017), sklenil lastno podobo in jo zapustil zanamcem – v spomin, razmislek, opomin.

V Hlevišah, oktober 2018

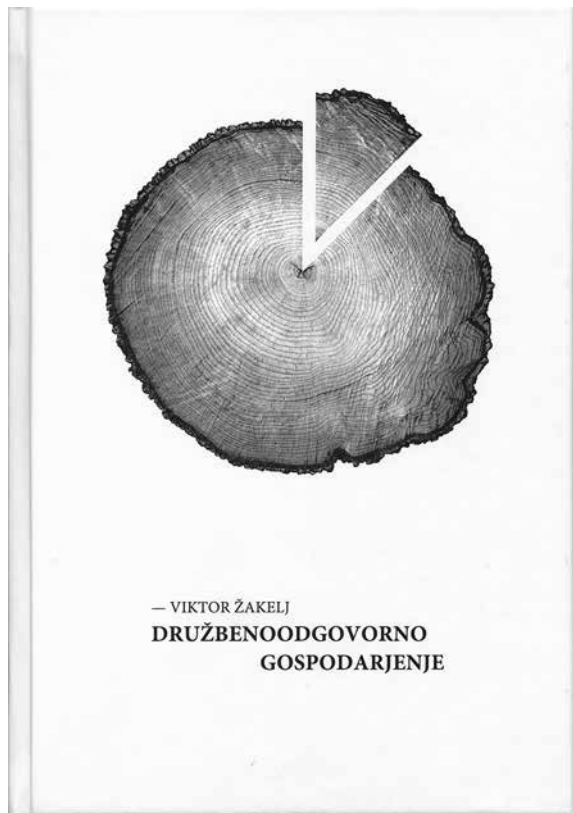
Andrej Kirn

Viktor Žakelj in Družbenoodgovorno gospodarjenje

Viktor Žakelj, *Družbenoodgovorno gospodarjenje*, VBG, Ljubljana, 2018, 404 strani

Knjiga mag. Viktorja Žaklja spada med tiste, za katere se lahko reče, prebral sem jo in spremenil sem se. To bi še posebno veljalo za

one, ki samoumevno, nekritično sprejemajo kapitalistično, neoliberalno političnoekonomsko usmeritev, za katero so prepričani, da nima alternative. Žakelj pa nasprotno misli, da je spodbudno dejstvo, da ne manjka alternativ

neoliberalizmu. (str. 143) Sam jo vidi v družbenoodgovornem gospodarjenju. Alternativa pa je seveda nemočna, če za njo ne stojijo in se zanjo ne angažirajo aktivni državljani.

Žakljeva politična drža je jasno izražena s stališčem, da je družbenoodgovorno gospodarjenje drugo ime za ekosocializem. (str. 172) Da ne bi izzval ideoloških sporov, pa je ekosocializem nadomestil z družbenoodgovornim gospodarjenjem. (str. 214)

Za takšno bodočo družbo bi bile pomembne naslednje značilnosti:

Mešana lastnina. Že danes je v večini držav mešana lastnina: privatna, državna in zadružna.

Delavsko (so)upravljanje, ekonomska demokracija. Žakelj je zagovornik postopnosti, zato sodi, da bi s samoupravljanjem kazalo začeti kasneje, ko bi se uveljavilo soupravljanje. S takšno postopnostjo bi se izognili nasprotju med zaposlenimi delavci in vodstvom. (str. 215) Nujnost ekonomske demokracije vidi v tem, da postaja dominanten človeški kapital kot nosilec znanja. Pridružuje se tistim, ki sodijo,

da je treba politično demokracijo nadgraditi z ekonomsko. (str. 153)

Maksimalna kombinacija trga in družbenega planiranja.

Spremenjeno mišljenje in drugačna hierarhija vrednot.

Ničelna rast.

Skrajšani delovni čas in uvedba univerzalnega temeljnega dohodka (UTD). Pri UTD pa je zelo pomembno, kakšna je dostopnost do zdravstva, šolstva, kulture, otroških vrtcev, domov za ostarele. Če so te dobrine privatizirane, potem jih z UTD ni mogoče zadovoljiti. Žakelj ne opozori na to past UTD.

Politično in ekonomsko priznanje, da je Zemlja končna količina.

Žakelj je v preteklosti opravljal pomembne politične funkcije. S številnimi javnimi nastopi, pisnimi prispevki in s to knjigo pa si zasluži tudi oznako družbenokritičnega intelektualca. Kako je bil vključen v problematiko svojega kraja, zlasti v reševanje podjetja Alpina, priča njegovo dopisovanje z vidnimi politikami. Korepondenca je dokumentirana na koncu knjige. Lokalno ideološko omejenost ter neukost in politično nerazgledanost vodstva Alpine je povezal z globalnim neoliberalizmom. Ne vidi samo lokalnih problemov v globalnem kontekstu, ampak odkriva tudi konkretne interese nekaterih akterjev globalizacije. Tako razkrije realni ekonomski razlog, zakaj multinacionalke zagovarjajo globalizacijo svobodne trgovine. Neoliberalizem jim namreč omogoča nadpovprečni monopolni profit. Miselno se giblje stalno na relaciji lokalno – globalno. Taka miselna drža ustreza sami naravi številnih sodobnih družbenih problemov.

Miselna širina avtorja se kaže na različne načine. Razodeva se v povezavi lokalnega in globalnega ter v njegovem razumevanju ekonomije. Širino pristopa izraža trditev, da »reformirati ekonomijo pomeni, reformirati življenje.« (str. 30) V tekstu so navedeni tudi številčni podatki, ki podpirajo kvalitativne trditve, kot na primer, da 20 % svetovnega prebivalstva troši okoli 87 % razpoložljivih virov.

V razumevanju družbenoekonomske krize je Žakelj lahko zaradi širine pristopa vnesel zelo pomembno razsežnost, ki se običajno izpušča: krize so vedno v funkciji razlaščenja in bogatenja drugih, so torej temelj prerazdelitve bogastva. (str. 237) »Pas« mora zategniti večina, ne pa bogata manjšina.

Skozi celotno knjigo je čutiti avtorjev kritičen ozir na domače političnoekonomske razmere do politike vlade in tranzicijskih elit. Tako ugotavlja, da domače tranzicijske elite bogatijo s prodajo državnega premoženja. (str. 142) Žakelj ne sprejema naše poti v obnovo kapitalizma. Trdi, da privatizacija pri nas ni povečala ekonomske učinkovitosti, ampak jo je, nasprotno, zmanjšala, poglobila socialno razlikovanje in povečala agresivnost podjetij do okolja. (str. 73) Delavsko lastništvo ni nujno v nasprotju z ekonomskimi cilji. Kot primer navaja podjetje Domel iz Železnikov, ki je povsem v delavskem lastništvu, a je hkrati v svetovnem vrhu uspešnosti. Po Žaklju bo privatna lastnina nad produkcijskimi sredstvi postala preteklost. (str. 11) Na lastni politični izkušnji gotovo temelji spoznanje, da je koalicija DEMOS onemogočila vse, kar je količkaj dišalo po kolektivnem, družbenem, močno pa je afirmirala individualizem. (str. 155) Ne samo desnica, tudi leva neoliberalna oblast je brez zadržkov sprejemala neoliberalni globalni kapitalizem. Po Žaklju gre v Sloveniji za zaukazano razprodajo državnega premoženja in njegovo privatizacijo. Naši vodilni politiki pa se temu podreajo. Odločno zavrača razprodajo in njeno ideološko opravičevanje, češ da smo sami nesposobni gospodarji. Lahko bi se celo reklo, da je desnica pod krinko osamosvojitve in demokracije tlakovala pot v obnovo kapitalizma. Če to drži, potem je bila zunanja zaukazana privatizacija notranji cilj in interes koalicijskih vlad. Sicer pa je zelo razširjeno opravičevanje neoliberalnih strukturnih sprememb, češ da so te potrebne zaradi nas samih, ne pa zaradi drugih. Kritičen je do slovenske inačice tranzicije. Po njegovem bi Slovenija morala preiti v tržno-planski sistem, ne pa v kapitalistično tržno gospodarstvo. Tranzicija je bila za mnoge priložnost, da si poceni prilastijo in privatizirajo

družbeno bogastvo. Politika s svojo zakonodajo je te postopke podpirala in legalizirala. Brezglava razprodaja državnega premoženja je po Žaklju pot v hlapčevstvo.

Čeprav v knjigi ni nepotrebnih tujk, ne gre za lahkotno branje, ki ne bi zahtevalo nobenega miselnega navora. Sicer pa velja, da so takšne knjige brez vrednosti in hitro potonejo v pozabo.

Žakljeva knjiga zahteva bralčevo sodelovanje. Avtor ni pozabil na didaktična načela in tehtne misli ponazori s slikami naših znanih karikaturistov.

Avtorja odlikuje povezanost neoliberalnega kapitalizma z nacionalnim, domačim neoliberalizmom. Tako puščico usmeri proti naši Gospodarski zbornici, češ da je ta orodje neoliberalizma, kapitala, »delo, delavci je kaj prida ne brigajo.« (str. 210)

Knjiga obravnava dva osnovna problema: ekonomijo in družbeno pravičnost ter povezanost ekonomije in narave, kjer je ključna predpostavka omejenost naravnih virov.

Družbenoodgovorno gospodarjenje vključuje odgovorno obnašanje do zaposlenih, do lokalne in širše družbene skupnosti in do naravnega okolja. Za odgovorno ne moremo imeti podjetje, ki je sicer dobičkonosno, konkurenčno, a delavce ponižuje, ravna z njimi kot s stvarmi, delavci dobivajo mizerne plače in se morajo obračati po pomoč na Rdeči križ ali Karitas. Podjetje s svojo dejavnostjo pa zastruplja vodo, zrak in zemljo. Družbenoodgovorno gospodarjenje po Žaklju pa ustvarja blaginjo za vse, ne zgolj za lastnike kapitala. Avtor si zastavlja ključno vprašanje: »Kaj je resnični cilj ekonomije?« (str. 47) Od odgovora na to vprašanje sta odvisni usmerjenost in funkcija ekonomske znanosti. Ker ne razume ekonomije ozko tehnično, ampak širše družbeno, politično, si je s tem odprl prostor za razumevanje mnogih problemov, ki jih ignorira glavni tok zdaj prevladujoče akademske ekonomije pri nas in v svetu. Čisto ekonomski proces Žakelj razume globlje, lahko bi se reklo filozofsko. Tako naj bi bil prost pretok blaga, kapitala in storitev konkretizacija svobode. Pod plaščem svobode se skriva nova oblika kolonializma in svobodnega suženjstva. Ideja

neoliberalizma se po Žaklju trži kot sinonim svobode in napredka. (str. 204) Avtor sodi, da bo treba na novo osmisлити pojem svobode. Tako je podjetništvo za Žaklja svobodno, toda v okviru družbeno odgovornega ravnanja, ki ne izrablja sočloveka in prekomerno ne onesnažuje narave. (str. 150) Ekonomija je nehala biti eksplicitno politična ekonomija. Vrednotno, politično in spoznavno je ekonomska znanost povezana z globalnim neoliberalnim kapitalizmom. Žakelj zavrača marsikatero aksiome neoliberalne ideologije. Tako odklanja tezo, da s tem ko človek uveljavlja svoje interese, služi tudi interesom drugih, ali da je privatizacija državnega premoženja nujna zato, ker so le privatniki dobri gospodarji, ali da je parlamentarna demokracija vladavina ljudstva.

Prevladujoči globalni neoliberalizem ni vplival samo na spremembo družbene funkcije ekonomske znanosti, ampak tudi drugih znanstvenih disciplin. Njegov vpliv je bil še bolj očiten v sferi politike. Z neoliberalizmom so se »poistovetili francoski socialisti in evropska, predvsem nemška socialdemokracija.« (str. 56) Žakelj ni kritičen samo do desnice. Trdi, da evropska levica, kolikor jo je še, trobi v isti rog kot desnica. Ugotavlja, da kapital nima domovine, je večni popotnik. Pri nas so ga v javnih nastopih označili za »plaho ptico«. Niso pa rekli, da ta plaha ptica vedno odleti od tam, kjer so dobički manjši, in se seli tja, kjer so večji.

Potreben je nov globalni revolt z jasno zahtevo po novi družbenoekonomski paradigmi. (str. 143) Žakljeva vizija prihodnosti, njegova kritika ekonomskega neoliberalizma predpostavlja drugačno antropologijo. Človek je zanj bitje z mnogimi potrebami: socialnimi, kulturnimi, duhovnimi, in ni zgolj homo economicus. Prirojena človekova lastnost ni samo tekmovalnost, ampak tudi sodelovanje in ustvarjalnost. Takšno razumevanje človeka ni združljivo z zdaj prevladujočimi predpostavkami ekonomistov. Ne idealizira solidarnostne razsežnosti človeka. Po njegovem je živo bitje po naravi tudi egoistično, saj brez tega egoizma ne bi preživel. (str. 151)

Žakelj misli, da je nerastoči kapitalizem *contradictio in adiecto* (str. 53). To je isto, kot če bi

se reklo, da je mogoč okrogli kvadrat. Dosedanji kapitalizem je bil neločljivo povezan z rastjo. Mogoče bo že prepozno, da bi se preoblikoval v nerastoči kapitalizem, ki bo prisiljen priznati planetarne, ekološke, fizične meje rasti in njene ekološke/okoljske posledice. Zdaj znanost ugotavlja, da če se hočemo izogniti ekološki katastrofi, se globalna povprečna podnebna temperatura sme povečati le za 1,5 °C glede na predindustrijsko obdobje, ne pa za 2 °C, kot je mislila doslej. Žakljevo prepričanje, da se je treba odreči ideji trajne ekonomske rasti, je v liniji razmišljanja knjige *Meje rasti (The Limits to Growth)*, ki je izšla že davnega leta 1972, vendar je njeno sporočilo danes prav tako ali še bolj aktualno. Teoretsko in empirično se da podpreti Žakljevo trditev, da rast kot skrajna posledica vedno zahteva surovine in energijo. Dodati je še treba, da ima vedno tudi neke ekološke/okoljske posledice. Avtor ima prav, da bo treba živeti skromno in reciklirati vse, kar je mogoče.

Skovanki »ekokapitalizem«, »socialni kapitalizem« sta za Žaklja okrogli trikotnik. (str. 256) Vendar pa je treba priznati, da je kapitalistična država pod pritiskom družbenih in sindikalnih gibanj in nevarnosti resnejših razrednih konfliktov ustanovila okoljske institucije, sprejela okoljsko zakonodajo, vzpostavila okoljske standarde in spremenila socialno politiko z oblikovanjem države blaginje.

Žakelj uvršča kmetijstvo med najpomembnejše gospodarske panoge, čeprav v 27 državah EU prispeva le 1,2 BDP. Torej je s čisto ekonomskega vidika ta dejavnost zanemarljiva, je pa izrednega pomena z eksistenčnega. Teh skromnih še manj kot 2 % je bolj pomembnih kot ostalih 98 %. Brez avtomobila, televizije, mobilnega telefona so ljudje živeli tisočletja, brez vode in hrane pa niti en mesec. To ne pomeni, da bi bilo najbolje, če bi se lahko vrnili v praskupnost in postali lovci in nabiralci. Pomeni le, da moramo ob sedanji tehniki varovati in ceniti obdelovalno kmetijsko zemljo. S kapitalizmom se je spremenilo ekonomsko razmerje med primarnim in sekundarnim sektorjem, ni se pa zmanjšal eksistenčni pomen kmetijske

dejavnosti za preživetje človeka. Centimetri rodovitne prsti so nastali v tisočletjih, človek pa jo odstrani v nekaj minutah. Ne pozabimo na misel nekdanjega ameriškega predsednika Franklina Roosevelta, da narod, ki uničuje tla, uničuje sam sebe. Tudi pri nas bo treba bolj ceniti in varovati obdelovalno zemljo.

V sedanjih vse težjih ekoloških/okoljskih in družbenopolitičnih razmerah morajo ekonomisti ponuditi »človeštvu ekonomsko učinkovit, ekološko vzdržen in socialno pravičen družbenoekonomski model.« (str. 60) Prehod v takšno družbo pa ni mogoč na kakšen revolucionaren, nasilen način, ampak mora biti postopen, zvezan. Pri kritiki neoliberalizma kot ideologije ter njegove politične in ekonomske prakse ostaja ključno vprašanje, kako po mirni poti priti iz neoliberalizma. (str. 304)

Ključ za reševanje perečih družbenih, političnih, ekonomskih in ekoloških/okoljskih problemov je za Žaklja v povezovanju znanja, ustvarjalnosti in družbene odgovornosti. Pritisk v smeri uvažanja (so)upravljanja delavcev, obvezne delitve dobička vidi v vse večji ekonomski in splošni pomembnosti nosilcev znanja in ustvarjalnosti. Treba pa je dodati še kaj o povezanosti znanja, podjetniških lobijev in politike. Ta povezanost se kaže tudi tedaj, ko se je treba odločati v pogojih nasprotujočih si raziskovalnih rezultatov o možnih tveganjih za človekovo zdravje. V taki situaciji je treba upoštevati načelo previdnosti, ki zahteva, da se neki dejavnosti, če že ne trajno, vsaj začasno odrečemo in jo opustimo, četudi nimamo nespornih znanstvenih dokazov o njeni škodljivosti za ljudi, živali in rastline. Načelo previdnosti izhaja iz modrosti, da je bolje varovati kot obžalovati. Tako na primer Svetovna zdravstvena organizacija sodi, da je herbicid glifosat za zatiranje plevla najbrž rakotvoren. Evropska agencija za varnost hrane pa trdi, da ni. Odločanje postane še težavnejše, ko se spoznavni negotovosti pridruži interesna konfliktnost, ko so na primer interesi proizvajalcev in uporabnikov zaščitnih sredstev v nasprotju z interesi potrošnikov za varno hrano, interesi investitorjev za umeščanje tovarne in poslovnih

objektov v prostor v nasprotju z interesi krajanov, naravovarstvenikov in okoljevarstvenikov.

Večina naših volivcev še vedno zaupa nosilcem neoliberalizma. Parlamentarna moč levece je sicer šibka, ima malo poslancev, toda kljub temu je njen velik pomen v tem, da je pomagala odpreti prostor za legitimno, alternativno razmišljanje in delovanje. To je miselno in politično plavanje proti toku. V zgodovini se je novo običajno porajalo na ta način. Pomislimo na naše protestante ali na evropske mislece 17. in 18. stoletja, ki so lomili spone ideologije fevdalizma, ali pa na maloštevilne komuniste, ki so se upirali vladajoči sili kapitala. Da se družbenoodgovorno gospodarjenje razume kot realna alternativa, ima še toliko večjo težo, ker je ta čas v EU na oblasti politična desnica. (str. 51) Uveljavitev družbenoodgovornega gospodarjenja Žakelj ne vidi v kakšnem revolucionarnem nasilju. Revolucije, ki smo jim bili priča v 20. stoletju in so nastale ob svetovnih vojnah, niso več mogoče. Lahko bi rekli, da se bo družbenoodgovorno gospodarjenje uveljavilo kot notranja protisistemska reforma. Iz celotne knjige je razvidno sporočilo, da takšna reforma ni zgolj sprememba lastninskih odnosov in upravljanja, ampak gre na vsej črti za globoko preobrazbo sedanje neoliberalne kapitalistične družbe. Temeljito bo treba premisliti obstoječi način življenja, dela in obseg potreb ter njihovega načina zadovoljevanja. Družbenoodgovorno gospodarjenje ne odpravlja samo gospodstva človeka nad človekom, ampak tudi ukinja gospodovanje človeka nad naravo. Žakelj ne pozablja na ekološke posledice svojega načina življenja, ki nikakor ni ekstravaganten, ampak povprečen. Pride do naslednje ugotovitve. »Ta izračun pove vse: moja blaginja ogroža naravo in tudi mnoge sozemljane. (Ravnaj torej družbeno neodgovorno. Primerov je obilo.)« (str. 121) To priznanje lastne družbene neodgovornosti je mozaik v globalnem družbenoekološkem neodgovornem slogu sedanje civilizacije. Kritičen razmislek o lastnem ravnanju je v skladu z več kot polovico anketirancev v slovenskem javnem mnenju, ki se je strinjala, da je resnična trditev,

da kadar kurim premog, olje ali plin, dodatno prispevam k nastanku tople grede.

Avtor je kritičen do nereguliranega svobodnega trga, vendar ni proti trgu. Ideja neblagovnega gospodarstva je za Žaklja neuresničljiva, saj bi pomenila popolno samozadostnost vsakega proizvajalca. (str. 218) Trg po njegovem poraja redke zmagovalce in množico frustriranih poražencev. Tiste, ki jih je tržna tekma izločila, čaka po Žaklju lakota, bolezen, revščina, brez-ciljnost. (str. 143)

Politično vizionarsko je pomembna njegova trditev, da je tržno gospodarstvo mogoče brez kapitalizma. Trg ni povezan izključno s privatno lastnino. (str. 186) Vzrok kapitalistične krize vidi v rastoči neenakosti. To je gotovo tudi posledica manjkanja družbenega planiranja. Povezati je treba oboje, trg in družbeno planiranje. Ne sme se absolutizirati niti eno niti drugo. Potrebno je oboje. Kaj se zgodi, če se povzdiguje planiranje, se je pokazalo v »realnem socializmu«. Kaj pa se zgodi, če se absolutizira trg in če se osamosvoji bančno področje od realnega sektorja, je pokazala kriza v letu 2008. Neoliberalna politika je breme krize preložila na nelastnike, ne pa na lastnike kapitala, ki so povzročili krizo (str. 163) Reševanje bank za Žaklja ni nič drugega kot reševanje neoliberalnega kapitalizma. Če bi bil neoliberalizem ekonomsko dosleden, bi jih po Žaklju moral pustiti propasti ali pa bi jih morali reševati njeni lastniki. Žakelj se zavzema za optimalno kombinacijo trga in družbenega

planiranja, vendar opozarja, da planiranje ne more biti vseobsegajoče. »So področja, ki po naravi niso planibilna.« (str. 291)

Žakelj ima prav, ko trdi, da se kapitalizem ohranja z državno podporo. Kapitalu se pomaga tudi s proračunskim denarjem revnih. Ta podpora se v praksi kaže tako, da se izgube podjetij in bank socializirajo, dobički pa privatizirajo. Razprodaja državne, pri nas nekdanje družbene lastnine, se utemeljuje tudi s tem, da je država slab gospodar; če propadejo privatni lastniki, pa se ne govori, da gre za slabe gospodarje, ampak da gre za neugodne tržne razmere. (str. 141) Izkustvo potrjuje njegovo ugotovitev, da je neprofesionalno in neodgovorno vodenje opaziti tako v državnih kot v privatnih podjetjih.

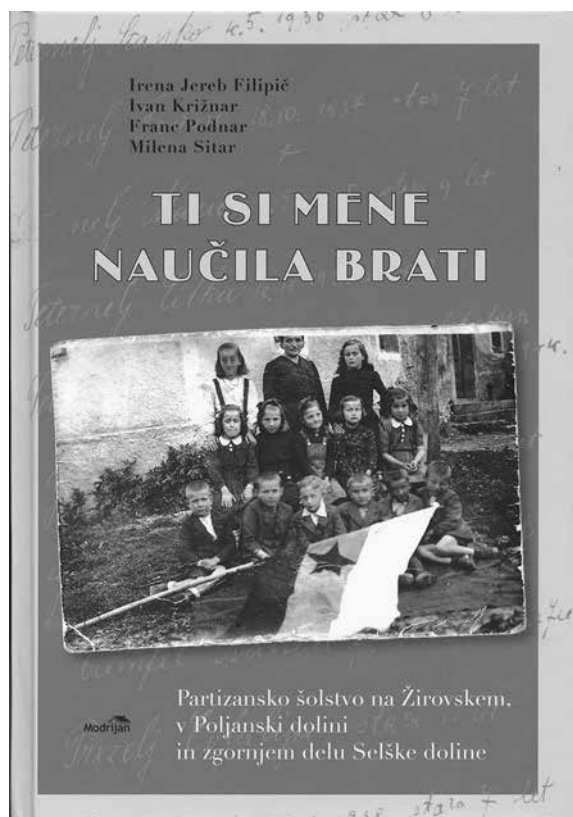
Rast nepotrebne potrošnje, ki je tudi rast nenehne porabe naravnih virov, ogroža existenco človeštva. K temu prispeva stremljenje k vse večji konkurenčnosti, ki znižuje okoljske in socialne standarde. (str. 81) To je tisto, kar nekateri imenujejo »tekma proti dnu«. Lahko bi tudi rekli, da je to tekma proti propadu. V družbenoodgovornem gospodarjenju bo na prvem mestu solidarnost, sodelovanje, ne pa konkurenčnost, oziroma konkurenčnost bo obstajala le v okviru sodelovanja.

Za Žakljevo knjigo velja misel velikega nemškega dramatika Bertolda Brechta: »Knjiga je orožje, vzemi jo v roke.« Ni vsaka knjiga orožje, Žakljeva pa je.

Viktor Žakelj

Spomin in opomin

Ti si mene naučila brati, napisali Irena Jereb Filipič, Ivan Križnar, Franc Podnar in Milena Sitar, Modrijan, Ljubljana, 2018, 200 strani

Sredi leta 2018 je izšla knjiga z naslovom *Ti si mene naučila brati*. Misel je nežna in iskrena zahvala nedolžne otroške duše. Naprošen sem bil, da sodelujem pri predstavitvi te knjige žirovskega občinstvu, ki jo je (mislim, da se ne motim) lepo sprejelo. Morebitno bralstvo bo gotovo soglašalo z menoj, da je knjiga vredna branja, obenem pa je to dokument za slovenstvo usodnega časa. Knjiga dokazuje vitalnost takratnih Žirovk in Žirovcev (in seveda celotnega loškega gospostva), ki so v okviru Osvobodilne fronte – ta je in ostaja največji narodnoosvobodilni in

socialni projekt našega naroda, zaznali zamejnja časa in uresničevali vsenarodni (spravni, če hočete) projekt t. i. partizanskega šolstva, ki je tedaj živelo na skoraj celotnem loškem ozemlju. Iskrena hvala vsem, ki so projekt zasnovali in ga tudi izpeljali: avtorjem Ireni Jereb Filipič, Ivanu Križnarju, Francetu Podnarju in Mileni Sitar (slednja je bila spiritus agens tega projekta), recenzentu, zgodovinarju dr. Borisu M. Gombaču ter založniku Branimirju Nešoviču (Modrijan).

Naprošen sem bil, da nekaj o tem projektu (dogodku) napišem za *Žirovske stopinje* in tudi za *Žirovski občasnik*. Z veseljem sem to naredil in delam v prepričanju, da želja naših prednikov po »stati inu obstati« zasluzi tudi tovrstno pozornost. Še več. Velja reči, da je ta knjiga za žirovsko območje neke vrste torzo, ki zavezuje žirovsko gospodarsko, kulturno in politično elito, da partizanskemu šolstvu na območju Žirov posveti posebno knjigo in pozornost.

Knjiga sili k razmišljanju še posebej tiste, ki niso ne fizični in ne duhovni dediči kvizlinštva (to seveda še vedno močno pekli). Kulturn in etičen človek pa mora zgodovino jemati kot celoto, z vsemi njenimi tudi etičnimi vzponi in padci, biti mora sposoben izreči opravičilo za dejanja, ki so izraz podivjanosti časa, in vzklikati hozana ljudem in dogodkom, ki to zaslužijo – in partizansko šolstvo zasluži besede veselja in hvale.

OF je bila kompleksna organizacija. Vanjo je bil vključen najbolj potentni del takratnega slovenskega prebivalstva in je zato lahko postala del antinacifašistične koalicije, ki je bila kasneje v petdesetih letih prejšnjega stoletja podlaga nastajajoči Evropski uniji.

Partizansko šolstvo je družilo v sebi dva elementa. Najprej, za Slovence posebej pomembno

kulturno poslanstvo – naša kultura je namreč državotvorni, konstitutivni element slovenstva. Ko nam je Trubar oz. reformacija dala pisano besedo, smo se je držali kot alpinist oprimka v previsni steni in tako preživeli turbulentno zgodovino med našimi sosedi, ki nam, brez izjeme, nikoli v zgodovini niso bili naklonjeni.

In drugo: šola, šolstvo je organiziran vir znanja, znanje pa je od nekdaj, danes pa še posebej, temeljni proizvodni tvorec.

Slovinci smo maloštevilni narod, naši naravni viri so skromni. Tako rekoč skoraj povsem smo uvozno odvisni, izvažati pa moramo med 60 in 70 % proizvodnje. Naši proizvodi morajo biti cenovno konkurenčni, kakovostni in inovativni, kar vse terja vedno nova in nova znanja. Vodstvo OF je vedelo, da se čas gospodovanja Marsa, boga vojne, končuje, nastopil bo čas miru, ki pa ga vedno in povsod obvladujejo »tržne tekme«. In s čim naj se Slovenci temu zoperstavimo? Odgovor je en sam: z znanjem. Če malo poenostavim: partizansko šolstvo je bilo tudi ekonomsko samoobrambno dejanje, pripravljalo nas je na čas miru, za nova tržna tekmovanja, v katerih zmagujejo tisti, ki znajo najbolje brati in pisati, predvsem pa računati, česar vsega, celo na elementarni ravni, medvojni otroci pred vstopom v partizanske šole niso znali. Okupatorji so jih ob pomoči kvizlingov pripravljali za hlapčevanje, za kar naj bi bile Slovenke in Slovenci tako in tako rojeni in vzgojeni.

Partizanske šole so bile zelo obiskane. Koliko odstotkov takratnih šoloobveznih otrok je obiskovalo te šole, ne vem. Iz literature, ki mi je na voljo, sklepam, da med 30 in 50 %. Ogromno. V te šole pa niso hodili le otroci staršev, ki so simpatizirali z OF in partizanstvom, ampak tudi otroci staršev, ki so paktirali z domobranstvom, to slovensko tragiko. S fotografij in iz pisnih dokumentov, ki jih navaja (citira) tudi ta knjiga, se da sklepati, da se je v loškem gospostvu odpuščanje, ali kar Spomenka Hribar neposrečeno, a iskreno poimenuje sprava, dogajalo že med vojno (in takoj po njej). Lahko rečemo, da je vse to, kar se je in se še dogaja na temo »sprave«, oživljanje starih bolečin in

novega sovraštva. To je politikantstvo najslabše vrste, ki nam jemlje prihodnost.

Razni pomanjkljivo izobraženi laični teologi (*contradictio in adiecto*) s Teološke fakultete, obramboslovci s FDV, za katere ni plačilno sposobnega povpraševanja, in diplomanti »Jambrekovih fakultet«, na katere, kot je brati, ni več niti vpisa, ne morejo brez sovraštva. Gigantski krvavi civilizacijski spopad, kar je druga svetovna vojna vsekakor bila, omogoča obilo interpretacij in »interpretacij« zgodovine. Edino zdravilo zoper to bolezen je čas, ki pa ga Slovenke in Slovenci nimamo, kajti skupaj z drugimi narodi in narodnostmi vstopamo v usodne civilizacijske spremembe, ki jih bodo zaznamovale surovinska in energetska pomanjkanja vseh vrst, preobilje lačnih in nesposobnost sobivanja vseh različnih. Zlasti slednje potrebuje novo etiko in moralo, katere bistvena sestavina je tudi Tineta Hribarja »svetost življenja«, zlasti katoliki, če sem konkretni, potrebujejo nov evangelij (spoštovani papež Frančišek ga že ustvarja).

Dokaze, kako se zgodovina, čeprav *mutatis mutandis*, neusmiljeno ponavlja, lahko najdemo tudi v Žireh. Celo dvajseto stoletje, ko je naš kraj zajel industrializem, je bilo v Žireh dovolj delovne sile, pridnih in delavoljnih ljudi. Podjetniki, domači in tuji, so to vedeli. Faznost proizvodnje (Fordov model) ni več potrebovala čevljarjev, mizarjev, mehanikov, električarjev, ... torej poklicno usposobljenih ljudi, sposobnih narediti čevlji, omaro, stroj ... Proizvodnja za tekočimi trakovi je potrebovala le spretne, zdravega delavca, delavko, ki sta obvladala posamezno fazo. Industrija, generalno vzeto, je torej potrebovala strokovnjake za proizvodnjo, ekonomiste, pravnike ... in množico nekvalificiranih delavcev, ki so spretno in hitro opravljali posamezne faze proizvodnje. Potreb po šolanju delavcev nenadoma ni bilo. Poklicne šole so začele ugašati. To je bil, danes bi že lahko rekli, tek na kratke proge. Peter Naglič, čevljar po poklicu, je to uvidel, morda pa le čutil. Ustanovil je čevljarstvo poklicno šolo, edino šolo te stopnje v Žireh sploh. Vsi žirovski čevljarji so se izšolali v njegovi vajeniški šoli. Nekaj potrebnih

tehnikov se je izšolalo v Domžalah in drugje (po Jugoslaviji), nekaj pa po zaslugi v čevljarški stroki nadvse razgledanega Franca Gantarja, ki je dejansko postavil tehnične temelje žirovskega čevljarstva, v nemškem Pirmasensu. Za dolga desetletja je bilo to povsem dovolj.

Po osamosvojitvi, ko ideološko zasvojeni Bajuk postane minister, se začne umiranje Alpine »na obroke«, o čemer sem že pisal. S težavo je ta proces zaustavljen in začne se mukotrpno obdobje revitalizacije Alpine.

In zakaj to žalostno zgodovino omenjam? Zato, ker je Alpina soočena z v ekonomiji že kar nekaj časa znanim dejstvom, da postaja znanje, torej delo, delavci, dominantni proizvodni tvorec. To ni več kapital, v konkretnem primeru tudi ne surovine in energija, ampak pomanjkanje kvalificirane delovne sile, konkretno: času primerno usposobljenih čevljarjev, ki jih terja četrta tehnično-tehnološka revolucija. Tega se zaveda sedanjí direktor Alpine, usposobljeni menedžer Bojan Gantar. V intervjuju (Delo, 3. 8. 2018) pravi, da Alpina išče kompetentne delavce za proizvodnjo, prodajo in marketing. Posebej težko, pravi, je dobiti usposobljene delavce za proizvodnjo; sedanjemu času povsem neprilagojeni slovenski šolski sistem jih namreč ne zagotavlja. Alpina, a ne le Alpina, išče rešitve, spet bo potrebna »partizanska šolniška iznajdljivost«, in Petra Nagliča človeška širina – tudi on je, ne pozabimo – našel učence za svojo poklicno šolo v Bosni.

Tako je krog sklenjen. Tudi v tem primeru kaže, da velja pesnikova, »iz roda v rod duh išče pot«, ali kot sem že večkrat zapisal, da stojimo na plečih svojih prednikov. Delo naših dedov in babic zato zasluži spoštovanje.

Tvorci partizanskega šolstva so razumeli znamenja časa, bili pa so tudi pogumni in sila iznajdljivi. Prav te lastnosti so krasile arhitekto povojnega žirovskega industrializma, obdobja, ki mu ni enakega, vsaj v naši lokalni zgodovini ne.

Je danes kaj drugače? Je in ni. Je zato, ker so fizične razmere za obstoj naše civilizacije grozeče, ne pa zato, ker tudi za današnji najbolj ustvarjalni del generacije velja *hic Rhodus, hic salta*, da mora torej izskočiti iz pogubne spirale in stopiti na pot preživetja. Za nas Žirovke in Žirovce, ki, kot je rekla naša učiteljica Končeva /Darina Konc, op. ur./, živimo na koncu sveta, to še posebej velja.

Zato naj bo ta zapis, namenjen knjigi *Ti si me naučila brati*, razumljen kot spomin in opomin.

Da bi le bil?

Viri:

- I. Jereb Filipič, I. Križnar, F. Podnar, M. Sitar (2018). *Ti si me naučila brati*. Ljubljana: Založba Modrijan
 R. Jan (1963). *Partizansko šolstvo na loškem ozemlju*. Škofja Loka: Loški razgledi
 S. Pavlič, V. Smolej (1981). *Partizansko šolstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Borec
 M. Grgič (2018). Kako Alpina z roba preživetja pleza v prihodnost. *Delo*, 3. 8. 2018
 B. Repe (2015). *S puško in knjigo*. Ljubljana: Cankarjeva založba

Avtorji tega zvezka

Dr. ALOJZ DEMŠAR (1955), kemik, upokojeni redni profesor na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo (FKKT) Univerze v Ljubljani, doma iz Žirov (Ledinica), živi v Ljubljani

FRANC JAN (1930), univ. dipl. inž. fizike, rojen v Žireh, živi v Kranju

JANEZ JEREB (1949), univ. dipl. pravnik, upokojenec, rodoslovec, rojen v Račevi, živi v Žirovskem Vrhu

MAJA JUSTIN JERMAN (1959), profesorica slovenščine na Gimnaziji Jurija Vege v Idriji, živi v Žireh

Dr. ANDREJ KIRN (1940), filozof, teoretik znanosti in ekolog, rojen v Kokri, živi v Ljubljani

FRANC KOPAČ (1953–2008), pesnik, dolgoletni sotrudnik Žirovskega občasnika, počiva na Dobračevi

STANE KOSMAČ (1950), akademski slikar, učitelj na Osnovni šoli Žiri v pokoju, živi v Žireh

TONE KOŠIR (1937), zdravnik in domoznanec, živi v Škofji Loki

Dr. FRANC KRIŽNAR (1947), muzikolog, avtor knjige o Antonu Jobstu, živi v Retečah pri Škofji Loki

Dr. PETRA LEBEN SELJAK (1959), fizična antropologinja, doma iz Škofje Loke, živi v Žireh

HELENA MAČEK, psevdonim, po rodu Žirovka, ki želi ostati neznana, pravo ime znano uredniku

MILENA MIKLAVČIČ (1952), novinarka in pisateljica, živi v Žireh

VLASTA MLAKAR (1968), etnologinja in kulturna antropologinja, samozaposlena v kulturi, rojena Ljubljančanka, živi v Hlevišah

VANE MOLE (1947), upokojenec, živi v Žireh

JURE MOŽINA (1963), airbrush umetnik, živi v Žireh

MIHA NAGLIČ (1952), urednik, publicist in kulturni delavec, živi v Žirovnici, južno od Žirov

JOŽE STANONIK (1960), dipl. upravni organizator, vodja žage SGG Tolmin v Ajdovščini, živi v Žireh

TONČKA STANONIK (1949), profesorica slovenščine, pisateljica, doma iz Žirov (Nova vas), živi v Ljubljani

FRANC TEMELJ (1952), fotograf in muzealec, živi v Žireh in Škofji Loki

ALFONZ ZAJEC (1932–2017), žirovski kronist in domoznanec, prvi predsednik in častni član Muzejskega društva Žiri, živel v Žireh (Dobračeva)

BRONJA ŽAKELJ (1969), univ. dipl. novinarka, pisateljica, živi v Ljubljani

Mag. VIKTOR ŽAKELJ (1943), ekonomist in publicist, živi v Žireh

Kazalo ŽO 48

UVODNIK

- 6 Miha Naglič: Ivan Cankar in Žirovci
- 8 Miha Naglič: Algoritem in Žirovci
- 16 Miha Naglič: Od Cankarjeve matere in borcev za severno mejo do airbrushev in algoritma

INTERVJU: FRANC TEMELJ (1952), UPOKOJENI »ELEKTROMAGNETIK«, AKTIVNI FOTOGRAF, STARINOSLOVEC IN ROMAR

- 22 Miha Naglič: »Čuden človek si ti, prav tak, kot je bil oče«

INTERVJU: BRONJA ŽAKELJ (1969), PISATELJICA, ŽIROVSKA ROJAKINJA

- 37 Miha Naglič: »Kličejo te Mita in jaz te kličem mami«
- 45 Bronja Žakelj: Belo se pere na devetdeset, odlomek

NA ŽIROVSKEM NEKOČ – RAZISKAVE IN SPOMINI

- 48 Alojz Demšar in Janez Jereb: Žirovci v bojih za slovensko severno mejo 1918–1919
- 68 Petra Leben Seljak: Priimki na Žirovskem skozi stoletja (1500–1850): 2. Priimki na B: od Babka do Burnika
- 89 Tone Košir: Blažičkove rokopisne padarske bukve
- 96 Jože Stanonik: Nemško–italijanska meja na Žirovskem v letih 1941–1943
- 101 Vane Mole: Manjša občinska podjetja v Žireh po drugi svetovni vojni

DNEVI EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE (DEKD) 2018 V ŽIREH

- 107 Maja Justin Jerman in Alojz Demšar: Perje je frčalo
- 112 Alojz Demšar: Dnevi evropske kulturne dediščine (DEKD) 2018 v Žireh

90 LET OD ROJSTVA PISATELJA LEOPOLDA SUHODOLČANA (1928–1980)

- 125 Leopold Suhodolčan: Mojih sedem strahov
- 133 Tončka Stanonik: S pisateljevega literarnega krožnika
- 134 Petra Leben Seljak: Žirovska polovica pisatelja Leopolda Suhodolčana

OBLETNICE IN NEKROLOGI

- 139 Franc Jan: Arhitektu Danilu Oblaku v spomin (1934–2017)
- 142 Alojz Demšar: Alfonz Zajec (1932–2017)
- 149 Franc Križnar: Don Kosta Selak (1893–1968)
- 151 Stane Kosmač: Pavle Sedej (1951–2018)
- 152 Miha Naglič: Pavletu Sedeju v slovo
- 154 Tončka Stanonik: Ne pozabimo na Ančko Šumenjak (1922–2018)
- 158 Franc Kopač: Prgišče pesmi

LIKOVNA PRILOGA: JURE MOŽINA, AIRBRUSH UMETNIK

- 161 Stane Kosmač: Jure Možina, airbrush umetnik

NAŠE POSEBNOSTI

- 169 Tončka Stanonik: Lektorska praksa med Enciklopedijo Slovenije in Žirovskim občasnikom

ZGODBE

- 176 Alfonz Zajec: Nekaj žirovskih
- 181 Milena Miklavčič: Moške zgodbe
- 190 Helena Maček: Ko sva plela majaron

NOVE KNJIGE

- 193 Vlasta Mlakar: Slovenski slikar Franjo Kopač in njegova zapuščina
- 197 Andrej Kirn: Viktor Žakelj in Družbenoodgovorno gospodarjenje
- 203 Viktor Žakelj: Spomin in opomin

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980–)

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XXXIX (2018), zvezek 40, številka 48

Ustanoviteljja

DPD Svoboda Žiri (Literarna sekcija) in Muzejsko društvo Žiri

Zbornik izhaja občasno, najmanj enkrat letno, ob stalni denarni podpori Občine Žiri in nekaterih podjetij.

Glavni in stalni pokrovitelji

Občina Žiri, Alpina, d. o. o., Etiketa tiskarna, d. d., M Sora, d. d., Poclairn Hydraulics, d. o. o. – vse v Žireh

Predstojnik uredniškega sveta: akademik dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor: dr. Alojz Demšar, Stane Kosmač, dr. Petra Leben Seljak, Miha Naglič, Nace Naglič, Tončka Stanonik, Franc Temelj

Glavni in odgovorni urednik: Miha Naglič

Pomočnica glavnega urednika: dr. Petra Leben Seljak

Oblikovalec: Stane Kosmač

Lektorica: Tončka Stanonik

Stalni sodelavci – uredniški svet

Milka Bokal, Metka Debeljak, Tone Eniko, Ajda Erznožnik, dr. Lojze Gostiša, dr. Spomenka Hribar, Vladka Jan, Janez Jereb, Joži Kacin, Tomaž Kosmač, Tone Košir, dr. Franc Križnar, Tomaž Kržišnik, Helena Maček, mag. Matjaž Mazzini, Milena Miklavčič, Andrej Mlakar, Anton Mlakar, Polona Mlakar Baldasin, dr. Anton Mlinar, Stanko Mlinar, dr. Zdravko Mlinar, Nejkó Podobnik, Beta Poljanšek Koman, Lojze Potočnik, dr. Tadeja Primožič, Janez Ramoveš, Izidor Rejc, ddr. Marija Stanonik, Maja Vehar, Olga Vončina, Helena Zorjan, Anton Žakelj, mag. Viktor Žakelj

Nekdanji sodelavci

Karel Bernik (1912–1993), Marijan Dolenc (1930–1981), Rado Jan (1925–2008), Vladimir Kavčič (1932–2014), Franc Kopač (1953–2008), Vlasto Kopač (1913–2006), Janko Majnik (1918–2000), mag. Branko Mlinar (1923–2010), Peter Naglič (1922–2017), Matevž Pečelin (1948–2008), Jože Peternelj Mausar (1927–2013), Konrad Peternelj Slovenec (1936–2000), Slobodan Poljanšek (1944–2003), Ivan Reven (1925–2017), dr. Ivan Sedej (1934–1997), Vladimir Simončič Vlastja (1911–2000), Alfonz Zajec (1932–2017), Anton Žakelj (1907–2006)

Naslov uredništva

Žirovski občasnik, SI - 4226 Žiri, p. p. 51

E-pošta: miha.naglic@siol.net

Naslov pooblaščenega izdajatelja in založnika

Pegaz International, d. o. o. Ljubljana, Aljaževa ulica 10, 1000 Ljubljana

E-pošta: pegaz.int@siol.net

Cena tega kompleta: 29 EUR

Naklada: 350 izvodov

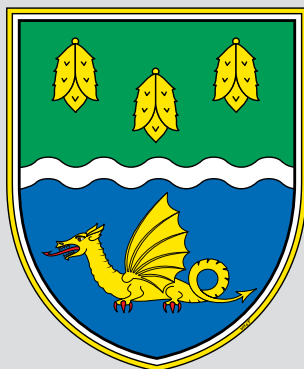
Elektronski prelom: Pegaz CDT, d. o. o., Ljubljana

Tisk: Studio Print, d. o. o., Ljubljana

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Redakcija tega zvezka sklenjena oktobra 2018.

ISSN 0351-5966

Žirovski občasnik je več kot časnik – je cela knjiga!

OBČINA ŽIRI

Loška cesta 1, 4226 Žiri

Tel. 04 50 50 700, faks: 04 51 05 444,

e-pošta: obcina.ziri@ziri.si, spletna stran: www.ziri.si

Osnovni podatki o občini:

površina 49 km², 5167 občanov, 2584 moških in 2583 žensk,
18 naselij (mesto Žiri in 17 vasi), 47 ulic, okoli 1400 hišnih števil,
v njih okoli 1700 gospodinjstev

Občinski praznik

25. junij

Župan

mag. JANEZ ŽAKELJ

Podžupan

MATJAŽ OBLAK

Občinski svetniki

VILJEM ERŽEN, IDA FILIPIČ PEČELIN, MATEJ GREGUROVIČ,
MIJA JENKO MRAK, BRANKO JESENOVEC, ANGELA JEZERŠEK,
MAJA JUSTIN JERMAN, DRAGO KRAMPERŠEK, dr. PETRA LEBEN SELJAK,
BORIS NOVAK, MARTIN OBLAK, MATJAŽ OBLAK, SAŠO PEČELIN,
PRIMOŽ TAVČAR, MATEJA VELKAVRH

Občinska uprava

Šteje 15 zaposlenih, od tega 4 v okviru režijskega obrata, ki izvaja gospodarske
javne službe vodooskrbe, zbiranja in čiščenja odpadnih voda ter ravnanja
z odpadki, samostojno pa izvajamo tudi pokopališko službo.

Direktor občinske uprave

MATIJA PODOBNIK

M SORA 70

let tradicije in inovativnosti

Imejte svoj pogled

FARMACIJA, KEMIČNA INDUSTRIJA

Večslojne etikete, varnostne etikete, etikete z vloženo zloženko, etikete z brajlovo pisavo ...

PREHRAMBENA INDUSTRIJA

Samolepilne etikete, termo etikete za dotisk, fleksibilna folija ...

INDUSTRIJA PIJAČ

Ovojne etikete, samolepilne etikete ...

VINARSTVO
Vinske etikete na specialnih papirjih in filmih s posebnimi efekti (reliefni tisk, toplotna folija, parcialni lak ...).

AVTOMOBILSKA INDUSTRIJA

Samolepilne, termolepilne etikete, všivne etikete (airbag) ...

TEKSTILNA INDUSTRIJA
Všivne etikete (označevalne, reklamne, deklaracije), transferji, kartonske in obesne etikete ...

ŠPORT IN MODA

Tisk števil in sponzorjev za športne drese, transferji za športna in modna oblačila ter opremo ...

PROMOCIJA IN ARANŽERSTVO
Digitalni tisk, tiskovine z variabilo, okrasni, ovratni in tekstilni trakovi z logotipi, papirne in kartonske embalaže ...

Stara šola, Tabor 2, 4226 Žiri

Vabimo vas, da obiščete Muzej Žiri.

V njem si lahko ogledate štiri stalne razstave:

Žiri in Žirovci skozi čas

Zgodba žirovskega čevljarstva in Alpine

Žirovski slikarji

Pozdravljeni ljubitelji utrdb!

**V prvi polovici leta 2019
bosta na ogled še dve izredni razstavi:**

Žirovski borci za severno mejo, odprta bo 11. januarja

Žirovska dela Tomaža Kržišnika, odprta bo 8. februarja

Obiščite našo spletno stran: <http://muzej-ziri.si>

Za skupinski ali posamični obisk muzeja pokličite na: 031 532798

Vabi Muzejsko društvo Žiri

... udobje po vaši meri

 ŽAKELJ

Izberite si svojo! Sedežno garnituro ŽAKELJ.
Izdelamo jo v vaši velikosti in iz materiala in barve po vašem izboru.

POSTELJE

OPREMA HOTELOV IN JAVNIH USTANOV

DODATKI ZA DOM

www.zakelj.si | T: 04/51 70 550

Širok nabor hidravličnih ventilov

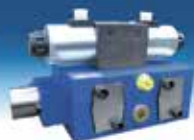
- Za odprte in zaprte tokokroge
- Zasnovani za delovanje z visokim tlakom in tokom
- Optimirani za delovanje s Poclain Hydraulics sistemi

> Ventili za zaprte tokokroge

→ Ventili za zagotavljanje oprijema koles
 • Ventili za preprečevanje zdrsanja
 • Delilniki toka
 • "twinklack" ventili

→ Ventili za prosti tek

→ Ventili za izpiranje tokokroga

> Ventili za odprte tokokroge

→ Protipovratni ventili

→ Tlačni ventili

→ Tokovni ventili

→ Potni ventili

> Ventili za zavore

→ Ventili za proženje zavore (zasilne/parkirne in delovne zavore)

→ Ventili za polnjenje akumulatorja

→ Kompaktni multifunkcijski ventili (proženje zavore in polnjenje akumulatorja)

> Namenski krmilni bloki

→ Ventili za odprte in zaprte tokokroge so lahko integrirani v kompakten blok, ki celovito izvoja želeno funkcijo hidravličnega krmiljenja

Vprašajmo življenje.

Življenjsko zavarovanje za primer smrti

Zaradi tistih, ki jih imamo radi.

Kaj bi bilo z našimi najdražjimi, če bi se nam zgodilo najhujše?

Družina Čolič,
Lukovica, 2018

Vse bo v redu.

triglav

zivljenje.triglav.si

Malice
Kosila
Pikniki
Poročna slavlja
Organizacija poroke
v kulturnem središču
"stare Žiri"

RESTAVRACIJA

Sklednik d.o.o., Strojarska ulica 16, 4226 Žiri
T: 0599 68 336 / F: 0599 68 338 / M: 041 375 370
restavracija@sklednik.si / sklednik@sklednik.si
www.sklednik.si

LESKO ALU FLAT

LESKO
okna - vrata **Žiri**

LESENA IN ALU/LES OKNA | VHODNA VRATA ZA HIŠE

LESKO Žiri d.o.o., Pot v Skale 10, 4226 Žiri
04 510 50 50 | www.lesko.si | info@lesko.si

Digitalni panoji občutljivi na dotik (58" touch screen)

(nakup ali najem)

Pegaz International d.o.o. Ljubljana
Aljaževa 10, 1000 Ljubljana
e-predal: pegaz.prodaja@siol.net
Tel.: 01 5140700

Akcijska ponudba
do konca leta.

USB predvajalnik
HDMI 2.0
eleganten design
native 2160 x 3840

Elite 120 HEAT

 alpina

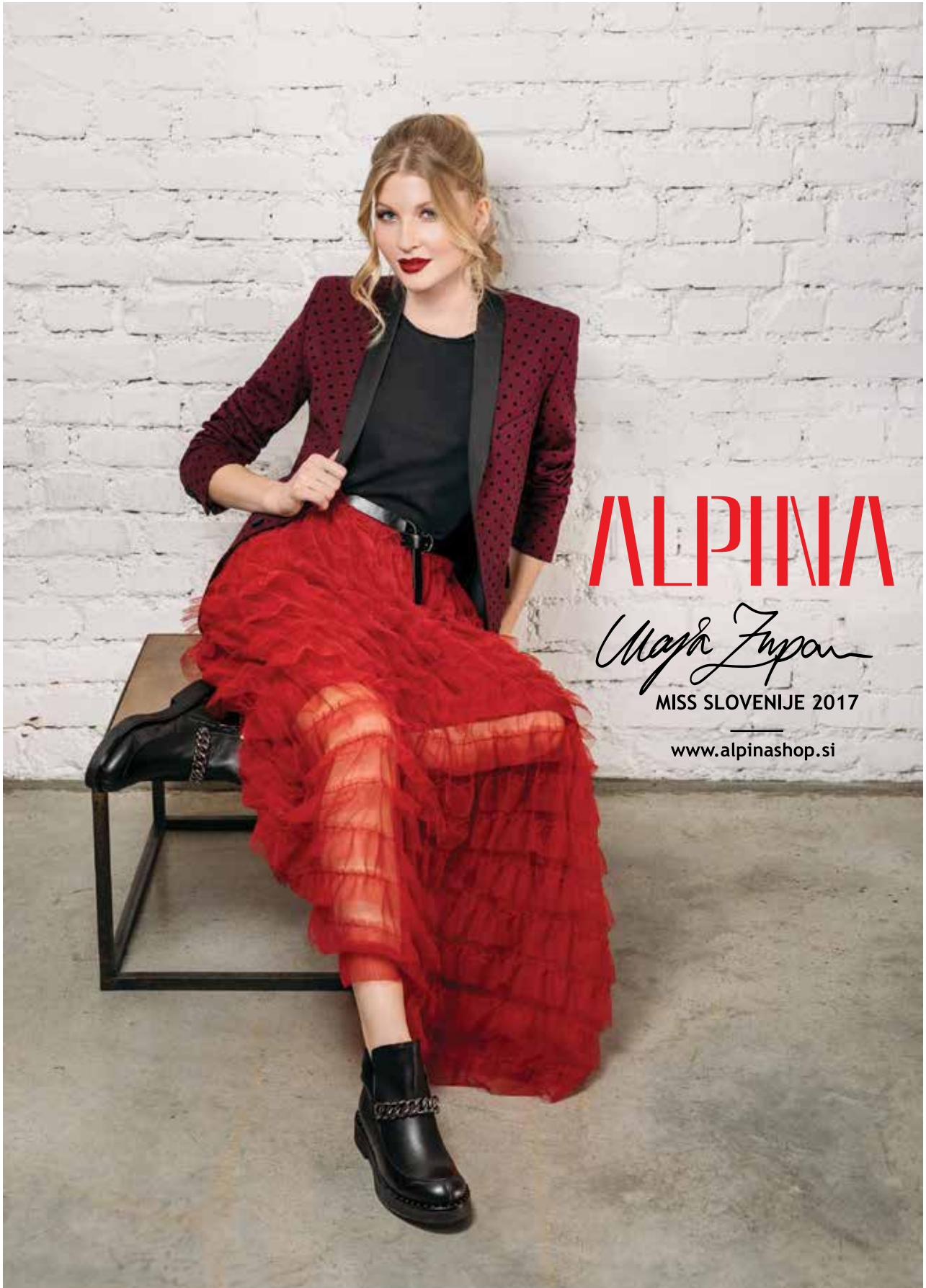
Sistem gretja InTemp za popolno udobje ves dan, v vseh vremenskih pogojih in na vseh terenih.

InTemp omogoča, da so vaša stopala v smučarskem čevlju na toplem in suhem, zagotovljeno je zračenje in preprečeno vsakršno pregrevanje. InTemp sistem gretja deluje dvostopenjsko, na višji in nižji temperaturi, s serijsko nastavitveno temperaturo in časom ogrevanja, ki jo lahko tudi ročno vklopljate/izklopljate.

www.alpinashop.si

ALPINA

Ula & Zupa

MISS SLOVENIJE 2017

www.alpinashop.si